МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА імені В. Г. КОРОЛЕНКА
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ХАРКІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ (ФІЛІЯ)
ВГО «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ»

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2016

«Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору»

Матеріали
XIX Міжнародної науково-практичної конференції,
м. Харків, 12 жовтня 2016 року
У 2 частинах
Частина 1

Харків 2017

УДК 027.02(477)
К68

Затверджено до друку вченою радою
Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка
(протокол № 2 від 07.06.2017 р.)

Укладач О. П. Куніч
Науковий редактор Л. В. Глазунова, канд. наук із соціальних комунікацій
Редакційна колегія:
В. Д. Ракитянська (голова), директор Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, заслужений працівник культури України
Л. В. Глазунова, заступник директора з наукової роботи Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, канд. наук із соціальних комунікацій
І. Я. Лосієвський, завідуючий науково-дослідним відділом документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, доктор філол. наук, заслужений працівник культури України
О. П. Куніч, завідуюча відділом науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка

К68 **Короленківські читання 2016.** «Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору» : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 12 жовт. 2016 р. У 2 ч. Ч. 1 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО «Укр. бібл. асоц.» ; [уклад. О. П. Куніч ; редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2017. – 290 с.

Збірник містить матеріали доповідей та повідомлень XIX Міжнародної науково-практичної конференції «Короленківські читання 2016», присвяченої темі «Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору».
Видання розраховане на фахівців бібліотечної справи та суміжних галузей.

УДК 027.02(477)

© Харківська державна наукова
бібліотека імені В. Г. Короленка, 2017

ПЕРЕДМОВА

XIX Міжнародна науково-практична конференція ***«Короленківські читання 2016. Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору»*** проведена в Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка 12 жовтня 2016 року.

Організаторами та партнерами конференції виступили Міністерство культури України, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (ХДНБ), Харківська державна академія культури, Харківське обласне відділення (філія) ВГО «Українська бібліотечна асоціація». У роботі наукового заходу взяли участь 190 провідних фахівців національних, наукових, публічних бібліотек, архівів, музеїв, вищих навчальних закладів з різних міст України (Києва, Дніпра, Львова, Одеси, Рівного, Житомира, Сум, Хмельницького, Черкас, інших міст), Республіки Польща, Китайської Народної Республіки.

На пленарному та двох секційних засіданнях обговорювалися питання взаємодії бібліотек, архівів і музеїв у сучасному науковому та історико-культурному просторі та формування колекцій пам'яток друку і писемності у бібліотеках, архівах, музеях та їх інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору. Відбулися бінарний тренінг «Соціальні медіа та крос-медійна платформа як інструмент інформаційно-інтеграційного процесу» та круглий стіл «Молода бібліотечна наука» (за підсумками III регіонального конкурсу наукових робіт та інноваційних проектів імені Л. Б. Хавкіної «Бібліотеки, їх організація і техніка»). До збірника включені також матеріали постерної сесії.

Збірник матеріалів конференції складається з двох частин. У першій частині вміщені доповіді пленарного засідання та секції «Бібліотеки, архіви, музеї і сучасне наукове середовище: елементи взаємодії». У другій частині містяться повідомлення, проголошені на секції «Пам'ятки друку та писемності у бібліотеках, архівах, музеях: формування колекцій, інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору».

Пристатейні списки в збірнику відредаговано згідно з **ДСТУ 8302:2015 Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання**. Списки до повідомлень, в яких бібліографічні посилання відсутні, відредаговані за **ДСТУ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання.**

Видання призначається фахівцям бібліотечної справи та суміжних галузей і сфер діяльності. Електронний аналог доступний на сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка – http://korolenko.kharkov.com/vydannia-biblioteky.html.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

УДК 027.21(091)(477.54)ХДНБ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА імені В. Г. КОРОЛЕНКА: НОВІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ І НОВИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРІЮ

Ракитянська Валентина Дмитрівна,
директор ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
заслужений працівник культури України,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлено діяльність ХДНБ 2011 – 2015 рр., яка сприяла створенню сучасного іміджу книгозбірні, необхідних умов для надання користувачам більше можливостей для вільного доступу до власних інформаційних ресурсів. Йдеться також про дослідження з історії установи, починаючи від першої Харківської губернської публічної бібліотеки.*

Ключові слова: *інформаційні ресурси, інноваційні проекти, інтеграція інформації, документологічні дослідження, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, Харківська губернська публічна бібліотека.*

Аннотация. *Освещена деятельность ХГНБ в 2012 – 2015 гг., способствовавшая созданию современного имиджа библиотеки, необходимых условий для предоставления пользователям больше возможностей для свободного доступа к собственным информационным ресурсам. Идет речь также об исследованиях из истории учреждения, начиная от первой Харьковской губернской публичной библиотеки.*

Ключевые слова: *информационные ресурсы, инновационные проекты, интеграция информации, документологические исследования, Харьковская государственная научная библиотека имени В. Г. Короленко, Харьковская губернская публичная библиотека.*

Annotation. *The article deals with the activity of the KKSSL in 2012 – 2016. It contributed to the creation of a modern image of the Library, the necessary conditions for giving users more opportunities for free access to their own information resources. There is also information about researches from the history of the institution, starting from the first Kharkov Regional Public Library.*

Key words: *information resources, innovative project, information integration, documentary researches, Kharkov State Scientific Library named after V.G. Korolenko, Kharkiv Regional Public Library.*

П'ять років тому ювілейні «Короленківські читання» були присвячені історії однієї з найбільших бібліотек України – Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ), в стінах якої ми сьогодні зустрілися знову, історії і сучасним досягненням інших книгозбірень нашої держави та зарубіжжя. Завданням нинішньої конференції є аналіз шляхів і методів, завдяки яким бібліотеки, архіви і музеї інтегруються до світового наукового та історико-культурного простору, креативних ідей,що реалізуються в тих чи інших закладах культури, проблем, що при цьому виникають.

Сьогодні мені знову випала честь розповісти про найновішу історію нашої бібліотеки. Неможливо в межах доповіді розповісти про всі напрямки діяльності однієї з провідних бібліотек країни, можна лише окреслити найголовніше і найновіше. Протягом останніх п'яти років, як і кількох попередніх, бібліотека працює в умовах «виживання», за формулою: «не завдяки, а всупереч». Не завершено перший етап реставрації приміщень, не розпочато системну модернізацію всіх інженерних мережевих комплексів; відсутнє фінансування на придбання необхідних видань і баз даних для користувачів; немає можливості оплачувати високоякісні інформаційно-комунікаційні канали та оновлювати програмне забезпечення. Виживати і розвиватися в таких умовах зовсім непросто.

Але! Незважаючи на всі проблеми, діяльність бібліотеки у минулому п'ятиріччі була ефективною та відповідала сучасним вимогам громади і професійного співтовариства. Завдяки ентузіазму й винахідливості співробітників, залученню позабюджетних коштів вирішуються нагальні питання створення сучасного іміджу книгозбірні, необхідних умов для надання більш широкого вільного доступу до власних інформаційних ресурсів і необмеженого простору світових комп'ютерних мереж.

Серед засобів забезпечення функціонування визначено такі **пріоритети:**

- Формування бази інформаційного забезпечення користувачів.
- Грантова та проектна діяльність як платформа для реалізації різних ідей.
- Інноваційний розвиток, партнерство і корпоративна діяльність.
- Клієнтоорієнтованість і сприяння самореалізації різних соціальних груп («бібліотека – третє місце»).
- Розвиток національної культури, українознавства, краєзнавства.

• Науково-інформаційне забезпечення потреб науки і виробництва.

• Міжнародне співробітництво.

• Науково-дослідна, науково-методична діяльність та професійний розвиток.

• Комплексне дослідження історії бібліотеки як цілісного явища в історії Харкова.

Виконанню завдань сприяли деякі структурні трансформації: 2014 р. було створено кабінет бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної (як окремий структурний підрозділ) і повернене ім'я Т. Г. Шевченка відділу «Україніка». Сформовано потужну інформаційну базу національного значення – універсальний за змістом фонд вітчизняних і зарубіжних документів, що на 01.01.2016 р. становить майже **7,2 млн прим**. Фонд складається з вітчизняних та іноземних документів з усіх галузей знання **244** мовами світу (до речі, це найширший мовний діапазон серед бібліотек України), є невід'ємною складовою частиною національного інформаційного фонду, належить до культурного надбання народу України, задовольняє різноманітні наукові, освітні, інформаційні, культурні та інші потреби численних користувачів. Щорічні надходження становлять **від 25 до 35 тис.** прим. документів.

Забезпечувалося поповнення фонду як сучасними документами (в основному за рахунок надходжень обов'язкового примірника), так і книжковими пам'ятками, що мають історико-культурну цінність. Для їх збереження здійснювалося мікрофільмування, оцифровування та представлення електронних версій у локальній та глобальній мережі. На сьогодні створено **1320 мікрофільмів** (182474 кадрів негативів, 167672 кадри позитивів), **500 мікрофіш** (92950 кадрів негативів, 92950 позитивів).

У фонді електронних документів налічується **586** одиниць. До переліку оцифрованих видань входять (за видами: книги та брошури (446 документів), журнали (77 комплектів), газети (62 комплекти), рукописи (14 документів), рідкісні видання з краєзнавства (12 одиниць). Більшість електронних видань доступна на сайті ХДНБ. Файли колекції зберігаються на хмарних сервісах, що дозволяє користувачам переглядати їх у зручному форматі.

Останні п'ять років найяскравіше представили унікальність ХДНБ, адже внаслідок розширення колекцій завдяки надходженням до фонду епіграфічних пам'яток античної культури та інших документних пам'яток тепер бібліотека стоїть в одну ряду з Британським музеєм. Сьогодні

презентується видання «Пам'ятки античної культури у фондах ХДНБ імені В. Г. Короленка. Давньогрецькі керамічні клейма IV – II ст. до н. е. Колекція О.В. Горілого»[1].

У минулому п'ятиріччі колектив бібліотеки зорієнтував зусилля на грантовій та проектній діяльності як на засобі забезпечення ефективного її функціонування. Реалізовано три грантові проекти, а саме:

2011 рік – відкрито новий інтернет-центр за підтримки Посольства США в Україні (**проект LEAP** «Інтернет для читачів публічних бібліотек»);

2013 рік – проект «Школа бібліотечного журналіста» (програма **«Бібліоміст»**), що передбачав оновлення технічного забезпечення ще одного інтернет-центру;

2015 рік – проект «Е-життя разом з бібліотекою: орієнтир на громаду Харківщини» (програма **«Бібліоміст»**).

Крім проектів, реалізованих за грантової підтримки, започатковано кілька **власних програм** і нових сервісів для користувачів. Першочергово створювалися сервіси, що розширюють можливості доступу до ресурсів і послуг для користувачів різних освітніх, вікових категорій. Це такі інновації:

- **«Служба попереднього замовлення документів»**, що працює з червня 2012 р., дозволяє усім користувачам ХДНБ, які мають читацький квиток, зробити необмежену кількість замовлень видань до читального залу за допомогою Інтернету. За період 2011 – 2016 рр. було виконано 26 745 замовлень з підсобного фонду, 17 095 замовлень з МБА, авторизовано 1 765 читачів.
- **«Експрес-замовлення».** Заощадити час користувачі можуть замовивши документи з нового книгосховища та підсобного фонду до загального читального залу за допомогою служби «Експрес-замовлення» (з 2012 р. виконано 45 620 замовлень).
- **Електронна книговидача**. Впроваджена у Німецькому читальному залі у 2012 р. Протягом 2012 – 2015 рр. обслужено близько двох тисяч читачів, які відвідали бібліотеку понад 25 тисяч разів, книговидача – 130943 од. або в середньому 33 тисячі на рік.

Як «третє місце» в житті активно використовують ХДНБ іноземні студенти, які після занять в університетах працюють в наших стінах зі

---

[1] Пам'ятки античної культури у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка : давньогрец. керам. клейма IV – II ст. до н. е. Колекція О. В. Горілого. Харків, 2015. 119 с. : іл.

своїми гаджетами аж до закриття бібліотеки. Часто проводять у читальних залах повний робочий день користувачі різних соціальних груп, опановуючи нові технології чи відвідуючи культурно-просвітницькі заходи. Все це свідчить про те, що бібліотека, як і завжди, орієнтована на потреби користувачів, підвищення оперативності, якості та комфортності їх обслуговування.

Щорічна кількість обслужених читачів становить **близько 60 тис**., видача документів – близько 3 млн прим., відвідування читальних залів – понад **300 тис.**, звернення до веб-ресурсів – від **150 тис.** до **180 тис.** на рік. Про масштабну **інформаційну роботу** свідчать показники довідково-бібліографічного обслуговування. Так, тільки 2015 р. співробітниками ХДНБ виконано **33 728 довідок** (у т. ч. 888 віртуальних), **14 949** бібліографічних консультацій, надіслано **1 100** повідомлень груповим абонентам, **3 475** користувачів здійснили **15 709** відвідувань інтернет-центрів, проведено 32 дні інформації, 37 днів фахівців.

Великої популярності здобула служба **«Віртуальна довідка».** Приймання запитів від користувачів відбувається автоматично й цілодобово. «Віртуальна довідка» дозволяє користувачеві безкоштовно отримати відповіді на запитання з усіх галузей знання. Всього з 2012 р. було надано 4050 довідок. Для користувачів проводяться заняття з ознайомлення з операційною системою Windows, текстовим редактором Word, методикою пошуку інформації в мережі Інтернет тощо.

Самореалізація користувачів різних соціальних груп у стінах бібліотеки завжди знаходила підтримку всіх відділів. Про інтерес суспільства до бібліотеки як до майданчика для комунікацій та інтелектуального дозвілля свідчить збільшення кількості форм і методів їх організації. Не зупиняючись на масштабній соціокультурній роботі (наприклад, 2015 р. проведено **301 захід, у т. ч. 200 науково-просвітницьких**), окреслю тільки нові форми, що з'явилися останнім часом.

За п'ять років бібліотека здобула нових партнерів та друзів, втілила інноваційні форми роботи з користувачами. Фундацією регіональних ініціатив «ФРІ»-Харків проводилися **лекторії з прав людини**. Заходи знайомили із загальною інформацією про права людини, мирні зібрання, гендерну рівність, взаємодію з правоохоронними органами.

Регулярними стали зустрічі з членами **«Юридичної клініки»** Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Координаційною радою молодих юристів. Відвідувачі мали змогу

отримати безоплатну первинну правову допомогу з питань цивільного, сімейного та адміністративного права, яку надавали студенти-старшокурсники. Популярною формою роботи стали **тренінги і майстер-класи.** Так, працівники соціокультурного центру спільно з ініціативною командою SENSE організували майстер-класи «Три кити успіху» в межах творчого проекту з розвитку особистості. Проводили заняття психологи, СММ-менеджери, керівники соціальних проектів.

Приділялася увага заходам, орієнтованим на консолідацію та розвиток історичної свідомості українського народу, збереження національної пам'яті. Учасниками таких заходів часто стають відомі літератори, науковці та творчі особистості, які самі обирають ХДНБ для того, щоб отримати більший резонанс від своїх зустрічей з читачами. Так, у межах **літературно-мистецького фестивалю «Метрополія свідомого життя»** проводилася відкрита лекція відомої української письменниці **Оксани Забужко** «Лет Ікара чи смерть Антея? Вступ до історії українського самогубства», присвячена 120-річчю від дня народження Миколи Хвильового (до речі, Оксана Забужко в кожний свій приїзд до Харкова проводить у нашій бібліотеці зустрічі зі своїми прихильниками і опонентами).

Авторська презентація книги **Євгена Положія «Іловайськ»** (це розповідь про мужність, неймовірний героїзм і людяність українських солдатів і офіцерів, бійців добровольчих батальйонів, батальйонів територіальної оборони) за участю учасників АТО і свідків цих надзвичайних подій викликала жваву дискусію щодо долі України і сприяла піднесенню патріотичних почуттів учасників заходу.

Останнім часом проведено 35 презентацій нових українських видань, наприклад:книги українського письменника та фотожурналіста Максима Бутченка «Три часа без войны», поетичної збірки поета із Рівного Євгенія Франківа «15 мільйонів хвилин»,демонстрація фільму незалежного французького режисера Вінсента Муна «Кримські стежки»і багатьох інших.Щотижня відбуваються перегляди та обговорення шедеврів світового кінематографа в «Клубі інтелектуального кіно».

Вирішенню нагальних проблем сьогодення сприяє реалізація низки цільових проектів та таких програм: «**Жива бібліотека**» спільно з представниками данської неурядової організації «Зупини насильство» (Stop the Violence), проекту «Живі бібліотеки: будуємо зв'язки з Донбасом» молодіжної організації «Молодіжна ініціатива міст» за підтримки

Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), «Європейські цінності: погляд з України», а також заходів на допомогу переселенцям із зони АТО, волонтерських програм, програми «Бібліотека українського воїна» та ін. **Психологічній реабілітації військовослужбовців**, які несли службу у зоні АТО, та їхніх родин був присвячений одноденний семінар у форматі майстер-класу для психологів-волонтерів військового шпиталю та реабілітаційних центрів. Семінар проводив Ніколя Такюссель, французький спеціаліст у галузі нейропсихології та психосоматики, фахівець у теорії лідерства і засновник громадської організації «SmileforUkraine».

Новою формою роботи стали **арт-тренінги**, що проводяться в останні два роки. Через малюнок, танок, творчі ігри тренінги сприяють зняттю психологічної напруги, стресів, вирішенню міжособистісних конфліктів. На нинішньому етапі розвитку суспільства для кожної людини, а для бібліотекаря як навігатора у світі інформації та знань тим більше, суттєвого значення набуває медіаграмотність. Адаптуватися до цифрової реальності **людям похилого віку** допомагають заняття на курсах комп'ютерної грамотності, діяльність клубу інтернет-користувачів «КЛІК».

До речі, у ХДНБ працюють **12 клубів за інтересами** для користувачів різних соціальних груп, сім з яких засновані останнім часом, а саме: клуб оздоровчих технологій, клуб обдарованих людей, клуб інтернет-користувачів «КЛІК», клуб інтелектуального кіно, кіноклуб «Захист прав людини», клуб «Екологія та енергетика», австрійський розмовний клуб «VindobonaCamp». Новаторством і творчим пошуком характеризується діяльність ХДНБ, спрямована на **розвиток національної культури, українознавства, краєзнавства.** Бібліотека надає наукову інформацію до Державного реєстру національного культурного надбання у частині «Книжкові пам'ятки України».

На базі відділу «Україніка» імені Т. Г. Шевченка функціонує обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців, з 1978 р. діє шанований в регіоні клуб «Краєзнавець». Як провідний центр країни у сфері національної та краєзнавчої бібліографії відділ генерує науково-допоміжні та рекомендаційні, галузеві, біобібліографічні та персональні ресурси – серію покажчиків «Книги українською мовою у фонді ХДНБ (1798 – 1923)», «Українська преса у фондах ХДНБ», «Краєзнавці Слобожанщини»,покажчики змісту місцевих періодичних видань та ін. Фахівці

відділу активно використовують у роботі інноваційні інформаційно-комунікаційні технології для створення та просування ресурсів: функціонують сайт **«Краєзнавство»**, електронна краєзнавча бібліотека, ведеться рекомендаційно-бібліографічний блог **«Історія Харкова у пам'ятних дошках».**

Цікавим є **новий електронний краєзнавчий ресурс** «Харьков и губерния начала XX века на страницах газеты «Южный край»: события, нравы, курьезы», (газета видавалася в Харкові у 1880 – 1919 рр.). Основу ресурсу склали невеличкі дописи з розділу місцевої хроніки, що чергуються з рекламними оголошеннями та ілюструють повсякденне життя Харкова та губернії початку XX ст.

Серед нових форм роботи **он-лайн вікторини, зокрема:** «Шевченкова криниця», «Краю мій, Слобожанщино!», «Внесок України у космонавтику», віртуальні екскурсії Харковом, краєзнавчий відеолекторій і т. ін. За віртуальний науково-просвітницький проект «Слобожанський уклін Кобзареві: до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка» ХДНБ отримала найвищу нагороду – звання **«Бібліотека року 2014».**

У рамках **міжнародного співробітництва** помітною подією було укладання 8 грудня 2012 р. двосторонньої угоди між Федеральним міністерством з європейських та міжнародних питань Республіки Австрія та безпосередньо ХДНБ про забезпечення подальшого розвитку Австрійської бібліотеки у Харкові, яка функціонує при бібліотеці протягом 20 років та сприяє розвитку відносин у сфері культури і науки між двома країнами. Це прямі контакти з Австрійської республікою. Після відкриття оновленої Австрійської бібліотеки у 2012 р. запроваджено регулярне проведення **«Наукових тематичних вечорів»** «Wissenschaftliche Österreich-Abende». У 2016 р. ХДНБ відвідала Посол Австрії в Україні Герміне Поппелер.

За підтримки Goethe-Institut в Україні протягом 20 років у ХДНБ працює **«Німецький читальний зал у Харкові»**, що є активним учасником конкурсів, які проводяться на платформі «Партнерської мережі бібліотек» Goethe-Institut в Україні. Так, у 2015 р. у конкурсі «коМІКС з класиків» два призові місця – перше та третє посіли учасники від Німецького читального залу. Особливістю діяльності Німецького читального залу в Харкові є щорічна розробка та реалізація власних проектів – конкурсів перекладів, проектів, фотографій та ін. Поточного року відбулася подіумна дискусія «Література для юнацтва без табу?» за

участю доктора Крістіане Раабе, директорки Міжнародної бібліотеки для юнацтва у Мюнхені.

23 вересня 2013 р. Чеський центр у Києві при Посольстві Чеської Республіки в Україні відкрив у бібліотеці **«Чеську поличку сучасної літератури»** (гості: Почесний консул Чехії в Харкові **Олег Чигринов та** директор Чеського центру в Києві **Дагмар Остржанська**). Чеська поличка знайомить читачів з творами сучасних чеських письменників Ярослава Рудіша, Катерини Тучкової, Павла Когута, Петра Шабаха та багатьох інших відомих авторів.

Фахівці бібліотеки обмінюються науковою інформацією з Дослідницьким центром польської бібліографії імені Естрейхерів Ягеллонського університету (Краків, Польща), з представником Нью-Йоркської публічної бібліотеки (США) Едвардом Косинцем. Щороку в межах міжнародного документообміну надходить близько 100 книг, 137 комплектів журналів та газет від 24 бібліотек та установ з 10 країн світу – це Канада, Македонія, Німеччина, Південна Корея, Польща, Сербія, Словаччина, США, Угорщина, Чехія.

Партнерство та корпоративна взаємодія відбуваються переважно на всеукраїнському та регіональному рівнях, що було і залишається пріоритетним напрямом роботи ХДНБ. Це участь у різних проектах і організація діяльності книгозбірні як регіонального координаційного центру. Протягом останніх п'яти років здійснювалося організаційно-технологічне забезпечення реалізації всеукраїнського проекту – Електронної бібліотеки (ЕБ) **«Культура України»**, який очолює Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (НБУ ім. Ярослава Мудрого, колишня НПБУ).

Протягом 2011 – 2016 рр. працівниками ХДНБ в ЕБ розміщено 116 видань, які є історико-культурним надбанням. На всеукраїнському рівні під егідою цього проекту створюється **«Українська бібліотечна енциклопедія».** Ми поступово надсилаємо власні енциклопедичні статті, а на регіональному рівні з метою популяризації надбань харківської бібліотечної школи нами започатковано цифрову **«Бібліотечну енциклопедію Харківщини»** (сьогодні пропонуємо ознайомитися з демоверсією).

З червня 2016 р. ХДНБ надає інформацію до **Зведеного каталогу оцифрованих видань** (очолює НБУ ім. Ярослава Мудрого), що передбачає створення єдиної бази даних оцифрованих видань, які знаходяться у

фондах публічних бібліотек нашої країни. З квітня 2016 р. ХДНБ приєдналася до проекту корпоративного інформаційного порталу **«Наука України: доступ до знань»** (координатор – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Отримано індивідуальний реєстраційний код (сиглу) – NRLU0001050 (http://bit.ly/2af5UsC). Представлено електронні наукові ресурси власної генерації: фонд електронних документів, електронний каталог, веб-ресурс «Краєзнавство». З 2015 р. ХДНБ приєдналася до корпоративного проекту **«Книжкові пам'ятки України» (**очолює Національна бібліотека України імені В. І. Вернадького). На першому етапі відбувається збирання інформації про примірники рідкісних видань творів Т. Г. Шевченка (1840 – 1923 рр., у т. ч. прижиттєвих).

Інтеграція інформації на **регіональному рівні** й, відповідно, доступу користувачів до неї забезпечується завдяки корпоративній діяльності: формуванню баз даних «Метабібліографія Харківщини», «Соціальні комунікації», зведених каталогів вітчизняних та іноземних періодичних видань, що надійшли до бібліотек міста. Бібліотека продовжує роботу як науково-методичний центр інформаційного забезпечення науки та техніки. З 2012 р. один раз на два роки спільно з широким колом партнерів (за підтримки Департаменту освіти і науки, Департаменту екології та природних ресурсів Харківської облдержадміністації, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва та інших установ) проводиться **Фестиваль науки**, який збирає молодих і досвідчених науковців, винахідників – від школярів до заслужених працівників науки і техніки. Так, цьогорічний Фестиваль науки за темою «Наука XXI століття: Харків авіакосмічний»[2] включав 40 заходів та зібрав майже 1000 відвідувачів.

На базі відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів діють Центр інформаційної підтримки винахідництва (з 2006 р.), Школа молодого винахідника, проводяться етапи Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності «Інтелектуальна власність», надаються консультації патентного повіреного, укладаються посібники серії «Винахідники Харківщини»[3], актуалізується інформаційний проект

---

[2] Наука XXI століття. Харків авіакосмічний : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2016. 93 с.

[3] Науковці, винахідники, викладачі Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету : біобібліогр. покажч. Харків, 2016. Вип. 9. 54 с. (Винахідники Харківщини).

«Винахідники Харкова – читачі Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка»[4].

Щороку спільно з Харківським товариством винахідників і раціоналізаторів проводяться науково-практична конференція **«Проблеми винахідницької та раціоналізаторської діяльності у Харківській області»,** відкрита міжрегіональна виставка-конференція винахідницького мистецтва «**Ukr.tech.fest.»** тощо. Лекції, екскурсії, практичні заняття, тренінги з інтелектуальної власності, огляди довідкових видань, майстер-класи в Школі молодого винахідника проводилися для магістрів і студентів харківських вишів – НТУ «ХПІ», НАУ «ХАІ» ім. М. Є. Жуковського, ХНАДУ, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, радіотехнічного коледжу, учнів 9 – 10 класів шкіл Харкова.

На сучасному етапі розвитку суспільства завдяки впровадженню інноваційних форм зросла роль ХДНБ як наукового та методичного центру для українських бібліотек, Центру професіонального спілкування і професіонального розвитку. Значним є внесок бібліотеки у **формування державної бібліотечної політики.** Фахівцями книгозбірні розробляються положення, інструкції, здійснюється рецензування проектів державних нормативно-правових документів, документів УБА тощо. Працівники ХДНБ взяли участь у регіональному обговоренні Маніфесту УБА «Бібліотека в умовах кризи» (2015 р.), у дискусії та висловленні пропозицій до дорожньої карти проекту **«Культура 2025. Довгострокова національна культурна стратегія».** Підготовлено пропозиції до формування та виконання плану заходів з реалізації Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України».

Бібліотека – центр документологічних досліджень всеукраїнського рівня. Завідувач науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів, доктор філологічних наук, **професор І. Я. Лосієвський** є державним експертом. Працівники відділу здійснюють

---

[4] Винахідники Харкова – читачі Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. **В. С. Харченко.** [Електронний ресурс]. URL: http://korolenko.kharkov.com/vynahidnyky-kharkova.html ; Винахідники Харкова – читачі Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. **А. М. Люлька** [Електронний ресурс]. URL: http://korolenko.kharkov.com/vynahidnyky-kharkova.html ; Винахідники Харкова – читачі Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. **М. Г. Коробков** [Електронний ресурс]. URL: http://korolenko.kharkov.com/vynahidnyky-kharkova.html.

державну і наукову (без статусу державної) експертизу цінності документів – друків, рукописних книг, архівних матеріалів. Для публічних бібліотек України проводяться щорічні **всеукраїнські науково-практичні семінари «Експертиза цінності документних пам'яток».**

ХДНБ здобула значний авторитет в Україні як центр неформальної освіти для спеціалістів бібліотек різних систем і відомств, запропонувавши нові навчальні проекти. З жовтня 2013 р. завдяки наявності нового комп'ютерного обладнання, отриманого внаслідок перемоги в конкурсі програми «Бібліоміст» з організації нових бібліотечних послуг із використанням вільного доступу до Інтернету, реалізується навчально-інноваційний проект «**Школа бібліотечного журналіста».** У період 2013 – 2016 рр. проведено чотири всеукраїнські, дві регіональні, одна обласна, три локальні школи – всього **10** шкіл. Керівник і модератор проекту, тренер Школи – заступник директора з наукової роботи, кандидат наук із соціальних комунікацій Л. В. Глазунова. Інформаційним та методичним забезпеченням Школи є надані учасникам проекту **методичні матеріали** до вивчення курсу «Бібліотечна журналістика»[5], підготовлені викладачами Школи, блог «Школа бібліотечного журналіста ХДНБ ім. В. Г. Короленка», база даних «Бібліотечна журналістика». Не розкриваючи сьогодні суті цієї роботи, зазначу лише, що за результатами навчання учасники отримали **211** сертифікатів, **40 дипломів** переможців.

Якщо курс бібліотечної журналістики реалізується традиційно, в стінах бібліотеки, то курс **«Електронна бібліографія»** обумовив використання можливостей швидкого реагування у форматі дистанційного навчання. Це дозволило значно розширити географію аудиторії, залучити до підвищення професійного рівня тих колег, які не можуть відвідувати стаціонарні заходи.

Як провідний науково-дослідний галузевий центр ХДНБ щороку розробляє 14 – 15 досліджень всеукраїнського, регіонального та локального рівнів. Проводиться щорічна науково-практична конференція «Короленківські читання», де обговорюються різні аспекти інтеграції таких документно-комунікаційних структур, як бібліотеки, архіви та музеї. ХДНБ – потужний центр науково-інформаційного забезпечення фахівців у галузі соціальних комунікацій. Оновлено діяльність кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної, запропоновано інноваційні форми діяльності за цим напрямком.

---

[5] Бібліотечна журналістика : метод. матеріали до курсу. Харків, 2015. 286 с.

Посилюються зв'язки між наукою та практикою. Згідно з договором про підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу Харківської державної академії культури на базі бібліотеки проходять стажування викладачі факультету соціальних комунікацій, два наші співробітники викладають за сумісництвом у ХДАК. Значним є внесок бібліотеки у розвиток професіональних комунікаційних структур регіону. За означений період відбулося юридичне оформлення регіонального осередку Української бібліотечної асоціації – Харківського обласного відділення (філії).

Бібліотека здійснює організаційно-координаційне забезпечення методичної роботи бібліотек різних систем та відомств Харкова через координаційний план, діє секція науково-методичної та науково-дослідної роботи ХОВ «УБА», проводиться регіональний конкурс наукових робіт та інноваційних проектів імені Л. Б. Хавкіної, День фахівця «Новини бібліотечної справи». Виконання наукових завдань забезпечується потужним кадровим складом, фахівцями найвищої кваліфікації. У ХДНБ працюють один доктор та три кандидати наук, п'ять заслужених працівників культури. Заслуги багатьох співробітників відзначено грамотами і подяками Міністерства культури України, Харківської обласної ради й обласної державної адміністрації. Фахівці бібліотеки є членами спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій, експертних рад, Харківської міської комісії з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища, Харківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України та інших органів.

Протягом своєї багаторічної історії ХДНБ неодноразово нагороджувалася урядовими та громадськими відзнаками і за останні п'ять років, зокрема такими: Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2011), відзнакою Харківської обласної ради «Слобожанська слава» та ін. Свідченням наукових і творчих здобутків закладу є нагороди від професійної спільноти та громади. У 2014 р. ХДНБ отримала звання **«Бібліотека року»**, стала переможцем рейтингу **«Визнання народу – 2014»** (газета «Вечірній Харків») у номінації «Культурно-просвітницька діяльність», 10-го обласного конкурсу якості **«Краща продукція Харківщини»** в номінації «Роботи або послуги, які виконуються або надаються у побутовій та виробничій сферах – послуги з інформаційного забезпечення науки, освіти, культури», дворазовим переможцем конкурсу

на найкращий девіз УБА (2014 р. та 2015 р., автор – бібліотекар відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів Г. Прохорова). Проект «Школа бібліотечного журналіста» визнано найкращим у номінації «Найоригінальніша бібліотечна інновація року» конкурсу «Марафон непересічних бібліотечних ідей – 2013» (IREX Україна/Програма«Бібліоміст»). І ось зовсім «свіжа» нагорода: до Всеукраїнського дня бібліотек Грамотою Української бібліотечної асоціації відзначено проект «Дистанційний курс "Електронна бібліографія"» **за інноваційну форму професійного навчання.**

Продовжувалося дослідження історії бібліотечної справи Харкова, історії нашої бібліотеки, починаючи від першої публічної книгозбірні, діяльність і доля якої випала з поля зору попередніх дослідників. Дослідницький проект було розпочато в 2011 р. та продовжено у 2014 – 2015 рр. у співпраці з Центральною науковою бібліотекою та Центром краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Вивчення фондів бібліотек і музеїв Харкова, архівних фондів Державного архіву Харківської області та Центрального державного історичного архіву України (Київ), аналіз опублікованих матеріалів з історії першої Харківської губернської публічної бібліотеки та Харківської громадської бібліотеки дозволили відтворити майже всю історію існування першої публічної книгозбірні Харкова та довести її зв'язок із Харківською громадською бібліотекою – нині ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Дослідження підтвердило висновок історіографа публічних бібліотек К. Дерунова по те, що фонди перших губернських публічних бібліотек 1830-х років цілком або частинами увійшли до складу громадських бібліотек.

Найважливішим результатом дослідження є встановлення факту **збереження до теперішнього часу** в нашому фонді та у ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна значної частини фонду першої Харківської губернської публічної бібліотеки (ХПБ). Пошук книг із фонду публічної бібліотеки був вельми складною справою. Перелік книг відновлювали за різними джерелами. У фондах ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна віднайшовся перший каталог ХПБ, укладений у 1834 р. бібліотекарем, відомим філологом-славістом Ізмаїлом Івановичем Срезневським. Вважалося, що примірник каталогу відсутній у Харкові. Цей каталог допоміг виявити книги зі штемпелем ХПБ, що були у складі фонду бібліотеки до 1834 р.

Отже, на сьогодні у фонді ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна з чітким відбитком штемпеля ХПБ знайдено понад 20 видань і кілька видань з перебитим відбитком Публічної бібліотеки у фонді ХДНБ. Також у нашому фонді виявлено 239 книг, що мають характерну обкладинку та відображені у каталозі за 1834 рік.

З обширного листування між міністерствами та харківськими губернаторами виявлено видання, що надсилалися до ХПБ до 1858 р. включно. У знайдених звітах ХПБ за 1836 р., 1837 р., 1838 р. наводилися переліки періодичних видань, отримувані безкоштовно та за передплатою. До речі, ці звіти та деякі інші документи Публічної бібліотеки зберігалися у **її директора – Г. Квітки-Основ'яненка.** Значно ускладнювала пошуки відсутність відбитку штемпеля Публічної бібліотеки на більшості примірників видань з її фонду. Цей факт підтверджений за архівними документами. У процесі дослідницької роботи знайдені документи, **невідомі першим історіографам ХПБ** Г. Данилевському, Д. Багалію та Н. Фрідьєвій.

Андрій Федорович Квітка, губернський очільник дворянства, який разом з Харківським губернатором відповідав за організацію бібліотеки, написав 470 листів до різних осіб з проханням жертвувати кошти на книги. Ми дізналися про багатьох дарувальників ХПБ, серед яких ініціатор та ідейний натхненник створення публічних бібліотек **М. Мордвинов,** бібліотекар, у майбутньому відомий вчений-славіст, академік **І. Срезневський**, професор Харківського університету **Матвій Байков**, якому під час заснування Публічної бібліотеки у 1830 р. була доручена посада бібліотекаря, граф **Д. Шереметьєв** та інші. Книги з підписами цих осіб розміщені в експозиції кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної. Були також знайдені невідомі листи **Г. Квітки-Основ'яненка, І. Срезневського**.

Фінансові активи ХПБ, як відомо, були передані Правлінню Громадської бібліотеки у 1890 р. і використані на будівництво головного корпусу бібліотеки (Бекетовської будівлі). Головний висновок за результатами дослідження: відкрита у 1886 р. Харківська громадська бібліотека – нині ХДНБ ім. В. Г. Короленка – це фактично відновлена Харківська губернська публічна бібліотека, заснована за циркуляром № 12576 Слобідсько-Українського губернатора Михайла Каховського у 1830 р. 18 серпня (30 серпня за новим стилем).

І я сьогодні маю честь сповістити всій спільноті про наш справжній день народження – **30 серпня 1830 р.** За підсумками дослідження підготовлено у співпраці з Центром краєзнавства імені П. Т. Тронька ХНУ ім. В. Н. Каразіна історичну довідку, в якій обґрунтовано доведено статусний, фінансовий та морально-правовий зв'язок – тобто континуїтет – між першою Публічною бібліотекою та Харківською громадською – нині ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Ми вдячні нашому консультанту, відомому історику, професору, директору Центру краєзнавства ХНУ ім. В. Н. Каразіна, почесному громадянину міста Харкова Сергію Михайловичу Куделку за науково-методичну допомогу та професійну підтримку нашої дослідницької роботи. Ми вдячні колегам з ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, яку очолює Ірина Казимирівна Журавльова, за плідну співпрацю у пошуку книг Публічної бібліотеки та надання окремих примірників для нашої експозиції. Також дякуємо колективам Державного архіву Харківської області, Центрального державного науково-технічного архіву, Харківського історичного музею імені М. Сумцова і всім колегам за сприяння та підтримку нашої дослідницької роботи. Сподіваємося і на подальшу співпрацю.

Ми дякуємо нашому колишньому співробітнику Станіславу Бондаренку, який доклав багато зусиль для пошуку необхідних документів і професійно сформулював висновки історичного дослідження. А про неймовірно цікаву, загадкову, доповнену історію становлення нашої бібліотеки будуть написані нові статті.

УДК [025.2:021.61:004.08](477)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ РОЗПОДІЛЕНОГО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Соляник Алла Анатоліївна,
завідуюча кафедрою документо-
знавства та книгознавства ХДАК,
професор, доктор пед. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про формування національних інформаційних ресурсів як розподіленого банку даних і знань з різних галузей суспільної діяльності. Висловлюється думка про те, що створення Книжковою палатою України електронного депозитарію вітчизняної видавничої продукції слід організовувати шляхом корпоративної співпраці з іншими установами-одержувачами обов'язкового безоплатного примірника документів і розглядати як один із стратегічних напрямів створення Національної електронної бібліотеки.*

Ключові слова: *інформаційні ресурси, електронний репозитарій, поцифровування, архівування, хмарні сервіси.*

Аннотация. *Речь идет о формировании национальных информационных ресурсов как распределенного банка данных и знаний из разных областей общественной деятельности. Высказывается мнение о том, что создание Книжной палатой Украины электронного депозитария отечественной издательской продукции следует организовывать на принципах корпоративного сотрудничества с другими учреждениями-получателями обязательного бесплатного экземпляра документов и рассматривать как одно из стратегических направлений создания Национальной электронной библиотеки.*

Ключевые слова: *информационные ресурсы, электронный репозитарий, оцифровывание, архивирование, облачные сервисы.*

Annotation. *The article examines the formation of national information resources as a distributed database system and knowledge from various areas of social activity. An opinion is expressed that the creation by the Book Chamber of Ukraine of an electronic depository of domestic publishing products should be organized on the principles of corporate cooperation with other recipient institutions of a mandatory free copy of documents and to consider it as one of the strategic directions for the creation of National Electronic Library.*

Key words: *information resources, electronic repository, digitization, archiving, cloud services.*

Наприкінці другого десятиріччя XXI ст. майже всі розвинуті країни реалізували проекти створення національних електронних бібліотек як вагомого складника світової інформаційної інфраструктури, найважливішої умови безперешкодного доступу громадян до інформації та знань. Ефективність об'єднання на єдиному порталі розподілених колекцій електронних документів із фондів бібліотек, архівів, музеїв та інших агрегаторів інформаційних ресурсів підтверджується започаткуванням проектів електронних бібліотек на континентальному та світовому рівнях. Серед них — «Всесвітня цифрова бібліотека» (WorldDigitalLibrary), офіційне відкриття веб-сайту якої відбулося у 2009 р., Європіана (Europeana), заснована у 2007 р., та ін.

В Україні завдання системного формування національних інформаційних ресурсів як розподіленого банку даних і знань з різних галузей суспільної діяльності було поставлено на загальнодержавному рівні ще в 1998 р. у Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [9]. Одним з ключових принципів реалізації Національної програми інформатизації законом була визначена координація розроблення і реалізації державних, міжгалузевих, відомчих програм інформатизації щодо цілей, етапів, ресурсів та об'єктів робіт. Але й на наступному етапі створення правових та організаційно-методичних засад інформатизації українського суспільства, що відзначився прийняттям у 2007 р. Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки» [12], було відзначено відсутність координації діяльності суб'єктів розбудови інформаційної інфраструктури, зокрема й установ, які формують її електронну інформаційно-ресурсну складову.

Між тим, однією з основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні законом визначалась необхідність розбудови загальнодоступної інформаційної інфраструктури держави, зокрема й *«створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних фондів та фондів інших закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем»*. Важливо підкреслити, що при цьому законодавчо закріплювалася необхідність забезпечити наступні напрямки діяльності:

- створення потужної технічної і технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового

зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності та забезпечення вільного доступу до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України;

- збереження в електронному вигляді рідкісних даних, що зберігаються на носіях, які можуть зіпсуватися чи зруйнуватися, із визначенням умов їх збереження [12].

Конкретизація особливостей реалізації цього стратегічного завдання знайшла відбиття у постанові Кабінету Міністрів України від 17.08.2011 р. №956 «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека – XXI"» [8]. Серед способів поповнення ресурсів єдиної бібліотечної системи зазначалося не лише переведення в електронну форму документів, які зберігаються у Державному бібліотечному, Національному архівному та музейному фондах, фонді Державного архіву друку Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», інших бібліотечних, архівних та музейних фондах, але й передача до бібліотек електронних копій тиражованих видань. Такий підхід до організації документопостачання єдиного розподіленого фонду інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» дозволяє стверджувати, що серед функцій майбутньої бібліотеки окрім культурно-меморіальної — уведення у науковий обіг унікальних документів, що становлять історичну цінність для усієї світової спільноти, мали реалізовуватися ще кумулятивна й комунікативна функції — через формування та надання в користування на спеціалізованому веб-порталі вичерпно повного фонду національного електронного депозитарію, що поповнюється завдяки гарантованому державою надходженню обов'язкового примірника електронних оригінал-макетів тиражованих видань та електронних документів, які не мають паперового аналога.

Саме такий підхід до формування єдиного розподіленого фонду електронних документів варто закласти в концепцію реалізації Національної електронної бібліотеки (НЕБ) України. Але в затвердженій Кабінетом Міністрів України в березні 2016 р. «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року» [13] завдання розроблення, прийняття і виконання Державної цільової програми створення НЕБ зазначене лише у напрямі «Збереження українського культурного надбання в частині документних ресурсів», що відбиває «вузьке» розуміння сутності НЕБ. У «Стратегії…» визначено, що реалізація цього

напряму передбачає забезпечення збереження пам'яток національного та світового значення у бібліотечних фондах як складової світової культурної спадщини. Ключовими заходами досягнення зазначеної мети є такі:

- створення на загальнодержавному рівні умов для фізичного збереження цінних та рідкісних фондів у бібліотеках;
- наповнення Державного реєстру національного культурного надбання у частині «Книжкові пам'ятки України»;
- розроблення, прийняття і виконання Державної цільової програми створення НЕБ.

Реалізація означеної цільової програми у такому контексті висуває на перший план культурно-меморіальну функцію майбутньої НЕБ. Але більш раціональним та вкрай актуальним нині є широкий підхід до визначення сутності та організації формування документних ресурсів НЕБ. Її створення має бути тісно пов'язаним з реалізацією найважливішого напряму «Стратегії…», спрямованого на інтенсивний розвиток та актуалізацію документних ресурсів бібліотек на традиційних та електронних носіях і організацію системи універсального доступу до них через єдиний спеціалізований веб-портал.

У розробленому робочою групою Міністерства культури України «Плані заходів на виконання "Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року"» в контексті реалізації цього напряму передбачено у 2017 – 2018 рр. затвердити проект, а у 2019 – 2023 рр. створити депозитарну цифрову бібліотеку на базі Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова». Логічно припустити, що фонд цієї бібліотеки буде поповнюватися на основі одержання обов'язкового примірника електронного і нонелектронного документа, електронних копії оригінал-макетів друкованої видавничої продукції, що необхідно зазначити в доповненнях до закону України «Про обов'язковий примірник документів», а також поцифровування найцінніших документів з архіву друку Книжкової палати України імені Івана Федорова. У світовій бібліотечній практиці саме депозитарна система зберігання забезпечує максимальну повноту збирання друкованої та електронної видавничої продукції країни. Як правило, депозитарні фонди бібліотек з національним та паранаціональним статусом формуються на корпоративних засадах, на основі строго профілізованого надходження обов'язкового примірника документів, не підлягають відчуженню та розформуванню, виконують як меморіальну, так і комунікативну функції.

Книжкова палата України не в змозі самотужки виконати завдання максимально повного збирання, зберігання та надання доступу до електронного депозитарію усіх видів вітчизняної видавничої продукції. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» надходження окремих його видів починаючи з 1999 р. профілізовано, зокрема, обов'язковий примірник патентних документів виробники зобов'язані надсилати державним центрам науково-технічної та економічної інформації, всеукраїнським галузевим бібліотекам, обов'язковий безоплатний примірник нормативно-правових актів у сфері стандартизації, метрології та сертифікації – Національному автоматизованому інформаційному фонду стандартів, обов'язковий примірник аудіо-, візуальної, аудіовізуальної продукції – Центральному державному кінофотофоноархіву України та ін. [11]. За цими одержувачами обов'язкового примірника окремих видів документів необхідно закріпити функції суб'єктів системи Національного електронного депозитарію щодо вичерпної кумуляції, наукової обробки та каталогізації, поцифровування, архівування та надання в користування об'єктів депонування.

Таким чином, формування Книжковою палатою України електронного депозитарію вітчизняної видавничої продукції необхідно організовувати на принципах корпоративної співпраці з іншими установами-одержувачами обов'язкового безоплатного примірника документів і розглядати як один із стратегічних напрямів створення НЕБ. Системний підхід до формування НЕБ як єдиного розподіленого фонду електронних документів, що має актуальну та меморіальну частини, потребує узгодження профілів як поточного комплектування, так і поцифровування ретро-фондів установ-учасниць реалізації цього масштабного проекту.

Основу створення меморіальної частини підфонду НЕБ має скласти електронна бібліотека «Культура України», що формується нині на веб-сайті Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Саме ця бібліотека в тісній співпраці з Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського має очолити процес відбору за критеріями цінності об'єктів поцифровування – найцінніших і рідкісних документів, що зберігаються у фондах наукових та публічних бібліотек, архівів, музеїв України, розподілити їх профілі та обов'язки щодо поповнення скан-копіями тематичних колекцій меморіальної частини НЕБ. Щороку бібліотеки-учасниці формування фонду електронної бібліотеки «Культура

України» мають надавати до створеної при Міністерстві культури України Міжвідомчої координаційної ради з управління НЕБ плани поцифровування видань, щоб уникнути зайвого дублювання, зекономити трудові, часові, фінансові та матеріально-технічні ресурси. Серед членів Міжвідомчої координаційної ради обов'язковим є представництво Книжкової палати України, яка теж має узгоджувати з установами-учасницями формування меморіальної частини НЕБ плани поцифровування рідкісних та цінних видань, що зберігаються в архіві друку України.

Базовою компонентою актуальної частини НЕБ доцільно зробити повнотекстові електронні ресурси Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, зокрема базу даних «Наукова періодика України», що охоплює близько 2500 провідних фахових журналів, базу даних авторефератів дисертацій, захищених у країні за роки незалежності. Невід'ємною складовою НЕБ необхідно розглядати й цифрові репозитарії бібліотек вищих навчальних закладів України, які надають вільний доступ до потужних колекцій повних текстів монографій, підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій професорсько-викладацького складу вітчизняних університетів. Важливо об'єднати ці ресурси єдиною точкою доступу, створивши зручний інструмент пошуку на основі організації зведеного електронного каталогу на розподілений фонд НЕБ. Створення надійного та ефективного навігаційного апарату на фонд НЕБ потребує узгодження між учасниками проекту форматів надання електронних копій об'єктів депонування, правил їх коректного наукового опрацювання, стандартизації представлення метаданих, інтерфейсів пошуку та словників [1].

Таким чином, НЕБ України має розглядатися як відкрита й розподілена документокомунікаційна система, що інтегрує різнорідні інформаційні ресурси та сервіси в єдиному інтерфейсі доступу на основі спеціалізованого веб-сайту. Найраціональнішими принципами організації формування її розподіленого фонду є міжвідомча кооперація, профілювання-координування, системність та плановість, дотримання яких створює умови для максимального охоплення усіх видів документів, розширення кількості установ-учасників, підвищує сталість розвитку НЕБ.

У сучасних умовах архівування та зберігання електронних об'єктів депонування раціонально здійснювати на основі застосування хмарних технологій. Однією з найважливіших світових тенденцій розвитку

автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем нині є перехід до хмарних сервісів, використання яких дозволяє бібліотекам суттєво зменшувати витрати на впровадження та експлуатацію багатоплатформенних АБІС, інваріантних до моделей метаданих, тобто здатних працювати з різноманітними форматами і взаємодіяти із зовнішніми системами, що вельми актуально для мережевих об'єднань бібліотек.

Список бібліографічних посилань

1. Антопольский А. Б., Маркарова Т. С. Интеграция библиотечных и архивных информационных систем [Электронный ресурс]. URL: http://conf.cpic.ru/eva2007/rus/reports/report_1104.html.
2. Антопольский А. Б., Данилина Е. А., Маркова Т. С. Правовые и технологические проблемы создания и функционирования электронных библиотек. Москва, 2008. 207 с.
3. Армс В. Электронные библиотеки. Москва, 2001. 274 с.
4. Земсков А. И., Шрайберг Л. Я. Электронные библиотеки. Москва, 2003. 352 с.
5. Лобузіна К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності. Київ, 2012. 252 с.
6. Національна електронна бібліотека України: проектні рішення, інформаційні ресурси, вхідні формати. Київ, 2000. 17 с. Електрон. аналог: URL: http://www.nbuv.gov.ua/eb/
7. Павлуша І. А. Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Київ, 2002. 18 с.
8. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/956-2011-%D0%BF.
9. Про Концепцію Національної програми інформатизації [Електронний ресурс] : Закон України від 4.02.1998 р. № 75/98-ВР URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80.
10. Про Національну програму інформатизації [Електронний ресурс] : Закон України від 4.02.1998 р. № 74/98-ВР. URL :http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80.
11. Про обов'язковий примірник документів [Електронний ресурс] : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-14.
12. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 рр. [Електронний ресурс] : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/537-16.

13. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р. URL :http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80.

14. Редькина Н. С. Цифровые библиотеки : опыт США // Библиосфера. 2008. №1. С. 57–63.

15. Сенченко М. Формування електронної депозитарної бібліотеки на основі обов'язкового примірника документів // Вісник Книжкової палати. 2010. № 7. С. 3–7.

16. Чекмарьов А. О., Костенко Л. Й., Павлуша Т. П. Національна система електронних бібліотек. Київ, 1998. 50 с.

17. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій. Харків, 2008. 289 с.

УДК 001.9:02]:004

УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ПІДТРИМКИ НАУКИ

Давидова Ірина Олександрівна,
завідуюча кафедрою бібліотекознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності ХДАК,
професор, доктор наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *В контексті бібліотечно-інформаційної діяльності розглянуто зміст технологій управління знаннями, комунікативного інжинірингу як сучасних засобів інформаційно-аналітичної підтримки науки.*

Ключові слова: *управління знаннями, наукові комунікації, комунікативний інжиніринг, інформаційно-аналітична діяльність бібліотек.*

Аннотация. *В контексте библиотечно-информационной деятельности рассмотрено содержание технологий управления знаниями, коммуникативного инжиниринга как современных средств информационно-аналитической поддержки науки.*

Ключевые слова: *управление знаниями, научные коммуникации, коммуникативный инжиниринг, информационно-аналитическая деятельность библиотек.*

Annotation. *In the context of library and information work reviewed the content of knowledge management technology, communication engineering as a modern means of information and analytical support for science.*

Key words: *knowledge management, scientific communication, communicative engineering, information-analytical activity of libraries.*

Стрімкі зміни інформаційно-комунікаційного середовища на початку XXI ст. торкаються всіх сфер життя і потребують своєчасного реагування на них. Серед змін наукового середовища найбільш всеохоплюючий характер мають глобалізація комунікацій, трансформація інформаційних процесів на основі революційних змін у галузі інформаційних та комунікаційних технологій; розгортання інформаційного суспільства та формування загальних рис суспільства знань. Знання у вигляді систематизованої інформації передається через сучасні інформаційно-комунікаційні мережі, перетворюючись на суттєвий прискорювач світового науково-технічного прогресу.

У цих умовах розвиток науки значною мірою залежить від її здатності формувати та використовувати інтелектуальні активи, управляти знаннями, які створюють, зберігають та використовують окремі люди. Ці знання розширюються шляхом взаємодії між людьми, і в результаті створюється інституціональне знання, яким володіє організація, наукова школа, наукова спільнота. Ефективність створення та використання знань як інтелектуального капіталу залежить від опанування науковцями технологій їх генерування, використання окремими науковими співробітниками, засвоєння науковими аудиторіями та обміну.

Управління знаннями можна визначити як розробку та впровадження процесів накопичення, кодифікації, представлення у доступній формі та використання наявних відкритих знань, а також утворення нових. Як об'єкт процесу управління знаннями окремі дослідники розглядають інформаційні ресурси або запаси знань (спеціальні знання та знання, що зберігаються у комп'ютерних системах). Управління знаннями полягає не лише у фіксації будь-яких відомостей, а у формуванні навичок і інтелектуальних потенцій суб'єкта, необхідних для отримання нових знань – засобів вирішення професійних завдань. Останнє передбачає наявність певних кваліфікаційних топосів у професійній свідомості науковця – суб'єкта володіння теоретичним інструментарієм аналізу процесійних проблем.

Управління знаннями в системі інформаційно-аналітичної підтримки науки має певні характерні властивості, серед яких можна виокремити новизну, ефективність, наукоємність та адаптивність. Високий рівень новизни та наукоємності технології дає змогу реалізовувати більш складні

й різноманітні потреби науковців, але в той же час характеризується слабкою стійкостю до факторів зовнішнього середовища і низькою адаптивністю. Парадокс ефективності міститься в тому, що ефективною можна вважати лише таку технологію, яка виконує свої обов'язки до появи нової. Аналіз ефективності технології управління знаннями полягає в співставленні її цілей і завдань з необхідними для її здійснення ресурсами, а також у порівнянні отриманих результатів і досягнутого ефекту. Можна виокремити дві лінії аналізу ефективності: порівняння цілей і завдань з результатами і співставлення ресурсів з отриманим ефектом.

У системі наукових комунікацій важливого значення набувають технології комунікативного інжинірингу, спрямовані на доставку потрібних знань у вигляді змістів, текстів, їх фрагментів, документів заданим цільовим аудиторіям. Комунікативний інжиніринг являє собою різні засоби вибудовування комунікативних мереж для вирішення будь-яких завдань. Значення комунікації є провідним у системі управління науковими знаннями, бо саме в інформаційному просторі вибудовуються ті типи конструкцій, що сприяють ефективній реалізації менеджменту знань. Інструментарій комунікативного інжинірингу у цьому випадку має комунікативно-когнітивний характер. Справжня реальність починає трансформуватися під вимоги реальності соціальної, створюваної за допомогою знань та комунікації.

Комунікативний інжиніринг спирається на вибудовування комунікативних мереж, здатних донести потрібні види повідомлень до цільової аудиторії, а також спирається на наявні інформаційні потоки чи створює нові. Виходячи з цього, система управління знаннями як певна технологія складається з процесів і технологій для визначення та збору знань, сховищ знань, процесів для зберігання, пошуку, вилучення та відображення знань та користувачів. Як ключову складову системи управління знаннями слід розглядати сховища знань: паперові документи, машинні бази даних та пам'ять окремої особи.

Шляхи трансформації когнітивного простору науки охоплюють її основні компоненти: інфраструктуру, культуру, технологію створення нових знань. Інфраструктура когнітивного простору науки утворюється системою інформаційно-бібліотечних установ, особистісними науковими комунікаціями, а також джерелами документованих знань, картами знань, за допомогою яких користувач може визначити місце, де можна отримати необхідне знання. Культура знань утворює культурне середовище, яке

сприяє обміну знаннями та усуває існуючі культурні бар'єри, включає усвідомлення важливості ролі науковців як носіїв унікальних знань, а також створення мотивації для їх обміну. До компоненти технології знань входять системи управління знаннями, дослідження даних і текстів, мережі Інтернет, засоби для організації спільної роботи (конференції), наукові портали, інформаційно-аналітичні центри, «фабрики думки».

Усе більший вплив комунікативного компоненту на систему управління знаннями призводить до появи нових об'єктів менеджменту знань, до яких нині належать як самі знання, так і науковці, які їх створюють та використовують. Комунікація як базис технології комунікативного інжинірингу реалізується на всіх рівнях системи управління знаннями: індивідуального генерування, отримання та видобування, збереження, передачі знань, їх розподілу в межах професійної спільноти, засвоєння, експертної діяльності, спілкування, обміну знаннями з колегами.

Ще одним рівнем управління знаннями можна назвати пошук варіантів співпраці та взаємовідносин з колегами-науковцями, утворення каналів пересування інформації в прямому та в зворотному напрямку, залучення колег до обговорення нагальних наукових питань. У цілому потенціал комунікативного інжинірингу може запропонувати нові напрями налагодження процесу захисту знань, їх оновлення та розвитку, що передбачає перетворення з прихованих в «явні», доступні для наукової спільноти, сприяє процесу інтеграції накопичених знань із знаннями, що залучаються або оновлюються.

Важливе місце в системі інформаційно-аналітичної підтримки науки посідають бібліотеки. Згідно з новою когнітивно-комунікаційною місією, сучасна бібліотека є складовою системи соціальних комунікацій суспільства, що утворюється установами, котрі пов'язані з будь-якими способами фіксації та переробки документів, інформації та знань і сприяють формуванню соціальної свідомості й розвиткові соціального інтелекту. Когнітивно-комунікаційна місія бібліотек посилюється в інформаційному суспільстві, в подальшому – у суспільстві знань.

Основоположна ідеологема та система поглядів науковців щодо місії, функцій та структури бібліотек нині пов'язується з науково-інформаційним забезпеченням сталого розвитку суспільства, шляхом освоєння інтегрованого технологічного циклу, що включає всі науковоємні процеси обробки документних масивів, починаючи з бібліографування й

закінчуючи екстракцією зі сховищ даних нових знань, посиленням інформаційно-аналітичних напрямів її діяльності, створенням наукоємних інформаційних продуктів і послуг. Саме в цьому вбачається визначальна ідеологема розвитку бібліотеки й водночас неодмінна умова її існування. Розвиткові когнітивного підходу в сучасній бібліотечній діяльності сприяє посилення аналітичного компонента в обробці інформації, систематизації здобутих даних і наданні інформаційних послуг.

Саме аналітична діяльність розглядається як перспективний напрям розвитку когнітивної функції бібліотеки, яка здатна перетворити її на конкурентоспроможний суб'єкт ринку інформаційних продуктів і послуг та забезпечити функціонування й розвиток бібліотек в інформаційному суспільстві. Головним вектором змін бібліотечного соціального інституту в інформаційному суспільстві, базовим елементом інтелектуалізації інформаційного простору стає сукупність соціально-інформаційних технологій та інформаційної аналітики. Якщо поява нової інформації, яку А. Моль визначає як «кількість непередбачуваного, що міститься в повідомленні», є підсумком інтелектуальної діяльності людини, то вироблення аналітичного знання слід уважати підсумком інтелектуальної діяльності бібліотечно-інформаційних фахівців.

Перехід до когнітивної парадигми діяльності бібліотек за умов активного розвитку та зближення телекомунікаційного, інформаційного й змістовно-технологічного секторів зумовлює посилені вимоги до інтелектуального рівня бібліотечних фахівців і їхньої компетентності, що стає джерелом високої продуктивності, інноваційної активності та конкурентних переваг. За цих умов система вищої бібліотечно-інформаційної освіти є дієвим механізмом перетворення науки і знань на безпосередню виробничу силу.

Метою професійної підготовки бібліотечних фахівців стає формування комплексу знань, умінь і навичок взаємодії з інноваційним простором професійної бібліотечної діяльності та диверсифікаційним характером праці в бібліотечних установах.

УДК 02(477.54)(031):004.08

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗКРИТТЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ: ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК

Гранчак Тетяна Юріївна,
завідуюча відділом політологічного аналізу
служби інформаційно-аналітичного забезпечення
органів державної влади НБУ ім. В. І. Вернадського,
доктор наук із соц. комунікацій,
Україна, Київ

Анотація. *Представлено результати аналізу особливостей використання соціальних мереж візуального контенту національними бібліотеками світу для розкриття бібліотечних фондів; обґрунтовано необхідність розробки стандартів опису презентованих у соціальних мережах документів з метою поліпшення організації та управління інформацією; запропоновано формулу визначення ефективності бібліотечних сторінок в YouTube.com.*

Ключові слова: *національна бібліотека, соціальні мережі, Pinterest, Flickr.com, Instagram, YouTube.com.*

Аннотация. *Представлены результаты анализа особенностей использования социальных сетей визуального контента национальными библиотеками мира для раскрытия библиотечных фондов; обоснована необходимость разработки стандартов описания представленных в социальных сетях документов с целью улучшения организации и управления информацией; предложена формула определения эффективности библиотечных страниц в YouTube.com.*

Ключевые слова: *национальная библиотека, социальные сети, Pinterest, Flickr.com, Instagram, YouTube.com.*

Annotation. *The article presents the results of analysis of specific of usage among national libraries social networks visual content for the disclosure of library funds. It was substantiated expediency of developing standards that describe submitted documents on social networks in order to improve the organization and management of information. It was suggested a formula for determining the effectiveness of library pages in YouTube.com.*

Key words: *National Library, social networks, Pinterest, Flickr.com, Instagram, YouTube.com.*

Соціальні медіа візуального контенту відкривають нові можливості для представлення і розкриття колекцій документних пам'яток, надання до

них широкого доступу. З позицій можливостей для бібліотеки вигідно представити свої фонди, поповнити інформаційну базу та забезпечити користувачеві зручний доступ до документів першість серед соціальних мереж візуального контенту посідають сервіси Flickr.com та Pinterest.

Станом на серпень 2015 р. на платформі Flickr.com було представлено 12 національних бібліотек. Найбільшу колекцію створено Британською бібліотекою (завантажено 1023705 документів, які систематизовано у 1036 альбомів). Практично всі бібліотеки більшою або меншою мірою використовують платформу для представлення власних фондів. При цьому сторінки 7 з 12 бібліотек майже повністю (за винятком поодиноких альбомів) присвячені розкриттю багатства фондів і містять як зображення та описи окремих документів, так і цілих бібліотечних колекцій.

Сервіс Flickr.com дає змогу супроводжувати представлені на цій платформі документи розгорнутим описом. Водночас такі можливості не означають обов'язкового надання такого опису всіма бібліотеками, зареєстрованими в цій мережі. Як виявило дослідження, одними з найбільш детальних описів, представлених у Flickr.com документів, відрізняються колекції зображень Бібліотеки Конгресу, Британської бібліотеки, Бібліотеки та Архіву Канади. Серед наявних заповнених позицій – назва документа і дата його створення, ключові слова та теги, умови використання, унікальна URL-адреса, за якою цифрова копія документа зберігається на сайті бібліотеки, анотація або опис предмету зображення. Уточнюється, що користувач має змогу завантажити зображення і для цього пропонуються різні формати.

Водночас названі поля і можливості, відсутні в описі зображень, представлених, наприклад, у мережі Національною бібліотекою Швеції, Баварською бібліотекою та рядом інших. Національна бібліотека Ізраїлю взагалі не надає опису розміщених в мережі документів (таблиця 1).

Завважимо, що формат соціальної мережі не вимагає дотримання певних стандартів опису представлених в ній документів. Більше того, такі стандарти наразі не розроблені й не узгоджені професійним бібліотечним середовищем. Утім, враховуючи статус бібліотечних інституцій як установ, що надають доступ до достовірної інформації, організують інформаційні масиви і сприяють пошуку потрібної інформації, намагаються задовольнити запити користувачів у максимально повному обсязі, дотримання стандартів опису, які застосовуються для електронних

документів з фонду бібліотеки, в середовищі соціальних медіа є бажаним, адже сприятиме впорядкуванню інформації, що циркулює в інтернет-просторі, і забезпечуватиме її ефективний пошук пошуковими системами.

Таблиця 1

Представленість національних бібліотек світу на платформі Flickr.com

Назва бібліотеки	Рік створення, кількість сторінок; кількість підписчиків	Кількість завантажених документів	Альбоми та їхня кількість	Тематика контенту (тематика колекцій: лише фонди, чи фонди, заходи, виставки, сама бібліотека тощо)	Особливості опису представлених документів (назва, анотація, ключові слова та теги, правила використання, унікальна URL-адреса, за якою зберігається цифрова копія документа тощо)	Формат контенту (графічний, відео)
Британська бібліотекаhttps://www.flickr.com/people/britishlibrary/	08.2007 21,1 к	1,023,705	1036	Фонди – 1036 альбомів	Розгорнутий (назва, автор, хто передав, шифр, що зображено, дата створення, оригінальна адреса, номер та ін.)	графічний
Бібліотека Конгресу https://www.flickr.com/photos/library_of_congress/	06.2007 64,4 к	23.368	36	Фонди (з 36 – один альбом, присвячений саме бібліотеці)	Розгорнутий (назва, опис, предмет зображення, формат, права використання, репозиторій, теги, роки)	
Національна бібліотека Швеції https://www.flickr.com/people/25300312@N08//	04.2008 389	1.017	70	Фонди, бібліотека, заходи, керівництво (із 70 альбомів – 66 фонди)	Опис середній (назва, в якій колекції зберігається, автор, роки та ін.)	графічний
Бібліотека і Архів Канади https://www.flickr.com/people/lac-bac	07.2008 893	3 650	125	Фонди – 125 альбомів	Розгорнутий (назва, автор, що зображено, дата створення, оригінальна адреса, номер та ін.)	графічний

Національна бібліотека Австралії https://www.flickr.com/photos/national_library_of_australia_commons	09.2011 1,6 к	772	32	Фонди – 32 альбоми	Опис середній (назва, в якій колекції зберігається, автор, роки та ін.)	графічний
Баварська державна бібліотека https://www.flickr.com/people/8460649@N05	05.2007 15	63	3	Фонди, заходи (виставка плаката), бібліотека та її відділи і приміщення – по 1 альбому	Опис стислий (назва, рік, місце зберігання, обмеження використання)	графічний
Національна бібліотека Ізраїлю https://www.flickr.com/people/64126959@N03	07.2011 75	2.782	70	Заходи, (форуми, конференції, зустрічі, виставки, презентації – 46), бібліотека та її приміщення – 16, фонди – 8	Опис фактично відсутній (назва, теги)	графічний, відео (ролик про бібліотеку)
Національна бібліотека Ірландії https://www.flickr.com/photos/yournlireland	05.2011 413	556	55	Заходи, (форуми, зустрічі, виставки, презентації – 16), фонди – 39	Опис стислий (назва, рік, місце зберігання, обмеження використання)	графічний
Національна бібліотека Шотландії https://www.flickr.com/photos/nlscotland	10.2007 2/1 к	2 313	22	Фонди – 22 альбоми	Опис стислий (анотація)	графічний
Національна бібліотека Іспанії https://www.flickr.com/people/bibliotecabne	02.2011 633	1 394	21	фонди – 21 альбом	Розгорнутий (назва, автор, що зображено, дата створення, оригінальна адреса, номер та ін.)	графічний

Російська державна бібліотека https://www.flickr.com/people/leninka	12.2010 126	5 428	183	Заходи (форуми, конференції, зустрічі, виставки, презентації – 183 альбоми)	Опис фактично відсутній (назва, теги)	графічний
Національна бібліотека Фінляндії https://www.flickr.com/photos/natlibfi/albums	07.2014 8	562	11	Заходи – 9 альбомів, фонди – 2	Опис фактично відсутній (назва, теги)	графічний

Сервіс Flickr.com дає змогу переглядати розміщені бібліотекою на сторінці зображення в режимі стріму або потоку (*від англ. Stream – потік*), або перейти до ознайомлення з альбомами, в яких зібрані зображення певної тематики. Причому створені в сервісі альбоми можуть тематично збігатися, а можуть і відрізнятися від сформованих у фондах бібліотеки колекцій.

Дещо інший підхід спостерігаємо в мережі Pinterest. Для альбомів, створених в цій мережі, єдиний принцип систематизації – тематика. Отже, альбом бібліотеки в Pinterest може включати цифрові копії фото, листівок, малюнків, відео, створені різними авторами в різні часи, але об'єднані однією тематикою. Так, наприклад, представлені Бібліотекою Конгресу дошки (альбоми) «Пішов на риболовлю» («Gone Fishing»), «Цвітіння сакури» («Cherry Blossoms») або «Читання» («Reading») містять зображення, які зберігаються в різних колекціях бібліотеки, і представляють як фото, так і зображення книжкових обкладинок, ілюстрацій, малюнків, об'єднаних обраною темою. Разом з тим, тематика окремих дошок може передбачати об'єднання однотипних за своїм характером документів. Наприклад, представлена Британською бібліотекою дошка «Понеділок манускриптів» («Manuscript Monday») містить зображення винятково рукописних документів з фондів бібліотеки. Підходи різних бібліотек до використання сервісу Pinterest відрізняються. Для одних бібліотек – це платформа для представлення, переважно, власних фондів. Зокрема, це стосується Бібліотеки Конгресу, серед 45 дошок якої у Pinterest 43 присвячені тематичному висвітленню

документів з фондів бібліотеки – фото, малюнків, плакатів, листівок, газетних вирізок, книжкових обкладинок, ілюстрацій та сторінок.

Більш комплексно використовують сервіс Pinterest Британська бібліотека, Національна бібліотека Хорватії, Національна бібліотека Ізраїлю, які не лише презентують багатство фондів, а й інформують користувача про широкі можливості, які відкриває перед ним користування бібліотечними продуктами та послугами, особливості користування послугами, різні бібліотечні заходи. Інша мережа графічного контенту – Instagram, яка станом на 1 вересня 2015 р. використовувалась 10 національними бібліотеками, надає порівняно менші сервісні можливості, ніж Flickr.com та Pinterest. Зокрема, зображення в ній можна переглядати лише в режимі стріму, що доволі незручно, коли на сторінці розміщено багато публікацій. Специфіка інструментарію мережі обумовила особливості її використання бібліотечними установами, які надають перевагу розміщенню на своїх сторінках в Instagram фото і відео з бібліотечних заходів, приміщень бібліотеки, візуалізованих анонсів книжкових виставок та презентацій, просто красивих зображень книжково-бібліотечної тематики. Оскільки зазвичай ідеться не про документи з бібліотечних фондів, то представлені зображення супроводжуються відповідними описами пояснювального або коментуючого характеру: яка подія відображується, коли вона відбулась або відбудеться, хто взяв або візьме участь тощо.

На відміну від розглянутих вище мереж візуального контенту, які містять, переважно, графічні зображення і для яких наявність відео є швидше винятком, ніж правилом, мережа YouTube.com призначена саме для останнього. YouTube.com є третьою за популярністю серед національних бібліотек мережею після мереж мультиформатного контенту Facebook і Twitter. Першими почали опановувати можливостями YouTube.com для обслуговування користувачів і просування власних продуктів і фондів Бібліотека Конгресу і Британська бібліотека, сторінки яких у мережі з'явилися відповідно у червні і жовтні 2007 року. Станом на 20 грудня 2015 р. у мережі представлено 27 бібліотек зі статусом національних. За кількістю розміщеного на сторінці контенту на цей час першість посідає Бібліотека Конгресу (2609 відео, систематизованих у 35 списків відтворення – плейлистів), із значним відставанням друге і третє місця посіли відповідно Національна бібліотека Ізраїлю (493 відео в 68 плейлистах) і Російська національна бібліотека (454 відео в

14 плейлистах). Водночас кількість розміщеного відео не гарантує відповідну кількість переглядів створеного контенту. Як засвідчує практика, не завжди ті сторінки, які були засновані раніше, або на яких розміщено більше відеоконтенту, мають більшу кількість підписчиків або переглядів. Такий результат дає привід говорити про ефективність бібліотечних сторінок, що визначається співвідношенням кількості переглядів до кількості розміщеного матеріалу. Чим більшим буде показник, тим вищою виявиться ефективність сторінки. Відповідно, ефективність функ-ціонування бібліотечної сторінки в мережі YouTube.com можна визначити за формулою: E = Qr : Qv, де E – ефективність сторінки, Qr – кількість переглядів, Qv – кількість розміщеного відео. Наприклад, ефективність функціонування сторінки Британської бібліотеки дорівнюватиме 3 089 (911 506 : 295), Бібліотеки Конгресу – 4 141 (10 804 153 : 2609), Національної бібліотеки Іспанії – 4 183 (1 376 468 : 329), Національної бібліотеки Ізраїлю – 366 (180 849 : 493). Як бачимо, найефективнішою виявилась сторінка в YouTube.com Національної бібліотеки Іспанії, випередивши засновані на два роки раніше сторінки Бібліотеки Конгресу і Британської бібліотеки. Водночас сторінка Національної бібліотеки Ізраїлю виявилася найменш ефективною з обраної групи бібліотек, незважаючи на друге місце за кількістю розміщеного на ній відео.

Іншим показником ефективності функціонування сторінки є співвідношення часу її існування і кількості переглядів розміщеного на сторінці відео, або середня кількість переглядів на рік. Наприклад, за рік функціонування сторінки Національної бібліотеки України для дітей в мережі розміщене на ній відео переглянули 18 255 разів (ефективність – 18 225 переглядів на рік), водночас відео, розміщене на сторінці Національної історичної бібліотеки України, за чотири роки переглянули лише 889 разів, тобто середня кількість переглядів на рік становить приблизно 222 перегляди (889 : 4 = 222,25). Як виявило дослідження, використання національними бібліотеками соціальних медіа для розміщення візуального контенту є поки що недостатньо поширеним серед бібліотек зі статусом національних. Водночас комплексний підхід до використання соціальних мереж дає бібліотекам змогу представити як фонди установ, так і різні напрями діяльності, а також забезпечити адресне задоволення інформаційних запитів користувачів при їх більшому охопленні.

УДК 02(477.54)(031):001.891

ПРОЕКТ «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Ковальчук Світлана Петрівна,
учений секретар Національної бібліотеки
України імені Ярослава Мудрого,
канд. культурології,
Україна, Київ

Анотація. *Висвітлено мотиви і мету створення проекту, розробку працівниками Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого Концепції УБЕ, у якій відображено основні засади підготовки енциклопедії. Наголошується, що перевагами онлайнових видань є можливість швидко отримати інформацію, переглянути великий обсяг матеріалу (текст, фото, відео), інтерактивність статей.*

Ключові слова: *Концепція УБЕ, бібліотечна справа, енциклопедія, Інтернет, електронне видання.*

Аннотация. *Освещаются мотивы и цели создания проекта, разработке работниками Национальной библиотеки Украины имени Ярослава Мудрого Концепции УБЭ, в которой отражены основные принципы подготовки энциклопедии. Отмечается, что преимуществами онлайновых изданий является возможность быстрого получения информации, просмотра большого объема материала (текст, фото, видео), интерактивность статей.*

Ключевые слова: *Концепция УБЭ, библиотечное дело, энциклопедия, Интернет, электронное издание.*

Annotation. *The article deals with the motives and aims of project creation, the development by the National Library of Ukraine named after Yaroslav the Wise workers the Concept of ULE, which reflects the basic principles of preparation of the encyclopedia. It is noted that the advantages of online publications are the ability to obtain information quickly, browsing of a large amount of material (text, photos and videos), articles interactivity.*

Key words: *Concept of ULE, librarianship, encyclopedia, Internet, electronic publication.*

Проект «Українська бібліотечна енциклопедія» (УБЕ), робота над яким у Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого (НБУ ім. Ярослава Мудрого, колишня Національна парламентська бібліотека України) розпочалася 2010 р., передбачає створення галузевої

енциклопедії для систематизації та узагальнення знань у сфері бібліотечної справи та бібліотекознавства.

Мотивами до започаткування проекту стали: суспільна значущість бібліотечно-інформаційної сфери України як важливого компоненту культурного і наукового потенціалу держави; потреба у створенні галузевого науково-довідкового видання для відображення у концентрованій формі всіх основних здобутків і напрацювань української бібліотечної і бібліографічної науки і практики. Адже це – одна з основних умов для успішної інтеграції України у світовий інформаційний простір. Безумовно, історичний, виробничий, інтелектуальний, матеріально-технічний, інформаційний, науковий, кадровий потенціал, сформований бібліотечно-інформаційною сферою держави, дає можливість об'єктивно відтворити у спеціалізованій енциклопедії в узагальненому й упорядкованому вигляді основні відомості про цю сферу [5].

Мета проекту – представити бібліотечну справу в Україні як важливу складову української культури і науки, узагальнити та систематизувати знання у бібліотечній сфері, уніфікувати термінологію. Основними критеріями, що покладено в основу створення УБЕ, є актуальність, науковість, вичерпність та достовірність інформації [1]. 2010 р. у НБУ ім. Ярослава Мудрого було створено робочу групу, котра складалася з досвідчених і кваліфікованих спеціалістів: фахівців науково-дослідного відділу та представників інших структурних підрозділів. На них покладалося написання основного масиву стислих статей, переважно термінологічного характеру та співпраця з провідними науковцями та практиками у бібліотечній галузі держави, котрі у подальшому стали авторами численних статей для енциклопедії.

Про початок роботи над проектом було заявлено у журналі «Бібліотечна планета» за 2010 р. [6]. Процес укладання енциклопедичного видання вимагає вирішення низки проблем, пов'язаних із попередньою підготовчою роботою: укладанням словника гасел, визначення обсягу статей, системи посилань, редагування матеріалів тощо. Розпочалася робота у відповідному напрямі: розроблявся проект Концепції УБЕ, базовий словник та методичні рекомендації для авторів.

Вже 2011 р. проект Концепції УБЕ для обговорення було представлено у фаховій періодиці [2; 3]. У листопаді 2011 р. у НБУ ім. Ярослава Мудрого було створено окремий структурний підрозділ – сектор енциклопедичних досліджень у складі науково-дослідного відділу

(НДВ) бібліотеки. Його фахівці здійснювали розробку Концепції УБЕ, принципів подання, критеріїв відбору та методичних засад підготовки енциклопедії, рекомендацій для авторів.

Сектор і сьогодні, поміж інших завдань, опікується реалізацією проекту «УБЕ»: здійснює науково-методичну роботу; забезпечує надання методичної допомоги авторам; здійснює організаційно-координаційні заходи щодо формування енциклопедії (робота з авторами, контроль та реєстрація надходження матеріалів); налагоджує та підтримує зв'язки з бібліотечними, освітніми, іншими установами, з науковцями та практиками для наповнення енциклопедії новими статтями; організовує керівництво науковим та літературним редагуванням і рецензуванням статей; забезпечує створення баз даних для підготовки енциклопедії тощо.

Результатом роботи групи з підготовки УБЕ стало затвердження наказом ДЗ «Національна парламентська бібліотека України» від 23.01.2012 № 4/1 Концепції УБЕ, у якій відображено загальні засади її підготовки [1]. Варто зазначити, що спочатку планувалася підготовка УБЕ у формі однотомного друкованого видання. Згодом стало зрозуміло, що фінансовим можливостям та вимогам часу більше відповідає електронний варіант енциклопедії.

Електронні енциклопедичні видання (онлайнові енциклопедії, цифрові копії, електронні версії друкованих енциклопедій) здобувають дедалі більшу прихильність користувачів Інтернету. Безумовними перевагами онлайнових видань є можливість швидко отримати інформацію, переглянути великий обсяг матеріалу (текст, фото, відео), інтерактивність статей.

Особливості електронних енциклопедій, деякі аспекти їх функціонування висвітлюють у наукових працях Г. Боряк, Т. Добко, Т. Киричок, В. Теремко, Н. Черниш та ін. Науковці стверджують, що починаючи з останнього десятиліття XX ст. у різних країнах світу створення електронних енциклопедій відбувається досить активно. І мережеві версії *«...що є прообразом інтегрованих інформаційних систем майбутнього, доступні онлайн і необмежені в обсягах та видах інформації, нині суттєво переважають»* [7, с. 29].

Таким чином, оскільки вартість електронного представлення УБЕ вигідно відрізняється від друкованого видання, а світові тенденції випуску довідкових та енциклопедичних видань свідчать про зростання електронних ресурсів у цьому сегменті документів [7], у 2014 р. внесено

відповідні зміни до Концепції УБЕ й енциклопедія готується в електронному вигляді з представленням на окремому сайті НБУ ім. Ярослава Мудрого в режимі он-лайн.

УБЕ створено за принципом Вікіпедії. При цьому можливості редагування мають лише представники сектору енциклопедичних досліджень НДВ НБУ ім. Ярослава Мудрого, котрі підтримують контакти з усіма авторами. Електронна версія уможливлює внесення оперативних змін до статей, включення нових, оновлення, актуалізацію контенту УБЕ, застосування внутрішніх та гіперпосилань у тексті, що дозволяє миттєво переходити від однієї статті чи дефініції до іншої, а також за посиланням переходити на веб-ресурси установ, статті про які вже розміщено в енциклопедії.

Перевагою електронної версії енциклопедії над паперовою є й застосування зручного й багатоаспектного інтерфейсу, більш якісних ілюстрацій тощо. До того ж усувається обмеженість інформаційного потенціалу, що є характерною для енциклопедій в традиційній паперовій версії, виключаються прийняті в енциклопедіях скорочення багатьох слів. УБЕ адресована науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, фахівцям бібліотечної та суміжних сфер, а також широкому колу читачів. В енциклопедії передбачено розміщення відомостей про історію та сучасний стан бібліотечної справи в Україні, мережу бібліотек, бібліотеки – методичні центри, науково-дослідну, бібліографічну, методичну діяльність бібліотек, бібліотечні фонди, користувачів бібліотек, бібліотечні кадри, впровадження нових інформаційних технологій у практику діяльності бібліотек; діячів бібліотечної сфери, окремі питання суміжних наук та дисциплін тощо. УБЕ представляє бібліотеку як складну інформаційну систему, яку складають чотири елементи: документний фонд, користувачі бібліотек, бібліотечний персонал та матеріально-технічна база [1].

Залучення авторів відбувається переважно шляхом надсилання офіційних запрошень до установ (для написання статей про діяльність бібліотеки, ВНЗ тощо) або шляхом звернення до потенційних авторів – запрошення до співпраці провідних науковців чи практиків у галузі (рішення про це приймається на основі аналізу історіографії вивчення того чи іншого питання). Для авторів УБЕ розроблено і видано «Методичні рекомендації для авторів "Української бібліотечної енциклопедії"» (2012), в яких викладено основні вимоги до змістового наповнення і стилю,

особливості, типові схеми статей, рекомендації, технічні вимоги до подання матеріалів тощо [4].

Статті УБЕ за типами умовно поділяють на чотири групи:

- статті-огляди – найбільші за обсягом, що висвітлюють найважливіші питання енциклопедії;
- статті-довідки – переважають в УБЕ та наводять інформацію про сучасний стан певного питання або присвячені певній особі чи організації;
- статті-дефініції – містять стисле визначення терміна, винесеного у назву статті; якщо слово іншомовного походження – надається етимологічна довідка;
- статті-відсилання – мають допоміжне значення та спрямовують читача до іншої статті [1; 4, с. 15–16.].

Використані для написання статей джерела розміщуються за хронологією і можуть містити активні посилання. Наприкінці статті зазначається прізвище автора (за винятком статей-дефініцій), дата створення та редагування.

Енциклопедія доступна за адресою http://ube.nplu.org (також до неї можна перейти за посиланням із сайта НБУ імені Ярослава Мудрого). Ресурс містить 17 рубрик: «Науки документно-комунікаційного циклу», «Бібліотеки», «Бібліотечні об'єднання і асоціації, з'їзди, конгреси», «Бібліотечні фонди», «Бібліотечне обслуговування», «Соціокультурна діяльність бібліотек», «Інформація. Інформаційна діяльність», «Інформаційні технології в діяльності бібліотек», «Науково-дослідна та методична діяльність бібліотек», «Бібліографічна діяльність», «Міжнародне співробітництво бібліотек», «Проектна діяльність бібліотек», «Управління бібліотечною справою», «Бібліотечні кадри», «Історія бібліотечної справи України», «Фахові видання з питань бібліотечної справи», «Персоналії».

УБЕ нараховує понад 400 статей, створених більш ніж сотнею авторів, поміж яких 14 докторів та 18 кандидатів наук. До проекту долучилися понад 40 установ (національні, державні, регіональні методичні центри, бібліотеки ВНЗ та інші). Процес спільного наповнення енциклопедії триває.

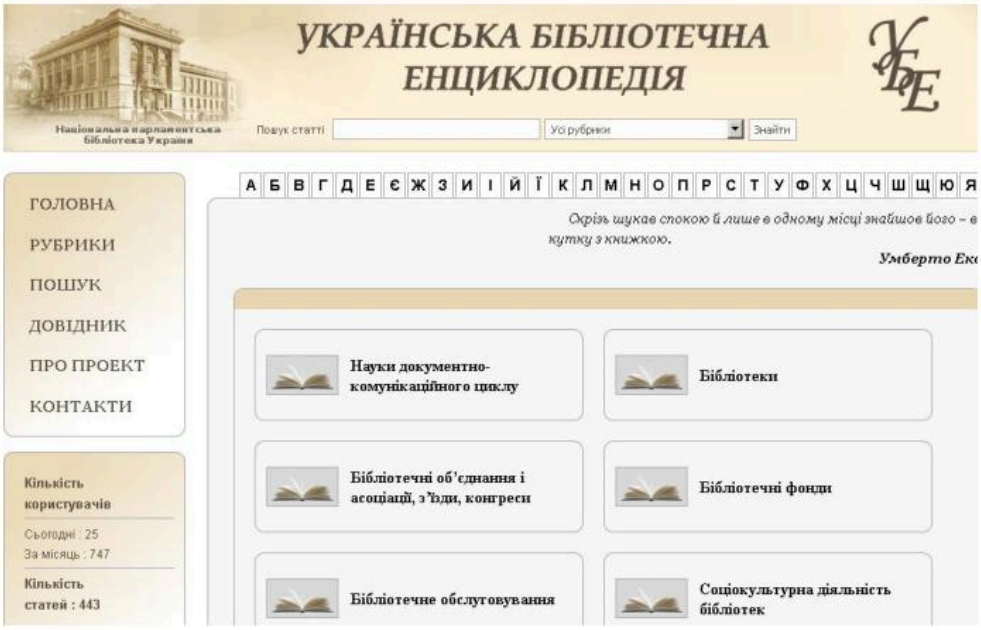

Рис. 1. Головна сторінка «Української бібліотечної енциклопедії»

Особливістю УБЕ є зручна система пошуку інформації. Ресурс дає змогу користувачу обрати оптимальний варіант: пошук за рубриками, за алфавітом або за пошуковим запитом. У розділі «Про проект» міститься основна інформація про УБЕ, можна скористатися активними посиланнями на Концепцію УБЕ [1] та «Методичні рекомендації для авторів УБЕ» [4].

«Довідник» містить список абревіатур та скорочень, що доповнюється за необхідності, та список авторів з короткою інформацією про них (посада, науковий ступінь, вчене звання). Варто звернути увагу на особливості підготовки статей про окремі бібліотеки, бібліотечну справу регіонів. Саме ці матеріали презентують діяльність бібліотечних установ та, за умови якісного подання інформації, здатні популяризувати бібліотечну діяльність, підвищувати рівень обізнаності в суспільстві щодо бібліотечних послуг, ролі сучасних бібліотек у громадах, у державі в цілому.

Починаючи роботу обов'язково варто знайомитися з «Методичними рекомендаціями для авторів УБЕ». Це значно полегшує процес написання статті. Зокрема, необхідно чітко дотримуватися вимог наукового (науково-довідкового) стилю (об'єктивність, лаконічність, аргументованість, конкретність; відсутність емоційних, оціночних, суб'єктивних суджень,

епітетів, відхилень від основної теми). Стаття повинна мати комплексний характер [4]. Крім того, особливе смислове навантаження стаття отримує завдяки якісно підібраним фото, а тому потрібно уважно ставитися до їх вибору. Достовірності представлення інформації в УБЕ сприяє вчасна актуалізація. За необхідності статті, котрі вже розміщенні в УБЕ, можна оновлювати. Для цього потрібно надіслати відповідні правки укладачам.

Варто окреслити ряд переваг для учасників проекту та можливості, які відкриває УБЕ для бібліотечних та інших установ. Безперечно, позитивним є факт присутності інтерактивної інформації про установу в проекті, котрий покликаний презентувати теоретичні та практичні надбання української бібліотечної науки і практики. Участь у реалізації проекту надає додаткову можливість представити інформацію про історичний розвиток та сучасний стан бібліотечної справи того чи іншого регіону України, а отже, сприяє підвищенню рівня присутності бібліотек у інформаційному просторі.

Розміщення в УБЕ якісно написаної статті про установу (завдяки активним гіперпосиланням на її сайт, блог, сторінки у соціальних мережах та ін.) збільшує кількість звернень до її власних ресурсів (за статистичною інформацією, у 2015 р. зафіксовано 1 951 408 звернень до УБЕ). Таким чином, існує можливість опосередкованого (через УБЕ) посилення веб-ресурсів тієї чи іншої установи, поширення актуальної інформації про її діяльність.

Подана до УБЕ стаття може бути опублікована в однойменній рубриці журналу «Бібліотечна планета». Це науково-виробниче видання НБУ ім. Ярослава Мудрого нараховує близько 1100 передплатників по всій Україні та в середньому – 7,5 тис. переглядів електронної версії на рік. Розміщення матеріалів про бібліотеки, бібліотечну справу регіону, науковців, організаторів бібліотечної справи, бібліотечних фахівців-практиків у енциклопедії дозволяє не лише повніше задовольняти інформаційні потреби користувачів, а й посилює позиції бібліотек в інформаційній інфраструктурі. Крім того, участь у реалізації спільних проектів сприяє налагодженню співпраці та зміцненню професійних зв'язків у галузі, подоланню негативних стереотипів, покращенню іміджу бібліотек тощо.

На завершення варто зазначити, що укладачі УБЕ дотримуються принципу максимально можливого сприяння авторам у вирішенні питань, що постають при написанні статей. Зрозуміло, що тільки спільними

зусиллями можливе створення бібліотечної енциклопедії, покликаної засвідчити здобутки української бібліотечної сфери і стати надійним помічником та інформатором бібліотекарів і всіх, хто цікавиться бібліотечною справою [5].

У планах НБУ ім. Ярослава Мудрого – продовження і налагодження співпраці з провідними бібліотечними, освітніми установами, науковцями та практиками, зокрема: бібліотеками ВНЗ, навчальними закладами, які готують спеціалістів для бібліотечної галузі тощо; прийняття, врахування зауважень для уникнення різночитань під час висвітлення наукових понять, об'єктивного представлення інформації; редагування отриманих матеріалів для розміщення в УБЕ; актуалізація вже розміщених в УБЕ статей та ін.

Реалізація проекту «УБЕ» можлива лише за умови професійної комунікації та об'єднання зусиль бібліотечних та інших культурних, освітніх інституцій. Це вимагає тісних професійних зв'язків між учасниками, дотримання існуючих норм і рекомендацій, узгодження рішень та дій, спрямованих на якісний кінцевий результат.

Список бібліографічних посилань

1. Концепція «Української бібліотечної енциклопедії» [Електронний ресурс]. URL: nplu.org/storage/tinymce_pic/2013051512290328.docx.

2. Концепція «Української бібліотечної енциклопедії» : проект // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2011. № 2. С. 5–7.

3. Концепція «Української бібліотечної енциклопедії» : проект // Бібліотечна планета. 2011. № 1. С. 30–32.

4. Методичні рекомендації для авторів «Української бібліотечної енциклопедії». Київ, 2012. 28 с. Електрон. аналог: URL: nplu.org/storage/doc/Osn.doc.

5. Науковий проект «Українська бібліотечна енциклопедія» [Електронний ресурс]. URL: http://ube.nplu.org/AboutProject.

6. Савіна З. Створюємо «Українську бібліотечну енциклопедію» // Бібліотечна планета. 2010. № 1. С. 42.

7. Черниш Н. Українські електронні енциклопедії як складова національного інформаційного простору // Вісник Книжкової палати. 2016. № 2. С. 29–34.

УДК 02(477.54)(031):004.08

«БІБЛІОТЕЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ХАРКІВЩИНИ»: ПРЕЗЕНТАЦІЯ ДЕМОВЕРСІЇ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ

Глазунова Людмила Володимирівна,
заступник директора з наукової роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
канд. наук із соц. комунікацій,
Сафонова Вікторія Володимирівна,
головний бібліотекар
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто основні напрацювання зі створення галузевої електронної енциклопедії, що відображає науково-довідкову інформацію про бібліотечно-бібліографічну, книгознавчу та документознавчу сфери. Проаналізовано структуру онлайн ресурсу (демоверсії), наповнення статей, визначено основні розділи, навігацію.*

Ключові слова: *галузева енциклопедія, корпоративний цифровий проект, демоверсія ресурсу, мультимедійний контент, «Бібліотечна енциклопедія Харківщини».*

Аннотация. *Рассмотрены основные наработки по созданию отраслевой электронной энциклопедии, которая отражает научно-справочную информацию о библиотечно-библиографической, книговедческой и документоведческой сферах. Проанализирована структура онлайн ресурса (демоверсии), наполнение статей, определены основные разделы, навигация.*

Ключевые слова: *отраслевая энциклопедия, корпоративный цифровой проект, демоверсия ресурса, мультимедийный контент, «Библиотечная энциклопедия Харьковщины».*

Annotation. *The article deals with the main developments on the industry electronic encyclopedia creation, which reflects scientific and reference information about library, bibliographic, and documentary spheres. The structure of an online resource (demo version), content of articles are analyzed, basic sections, navigation are defined.*

Key words: *industry encyclopedia, corporate digital project, demo version resource, multimedia content, «Библиотечная энциклопедия Харьковщины».*

Впровадження програм і проектів, орієнтованих на популяризацію наукової та історичної спадщини бібліотечної галузі, значною мірою

спрямовано на професійну інтелектуальну інтеграцію та іміджеву підтримку бібліотек, що є важливим чинником їх існування. Створення цифрового ресурсу, що відображає теоретичні та науково-практичні напрацювання галузі, дозволяє репрезентувати бібліотеки як важливу складову інформаційного, наукового, культурно-освітнього потенціалу певного регіону. Цікавим напрямом діяльності у цьому контексті стає бібліотечна енциклопедистика. Відкритість, доступність і динамічність – якості, властиві електронно-цифровій комунікації, що дають змогу надавати інформацію (в т. ч. науково-довідкову, яка представлена в енциклопедіях) оперативно, долаючи бар'єри, притаманні нонелектронним засобам передачі.

«Бібліотечна енциклопедія Харківщини» – галузева електронна енциклопедія, єдиний інтегрований професіональний ресурс, що акумулює науково-довідкову інформацію про бібліотечно-бібліографічну, книгознавчу та документознавчу сферу, розкриває здобутки бібліотечної справи, суміжних галузей в регіональному аспекті. Основні засади створення визначені у Концепції проекту [3 – 6].

Проект, ініційований ХДНБ у жовтні 2014 р., розвивається в межах діяльності Харківського обласного відділення (філії) ВГО «Українська бібліотечна асоціація» (ХОВ УБА). ХДНБ є координаційно-методичним центром регіонального проекту. Учасниками є фахівці ХДНБ, Харківської державної академії культури (ХДАК), методичного центру бібліотек вишів – Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (ЦНБ ХНУ); методичних центрів публічних бібліотек Харкова та області – Центральної міської бібліотеки імені В. Г. Бєлінського (ЦМБ), Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки (ХОУНБ), Харківської обласної бібліотеки для юнацтва (ХОБЮ), Харківської обласної бібліотеки для дітей (ХОБД) та методичних об'єднань бібліотек навчальних закладів міста (авторські колективи бібліотек ВНЗ).

Протягом двох років проведено низку організаційно-методичних заходів, у т. ч. за участю Президії ХОВ УБА, тренінги і практичні заняття для авторських колективів бібліотек-партнерів. У межах проекту проводиться науково-дослідницька робота з виявлення, обробки, узагальнення та репрезентації матеріалів історичного, теоретичного та прикладного характеру. Досліджуються персоналії видатних діячів бібліотечної справи, діяльність яких пов'язана з регіоном, збираються

актуальні відомості про бібліотеки Харкова та області, розробляються теми, що відображують прогресивні тенденції бібліотечної практики – інформаційні та маркетингові інновації, інтеграційні, корпоративні форми професійної діяльності та ін. Підготовлено 60 енциклопедичних статей – статті-персоналії, загальні статті про бібліотеки, статті про бібліотечні проекти, електронні архіви, серії бібліографічних покажчиків та ін. Демоверсія ресурсу представлена на CD [2].

Науково-довідковий професіональний ресурс «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» (http://libenc.korolenko.kharkov.com) є динамічним, тож найкраще для репрезентації ходу роботи та результатів стало започаткування окремого розділу на сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка [1]. Основним структурним блоком ресурсу є різноманітні енциклопедичні статті, розподілені за розділами. Так, у розділі «Персоналії» зібрано інформацію про видатних діячів бібліотечної справи Харківщини. Розділ «Професійні комунікаційні канали. Фахові видання» має на меті відтворення відомостей про видання бібліотечної тематики та представництво бібліотек у соціальних медіа. Крім того, представлено «Бібліотеки Харкова та області», «Професійні асоціації, об'єднання, з'їзди, конференції, наради», «Професійна бібліотечна освіта на Харківщині. Професійний розвиток», «Документні фонди», «Науково-методична робота, інноваційна практика», «Проектна діяльність», «Бібліотечний маркетинг. Зв'язки з громадськістю», «Бібліотечний менеджмент» та ін. Суміжні галузі будуть також відображені у розділах «Книга. Книжкова справа», «Інтеграція діяльності бібліотек, архівів, музеїв».

Цифрове втілення енциклопедії допомагає за необхідності відобразити статтю у кількох розділах, так, наприклад, «Персоналії» та «Історія бібліотечної справи Харківського регіону» (публікація про видатну персону); «Інформаційні технології» та «Професійні комунікаційні канали» (публікація про бібліотечні блоги або використання соціальних мереж в діяльності бібліотек). Цікавим розділом є «Проектна діяльність», де зосереджується інформація про проекти, що ініціюються і провадяться бібліотеками, а також ті, в яких вони беруть участь (корпоративна діяльність на сьогодні є однією з умов існування бібліотек). Можливість оперативного оновлення ресурсу дозволить додавати актуальну інформацію про тривалі бібліотечні проекти, постійно розширювати текстовий та мультимедійний контент. Редагування та за

необхідності додавання нових відомостей або внесення інших змін до тексту є актуальним для всіх розділів ресурсу.

Структура статті містить: заголовок та текст, під текстом розміщується список джерел, вказується автор та прикріплено pdf-версію публікації. При адмініструванні ресурсу існує можливість вибору зі списку джерел заголовків для конкретної статті. Наприклад, можна використовувати поля «джерела», «праці персони», «видання», «архівні джерела». Враховані також «бази даних власної генерації», «бібліографічні посібники». Повнотекстові документи представлено через «гіперпосилання» (здебільшого це посилання на власні бібліотечні інформаційні продукти та ресурси). Мультимедійний контент поки що представлений фотоматеріалами, зображеннями. Окремо можна розмістити головне фото (або зображення).

У самостійному блоці розміщено інформацію про авторів статей. На сьогодні – це 45 фахівців наукових і публічних бібліотек Харкова, викладачі ХДАК.

Блок «Новини» містить інформацію про організаційні, методичні заходи, що провадяться в межах проекту, та оновлення ресурсу. Інформація такого характеру відображається і на сторінці проекту в Facebook (https://www.facebook.com/groups/716064525167755). Існує можливість пошуку за автором та назвою, алфавітом. В окремому розділі розміщено концепцію проекту, виокремлено «Методичні матеріали».

Планується залучення нових авторів, розширення технічних можливостей електронного ресурсу «Бібліотечна енциклопедія Харківщини». Проект є довгостроковим та передбачає участь бібліотек, архівів, музеїв, громадськості, що сприяє професійній консолідації. Найближчим часом буде відредаговано отримані статті та розміщено їх на ресурсі. Продовжуватимуться заняття для авторів з урахуванням зауважень до вже отриманих статей. Запрошуємо колективи та організації до співпраці у регіональному проекті «Бібліотечна енциклопедія Харківщини»!

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотечна енциклопедія Харківщини [Електронний ресурс] : регіон. корпорат. проект / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Електрон. дані. Харків : ХДНБ, 2016. URL: http://libenc.korolenko.kharkov.com (дата звернення: 08.10.16).

2. Бібліотечна енциклопедія Харківщини : [регіон. корпорат. проект : демоверсія] ; Короленківські читання 2015 «Бібліотеки, архіви, музеї: інноваційні моделі розвитку» : [матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 жовт. 2015 р.)]. У 2 ч. ; БібліоSPACE : дайджест бібл. інновацій. 2016. № 2 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО «Укр. бібл. асоц.». Електрон. дані. Харків : ХДНБ, 2016. 1 електрон. опт. диск на CD-ROM.

3. Ракитянська В. Д., Сафонова В. В. «Бібліотечна енциклопедія Харківщини»: концепція регіон. електрон. проекту // Короленківські читання 2014 «Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору» : матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 8 жовт. 2014 р.). Харків, 2015. С. 7–14.

4. Ракитянська В. Д., Сафонова В. В. «Бібліотечна енциклопедія Харківщини»: концепція регіон. електрон. проекту // Бібліотечний форум України. 2014. № 4. С. 20–22.

5. Ракитянська В. Д., Сафонова В. В. «Бібліотечна енциклопедія Харківщини»: концепція регіон. електрон. проекту [Електронний ресурс] // Calameo / програм. забезпечення для служб. підтримки від Zendesk. Електрон. дан. 2014. 8 с. URL: http://bit.ly/1UwSrwl (дата звернення: 16.05.2016).

6. Ракитянська В. Д., Сафонова В. В. «Бібліотечна енциклопедія Харківщини»: концепція регіон. електрон. проекту [Електронний ресурс] : [презентація] // SlideShare. Електрон. текст. дані (1 файл : 14 слайдів). [Харків], 2014. 12 листоп. URL: http://bit.ly/285PB95 (дата звернення: 06.05.2016).

7. Сафонова В. В. Бібліотечна енциклопедія Харківщини: інформація для учасників проекту [Електронний ресурс] : [презентація] // Electronic Archive of Kharkov National University of Radioelectronics. Електрон. та граф. дані (6 слайдів). Харків, 2015. URL: http://bit.ly/1C4WJW8 (дата звернення: 2.07.15).

УДК 930.25(477.46):[908:001.814]

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Клименко Тетяна Анатоліївна,
директор Державного архіву
Черкаської області, канд. іст. наук,
Україна, Черкаси

Анотація. *Розкрито деякі аспекти історичного розвитку Черкаського краю на підставі архівних документів, що зберігаються в Державному архіві Черкаської області.*

Ключові слова: *історичні пам'ятки, історичне краєзнавство, історико-краєзнавчі дослідження, архівні документи.*

Аннотация. *Раскрыты некоторые аспекты исторического развития Черкасского края на основании архивных документов, хранящихся в Государственном архиве Черкасской области.*

Ключевые слова: *исторические памятники, историческое краеведение, историко-краеведческие исследования, архивные документы.*

Annotation*. The article describes some aspects of the historical development of the Cherkasy region on the basis of archival documents stored at the State archives of Cherkasy region.*

Key words: *historical monuments, historical local history, historical and regional studies, archival documents.*

В умовах розбудови незалежної держави Україна значно зростає потяг людей до пізнання своєї історії і природи, знайомства з подіями минулого, життям видатних людей, історичними пам'ятками. Важливу роль у цьому відіграє формування національної самосвідомості та історичної пам'яті нашого народу і патріотичне виховання, особливо молоді. У їх реалізації важливим чинником виступає історичне краєзнавство, вивчення і пропаганда історії рідного краю, яке виконує відповідальні науково-пізнавальні та виховні функції.

За останні роки ми є свідками й учасниками активізації краєзнавчоїроботи в нашому суспільстві, що є закономірним явищем наукового і культурного життя в Україні. Це повною мірою стосується і черкащан. Черкащина – один із найбагатших регіонів країни за своєю історією, на якій яскраво можна прослідкувати всі формації розвитку людського суспільства, починаючи із сивої давнини. Це стверджують наукові дослідження археологів, істориків, знайдені археологічні матеріали, що є свідками розвитку первісного суспільства, виробничих відносин і культури наших далеких предків на території краю.

Далеко за межами Черкащини відома пізньопалеолітична стоянка, відкрита на території сучасного села Межиріччя Канівського району (датується XVII – XV тис. років тому). Досліджені землеробські поселення трипільської культури (IV – Ш тисячоліття до н. е.) на всій території правобережної Черкащини. Захоплюють своєю унікальністю знахідки скіфських курганів біля села Гладківщина Золотоніського району, краєзнавцями зібрані і досліджені цінні колекції матеріальної культури краю періоду ранніх слов'ян, Київської Русі.

Проведено певну роботу з дослідження історії Черкащини, починаючи з XIII ст., у т. ч. історії Черкас у зв'язку з відзначенням 700-

річчя з часу заснування. Є фундаментальні наукові праці з історії національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького на території краю, інших ватажків селянсько-козацьких війн проти поневолювачів. Становлення краєзнавства в краї на науковій основі пов'язане з іменем М. О. Максимовича, який у XIX ст. започаткував наукову критику, науковий аналіз в історичній науці. З праць М. Максимовича з краєзнавства розпочався науково-критичний підхід до вивчення краєзнавства не тільки на Черкащині, а й на Україні. Зокрема, наш земляк започаткував дослідження історії міст і сіл у краї [3, с. 5].

Особлива роль у вивченні історії краю відводиться державному архіву Черкаської області – важливому джерелу пізнання загальносуспільних цінностей минулого. Державний архів області є безцінним джерелом документів для вивчення регіональної історії, найцікавіших фактів і подій, що відбувалися в краї, введення в науковий оберт нових архівних джерел.

На підставі архівних документів створюється «мала історія» регіону, формується історична свідомість за такими напрямками практичної роботи, як залучення школярів, учителів, викладачів, науковців, широкої громадськості до безпосередньої участі у пошуках, опрацюванні і всебічному вивчені зібраних документних матеріалів, їх оформленні і використанні. Одним з пріоритетних напрямків досліджень на сучасному етапі є краєзнавство. Краєзнавці Черкащини вивчають історію окремих місцевостей з урахуванням локальних відмінностей. За допомогою історико-краєзнавчих розробок перед історичною наукою відкриваються широкі горизонти для дослідження багатогранності загальних процесів і особливостей, привнесених до них конкретною творчістю пошуковців у місцевих умовах [3, с. 4].

Яскравою сторінкою у розвитку краєзнавства в області стала праця краєзнавців та широкого громадського активу, верховиною якого є один з томів багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР. Черкаська область». На підставі, в більшості своїй, документів з фонду Держархіву області (опрацьовано понад 140 фондів, друковану літературу та газетні матеріали) було підготовлено історико-економічний нарис про область.

Велику дослідницьку роботу здійснили відомі в Україні черкаські краєзнавці Г. Ю. Храбан та М. Ф. Пономаренко. За активну участь у написанні тому М. Ф. Пономаренку присвоєне почесне звання «Заслужений вчитель Української РСР». Під час роботи над томом у

Держархіві області відклався багатий джерельний матеріал. Вихід у світ зведеної праці про Черкащину підвів науковий фундамент під місцеве історичне краєзнавство. «Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область» стала настільною книжкою краєзнавців та істориків, літописом нашого краю. За допомогою архівних матеріалів значного поширення останнім часом набули такі основні напрямки роботи, як науково-краєзнавчі дослідження пам'ятних місць і пам'яток історії, культури і природи краю, історичних подій, пов'язаних із такими визначними історичними датами: 500-річчя козацтва в Україні, 400 р. від дня народження Б. Хмельницького, 225 р. Коліївщини, 350 р. Національно-визвольної війни українського народу 1648 – 1657 рр., 185 р. від дня народження Т. Г. Шевченка, 50 р. і 55 р. з дня Перемоги нашого народу у Великій вітчизняній війні; дати, пов'язані з народженням видатних діячів держави, науки, культури і мистецтва, видатних полководців, інші події.

Краєзнавці брали участь в історичних читаннях «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку», у роботі III Всеукраїнського симпозіуму з проблем аграрної історії, які проводилися Черкаським державним університетом імені Б. Хмельницького, у Шевченківських читаннях до 185-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, в науково-практичних конференціях, присвячених 50- та 55-річчю Перемоги у Другій світовій війні та багатьох інших заходах.

Знання історії свого краю вносить в оточення людини високу ступінь духовності і культури, без чого людина не може осмислено існувати. У цьому процесі одне з важливих місць займає Державний архів області, багатий фондовий склад і зміст документів якого відображає вікову історію нашого регіону. Активне використання фондів місцевих адміністративних установ, органів державної влади і державного управління, промислових і торгових установ, підприємств, організацій, навчальних закладів, особових, колекцій, фотодокументів дореволюційного і радянського періоду значно підвищили престиж Державного архіву та інтерес до нього широких кіл населення Черкащини, а також дослідників з різних регіонів України та з-за кордону.

Тематика краєзнавчих досліджень вельми різноманітна. Краєзнавці обирають теми, які є корисними як у поглибленому вивченні історії краю, так і у виховній роботі. Матеріали архіву дали змогу кандидату історичних наук В. М. Лободаєву з'ясувати обставини становлення найбільш чисельних вільнокозачих громад у південних повітах Київщини. Це,

зокрема, документи фондів «Курилівська волосна земська управа», «Корсунська волосна земська управа», «Черкаський повітовий комісар Тимчасового уряду». Була використана періодична преса різноманітних місцевих громадських і революційних організацій та органів місцевого самоврядування Черкащини, в яких опубліковано повні тексти ухвалених вільнокозачими громадами статутів, розпоряджень про діяльність Вільного козацтва [4, с. 9].

Черкаськими науковцями підготовлений збірник матеріалів і спогадів, присвячений майже невідомій сторінці історії збройної боротьби українців за Українську Державу у 1917 – 1930 рр. на терені і в околицях Холодного Яру (нинішня Черкащина) [1]. До збірника ввійшли відозви і витяги доповідей голови Чигиринського повітового виконавчого комітету, зведення інформаційного бюро Холодного Яру, тижневі державні зведення Черкаського окружного відділу ГПУ, витяги з доповідей Черкаського окружного відділу ГПУ, список осіб, позбавлених виборчого права у Мельниківській сільраді Медведівського району Черкаського округу за 1923 р., доповідь про політичний стан Черкаського округу в 1926 р. із фондів «Виконавчого комітету Чигиринської повітової ради робочих, селянських та червоноармійських депутатів» і «Шевченківського окружного виконавчого комітету ради робочих, селянських та червоноармійських депутатів», що були оприлюднені вперше. За допомогою цих документів відтворено подробиці подій і подане офіційне бачення тогочасного стану суспільства.

Польське повстання 1863 – 1864 рр. на Правобережній Україні – в Уманському повіті було досліджено черкаськими краєзнавцями за фондами «Уманського повітового суду» і «Звенигородського повітового суду», що дозволило повною мірою з'ясувати розмах повстання, встановити станову і національну приналежність його учасників, а також довідатися про вид і міру відповідальності, до якої було притягнуто повстанців [8, с. 52].

Велику роботу проводять краєзнавці П. П. Соса, С. І. Кривенко, В. Б. Страшевич, О. А. Портянко досліджуючи зміст і походження географічних назв історичного минулого краю. До складу топонімічної комісії, яка успішно працює в Черкасах, входять відомі краєзнавці Черкащини. Результатом їхньої самовідданої роботи стали видання «Вулиці Черкас» та «Назви вулиць, провулків і площ м. Черкас (1893 – 1992)».

100-річний період, який охоплюють ці довідники, показує, що перейменування вулиць міста було досить частим явищем, і немає ніяких підстав вважати, що цей процес припиниться. Автори довідників встановили старі назви нині існуючих вулиць, площ та провулків за фондом «Черкаська міська дума» та довідниками про Черкаси та його околиці, укладеними у 1893, 1908, 1911, 1914, 1916, 1923, 1942, 1956 рр. [2, с. 3]. Розробляючи цю тему краєзнавці мали на меті не тільки встановити історичні назви, але й ознайомитися з героїчною минувшиною нашого стародавнього міста. За допомогою «Общего плана г. Черкасс Киевской губернии», складеного в 1908 р. черкаським міським землеміром Петром Дмитровичем Дєєвим, було встановлено, що у верхній (центральній) частині міста в XIX ст. усі вулиці забудовувалися відповідно до плану архітектора Гесте. Планом передбачалася забудова Черкас рівними кварталами з прямими вулицями. За архівними документами фонду «Черкаська міська дума» встановлено історію виникнення вулиць стародавніх Черкас.

Одним з найбільших напрямків дослідницької діяльності черкаських істориків і краєзнавців є відтворення історії створення і функціонування церков і монастирів на Черкащині у минулому. Активно використовуються фонди «Адміністративний відділ Черкаського Шевченківського окружного виконавчого комітету робітничих, селянських та червоноармійських депутатів», «Черкаська повітова церковна рада Української автокефальної церкви», «Виконавчий комітет Черкаської міської ради депутатів трудящих», друковані видання «Сказание о населенных местностях Киевской губернии», «Весь город Черкассы на 1911 год», «Адрес-календарь г. Черкассы на 1913 год» та ін.

За архівними джерелами було з'ясовано, що Черкаси станом на 1910 р. мали такі православні церкви: три православно-приходські, дві домові, дві кладовищенські. Центральною і найбагатшою була Соборно-Миколаївська церква, яка знаходилася на площі однойменної назви в центрі міста. Крім того, були одна католицька й одна старообрядова каплиці, старообрядові монастирі (чоловічий і жіночий). Серед культових споруд були невеликі службові церкви та молитовні будинки. Діяло більше десяти єврейських молитовних будинків [7, с. 99].

Безперечне лідерство у вивченні цієї теми належить відомому черкаському історику і краєзнавцю Юрію Мариновському. Його глибокі знання історії рідного краю шляхом виявлення, опрацювання й

опублікування архівних першоджерел з обов'язковим науковим коментарем і поясненням заслуговує позитивної в науковому відношенні оцінки. Він вдало підбирає матеріали, які якісно археографічно опрацьовує. Більшість документів, опублікованих у збірнику «Православні монастирі та терені сучасної Черкаської області до 1917 року» та альманасі «Черкаська минувшина – 2001», вперше введено в науковий обіг.

На території сучасної Черкащини у різні історичні періоди функціонувало понад три десятки монастирів, у т. ч. католицьких і уніатських кляшторів. Ю. Мариновський виявив гетьманські універсали, магнатські фундуши на монастирське володіння, офіційне листування, купчі, дарчі й духовні заповіти тощо, тобто таку інформацію, що може показати монастирське буття з різних боків. У фондах «Мошногорський чоловічий заштатний монастир», «Жаботинський Онуфрієвський чоловічий монастир», «Уманський повітовий суд», «Чигиринський повітовий земський суд» увагу дослідника привернули універсали гетьманів П. Дорошенка та І. Мазепи Мошногорському і Корсунському монастирям і «права» князя Я. Яблоновського Мотронинській обителі, «право» князя Ксаверія Любомирського старообрядцям-пилипонам 1782 р. Певний інтерес привернули документи про механізм дозволу виходу казенного селянина із селянської громади і кріпака від його власника, князя П. Лопухіна, до монастирів «у послушанство». Виявлено багато подібних документів про звільнення кріпаків поміщиками Раєвським, Давидовим, Висоцьким та іншими. Досліджені джерела, в яких йдеться про мошногорського ігумена – мученика Йасафата Раковича. Наведена в цих документах інформація поширює знання про конкретну ситуацію на Мошенщині і взаємовідношення місцевих настоятелів з церковними ієрархами, власниками земель, на яких були розташовані монастирі. Документи не тільки містять докладні відомості про кожну обитель, але й дають змогу порівняти різні сторони монастирського життя, зробити певні узагальнення про власності і майна монастирів за конкретний час (про господарську діяльність, наявні земельні володіння і їх використання, кошти та витрати, прибутки, заощадження, кадрові питання, взаємовідносини з населенням тощо) [7, с. 14].

Іншим наслідком вивчення архівних джерел є розвиток науки, освіти та суспільно-політичної думки в краї від давніх-давен і до сучасності. Опрацьовані архівні матеріали із фондів повітових земських управ, народних училищ, гімназій, семінарій, міських дум, волосних правлінь,

повітових бюро професійних союзів, райвиконкомів рад робочих, селянських та червоноармійських депутатів істориками, краєзнавцями, науковцями А. І. Кузьмінським, Л. І. Прокопенко, Г. В. Суховершко у хрестоматіях з історії культури Черкащини «Духовна спадщина Черкаського краю» дали змогу громадськості ознайомитися з історичними джерелами про суспільно-політичні погляди жителів Черкащини, визначних політичних і громадських діячів, учених, письменників, митців, діяльність яких пов'язана з краєм; дізнатися про історію розвитку науки й освіти.

Не можна не зупинитися і на темі шевченкознавства. Готуючи матеріали історико-документального нарису в рік 185-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, відомі на Черкащині краєзнавці В. М. Мельниченко (голова Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців) і П. П. Соса прагнули зробити посильний внесок до загальнонародного літопису життя великого сина і духовного генія України. На основі залучення широкого кола джерел і літератури краєзнавці висвітлили перебування Т. Г. Шевченка у Черкасах. Зокрема, у фонді «Інспектура народної освіти Шевченківського (Черкаського) окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів» знайдено відомості про друзів Шевченка, у будинку яких він неодноразово зупинявся. Поданий цікавий матеріал з особового фонду «Нехорошев Степан Степанович» про самобутній і воістину народний за змістом прояв глибокої людської поваги до Шевченка і поклоніння жителів Черкас і навколишніх сіл його пам'яті – започаткований після його смерті обряд символічних запросин на весілля. За спогадами місцевих жителів, напередодні весілля молода зі старшою дружкою йшли до козацької могили за містом або до «Хреста Шевченка» на міському кладовищі, де клали «шишку» і запрошували Тараса Григоровича на хліб, на сіль, на весілля [5, с. 41].

Духовна спадщина, вшанування й увічнення пам'яті великого Кобзаря є постійною темою досліджень черкаських шевченкознавців, студентів, учителів і краєзнавців. Заслуговують на увагу такі цікаві дослідження краєзнавців, як золотарство Лівобережної Черкащини, сукновальний промисел у с. Панському (Червоному) на Черкащині, неперевершена постать Б. Хмельницького, історія релігійних конфесій, археологічна тематика, родоводи видатних діячів української держави тощо.

Аналіз матеріалів досліджень дозволяє констатувати, що формуванняісторичної свідомості неможливе без тісного й органічного зв'язку з глибоким вивченням знань про історію свого краю. Незаперечним є те, що засвоєння краєзнавчої інформації відбувається сьогодні під впливом суперечливих соціально-економічних процесів, що відбуваються в суспільстві, що в свою чергу вимагає підвищеної уваги до цієї важливої сфери діяльності. Зрослий інтерес до минулого, неоднозначні трактування багатьох його сторінок, у т. ч. і місцевих, надають краєзнавчим дослідженням особливої актуальності.

Список бібліографічних посилань

1. Незборима нація. Київ. 1996. 129 с.
2. Кривенко С. І., Портянко О. А., Соса П. П. Назви вулиць, провулків і площ м.Черкас (1893 – 1992). Черкаси, 1992.
3. Краєзнавець Черкащини: анот. бібліогр. покажч. Черкаси, 1990. 96 с.
4. Лободаєв В. М. Українське вільне козацтво (1917 – 1918 рр.). Київ, 2001.
5. Мельниченко В. М., Соса П. П. Шевченко і Черкаси. Черкаси, 1999. 96 с.: іл.
6. Мариновський Ю. Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року. Черкаси, 1997.
7. Пам'ятки Черкас. Черкаси, 1998. 112 с.
8. Яковлівські читання : матеріали наук. конф., присвяч. пам'яті А. Яковліва (1872 – 1955). Черкаси, 2000. 85 с.

Секція 1 «БІБЛІОТЕКИ, АРХІВИ, МУЗЕЇ І СУЧАСНЕ НАУКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ЕЛЕМЕНТИ ВЗАЄМОДІЇ»

УДК 001.891:02

БІБЛІОМЕТРІЯ, НАУКОМЕТРІЯ, ІНФОРМЕТРІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

Кобєлєв Олексій Миколайович,
професор кафедри бібліотекознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності ХДАК,
доктор наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються визначення та співвідношення бібліометрії, наукометрії та інформетрії. Визначаються особливості їх використання в діяльності бібліотек.*

Ключові слова: *бібліотека, інформаційне середовище, сервіси, ресурси, аналітика, потреби, користувач.*

Аннотация. *Рассматриваются определение и соотношение библиометрии, наукометрии и информетрии. Определяются особенности их использования в деятельности библиотек.*

Ключевые слова: *библиотека, информационная среда, сервисы, ресурсы, аналитика, потребности, пользователь.*

Annotation. *The article outlines the definition and correlation of bibliometry, sciencemetry and informetry. Specific features of their using in the libraries activity are determined.*

Key words: *library, information environment, services, resources, analytics, needs, user.*

До порівняно недавнього часу кількісні методи наукознавчого дослідження розвивалися в межах трьох метричних дисциплін або напрямів: бібліометрії, наукометрії та інформетрії. Сьогодні до них долучилися когнітометрія, вебметрія, кіберметрія [1 – 7; 9]. Але, як засвідчують останні публікації [1; 2], досі зостається остаточно нерозв'язаною проблема співвідношення перших із зазначених метричних

дисциплін між собою, окреслення їх меж, сфер діяльності. Необхідність чіткого змістовного і термінологічного розмежування розглянутих понять визначається тим, що їх довільне тлумачення часто призводить до неправильних у методологічному плані висновків [12]. Окрім того, як відмічала у 1985 р. О. І. Воверене: «…бібліометрією накопичений величезний емпіричний матеріал, питанням бібліометрії присвячено більше тисячі наукових публікацій, у тому числі біля 700 найменувань з аналізу цитування. Тому логічним є її вступ на якісно новий етап розвитку – теоретичного осмислення» [4, с. 2], складовою частиною якого є й вирішення названих термінологічних питань.

Існує ряд праць [3 – 11; 13] за якими можна простежити еволюцію розвитку цієї проблеми. Стисло їх суть можна звести до дискусій навколо самої доцільності виділення, окрім бібліометрії, зазначених окремих напрямів кількісних методів досліджень; визначення місця бібліометрії (наукометрії та інформетрії) в системі наук; розгляду методичного інструментарію бібліометрії, наукометрії та інформетрії та комплексу інших взаємопов`язаних питань.

Наприклад, М. Боніц, якого, зокрема, підтримала В. І. Горькова, пропонував з огляду на проблематику досліджень, що потрапляють у сферу інтересів тієї або іншої наукової дисципліни, а також придатності отриманих результатів у практичній діяльності, вважати бібліометрію субдисципліною бібліотекознавства (комплексом математичних і статистичних методів, що застосовуються у бібліотекознавстві для вивчення й оптимізації наукових і ненаукових документів, бібліотечних мереж); відповідно інформетрію – субдисципліною інформатики (комплексом математичних і статистичних методів, що застосовуються для вивчення й опису феноменів інформаційної науки: інформаційних мов, інформаційних систем і мереж наукової комунікації); наукометрію – субдисципліною наукознавства (комплексом математичних і статистичних методів, що застосовуються для вивчення наукових кадрів, економіки науки, історії науки й інших питань її розвитку).

О. І. Воверене теж визначала бібліометрію як комплекс математичних і статистичних методів, що є структурною частиною методології однієї з аналізованих наукових дисциплін, тобто субдисципліною [4, с. 2]. При цьому О. І. Воверене виділялися і розглядалися чотири основні напрями кількісного аналізу:

- Концепція бібліометрії А. Прічарда, на думку котрого, бібліометрія виникла на основі статистичної бібліографії і, в якості її удосконаленого варіанта, являє собою субдисципліну бібліографознавства.
- Концепція наукометрії В. В. Налімова та З. М. Мульченко.
- Концепція бібліометрії – субдисципліни бібліотекознавства, за якою бібліометрія розвивається за аналогією з іншими субдисциплінами: у наукознавстві – наукометрія, в інформатиці – інформетрія (концепція М. Боніца).
- Концепція, що склалася в 1976 р. у США, відповідно до якої «бібліометрія – це комплекс спеціальних методів науки про інформацію».

Після їх всебічного аналізу, спираючись на результати кількісного дослідження частоти застосування бібліометричних методів у різних дисциплінах, О. І. Воверене констатує, що за своєю сутністю бібліометрія найбільше близька до інформатики, тобто є складовою частиною її методології; результати бібліометричних досліджень можуть застосовуватися в наукометрії, завдання якої не зводяться лише до вивчення публікаційної активності дослідників; виділення ж інформетрії не має достатньо обґрунтованих підстав [4, с. 2 – 3].

В. С. Лазарєв [9], в цілому погоджуючись із критикою О. І. Воверене концепції М. Боніца, визначив бібліометрію як спільний для всіх наук соціально-інформаційно-комунікаційного циклу методичний комплекс, що використовується для проведення кількісних досліджень документів. Схожих поглядів притримуються А. Хуршид та А. Сахаш. Зокрема, вони зауважують, що такі терміни, як «наукометрія», «інформетрія» не одержали поширення, зате з'явився значний масив публікацій із питань бібліометрії. Крім того, трьома основними бібліометричними, наукометричними та інформаційними законами є закони Бредфорда, Лотки і Ципфа-Мандельброта, і між ними існує помітна відповідність: ці закони є насправді «єдиним законом, що, здається, здатний описувати явища в цілому ряді предметних галузей». Тому зазначені автори до складу бібліометрії включають статистику, дослідження операцій, розподіл і закони бібліометрії, аналіз цитування, теорію інформації і теоретичні аспекти інформаційного пошуку, гранично розширяючи тим самим її теоретичне поле [7].

Протилежною є думка, що саме інформетрія досліджує кількісні аспекти інформації, зокрема, вивчає статистичні аспекти мови, розподіл публікацій, аналіз цитування, використання інформації, старіння

літератури, показники зростання інформації, типи та показники процесів інформаційного пошуку, а бібліометрія та наукометрія є її складовими частинами (субдисциплінами).

А з точки зору наукознавців, що репрезентована зокрема С. Г. Бурчинским та Ю. К. Дупленком, саме наукометрія (яку на етапі становлення В. В. Налімов та З. М. Мульченко розглядали як кількісне дослідження науки як інформаційного процесу, і яка сьогодні сформувалася як наукознавча дисципліна, що здійснює вимірювання об`єктивних кількісних параметрів розвитку науки за допомогою специфічних індикаторів) оперує рядом окремих груп методів, що відрізняються один від одного об`єктом вимірювання. Називаються наступні групи методів так: інформетрія (кількісна оцінка інформаційних потоків або різних видів наукових комунікацій); тектометрія (кількісна оцінка соціологічних аспектів); економетрія (кількісна оцінка економічних показників розвитку науки); психометрія (кількісна оцінка психології наукової творчості та міжособистісних відносин у наукових колективах). А бібліометрія в межах поданої класифікації розглядається як складова частина інформетрії, предметом кількісного аналізу якої є масив наукових публікацій.

Необхідно додати, що крім цього, в межах аналізу сучасної методології наукознавчого дослідження розглядаються основні підходи до оцінки результатів наукометричного та експертного аналізу та її критерії; формулюються загальні вимоги до комплексного наукознавчого дослідження, спрямованого на виявлення тенденцій і перспектив розвитку певної наукової проблеми та ін. [7]. Зазначаючи про існування й інших класифікацій кількісно-якісних дисциплін, де, як вже йшлося, співвідношення понять «наукометрія» й «інформетрія» принципово інше: інформетрія розуміється як дослідження кількісних аспектів загалом, а наукометрія розглядається як окремий варіант інформетрії, де предметом аналізу є наука як соціальний інформаційний феномен. С. Г. Бурчинский та Ю. К. Дупленко підкреслюють, що обидва ці підходи до ієрархії понять «інформетрія» та «наукометрія» насправді не виключають, а доповнюють одне одного, все ж перевагу надають першому [7].

Сьогодні на базі нових теоретичних концепцій та поглядів стає можливим і необхідним розгляд і розв'язання проблем визначення, взаємодії зазначених вище напрямів кількісних досліджень, виходячи з позицій існування в суспільстві документального, інформаційного та

когнітивного рівнів комунікативних відношень. Останнє, як зазначає В. О. Ільганаєва, у структурно-організаційному плані виражається у наявності документально-інформаційних та когнітивних структур системи соціальних комунікацій. Саме вони зумовлюють існування відповідних окремих напрямів кількісного аналізу. Через це доцільно розглядати бібліометрію як кількісний метод документального рівня, інформетрію – інформаційного, когнітометрію як перспективний метод кількісного аналізу знання, що відноситься до когнітивного рівня соціальних комунікацій, а наукометрію як особливий кількісний метод, що поєднує дані, які «постачають» три зазначені методи зі своїми специфічними показниками [7].

Відносно наукометрії загалом можна погодитися з думкою М. Моралеса, що наукометрія – це не система науково-технічної інформації та документації, а лише проектована конструкція знання, котра має підсилити цю систему [11]. Тому в працях, присвячених визначенню рівня розвитку науки, далеко не все зводиться (чи має зводитися) до інформаційних аспектів (незважаючи на те, що спочатку, як зазначалося, наукометрія і визначалася саме як кількісні методи вивчення науки як інформаційного процесу [7; 8; 13]), оскільки у наукометрії виміряються не закономірності інформації та комунікації, а ті об'єктивні кількісні показники, що дійсно визначають досягнутий рівень.

Зразками таких наукометричних індикаторів можуть виступати: кількість учених; кількість винаходів; економічний ефект від впровадження нових технологій; обсяг договорів про продаж чи купівлю ліцензій, ноу-хау тощо. Але наукометрія, як вже наголошувалося, використовує й кількісні дані про інформаційні аспекти наукової діяльності, які їй «постачають» бібліометрія й інформетрія, тобто між цими дисциплінами існує зона взаємного перекриття.

Зупинимося тепер на стислому розгляді бібліометрії. Як відомо, вона займається кількісним вивченням публікацій та аналізом цитування. Бібліометричні методи отримали свій розвиток у межах традиційної документальної комунікації. На сьогодні ці методи, як і ця підсистема комунікацій в цілому, є найбільш розвинутими та вивченими. Навіть існує думка, що фактично документально-писемна комунікація припинила свій еволюційний розвиток [7]. Між тим, письмовий текст ще залишається найбільш використовуваним, в першу чергу це стосується країн, що не належать до числа розвинутих, і тому значення бібліометрії як методу

дослідження цього рівня соціальних комунікацій залишається досить великим.

Комп'ютеризація, чиє виникнення порівнюють «лише з винаходом книгодрукування», обумовила розвиток інформаційної індустрії, котра у розвинутих країнах світу стала однією з найприбутковіших та зростаючих галузей. Як наслідок, поруч з традиційними інститутами системи документальних комунікацій з'явилися інформаційні центри, створюються локальні та світові інформаційно-комп'ютерні мережі (яскравий приклад – Інтернет). Відбувається постійне зростання кількості інформації, що надходить, обробляється та передається в інформаційних центрах, комп'ютерних мережах. Подолання цих об'єктивних явищ інформаційно-комунікативної діяльності вимагає постійного вивчення законів інформації. Тому вже у 1979 р., як зазначається М. Моралесом, вперше з'явилася інформетрія, що визначалася як застосування математичних методів для дослідження об'єктів інформаційної науки, для опису та аналізу їх властивостей та закономірностей з метою оптимізації цих об'єктів при прийнятті рішень [11]. Необхідно також підкреслити існування потреби в розробці нових підходів до наукознавчого аналізу, що базується на розкритті більш диференційованих, тонких структур і механізмів, які дозволяють досліджувати глибинні процеси та фактори, що визначають ефективність дослідницького потенціалу.

Сьогодні недостатньою є структуралізація наукового потенціалу, що відображає тільки зовнішні сторони функціонування такого важливого соціального інституту, як наука (кадрова, фінансова, матеріально-технічна та ін.). Бурхливий розвиток інформаційних технологій, заснованих на штучному інтелекті, формування систем обробки знань, як наголошує Р. С. Гиляревський, значення інформаційної технології полягає в тому, що вона дозволяє вирішувати завдання, недоступні інтелектуальній ручній праці, обумовлює перехід від простих бібліометричних показників, що належать до зовнішньої сторони функціонування науки (кількість публікацій, рівень цитованості) до таких їх аналогів, що відображають якісні (змістовні) аспекти наукової діяльності (кластерні методики). Наступним етапом є перехід на рівень інформетричних досліджень, а в перспективі – когнітометричних.

В інформетрії на сьогодні теж ще не вироблено загальноприйнятого визначення. Інформетрію розуміють і як «дисципліну, що займається вивченням математичних та статистичних методів та моделей і їх

використанням для кількісного аналізу структури та властивостей наукової інформації та закономірностей процесів наукової комунікації» [11, с. 18], і як сукупність методів вимірювань, за допомогою яких можна отримати дані про систему наукової комунікації. Вони є основою для створення теорії наукової комунікації і для оптимізації науково-інформаційної діяльності [6; 7]. Загалом, у сучасних умовах, інформетрію необхідно розглядати як дисципліну, чиїм завданням є кількісне вираження інформації, вивчення кількості розповсюджуваної інформації, її обіг за допомогою засобів масової комунікації та соціальних комунікацій у цілому.

Як зазначалося, інформетрія належить до інформаційного рівня соціальних комунікацій, де виробляються єдині норми організації та взаємодії із соціумом; носії та форми документів не мають значення. Мета єдина – доступність до інформації. Через це, на відміну від бібліометрії (рівень документальної комунікації), інформетрія аналізує не тільки первинний інформаційний потік, а й досліджує результати інформаційної діяльності: інформаційні масиви (файли), природні та формалізовані мови як засіб індексування, перекодування інформації, видобування з документів або оформлення повідомлень та інших предметів інформаційної діяльності.

Отже, напрямами інформетричних досліджень є такі:

- кількісні закономірності первинних джерел інформації та інформаційні продукти;
- кількісні закономірності лінгвістичних засобів інформаційної діяльності;
- кількісні параметри тематичних зв'язків між складовими інформаційного потоку;
- кількісні закономірності засобів соціальної комунікації.

Саме в результаті інформетричних досліджень з`являється можливість ефективно визначати оптимальну організацію інформаційних масивів; удосконалювати структури інформаційних потоків; розробляти формалізовані мови; створювати класифікаційні системи – рубрикатори інформаційних видань, класифікатори фактографічних даних; вивчати об'єктивні закономірності лексики для розробки систем автоматизованого індексування, реферування тощо.

Можна зробити висновок, що метою інформетричних досліджень є пошук кількісних закономірностей якісних характеристик інформаційних

структур системи соціальних комунікацій. Одержані за допомогою інформетрії кількісні характеристики широко використовуються при вирішенні проблем інформаційної діяльності. Крім того, вони дозволяють багато пояснити в механізмі самоорганізації системи соціальних комунікацій в цілому.

Саме інформетрія поєднує інформацію та знання. Від самого початку в теорії інформаційного пошуку передбачалася можливість побудови не тільки інформаційно-пошукових, але й інформаційно-логічних систем, що здійснювали б автоматичну переробку інформації, а також витяг із наукових текстів інформації, що міститься в них неявно. Тому одержали поширення та розвиток дослідження в галузі формалізованого представлення змісту текстів, що стали основою для побудови не тільки інформаційних, але й когнітивних систем.

Тобто, незважаючи на те, що інформетрія, як і весь інформаційний рівень системи соціальних комунікацій, динамічно розвивається, сьогодні можна вести мову про появу когнітометрії – наукового напряму, що займається аналізом знання і пов'язаний з когнітивними структурами системи соціальних комунікацій (ССК). Когнітивні структури («знання у чистому вигляді») – це лінгвістичні структури, що передають механізми та зміст колективного та індивідуального інтелекту. Когнітивний рівень виникає в ССК лише, коли суспільство досягає рівня (статусу) системи, що самоорганізовується.

На когнітивному рівні ССК відбувається видобуток знання, фіксація і виробництво нового знання, обминаючи документальний та інформаційний рівні соціальних комунікацій. Це стає можливим завдяки розвиткові систем штучного інтелекту, експертних систем, що дозволяє долати традиційні уявлення про знання, створює умови для формування інформаційно-знанієвого рівня комунікації. Зважаючи на прискорене створення автоматизованих сховищ інформації, все актуальнішими стають проблеми вилучення з них знань. Для того, щоб соціалізувати знання, перетворити його на суспільний здобуток, інформація необхідна, але вона є лише моделлю знання, його спрощеним, неадекватним зображенням. Саме тому з кінця 1980-х років збільшується потік публікацій з питань переходу від інформаційних систем до систем знань, від обробки інформації до обробки знань. Все це створює об'єктивні передумови для розвитку когнітометрії.

Стисло розглянуті нами кількісні методи досліджень, їх взаємовідносини меж собою з точки зору розвитку ССК є важливим елементом теорії вітчизняного бібліотекознавства. І якщо сьогодні сучасний рівень розвитку української ССК обумовлює використання у бібліотекознавчих дослідженнях у переважній більшості бібліометричних методів, то в майбутньому буде йти мова про комплексне застосування кількісних методів різних рівнів аналізу бібліотечного знання та діяльності, що відкриває нові можливості для пізнання процесів, що відбуваються у бібліотечній сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Асєєв Г. Інформетрія або інфометрія? // Вісник Книжкової палати. 2015. № 5. С. 26–28.
2. Асєєв Г. Структура метричних досліджень у сучасному наукознавстві // Вісник Книжкової палати. 2016. № 1. С. 6–9.
3. Бредихин С. В., Кузнецов А. Ю. Методы библиометрии и рынок электронной научной періодики. Новосибирск, 2012. 256 с.
4. Воверне О. И. Библиометрия – структурная часть информатики // Научно-техническая информация. Сер. 1. 1985. № 7. С. 1–5.
5. Гаджиева А. Библиометрия в системе смежных научных дисциплин [Электронный ресурс]. URL: http://www.bibliotekar.ru/media2/bibliometria.htm.
6. Кобелев А. Н. Когнитивная структура современного украинского библиотековедения: результаты библиометрического анализа монографий // Научные и и технические библиотеки. 2001. № 3. С. 119–130.
7. Кобєлєв О. М. Бібліометричний аналіз розвитку українського бібліотекознавства в 1970 – 1990-ті рр. : автореф. дис. … канд. пед. наук. Харків, 2001. 20 с.
8. Наукометрія: методологія та інструментарій / Л. Костенко та ін. // Вісник Книжкової палати. 2015. № 9. С. 25–29.
9. Лазарев В. С. Библиометрия // Вопросы библиографоведения и библиотековедения. Минск, 1991. Вып. 12. С. 3–18.
10. Маршакова-Шайкевич И. В. Библиометрия как исследовательская техника эпистемологии и философии науки // Международный форум по информатике и документации. 1993. Т. 18. № 3–4. С. 3–8.
11. Моралес М. Информетрия и ее значение // Международный форум по информатике и документации. 1985. Т. 10. № 2. С. 16–21.
12. Назаровець С. А. Інфометрична діагностика потоку веб-публікацій українських бібліотекознавців : автореф. дис. … канд. наук із соц. комунікацій. Харків, 2014. 21 с.
13. Пенькова О. В., Тютюнник В. М. Науковедение, наукометрия и их производные. Тамбов, 2002.176 с.

14. Cole F. J., Eales N. B. The history of comparative anatomy. Part 1. A statical analysis of literature// Science Progress. 1917. № 4. P. 578–596.

15. Gross P. L. K., Gross E. M. College libraries and chemical education // Science. 1927. № 10. P. 1229–1234.

16. Pritchard A. Statistical bibliography or bibliometrics // Journal of Documentation. 1969. 25(4). P. 348–349.

УДК [002:001.891](477) НБУ ім. Ярослава Мудрого

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОТЕК – ПРЕДМЕТНИЙ ПІДХІД ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ (з досвіду роботи Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого)

Любаренко Людмила Миколаївна,
завідуюча науково-дослідним відділом
НБУ ім. Ярослава Мудрого,
Україна, Київ

Анотація. *Описано науково-дослідну діяльність Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого за останніх 25 років, випуск інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках». Результати досліджень визначають напрями реформування бібліотечного обслуговування.*

Ключові слова: *науково-дослідна робота, соціологічні дослідження, потреби користувачів, бюлетень.*

Аннотация. *Описана научно-исследовательская деятельность Национальной библиотеки Украины имени Ярослава Мудрого за последние 25 лет, выпуск информационно-аналитического бюллетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках». Результаты исследований определяют направления реформирования библиотечного обслуживания.*

Ключевые слова: *научно-исследовательская работа, социологические исследования, потребности пользователей, бюллетень.*

Annotation. *The article deals with scientific and research activity of the National Library of Ukraine named after Yaroslav the Wise for the last 25 years, the issue of the information and analytical bulletin «Sociological researches in libraries» are described. The results of the researches determine the directions of reforming the library services.*

Key words: *scientific and research work, sociological researches, user needs, bulletin.*

Наукове дослідження завжди є науковою основою для практики У бібліотечній справі це означає, що наукові дослідження є:

- основою для стратегічного планування діяльності бібліотеки;
- обов'язковим елементом системи управління бібліотекою;
- доказом, підтвердженням серйозності проблеми у діяльності бібліотеки;
- підґрунтям для прийняття обґрунтованих управлінських рішень;
- одним з переконливих аргументів на захист прийнятих рішень;
- підвищенням кваліфікації працівників, які беруть участь у дослідженні.

Наукові дослідження завжди допомагають своєчасно виявити та осмислити зміни, що відбуваються зовні і всередині бібліотеки; знаходити правильні пріоритети в здійсненні бібліотечної політики; здійснювати науковий підхід до організації діяльності; створити основу для опрацювання і впровадження змін та нововведень.

Зазвичай дослідження, що проводяться у бібліотеках, мають прикладний характер, тобто дозволяють предметно підійти до вирішення певної бібліотечної проблеми або практичного завдання. Теми науково-дослідної роботи (НДР), як правило, визначаються «внутрішніми» конкретними завданнями бібліотечної роботи. Обов'язковою складовою таких досліджень є наявність дієвих рекомендацій.

Процеси національного державотворення, відродження історичної пам'яті та національної культури, політичні, соціально-економічні зміни, що відбувались в українському суспільстві за останні 25 років, обумовили кардинальні зміни в науково-дослідній діяльності НБУ ім. Ярослава Мудрого, визначили основні напрямки її розвитку на перспективу. Загалом протягом цього часу було проведено 16 загальнодержавних, 2 регіональні, 9 локальних досліджень. Їх тематика визначалась насамперед актуальними проблемами, характерними для бібліотечної справи України в цілому. Це вивчення стану комплектування фондів, читацьких потреб та ступеня їх задоволення в публічних бібліотеках, насамперед на українську художню книгу в умовах видавничої кризи; реалізація низки законів і державних програм у бібліотечній справі.

У 1990-х роках в Україні помітно загострилися фондові проблеми книгозбірень, спричинені тим, що у видавничій справі спостерігалася глибока криза на тлі руйнування системи державного книговидання. У поєднанні з погіршенням стану фінансового забезпечення бібліотек ці чинники вкрай згубно впливали на комплектування фондів, а відтак і на обслуговування користувачів. Зазначений період характеризується такими

негативними явищами, як закриття відділів НДР та соціологічних служб бібліотек у регіонах, послаблення координаційних зв'язків, що зумовило збільшення кількості саме локальних розвідок. У НБУ ім. Ярослава Мудрого вони мали за мету підвищення іміджу Бібліотеки як центру розвитку бібліотечної справи в країні, поліпшення організації обслуговування користувачів. В умовах книговидавничої кризи, припинення з 1993 р. надходження обов'язкового примірника творів друку країн СНД актуальним стало вивчення змістовно-мовних потреб користувачів, відповідності інформаційних ресурсів їхнім запитам тощо. Результати цих досліджень було використано для задоволення різноманітних читацьких запитів за рахунок удосконалення бібліотечної технології, коригування передплати періодичних видань тощо.

Так, протягом 1998 р. у НБУ ім. Ярослава Мудрого проводилося локальне дослідження **«Вивчення використання періодичних видань в НПБ України»** [8], метою якого було визначення повноти й активності використання фонду періодичних видань, визначення рейтингу вітчизняної періодики. У ході дослідження було проаналізовано щонайменше 13 тис. читацьких запитів на періодичні видання, зафіксованих впродовж півроку.

Читацькі уподобання виявилися досить різнобічними, хоча в основному охоплювали багатотематичний розділ громадсько-політичних та гуманітарних наук. Серед газет найбільше приваблювали ті, що надавали виважену та оперативну інформацію про події в політичній, економічній, культурній, громадській сферах. Популярними темами публікацій в журналах були названі: економіка, бізнес і підприємництво, фінанси, політологія, питання держави і права, філософія, історія, психологія тощо. У кожному з цих комплексів були виявлені групи газет та журналів – лідерів.

Крім того, що була отримана інформація про читацькі уподобання щодо періодичних видань, матеріали дослідження дали можливість в умовах обмеженого фінансування підійти до організації передплатної кампанії обґрунтовано та дозволили намітити стратегію розвитку фонду періодики. Дослідження дозволило переглянути репертуар періодичних видань, відмовитися від тих, що коштують досить дорого, але не користуються попитом користувачів.

Зацікавленість користувачів у виданнях правничої тематики спонукала до створення в НБУ ім. Ярослава Мудрого у 2009 р. Центру правової інформації (ЦПІ). Для визначення шляхів удосконалення процесів

обслуговування користувачів правовими інформаційними ресурсами та забезпечення оптимальної організації обслуговування в ЦПІ було проведено **локальне дослідження «Бібліотека і правова інформація: користувач, ресурси, послуги»** [2].

Серед його завдань такі:

- виявлення кола та складу користувачів Бібліотеки, зацікавлених у правовій інформації; читацьких запитів на літературу правничого характеру; відповідності інформаційних ресурсів Бібліотеки (з права) та наявних бібліотечних послуг запитам та потребам користувачів;
- визначення ядра видань з права, що користуються найбільшим попитом, з метою формування фонду ЦПІ та аналіз незадоволеного попиту на літературу правничого характеру.

Аналіз складу користувачів Бібліотеки показав, що частка юристів становила 13,7%. Проте в результаті опитування з'ясувалося, що до літератури правового характеру звертаються не лише юристи, а й студенти, викладачі, економісти, фахівці інших професій та пересічні громадяни. Тому відкриття Центру стане корисним відвідувачам усіх категорій НБУ ім. Ярослава Мудрого. Детальне вивчення та аналіз вимог на видання дало повне уявлення про реальний читацький попит на літературу правової тематики і дозволило сформувати фонд ЦПІ відповідно до потреб відвідувачів. Оскільки вивчення відбувалося паралельно з організацією роботи ЦПІ, отримана інформація була використана для формування фонду Центру – фактично його основою стала картотека, створена за читацькими вимогами. Під час дослідження було також проведене телефонне опитування користувачів, які не пройшли перереєстрацію. Більшість респондентів виявила неабияку зацікавленість в інформації про створення ЦПІ.

Незважаючи на певну самостійність регіонів у проведенні НДР, **у першому десятилітті XXI століття** НБУ ім. Ярослава Мудрого розроблялися теми, значущі для бібліотечної справи України в цілому. Більшість досліджень спрямовувалася на реалізацію низки законів і державних програм у бібліотечній справі. Виходячи з необхідності виконання завдань Програми поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 2002 р. № 900, та Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1546, і в наступні роки

продовжується вивчення бібліотечних проблем, пов'язаних із комплектуванням фондів. Дані щодо відсутності системи інформації про повний видавничий репертуар та незадовільного стану отримання у регіонах обов'язкового примірника, який залишається ефективним джерелом поповнення фондів актуальною багатогалузевою літературою, були підтверджені у ході дослідження **«Обов'язковий примірник документів України (державний і місцевий), повнота його надходження до бібліотек»**.

З метою актуалізації відомостей про незадоволений попит на продукцію українських видавництв продовжувалися традиційні **вивчення незадоволеного читацького попиту на вітчизняну книжкову продукцію** серед користувачів публічних бібліотек різних рівнів [5]. Матеріали цих досліджень узагальнюються за «номінаціями»: українська і зарубіжна художня, наукова та науково-популярна література та довідкові видання для аналізу незадоволеного попиту на конкретні твори. Серед завдань дослідження також вивчення тематики, за якою, на думку користувачів, не вистачає літератури у бібліотеці. Цей аспект вивчення є досить важливим тому, що за відсутності інформації про нові книги, користувач часто може сформулювати виключно тематичний запит.

Аналіз програми з української літератури для 5 – 12 класів загальноосвітньої школи показує, що переважна більшість у списку 2004 р. – це твори, що входять до шкільної програми. В той же час потрібно відзначити, що у наступних роках список значно розширився за рахунок творів сучасних авторів. Особливо це характерно для результатів опитування 2016 р. З одного боку, це свідчить про значно кращу поінформованість користувачів бібліотек про сучасний літературний процес, з іншого – про реалізацію пропозицій попередніх досліджень щодо видання та перевидання творів та поповнення фондів публічних бібліотек.

Результати досліджень 2004, 2008, 2012 і вже 2016 років були передані до Міністерства культури України і Держкомтелерадіо. Це дозволило отримати цінні і корисні відомості для подальшої практичної роботи з фондами, зокрема, для виконання вищезгаданих Державних програм поповнення фондів публічних бібліотек та програми «Українська книга». Серед низки інших загальнодержавних досліджень, проведених Бібліотекою у 2006 – 2008 рр., одним з найбільш значущих стало **«Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного простору регіону»** [1], яке засвідчило, що бібліотеки нині є найбільш популярними та

відвідуваними закладами культури в регіонах і користуються авторитетом (77% опитаних готові захищати бібліотеку свого регіону у разі її закриття). Особливо авторитетними є бібліотеки у сільській місцевості. Водночас матеріали дослідження **«Сільська бібліотека на мапі України»** [6] доводять, що цей тип закладів культури перебуває у стані глибокої кризи, хоча саме вони в соціокультурному середовищі села посідають особливе місце, бо залишилися єдиними безплатними, а отже, максимально доступними для найширших верств населення осередками, які надають можливість селянам долучитися до книги, інформації, культури. Підтвердженням важливості цих двох досліджень стало те, що їх матеріали привернули увагу до проблем бібліотек – їх результати у вересні 2009 р. було винесено на розгляд розширеного засідання Кабінету Міністрів України та прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про підвищення заробітної плати працівникам бібліотек» від 30.09.2009 р. № 1073.

Для досліджень, що проводяться в НБУ ім. Ярослава Мудрого останнім часом, характерним є прагнення до максимально глибокого узагальнення отриманих даних як в цілому по Україні, так і по кожному типу бібліотек. Це дозволяє виявляти й регіональні особливості, й характерну для кожного типу бібліотек специфіку з питань, що вивчалися у ході загальнодержавних досліджень. Бібліотекознавчі дослідження НБУ ім. Ярослава Мулрого останніх п'яти років, спрямовані насамперед на вирішення назрілих проблем, що стають на перепоні бібліотечного обслуговування користувачів різних категорій і тому вирізняються конкретними результатами, втілюваними не лише в науково обґрунтованих рекомендаціях, а й управлінських рішеннях, законодавчих ініціативах, корисних інноваціях тощо.

На виконання наказу Міністерства культури України від 27.03.2012 р. № 260 «Про затвердження Плану заходів на 2012 – 2015 роки щодо зміцнення матеріально-технічної бази бібліотек, створення умов для збереження Державного бібліотечного фонду, запобігання скороченню чисельності бібліотек, особливо у сільській місцевості» протягом 2012 – 2015 рр. НБУ ім. Ярослава Мудрого були проведені загальнодержавні дослідження **«Вивчення стану забезпечення сільського населення України публічними бібліотеками»** [7], **«Вивчення стану забезпечення міського населення України публічними бібліотеками»** [3], **«Нові інформаційні технології в бібліотеках України»** [4]. Це стало логічним

продовженням досліджень 2006 – 2008 рр. з розширенням кола питань, що вивчалися (параметрів вивчення) та поглибленням аналізу.

Основні результати досліджень 2012 – 2015 рр. зафіксували таке:

- збільшення частки населення, не охопленого бібліотечним обслуговуванням;
- випадки нераціонального вирішення питання організації бібліотечного обслуговування у містах та селах;
- незадовільний стан поповнення фондів бібліотек та перевантаження фондів застарілою літературою;
- незадовільний фізичний стан бібліотечних приміщень; вирішення питання опалення та освітлення ряду бібліотек;
- недостатній рівень технічного оснащення публічних бібліотек попри позитивну динаміку;
- необхідність перегляду соціальних нормативів забезпечення бібліотечним обслуговуванням як у міських, так і у сільських населених пунктах, які ґрунтуються на поверховості забудови житлових районів. Усі опитані працівники регіональних відділів культури назвали основною перешкодою в дотриманні соціальних нормативів розміщення бібліотек – відсутність поняття «змішана забудова» та практичну неможливість визначення меж житлового району.

Результати цих досліджень визначили напрями реформування бібліотечного обслуговування та були використані при розробці проекту соціальних нормативів **забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні**. Отже, наведені лише деякі приклади проведених протягом останніх 25 років локальних та загальнодержавних досліджень, що мають прикладний характер.

Найбільш повно матеріали цих досліджень представлені на сторінках **інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках»** (1992), головна мета якого – оперативне ознайомлення бібліотечної спільноти, викладачів, аспірантів, студентів ВНЗ з матеріалами соціологічних досліджень, що проводяться як у НБУ ім. Ярослава Мудрого, так і в книгозбірнях країни. Разом з тим бюлетень сприяє підвищенню фахового рівня бібліотекарів-практиків. На початок 2016 р. побачило світ 46 випусків бюлетеня, авторами інформацій та статей якого є провідні бібліотечні фахівці майже усіх регіонів України.

Постійною є увага і до методичної підтримки НДР в ОУНБ. Зокрема, підготовлено низку методичних рекомендацій з питань організації наукових

досліджень, упровадження їх наслідків у практику, організації діяльності соціологічної служби та соціологічних досліджень, вивчення історії обласної бібліотеки тощо. На методичному сайті НБУ ім. Ярослава Мудрого понад п'ять років розміщувалася інформація про плани НДР бібліотек України на поточний рік та виконані НДР за попередній рік, деякі публікації науково-дослідного відділу. Зважаючи на те, що представлені на сайті матеріали були розпорошені по різних розділах і дещо не впорядковані, та враховуючи побажання фахівців, було вирішено систематизувати існуючі матеріали, додати нові та згрупувати в одному місці. В результаті цієї роботи було створено «Сторінку дослідника» на методичному сайті НБУ ім. Ярослава Мудрого (http://profy.nplu.org/index.php?page=500).

Сторінка складається з кількох рубрик. Рубрика «Вивчаємо сьогодні» знайомить з основними положеннями програм та методик поточних досліджень, актуальною інформацією. У рубриці **«Видання та публікації НДВ»** можна знайти повні тексти видань, зокрема, випуски бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках» та **«Огляд НДР за … рр.»**, що дозволить, не збільшуючи наклад видань, зробити їх більш доступними для всіх бажаючих.

У рубриці «**Дослідницька діяльність ОУНБ**» подається інформація про хід та виконання науково-дослідних робіт обласними науковими бібліотеками України за минулий рік. Рубрика «**Програми, підсумки досліджень»** служить своєрідним архівом проведених досліджень. На заняттях у «Школі соціолога» передбачається поетапно розглядати всі складові соціологічного дослідження, надавати методичні та практичні поради.

Список бібліографічних посилань

1. Богуш Т. Роль і місце публічних бібліотек України в соціокультурному просторі регіону// Соціологічні дослідження в бібліотеках. Київ, 2008. Вип. 34. С. 3–40.

2. Богуш Т., Вилегжаніна М. Результати дослідження «Бібліотека і правова інформація: користувач, ресурси, послуги» // Соціологічні дослідження в бібліотеках. Київ, 2010. Вип. 36. С. 3–24.

3. Богуш Т. Результати вивчення стану забезпечення міського населення України публічними бібліотеками // Соціологічні дослідження в бібліотеках. Київ, 2014. Вип. 44–45. С. 3–50.

4. Любаренко Л. Нові інформаційні технології в публічних бібліотеках України (за результатами загальнодержавного дослідження, проведеного НПБУ у 2014 – 2015 рр.) // Бібліотечна планета. 2015. № 4. С. 9–14

5. Любаренко Л. Результати дослідження «Незадоволений читацький попит на вітчизняну книжкову продукцію у публічних бібліотеках України» // Соціологічні дослідження у бібліотеках. Київ, 2012. Вип. 40. С. 3–46.

6. Мастіпан О. Сільські бібліотеки України: реальний стан, проблеми, перспективи (за результатами дослідження) // Бібліотечна планета. 2008. № 3. С. 14–17; 2009. № 1. С. 7–11.

7. Мастіпан О. Стан охоплення бібліотечним обслуговуванням сільського населення України // Бібліотечна планета. 2013. № 2. С. 8–11.

8. Мастипан О. Читацький рейтинг вітчизняної періодики // Друкарство. 1999. № 6. С. 16–17.

УДК 021.7:316.774

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА: НОВІ КАНАЛИ БІБЛІОТЕЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сафонова Тетяна Анатоліївна,
старший викладач кафедри бібліотекознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності ХДАК,
канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Досліджуються нові можливості соціальних медіа для просування бібліотек у віртуальному середовищі. Розглянуто питання ефективності комунікаційної діяльності бібліотек у блогосфері та соціальних мережах.*

Ключові слова:*соціальні мережі, соціальні медіа, блоги, бібліотека.*

Аннотация. *Исследуются возможности социальных медиа для продвижения библиотек в виртуальной среде. Рассмотрены вопросы эффективности коммуникационной деятельности библиотек в блогосфере и социальных сетях.*

Ключевые слова: *социальные сети, социальные медиа, блоги, библиотеки.*

Annotation. *Are investigatedthe possibilities of social media to promote libraries in the virtual environment. Questions of efficiency of communication activities of libraries in a blogosphere and social networks are considered.*

Key words: *social networks, social media, blogs, library.*

Розвиток інформаційних технологій сприяє розширенню діапазону форм мережевої комунікації. Поширюється аудиторія Інтернету, багато

людей не уявляють свого життя без того, щоб не переглянути стрічки новин своїх друзів та груп. За даними TNS, 25% часу користувачів мобільного Інтернету займають соціальні мережі, 16% – ігри, 12% – мессенджери, 3% – електронні книги, решта часу відводиться на новини, пошту, відео і т. ін. Соціальні мережі є одним з найпопулярніших та використовуваних засобів комунікації. Віртуальна реальність: Facebook, Twitter, ВКонтакте, блоги тощо – поступово починає займати все більше місця в нашому житті. Використовуючи можливості, що надають соціальні медіа, можна формувати громадську думку, впроваджувати певну систему цінностей і водночас професійно спілкуватися. Багато молодих бібліотекарів беруть активну участь у блогосфері. Відбувається зміна комунікаційної парадигми. Віртуальні комунікації стають повсякденністю в професійному бібліотечному просторі. Принципово змінюється характер і відповідно формати комунікацій у зв'язку з опануванням нових інформаційно-комунікаційних технологій, таких, як електронна пошта, скайп, Інтернет, служба ICQ, сайти, вебінари, блоги, соціальні мережі.

Достоїнства віртуальних професійних комунікацій є очевидними. Насамперед, це мобільність,можливість поєднувати вербальні і візуальні засоби комунікації та забезпечення достовірності і відносної повноти інформації. Не менш важливими є більша, ніж в традиційному спілкуванні емоційність, розвиток уяви, емоційність проявів творчості, а також створення передумов для опанування мистецтва діалогу.

Соціальними ефектами віртуальних комунікацій, особливо блогінгу та соціальних мереж, є відсутність будь-яких обмежень, у т. ч. редакторської цензури, можливість популяризувати бібліотеку і читання, виступати ньюсмейкерами в культурно-інформаційному просторі регіону. Сучасні бібліотеки можуть використовувати соціальні медіа у таких напрямках: зв'язки з громадськістю, обслуговування користувачів, зміцнення лояльності, спільна професійна діяльність; встановлення ділових контактів; запозичення інноваційних ідей;залучення нових користувачів.

Медіа-комплекс бібліотеки, що працює ефективно, має враховувати рекомендації, отримані з інших ресурсів; місце, позицію бібліотеки у середовищі конкурентів; кількість відвідувачів сайта. Соціальні медіа виступають як середовище для партнерства і діалогу. Для бібліотеки соціальні медіа є економічним і при цьому ефективним засобом вивчення думок про бібліотечні послуги, формування позитивного іміджу,

налагодження ефективних комунікацій з реальними і потенційними користувачами. Незалежно від того, що використовувати в просуванні бібліотеки, соціальні мережі або бібліотечний сайт, починати треба з діалогу й обміну інформацією між користувачем і бібліотекою.

Присутність бібліотеки в соціальних мережах є не модою, а необхідністю. Тут можна публікувати бібліотечні новини, знайомити з новими виступами і цікавими матеріалами, оперативно відповідати на запитання користувачів, проводити соціологічні дослідження, ділитися фотографіями і відеоматеріалами тощо. Можливості соціальних мереж для запрошень на заходи дозволяють швидко отримати зворотний зв'язок, обмінятися коментарями, бути в курсі подій. Але найголовніше, бібліотека спілкуватиметься зі своїми реальними і потенційними читачами в звичному їм середовищі, стане доступною навіть у мобільному телефоні. Розвиток соціальних мереж може принести бібліотекам найнесподіваніші партнерства, наприклад, в одній публікації висловлювалося припущення, що одним з варіантів розвитку «ВКонтакте» «може бути інтеграція сервісу в систему бібліотек вишів» [2].

Навіть якщо бібліотека не проводить PR-заходів в Інтернеті, вона має піклуватися про те, як там представлена. Інформація про бібліотеку або її послуги в інтернет-ЗМІ, обговорення у веб-конференціях, форумах, блогах та соціальних медіа-майданчиках – все це створює незалежний від самої бібліотеки PR-бекграунд (фон), який може бути як позитивним, так і негативним. І цим бекграундом бібліотека має управляти: якщо не активно (проведення власних PR-заходів для досягнення поставлених завдань), то хоча б періодично проводити моніторинг мережі та в разі необхідності своєчасно вживати відповідні дії.

Чим частіше в Інтернеті буде з’являтися інформація про діяльність бібліотеки, чим цікавішою й актуальнішою вона буде, тим більшою є вірогідність того, що у бібліотеки стане більше користувачів або підписчиків у блогах чи соціальних медіа. Неодмінна умова цього – наповнення сайта бібліотеки, блогу і сторінки в соціальних мережах захоплюючим контентом, що містить дослідницькі статті, посилання на інші ресурси, вікторини, конкурси, відео- і фотоматеріали. Все це є потужним інструментом залучення користувачів до книгозбірні, покращення її іміджу, просування бібліотеки та читання[1; 4; 5].

Завдання бібліотеки полягає в тому, щоб людина якомога частіше відвідувала бібліотечні представництва в мережі, могла знайти там

корисну, цікаву та достовірну інформацію, включалася в діалоги з бібліотекарями, постійними користувачами і випадковими відвідувачами, залишаючи коментарі до постів, висловлюючи свої думки з різних питань. Чим активніше бібліотека рекламуватиме мережеву діяльність у процесі реального спілкування з читачем, тим вищою буде його мотивація відвідувати бібліотечні мережеві ресурси. А чим частіше користувач бачитиме цікаву інформацію про фонди бібліотек, конкурси, презентації і інші заходи, тим більшою є вірогідність того, що у нього з'явиться бажання відвідати бібліотеку.

Процес включення бібліотек і залучення користувачів до мережевої бібліотечної діяльності досить тривалий. Щоб ця діяльність принесла позитивні результати, вона має бути цілеспрямованою та систематичною. Інтернет займає значне місце в житті кожного з нас,отже, бібліотеки мають використовувати всі можливості, щоб зацікавити користувача, встановити з ним діалог, залучити його до бібліотеки, у тому числі до блогосфери і соціальних медіа [3].

Таким чином, бібліотеки, нарощуючи свою присутність в медіа-середовищі, прагнуть зосередити свої послуги навкруги користувача, потреби якого формують основу для бібліотечних інформаційних проектів. Використання сучасних технологій вносить істотні зміни в специфіку комунікаційних процесів бібліотек, з'являється можливість збільшення оперативності передачі інформації. Цікавлячись захопленнями, прагненнями та потребами користувачів, бібліотечні фахівці уможливлюють оптимальну діалогізацію комунікаційного процесу.

Список бібліографічних посилань

1. Ефимова К. Блог как инструмент библиотечного маркетинга: зачем и как использовать блоги для продвижения библиотечных сервисов [Электронный ресурс]. URL : http://uraledu.ru/node/26597 (17.08.2016).

2. Огнева И. Н. Библиотека и социальные медиа // Библиотечное пространство: медиа-информация, культура : сб. материалов Межрегион. науч.-практ. конф. Архангельск, 2011. С. 63–69.

3. Свергунова Н. М. Библиотеки в социальных сетях: необходимость или дань моде // Научные и технические библиотеки. 2016. № 5. С. 52–58.

4. Трачук Л. Бібліотечний блог як прояв концепції «Бібліотека 2.0» // Вісник Книжкової палати. 2012. № 9. С. 1–3.

5. Федоров А. Социальные медиа – приоритет работы библиотек // Культура вкусов. 2016. 29 окт. Электрон. аналог: URL: http://ideafor.info/?p=9640.

6. Ярошенко Т. О. Бібліотека, бібліотекарі та користувачі бібліотек в епоху Веб 2.0: виклики часу // Бібліотечна планета. 2011. № 1. С. 17 – 22.

УДК 316.77:378.041

САМООСВІТА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тур Оксана Миколаївна,
доцент кафедри українознавства, культури
та документознавства Полтавського
національного технічного університету
імені Ю. Кондратюка, канд. філол. наук,
Україна, Полтава

Анотація. *Подано визначення понять «інформатизація суспільства» та «інформаційні технології», проаналізовано самостійну роботу як важливий складник самоосвіти майбутнього фахівця, виокремлено основні вимоги до самостійної роботи студентів з інформацією, представлено види, типи та етапи самостійної роботи як однієї з моделей роботи з інформацією.*

Ключові слова: *інформатизація суспільства, інформаційні технології, самостійна робота, інформація.*

Аннотация. *Даны определения понятий «информатизация общества» и «информационные технологии», проанализирована самостоятельная работа как важнейшая составляющая самообразования будущего специалиста, выделены основные требования к самостоятельной работе студентов с информацией, представлены виды, типы и этапы самостоятельной работы как одной из моделей работы с информацией.*

Ключевые слова: *информатизация общества, информационные технологии, самостоятельная работа, информация.*

Annotation. *Contains definitions of the notions of «informatization of society» and «information technology», parsed independent work as a major component of self-education of the future expert are basic requirements for independent work of students with information, presents the kinds of types and stages of independent work as one of the models work with information.*

Key words: *information society, information technologies, independent work, information.*

У сучасному мінливому світі людина отримує велику кількість інформації, яку необхідно сприйняти і переробити: інформацію розглядають як чинник управління, за допомогою інформації здійснюється вплив на формування рішень, вона стає необхідною на всіх етапах життєдіяльності людини. Відбувається глобальний соціальний процес інформатизації суспільства, особливість якого полягає в тому, що основними видами діяльності у суспільному виробництві є збирання, накопичення, продукування, опрацювання, зберігання, передавання та використання інформації, здійснювані за допомогою сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну. У зв'язку з цим великого значення набуває підготовка висококваліфікованих фахівців сфери документознавства та інформаційної діяльності.

Показником якості освіти сучасного спеціаліста зазначеної сфери нарівні з професійною компетентністю є комунікативна компетентність, яка передбачає вміння і готовність працівника брати участь у колективних рішеннях, приймати на себе відповідальність, вирішувати конфлікти без насильства, підтримувати і покращувати демократичні інституції, виявляти толерантність, повагу до людей інших культур, мов і релігій, жити в багатонаціональному суспільстві, критично сприймати розповсюджувану інформацію тощо. Відсутність або низький рівень сформованої комунікативної компетентності ускладнюватиме професійну діяльність, знижуватиме її якість, унеможливить кар'єрне зростання.

Комунікативну підготовку майбутніх документознавців слід спрямувати на те, щоб студенти усвідомлено, як особисту значущу для них цінність, набували знання і напрацьовували комунікативні навички, які в подальшому вони могли б застосовувати у професійній діяльності. Також студенту необхідно знати вимоги, які пред'являє обрана професія до особистості професіонала, якості, необхідні спеціалісту. Сьогодні у вищій школі спостерігається процес удосконалення якості навчальних програм, але, незважаючи на зміни у змісті навчальних дисциплін, як правило, в освітніх програмах не до кінця використовується такий компонент навчання, як активна діяльність і особиста зацікавленість студента. Необхідний перехід у вишах від пасивних форм навчання до активних форм до *самоосвіти* [2, с. 24]. Таке твердження базується на дослідженнях науковців, які вважають, що умовою і передумовою успішної самоосвіти є активна діяльність (Л. Виготський, С. Рубінштейн, А. Леонтьєв, В. Беліков,

П. Гальперін, Н. Глуханюк, В. Давидов, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Н. Тализіна, Д. Фельдштейн, В. Шадриков, В. Швирьов, Е. Юдін та ін).

Однією з важливих особливостей самоосвіти майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності є самостійна робота з інформацією у наукових бібліотеках, архівах, музеях, що забезпечує: формування необхідного обсягу й рівня комунікативних знань, умінь і навичок, які отримує студент під час навчання, опираючись на поставлену дидактичну мету і завдання кожної дисципліни; оволодіння досконалими способами мисленнєвої діяльності, які забезпечують продуктивність пізнання під час самостійного оволодіння навчальним матеріалом; вироблення психологічної установки на систематичне поповнення своїх знань з комунікації та вироблення вмінь орієнтуватися у потоці науково-документної інформації при вирішенні комунікативних задач; управління самостійною пізнавальною діяльністю в процесі комунікативного навчання.

Сьогодні важливим аспектом ефективного функціонування бібліотек є впровадження інформаційних технологій (сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, оброблення, зберігання, розповсюдження, відтворення і використання інформації в інтересах користувачів), що сприяє *«...вирішенню багатьох соціальних питань, серед яких – умови доступу та забезпечення рівнозначних можливостей щодо отримання інформації, а також необхідність розвитку інформаційних послуг»* [1, с. 29]. Із впровадженням таких технологій сучасний студент має можливість змінити власну поведінкову модель роботи з інформацією,характерними ознаками якої можна вважати: гнучкість – можливість доступу до інформації у вигідний для себе час і наявність його нерегламентованого відрізка, у зручному місті й індивідуальному темпі; паралельність – роботу з інформацією паралельно з іншими видами діяльності; повноту інформаційного доступу – одночасне звернення до багатьох джерел навчальної інформації; економічність – ефективне використання технічних і транспортних засобів; технологічність – використання нових досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій, що сприяють просуванню користувачів у світовий постіндустріальний простір; соціальну рівноправність – однакові для всіх можливості роботи з інформацією, незважаючи на місце проживання, стан здоров'я, матеріальне забезпечення; пізнавальну спрямованість – користувачі мають виявляти

більшу наполегливість до здобуття знань, організованість, уміння працювати самостійно та мати навички роботи з комп'ютером; діагностичність – оцінку рівня розвитку здібностей, комунікативних якостей користувача; гуманність – спрямованість на особистість, створення сприятливих умов тощо [3, с. 213 – 214].

Можна виокремити наступні основні вимоги до організації самостійної роботи студентів з інформацією в читальних залах наукових бібліотек, архівів, книгосховищ, музеїв, а саме: усвідомлення мети самостійної роботи з певною інформацією; наявність умінь, які забезпечують виконання самостійної роботи; наявність зацікавлення (внутрішньої або позитивної зовнішньої мотивації) до виконання самостійної роботи; максимальна активність студента під час виконання самостійної роботи з інформацією; розвиток пізнавальних здібностей, ініціативності в ухваленні рішень, творчого мислення тощо.

З-поміж різних видів самостійної робота з інформацією (за місцем, метою та способом організації) для майбутніх фахівців, у т. ч. з документознавства та інформаційної діяльності, позааудиторна самостійна робота має пріоритетне значення і передбачає наступне: конспектування літератури, укладання тез, написання анотацій, рецензій; підготовку аналітичних оглядів документних джерел, інтернет-сайтів; підготовку рефератів, виокремлення проблемних питань на основі аналізування документних масивів; теоретичне обґрунтування вирішення практичних завдань; розв'язання комунікативних задач, які потребують аналізу ситуації та конструювання комунікативних ситуацій; роботу з комп'ютерними навчальними програмами; аналізування навчальних підручників і посібників з певною метою; проведення мікродосліджень, добір комунікативних ситуацій, які характеризують ті чи ті явища комунікації; підготовку наочного матеріалу; підготовку до участі в ділових іграх, спрямованих на підвищення рівня комунікативної компетентності особистості; укладання портфоліо та багато інших.

Рівень продуктивності самостійної роботи майбутніх спеціалістів визначається їхньою мотивацією і поділяється на чотири типи: відтворювальний, реконструктивно-варіативний, евристичний та творчий. Розглянемо докладніше ці типи, виходячи з ідеї підсилення самостійності студентів у світлі ідей Болонської декларації.

- Відтворювальна самостійна робота студентів з інформацією необхідна для закріплення засвоєних знань, способів комунікативних дій.

- Самостійна робота реконструктивно-варіативного типу передбачає усвідомлене перенесення комунікативних знань у типові професійно значущі ситуації, аналіз подій, явищ і фактів формує прийоми і методи пізнавальної діяльності студентів, сприяє розвитку внутрішніх мотивів до пізнання, створює умови мисленнєвої активності майбутніх фахівців. Саме цей тип самостійної роботи студентів з інформацією формує підґрунтя для розвитку творчої активності майбутнього спеціаліста.
- Евристична самостійна робота студентів формує у них уміння й навички пошуку відповідей за межами відомого зразка. Знаннями, необхідними для вирішення поставлених завдань, студенти володіють, але вміння використовувати ці знання для розв'язання нестандартних ситуацій поки ще не сформовані. Пошук нових рішень, узагальнення і систематизація отриманих знань, перенесення їх у нестандартні ситуації роблять знання студентів більш гнучкими, мобільними, сприяють розвитку вмінь, навичок і потреб самоосвіти.
- Творча самостійна робота студентів забезпечує їм отримання принципово нових знань, закріплює навички самостійного пошуку, забезпечує розвиток творчого наукового потенціалу майбутнього фахівця.

Продуктивність самостійної роботи студентів певним чином зумовлена діями викладача. Але недостатньо зацікавити студентів ідеєю самостійного пошуку потрібної інформації, необхідно також раціонально організувати самостійну роботу. Організація цієї роботи об'єднує кілька етапів: 1) усвідомлення мети і завдань самостійної роботи (важливість цього етапу полягає в тому, що він задає основну ціль самостійного пошуку інформації, формує мотивацію до самостійних дій); 2) добір інформації, необхідної для виконання самостійної роботи (тут важливу роль відіграє викладач, який інформує студентів про основні завдання навчальної дисципліни і кредити); 3) планування самостійної роботи (сприяють студентам в реалізації цього етапу технологічні карти дисциплін, які допомагають правильно спланувати свої дії, виходячи з критеріїв завдань для самостійної роботи, що вміщені в технологічній карті); 4) визначення вмінь та навичок, необхідних для виконання роботи (важливим є визначення, наскільки студенти схильні до самостійного пошуку, чи вміють вони правильно працювати з науковою літературою, наскільки володіють технологією роботи з комп'ютером); 5) виконання самостійної роботи зі збирання, оброблення, зберігання, відтворення і використання інформації у відповідності до поставленої мети (цьому

сприяє технологічна карта дисципліни, де позначені види самостійної роботи і критерії її оцінювання; досконале опрацювання елементів технологічної карти сприяє продуктивності самостійної роботи студентів); 6) оформлення самостійної роботи відповідно до поставлених вимог; 7) самоаналіз і самооцінка виконаної роботи; 8) підготовка до виступу, презентації матеріалів виконаної роботи. Можна використати класичний виступ студентів перед аудиторією або більш ефективний – комп'ютерну презентацію, можна провести ділову гру, і під час її проведення оцінити результати самостійного пошуку, які студенти будуть пред'являти.

Отже, показником якості освіти сучасного спеціаліста сфери документознавства та інформаційної діяльності нарівні з професійною компетентністю є комунікативна компетентність. Важливим елементом організації процесу підготовки зазначених фахівців у вищій школі у світлі вимог Болонської декларації є їхня самостійна робота, яка може проводится як в аудиторії, так і позааудиторно в наукових бібліотеках, книгосховищах, архівах, музеях. Основними видами самостійної роботи студентів з інформацією є самостійна робота за місцем організації, за метою організації, за способом організації. Типами самостійної роботи є відтворювальний, реконструктивно-варіативний, евристичний і творчий.

Список бібліографічних посилань

1. Давидова І. Інноваційність в управлінні діяльністю документно-комунікаційних структур // Вісник Книжкової палати. 2009. № 3. С. 28 – 31.

2. Косянова О. М. Интегративный подход к формированию профессиональной коммуникативной компетентности студентов правовых специальностей : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.02. Москва, 2008. 37 с.

3. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін. Київ, 2007. 495 с.

4. Матвійчина С. В. Саморозвиток особистості студентів коледжу під час вивчення предметів природничого циклу на основі компетентнісного підходу [Електронний ресурс]. URL: http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/67438.

УДК 021.1:[022.42:002]

ТРАНСФОРМАЦІЯ БІБЛІОТЕК ЯК СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ

Вощенко Вікторія Юріївна,
доцент кафедри українознавства, культури
та документознавства Полтавського
національного технічного університету
імені Ю. Кондратюка, канд. філос. наук
Денисовець Ірина Вікторівна,
старший викладач кафедри українознавства,
культури та документознавства Полтавського
національного технічного університету
імені Ю. Кондратюка, канд. філол. наук,
Україна, Полтава

Анотація. *Розглядаються проблеми діяльності бібліотек в умовах розвитку інформаційного суспільства. Визначаються інноваційні напрями функціонування бібліотечних установ у контексті входження їх в єдиний інформаційний простір.*

Ключові слова: *інформаційне суспільство, інституційний репозитарій, інтернет-документ, відкритий доступ.*

Аннотация. *Рассматриваются проблемы деятельности библиотек в условиях развития информационного общества. Определяются инновационные направления функционирования библиотечных учреждений в контексте вхождения их единое информационное пространство.*

Ключевые слова: *информационное общество, институционный репозитарий, интернет-документ, открытый доступ.*

Annotation. *Investigated the problems of libraries in the development of the information society. Identify innovative directions of functioning library institutions in the context of their entry into a single information space.*

Key words: *information society, institutional depository, online document open access.*

Початок XXI ст. нерозривно пов'язаний із соціокультурними інноваціями, що спричинили помітні зміни в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Найважливішими рисами сучасної цивілізації став процес виробництва інформаційних ресурсів, проникнення нових знань у

соціальні структури, розширення доступу до інформації, зростання інтелектуального та духовного потенціалу людини.

Інформаційне суспільство − це цивілізація, в основі розвитку й існування якої лежить особлива нематеріальна субстанція, умовно іменована «інформацією», що володіє властивістю взаємодії як із духовним, так і з матеріальним світом людини. Остання властивість особливо важлива для розуміння сутності нового суспільства, тому що, з одного боку, знання формують матеріальне середовище життя людини, виступаючи в ролі інноваційних технологій, комп'ютерних програм, телекомунікаційних протоколів тощо, а з іншого, слугують основним засобом міжособистісних взаємин, постійно виникаючи, видозмінюючись і трансформуючись у процесі переходу від одного індивіда до іншого. У такий спосіб інформація одночасно визначає і соціокультурне життя людини і її матеріальне буття. У цьому, на нашу думку, й полягає принципова новизна постіндустріального (інформаційного) суспільства.

Концептуально нове інформаційне середовище внесло свої корективи у діяльність установ, які займаються обробкою, збереженням, передаванням, збиранням і обміном інформації. Значних трансформацій у цьому контексті зазнала й бібліотечна справа, оскільки нові технології дали змогу значно розширити коло читачів за їх межами. Основним напрямами діяльності у бібліотечній сфері залишаються обмін науковою, технічною, економічною інформацією і документами, партнерство у створенні й застосуванні новітніх інформаційних систем, міжнародна бібліотечно-інформаційна взаємодія.

На сьогодні важливим є завдання професіоналізації бібліотечно-інформаційних фахівців, а також вирішення завдань, пов'язаних із науковими дослідженнями в галузях соціально-комунікативної сфери, забезпечення умов для поліпшення бібліотечно-інформаційного обслуговування суспільства, видання професійної літератури, інформування громадськості про бібліотечну професію тощо.

Сучасні бібліотеки на належному рівні забезпечують відкритий доступ до інформації шляхом створення інституційних репозитаріїв. Дослідниця В. Копанєва наголошувала на тому, що збереження ресурсів мережі для майбутніх поколінь − невідкладне й посильне завдання для національних бібліотек. Найбільш позитивною тенденцією розвитку останнім часом стало визнання того, що бібліотеки не зможуть вирішити ці проблеми поодинці, а тому необхідно поєднати зусилля. Проведені

дослідження показали, що збільшення кількості інтернет-документів проходить за експоненційним законом, а середня тривалість життя документа в мережі за різними оцінками коливається від 30 днів до 6 місяців. У зв'язку з цим зволікання зі збиранням та накопиченням інтернет-документів може призвести до втрати частини культурної спадщини людства [1]. Бібліотечне обслуговування, таким чином, передбачає використання нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу та місцезнаходження документів і користувачів. Сучасна бібліотека має можливість розподіляти та концентрувати інформаційні потоки у просторі та часі.

У сучасному суспільстві національні бібліотеки стають головним елементом механізму співробітництва інформаційних установ на міжнародному рівні. За останні роки найбільш важливими аспектами для функціонування у глобальному просторі вважаються проблеми вибору національної (з урахуванням різних умов економічного стану держави, характеристик інформаційної індустрії, системи законодавства у галузі інтелектуальної власності тощо) та міжнародної інформаційної політики.

Однією з найважливіших проблем розвитку сучасної культурної сфери є подолання кризи, що спостерігається у сфері діяльності бібліотек. Вихід зі складного становища уявляється можливим за умови вироблення науково обґрунтованої стратегії розвитку інформаційних установ та їх діяльності, подальшої розробки теоретичних підвалин. У цьому контексті необхідно акцентувати увагу на таких аспектах: по-перше, залучення бібліотекознавства до більш широкої соціально-інформаційної сфери; по-друге, визначення та детальна характеристика головних напрямів у розвитку бібліотекознавства на сучасному етапі; по-третє, встановлення взаємозв'язків науки та освіти з практикою [3].

Розвиток бібліотечної справи та бібліотекознавства шляхом теоретизації має сприяти формуванню нового професійного світогляду. Важливого значення набуває питання підготовки висококваліфікованих компетентних спеціалістів. Бібліотекознавство має стати теоретичним підґрунтям і рушійною силою в межах бібліотечної практики. Очевидно, що вирішення фундаментальних і прикладних проблем бібліотечної сфери неможливе тільки в її власних межах і потребує виходу в галузь методології та більш широку царину інших теоретичних та практичних дисциплін.

Бібліотечно-інформаційне середовище нерозривно пов'язане з людською діяльністю, оскільки бібліотека як інформаційна установа є хранителем, накопичувачем і передавачем пізнавально-інформаційних моделей, дій, культури в цілому як практично перетворюючої діяльності суспільства. Ця її сутнісна функція набуває в наш час першорядного значення й посилюється появою новітніх технологій фіксації, зберігання та відтворення інформації.

Конструктивний синтез у сфері соціальних комунікацій забезпечує інформаційний підхід, на базі якого відбувається формування соціально-комунікативного знання. Його завдання полягає у тому, щоб виявити зв'язок, будову і функціонування комунікативних структур у суспільстві. Бібліотекознавство в межах цього процесу з урахуванням широкого соціокультурного контексту, повинно дати відповідь, якою має бути бібліотека у сучасному інформаційному суспільстві.

Побудова теорії бібліотечної діяльності може бути пов'язана з глибоким розумінням поняття «бібліотека» як соціокультурного феномена і найважливішої теоретичної моделі, з уявленням інформації, з якою бібліотечна установа має справу впродовж усього розвитку знання, здобутого людством. У зв'язку з цим визнається необхідним використання гуманітарних знань. Бібліотека як соціальний інститут пройшла певний шлях розвитку із чітко окресленими та вираженими етапами, культурний контекст яких інтерпретував уявлення про цю інформаційну організацію, її функції та соціальну роль [3].

Ідея розвитку бібліотекознавства та бібліотечної справи не обмежується лише підвищенням рівня теоретизації. На сьогодні виникла нагальна потреба у підвищенні практичної ефективності набутих теоретичних розробок. Теорія має давати об'єктивну картину та реальні оцінки того, що зробило б можливим розв'язання практичних завдань, які виникають у процесі бібліотечно-інформаційного забезпечення населення через формування інфраструктури суспільства. Зростання значення науки в цілому, прискорення науково-технічного прогресу мають проявлятися насамперед у тому, щоб знання стало надбанням широких верств фахівців, а це вже завдання безперервної бібліотечної освіти та періодичної підготовки професійних кадрів.

Наукове пояснення функціонування бібліотек має базуватися на системі уявлень про соціальні комунікації, які набувають нових форм в умовах розвитку інформаційного суспільства. Середовище бібліотечної

діяльності розширюється, з'являються якісно нові тенденції та перспективи, а за цими зовнішніми змінами формується принципово інший зміст, який зумовлює зміну структури бібліотечної галузі як нової цілісності. Ми повинні пам'ятати, що завдання теорії полягає не лише в констатації того чи іншого стану об'єкта, а й у розумінні специфіки його розвитку, конкретних зрушень, тобто переходу від одного стану до іншого, більш прогресивного.

Сучасне бібліотекознавство повинно мати проекивно-конструктивний, програмуючий характер по відношенню до практичної діяльності у сфері діяльності бібліотек. Із цим пов'язане питання організації бібліотечної науки, яка потерпає від теперішньої державної політики через відсутність соціального замовлення на дослідження. Необхідно на новій теоретичній базі підійти до організації діяльностісті бібліотек в інфраструктурі суспільства, до організації змісту бібліотечної освіти, до формування державної політики у цій сфері [3].

На жаль, існують проблеми і соціального характеру, розв'язання яких є необхідним для успішного розвитку бібліотечної справи. Наприклад, організація та оплата праці бібліотекарів, соціальне партнерство, підготовка та перепідготовка кадрів. Соціальне партнерство – перспективний шлях заради подальшого розвитку системи соціального обслуговування, який дозволяє оперативно та якісно задовольняти інформаційні та культурні потреби громади. У бібліотечній сфері соціально-партнерські відносини розвиваються як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівні. У першому випадку вони представляють процес формування соціально-трудових відносин у колективах та допомагають вирішувати такі важливі для бібліотек питання: поліпшення умов організації праці; оплата праці, у т. ч. встановлення надбавок та інших пільг; соціальна допомога та захист працівників; організація ефективної системи підготовки та перепідготовки кадрів.

В іншому випадку – це взаємодія бібліотек з усіма суб'єктами суспільства – користувачами, органами влади, громадськими організаціями, бізнес-структурами, видавництвами, іншими бібліотеками, а також з вітчизняними та закордонними благодійними фондами. До того ж, бібліотекам не завжди вистачає власних сил у вирішенні таких важливих соціальних проблем, як, наприклад, удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів на основі комп'ютеризації,

покращення комплектування та збереження фондів. Для цього необхідні спільні зусилля, тобто соціальне партнерство [2].

Отже, інноваційні трансформації у бібліотечній сфері забезпечують процес соціальної комунікації у реальному та віртуальному просторах шляхом активного використання сучасних інтернет-технологій. При цьому бібліотека виконує функцію збереження та відтворення історичної пам'яті, культурної спадщини, забезпечує доступ користувача до важливих здобутків науково-технічної сфери, тобто бере участь у поширенні соціально значущої інформації і дає можливість користуватися нею. Сучасна бібліотечна установа за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій має змогу виходити за межі своїх фізичних кордонів, що сприяє поширенню у просторі та часі документованого знання. Бібліотека є активним учасником подій національного та міжнародного масштабу, важливим осередком духовно-культурного життя суспільства та механізмом подолання наслідків технократизації соціуму в умовах глобалізації.

Список бібліографічних посилань

1. Копанєва В. Бібліотека та мережева інформація [Електронний ресурс]. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1633800.

2. Літвак О. Новий етап розвитку бібліотек [Електронний ресурс]. URL: http://zounb.zp.ua/node/1830.

3. Міжнародне бібліотечно-бібліографічне співробітництво. Міжнародне співробітництво бібліотек [Електронний ресурс]. URL : http://allref.com.ua.

УДК 027.7(477.54-25):[001.891:004]

БІБЛІОТЕЧНІ СЕРВІСИ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ПІДТРИМКИ НАУКОВИХ РОЗРОБОК (з досвіду роботи Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

Пасмор Надія Петрівна,
директор Наукової бібліотеки Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, канд. пед. наук,
Кулик Маргарита Михайлівна,
бібліотекар Наукової бібліотеки
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, канд. пед. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлено досвід наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого з інформаційно-аналітичної підтримки наукових досліджень у виші. Визначено основні принципи, бібліотечні засоби та методики вимірювання наукової правової інформації, виявлення кількісних показників опублікованих статей, цитованості, динаміки наукових галузевих інфопотоків. Підтверджено значення нових бібліотечних сервісів у розширенні наукових комунікацій.*

Ключові слова: *Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, сектор наукометричного аналізу, інформаційно-аналітична підтримка, бібліотечні сервіси, вимірювання наукової правової інформації.*

Аннотация. *Освещен опыт работы научной библиотеки Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого по информационно-аналитической поддержке научных исследований в вузе. Определены основные принципы, библиотечные средства и методики измерения научной правовой информации, выявления количественных показателей опубликованных статей, цитируемости, динамики научных отраслевых инфопотоков. Подтверждено значение новых библиотечных сервисов в расширении научных коммуникаций.*

Ключевые слова: *Научная библиотека Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, сектор наукометрического анализа, информационно-аналитическая поддержка, библиотечные сервисы, измерения научной правовой информации.*

Annotation. *The article describes the experience of Scientific Library of the Yaroslav Mudryi National Law University in the informational and analytical support of scientific research at the University. The basic principles, tools of the library and methods of measuring the scientific law information, revealing of quantitative indicators of the published articles, citation, and dynamics of scientific information streams are identified. The importance of new library services in expansion of the scientific communications is confirmed.*

Key words: *Scientific Library of the Yaroslav Mudryi National Law University, sector of the scientometrics analysis, informational and analytical support, library services, measurement of scientific law information.*

Сьогодні нікого не здивуєш наявністю в бібліотеці комп'ютерного обладнання, збільшення ваги їх мережевого internet-представництва, домінування автоматизованих систем обслуговування читачів. Ми стаємо свідками та безпосередніми учасниками того, що процес формування бібліотечного соціального інституту відбувається на якісно нових організаційних, управлінських, технічних та технологічних засадах. Провідну роль у забезпеченні споживача інформацією за допомогою локальних, міжрегіональних і міжнародних мереж комунікацій, надання дистанційного доступу до національних і закордонних баз даних, взаємодії з автоматизованими інформаційними системами відіграє наукова бібліотека.

У полі зору науково-бібліотечного співтовариства перебувають такі нагальні питання:

- бібліотечне партнерство у контексті наукової інтеграції;
- зміни моделей роботи з інформацією у процесі забезпечення потреб користувачів;
- контентно-сервісне просування сучасних ресурсів для науки і освіти;
- превалювання веб-сегмента у діяльності бібліотек;
- участь бібліотек у процесах вимірювання наукової інформації та галузевих інфопотоків;
- аналіз використання наукометрично-бібліометричної інформації тощо.

Зупинимося на досвіді роботи наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (НБ НЮУ) з упровадження спеціалізованих сервісів з інформаційно-аналітичної підтримки наукових розробок.

У сучасній системі інформаційно-аналітичної підтримки університетських наукових досліджень саме бібліотека опинилася в епіцентрі уваги, оскільки її діяльність безпосередньо пов'язана з процесами вимірювання наукової інформації, виявлення кількісних показників опублікованих статей, цитованості, вивчення динаміки масивів і потоків галузевої наукової інформації тощо [3]. Передусім наголосимо, що це потребує значних додаткових часових затрат, інтелектуальних, знаннєвих умінь, пов'язаних із наукометричними та бібліометричними навичками.

Рішенням ученої ради НЮУ у липні 2015 р. на наукову бібліотеку покладено функції вимірювання правової інформації, що міститься в опублікованих наукових статтях, монографіях, підручниках та інших виданнях авторів вишу, виявлення та оприлюднення їх цитованості тощо. З огляду на це у структурі бібліотеки було створено сектор наукометричного аналізу відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення.

Серед основних напрямів діяльності цієї служби назвемо наступні:

- збір та обробка даних про наукові публікації учених університету;
- консультативно-практична допомога у створенні профілів: учених, колективів університету (кафедр, інститутів), наукових журналів та збірників наукових праць вишу;
- реєстрація авторів у ORCID, Google Scholar, інформаційно-аналітичній системі «Бібліометрика української науки» тощо;
- складання, надання та оприлюднення на веб-сайті бібліотеки аналітичних довідок та інформаційно-статистичних повідомлень стосовно цитування, наукометричних та бібліометричних показників науковців тощо;
- аналіз та структурування інформації щодо переліку правових журналів (національних та іноземних видавництв), які індексуються міжнародними наукометричними базами SCOPUS, Web of Science, Index Copernicus;
- формування та постійне наповнення електронної картотеки «Праці вчених університету»;
- ведення електронного архіву-репозитарію eNULAUIR [4].

У процесі інформаційно-аналітичної діяльності співробітники сектору використовують сукупність бібліотечних засобів (збір, пошук, переробку інформації, моніторинг, аналіз дослідження актуальних проблем наукометрії, бібліометрії) [2], що дозволяють поступово створити реальну картину наукових здобутків учених, кафедр, вишу, а також надає

можливість для корегування діяльності окремих науково-педагогічних кадрів, підрозділів тощо.

Науково-аналітичні процеси, що здійснює сектор наукометричного аналізу, базується на таких принципах: а) цілеспрямованість; б) системність; в) актуальність; г) сучасність; д) активність; е) ініціативність; ж) достовірність; з) об'єктивність; і) повнота; й) безперервність; к) альтернативність; л) гнучкість; м) аргументованість [1; 2]. Дотримання у цих принципів дозволило дуже швидко отримати бажані результати та певні наукові досягнення:

1. Сектор поширює наукові роботи викладачів, аспірантів університету та виявляє їх цитованість (Індекс Гірша – h) у наукометричних системах Google Scholar, SCOPUS, Web of Science.

2. Ведеться збір, обробка інформації щодо публікацій науково-педагогічних кадрів університету та здійснюєтьсмя наповнення електронної картотеки «Праці вчених університету».

3. З метою входження праць учених вишу до Українського індексу наукового цитування та міжнародних наукометричних систем цитування SCOPUS і Web of Science сектор координує діяльність із кафедрами, консультує викладачів з питань створення власних уніфікованих ідентифікаторів реєстрації в ORCID, Google Scholar та Web of Science.

4. У період 2015 – 2016 рр. за допомогою співробітників сектору зареєстровано у Google Scholar та створено наукометричні профілі 415 вчених (було 52); у ORCID – 651 (не було реєстрацій зовсім).

5. Проводиться постійний аналіз вже створених профілів учених у Google Scholar на предмет виправлення помилок, недостовірних даних та різночитань, що дозволяє уточнити показники цитувань – індекс Гірша (h) у різних наукометричних системах.

6. Для інформування науково-педагогічних працівників університету про їхню публікаційну активність та відповідні наукометричні показники на веб-сайті наукової бібліотеки сформовано інформаційний блок та надані посилання на інформаційно-аналітичну систему «Бібліометрика української науки» (Центр досліджень соціальних комунікацій на базі НБУ ім. В. І. Вернадського) та на створені авторські профілі у пошуковій системі Google Scholar.

7. Здійснюється інформування кафедр університету про наявну статистику цитувань та інші кількісні показники публікаційної

продуктивності науковців через електронну пошту з метою покращення наукометричних даних авторів статей.

8. Уточнюються кількісні показники публікаційної активності вчених вишу в SCOPUS та Web of Science. Проведено велику пошукову роботу та систематизовано відповідну інформацію для реєстрації профілю університету в наукометричній базі Web of Science.

9. Триває робота над створенням профілів кафедр університету у Google Scholar.

10. Супроводжуються зареєстровані у Google Scholar та на веб-ресурсі «Українські наукові журнали» (МОН України) профілі журналів університету: «Проблеми законності» (h – 12); «Вісник НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія» (h – 6); «Вісник Асоціації кримінального права України» (h – 6); «Теорія і практика правознавства» (h – 4); «Криміналіст першодрукований» (h – 5).

11. Наукові видання університету включено до Інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки» НБУ ім. В. І. Вернадського для подальшого їх рейтингування.

12. Створено наукометричний профіль нашої установи «Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого» у Google Scholar, на якому відображено 3000 найцитованіших документів, на сьогодні вже є 17321 цитування, Індекс Гірша (h) вишу складає 52.

13. Із метою порівняння ефективності науково-дослідницької діяльності колективу університет включено до рейтингу «Бібліометрика української науки» центру досліджень соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

14. Для викладачів і аспірантів підготовлено та оприлюднено на веб-сайті бібліотеки університету та у Facebook науково-методичні рекомендації: «Наукометрія. Бібліометрія», «Правові журнали у SCOPUS», «Що впливає на наукометричні показники вченого», а також презентаційні матеріали про діяльність сектору з вирішення інформаційно-аналітичних, наукометричних завдань.

15. У межах школи методиста бібліотек вищих навчальних закладів державних форм власності харківського методичного об'єднання на базі бібліотеки нашого університету 28 квітня 2016 р. відбувся науково-практичний семінар «Library 2 library», де співробітники сектору представили презентацію «Сектор наукометричного аналізу – нова

структура бібліотеки, що підтримує рівень цитування вчених університету». Матеріали доступні на веб-сторінці бібліотеки.

На виконання основних завдань сектору та з метою підвищення кваліфікації з інформаційних ресурсів Web of Science, Journal Citation Reports, Researcherid, Endnote фахівець бібліотеки взяв участь у тренінгу та прослухав курс «Thomson Reuters для наукових досліджень», що відбувся у Київському національному лінгвістичному університеті 8 – 9 вересня 2016 р.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що впровадження в практику нових спеціалізованих бібліотечних сервісів з питань інформаційно-аналітичної діяльності, наукометричного аналізу і вимірювання наукової інформації сприятиме: 1) прискоренню інтеграції вузівської науки до національного Українського індексу наукового цитування та міжнародних наукометричних систем цитування Scopus, Index Copernicus, Web of Science та ін. 2) підвищенню вірогідності збільшення статистики цитувань публікацій науковців університету, рейтингу вишу, вченого в системі наукометричних показників оцінювання; 3) розширення комунікацій учених університету з колегами та партнерами у світі.

Список бібліографічних посилань

1. Аналітика [Електронний ресурс]. URL: http://sum.in.ua/s/analityka.
2. Захарова В. І., Філіпова В. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності. Київ, 2013. 336 с.
3. Пасмор Н. П., Шахова С. А. Унікальність інституційних репозітаріїв як складова інтеграції наукових здобутків учених у світову e-Science // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства. Івано-Франківськ, 2015. С. 214–219.
4. Шумаєва І. Д., Кулик М. М. Сектор наукометричного аналізу – нова структура у підтримці бібліотекою публікаційної активності вчених університету [Електронний ресурс]. URL: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_2&view=item&id=1747.

УДК 027.53(477):[025.5:004]

СОВРЕМЕННЫЙ ПОЛЬЗОВАТЕЛЬ И НОВЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ СЕРВИСЫ БИБЛИОТЕКИ

Захарченко Светлана Николаевна,
заведующая отделом Полтавской ОУНБ
им. И. П. Котляревского,
Украина, Полтава

Анотація. *Розглядаються перспективи створення та використання на базі Полтпвської ОУНБ ім. І. П. Котляревського нових інформаційних сервісів для удосконалення взаємодії із сучасним користувачем.*

Ключові слова: *бібліотека, інформаційне середовище, сервіси, ресурси, аналітика, потреби, користувач.*

Аннотация. *Рассматриваются перспективы создания и использования на базе Полтавской ОУНБ им. И. П. Котляревского новых информационных сервисов для совершенствования взаимодействия с современным пользователем.*

Ключевые слова: *библиотека, информационная среда, сервисы, ресурсы, аналитика, потребности, пользователь.*

Annotation. *Considering prospects of creating and using new informational services to improve interaction with modern userson the basis of PRUSL named I. P. Kotlyarevsky.*

Key words: *library, information environment, services, resources, analytics,demands, user.*

Развитие информационных институтов, обеспечивающих создание, накопление, переработку и различные способы трансляциии нформационных ресурсов, является важным фактором жизни общества. Одним из традиционных информационных институтов, предоставляющих всестороннюю информацию своим пользователям, является библиотека. Наряду с другими информационными институтами, она представляет один из каналов трансляциии нформации.

Библиотеки в своей деятельности опираются на четырехугольный фундамент: фонды (информационные ресурсы), пользователи, материально-техническая база, библиотечные кадры. Без какой-либо одной составляющей нет нормально работающей библиотеки. Однако главным, основой в этой конструкции был и остается именно читатель / пользователь. *«Три самых важных документа, которые выдает человеку*

общество, – писал американский писатель Эдгар Доктороу, – *это свидетельство о рождении, паспорт и читательский билет».*

В условиях стремительного обновления общественной жизни необходимо переосмысление многих устоявшихся положений в библиотечном обслуживании, назрела потребность изменения модели работы с информацией. Новая философия библиотечного дела, отраженная в ряде программ ИФЛА, новых концепциях развития библиотечного дела, определяет назначение современного библиотекаря как организатора доступа к информации для пользователей библиотеки.

Факторы инновационных преобразований деятельности библиотек:

- внешние: новая политическая и социально-экономическая стратегия развития государства; регионализация социально-экономической жизни страны, формирование института местного самоуправления и муниципализация (децентрализация) социально-культурных объектов в рамках административной реформы; глобальный процесс информатизации общественного развития; формирование рынков информационных продуктов и услуг; реорганизация системы образования;
- внутренние: формирование законодательных основ библиотечного дела и региональной правовой среды функционирования библиотек; внедрение в библиотечные процессы современных информационных технологий; изменение видовой структуры информационно-библиотечных ресурсов; трансформация общественных информационных потребностей и новые возможности их удовлетворения в условиях библиотек; освоение технологии библиотечного менеджмента и маркетингового инструментария; консолидация библиотечного сообщества, новые формы профессиональных коммуникаций.

Главной целью функционирования библиотеки сегодня является обеспечение доступности документов, сведений, знаний для эффективного и максимально полного удовлетворения образовательных и научных потребностей пользователей. Задача – изучение степени соответствия фондов первичных документов информационным потребностям, мониторинг динамики информационной среды, осуществления технологического и технического обновления библиотечного учреждения, разработка и реализация перспективной системы услуг.

Сегодня пользователями библиотеки являются в основном представители «новой волны», так называемое веб-поколение. Чего хотят пользователи:

- одну точку поиска (одно поисковое окно);
- в результате поиска – ранжированную информацию из надежных источников;
- поисковую машину, которая ищет не только каталожные (мета) записи, но и полный текст документов;
- получение нужного информационного объема на свой компьютер или мобильное устройство.

Современная позиция библиотечных учреждений в информационной среде заставляет их активизировать усилия для того, чтобы доказать значимость, постоянно улучшать имидж и повышать престиж учреждения.

Что может предоставить библиотека:

- ресурсы Интернет VS фонды библиотек;
- поисковые сервисы Интернет VS библиотечный поиск;
- единая точка поиска в Интернет vsпоиск по электронному каталогу, библиотечному сайту;
- язык поиска Интернет VS языки поиска по библиотечным БД.

Современные реалии предъявляют повышенные требования к библиотечному специалисту. Он должен владеть современными технологиями обработки, хранения и предоставления пользователям нужной информации, уметь проводить ее глобальный поиск, адаптировать в соответствии с потребностями аналитиков, быть способным организовывать виртуальные формы работы, осуществлять дистанционное консультирование и тому подобное.

Система библиотечно-информационного обслуживания, сформированная в ПОУНБ им. И. П. Котляревского, обеспечивает информационные запросы широкого круга пользователей различных профессиональных категорий. Для них внедряются новые информационные технологии и прогрессивные услуги библиотечного сервиса.

Закономерно возникает вопрос, понятны ли сервисы библиотеки пользователям. На мой взгляд, созданные в библиотеках информационные сервисы недостаточно ориентированы на интересы пользователей. Они лишь отображают видение самих библиотекарей того, как должен выглядеть и работать данный ресурс. Необходимо взаимодействие с пользователем в вопросах создания информационных библиотечных сервисов. Сегодня же библиотеки ограничиваются констатаций фактов наличия у них электронных ресурсов (количество компьютеров, баз

данных, внесенных библиографических описаний, причем простых аналитических, без гиперссылок, без привязки к оглавлениям источников, наличие аннотаций и т. д.).

Ресурсы библиотек столь разнообразны, что зачастую их структура понятна только самим библиотекарям и их логика недосягаема для непосвященных. У пользователя закрепилась привычка – работать в поисковиках в одной поисковой строке, получать максимально быстрый результат, но... при этом сидя дома или на работе ... (только бы не идти в библиотеку – другое здание). Важно помнить – информация должна быть доступна для простого и логичного поиска и затем попадать на рабочий стол пользователя.

С течением времени количество пользователей, владеющих новыми информационными технологиями, увеличивается. Сообразно растет и потребность в удаленном доступе к информации. В соответствии с новыми информационными потребностями и технологическими изменениями система библиотечно-информационного обслуживания пользователей ПОУНБ им. И. П. Котляревского претерпела значительные трансформации и усовершенствования. Сегодня ее характеризуют организация собственных электронных ресурсов, услуг и продуктов.

Изучение пользователей, их готовности к принятию и активному использованию тех новых информационных продуктов и услуг, которые существенно расширяют информационное поле библиотек, диктуют необходимость инновационных преобразований в отдельных функциональных направлениях деятельности библиотек.

Представляется, что современная библиотека должна обеспечивать сдежующее:

- синтез электронной и традиционной форм работы с информацией; качественно иной уровень доступности всех видов библиотечныхресурсов для пользователей;
- квалифицированное формирование актуальных фондов;
- оперативную обработку и классификацию информации;
- поддержку справочного аппарата и библиотечного сайта;
- обучение и консультирование пользователей;
- виртуализацию информационно-библиотечных сервисов;
- проведение мониторинга востребованности информационных ресурсов;

- работу сотрудников библиотеки в проектных сетевых группах в качестве консультантов, модераторов, кураторов работы с информационными потоками;
- работу оперативной справочной службы в режиме онлайн, поддержку форумов или чатов библиотеки в социальных сетях;
- рассылку на e-mail пользователей информации о новых поступлениях по профилю согласно размещённым на сайте заявкам;
- создание персонального профиля «Ваш личный кабинет в библиотеке»; комплексное формирование фондов, доукомплектование нонэлектронных изданий их электронными аналогами;
- создание «виртуальной витрины» новых книг (сканирование обложек, аннотации и содержания новых поступлений с привязкой их к электронным каталогам);
- включение в электронный каталог (ЭК) библиотеки ссылок на электронные книги из собственных и внешних электронных библиотечных систем и других подписных ресурсов;
- предоставление качественного доступа к ресурсам библиотеки с домашних ПК;
- интерактивные формы заказа литературы и заявок на подписку, размещённые на сайте библиотеки.

Основные направления:

- от хранения информации – к доступу к информации;
- библиотека – информационный посредник и проводник.

Станет ли читатель активным пользователем новых услуг, зависит от библиотеки. Точные данные о потенциальном и реальном пользователе библиотеки позволяют принимать правильные управленческие решения. Уже давно наш пользователь ждет действующей службы электронного заказа, расширения доступа к внешним базам данных, бесплатной электронной доставки документов и др. Но, к сожалению, существует ряд барьеров, которые влияют на внедрение и повышение качества информационно-библиотечных услуг, а именно:

- недостаток финансирования;
- недостаточная реклама услуг;
- неумение организовать предоставление услуги;
- отсутствие системы продвижения новых услуг;
- квалификация штата.

Существуют барьеры и у пользователей, в частности:

- слабая информационная культура;
- отсутствие необходимых навыков поиска;
- другие.

Если публичные библиотеки смогут реагировать на изменения в обществе, обеспечить качественными услугами пользователей из всех общественных групп, то они смогут сохранить свое значение в обществе. Если библиотеки будут оказывать услуги соответственно потребностям пользователей, то информация будет доступной и используемой. В информационном обществе библиотеки меняют ориентацию создания коллекций на обслуживание пользователей. Создается новая библиотечная культура – ориентированная на пользователя. Она сменяет старую – ориентированную на коллекции.

Главный акцент в работе публичных библиотек в новых условиях делается на обслуживание пользователей информации. Актуальным становится формирование информационно-ресурсной базы библиотек, обеспечение доступа к информационным ресурсам. Новая идеология позиционирования библиотеки как информационно-сервисного центра – идея доступа к информации преобладает над идеей владения ею. Библиотека нового типа – точка бесплатного и свободного доступа к платному цифровому контенту (Украинская библиотечная ассоциация объявила конкурс среди украинских библиотек «Бібліотека – як сучасний інформаційний центр»).

Развитие библиотек как информационных центров местного сообщества предполагает следующие основные направления:

- тенденция функциональной специализации (центры правовой, деловой, экономической и другой информации), информационная поддержка местного самоуправления, содержательно-функциональная специализация филиалов ЦБС;
- формирование нового контента библиотечного краеведения.

Новые информационные продукты и услуги, информационный сервис:

- развитие библиотечно-информационной аналитики;
- создание библиографических, фактографических и концепто-графических (полнотекстовых, гипертекстовых и др.) БД;
- обслуживание удаленных пользователей в онлайновом режиме;

- виртуальное справочно-библиографическое обслуживание (виртуальная справка);
- электронная доставка документов;
- участие в создании корпоративных информационно-библиотечных ресурсов (на региональном, межрегиональном и др. уровнях);
- использование мультимедийных технологий;
- новая «одежда» для библиотечного каталога – интерактивная система поиска и сервисы «личного кабинета»;
- создание библиотечных Discovery services, библиотечных сайтов, порталов.

Главная цель современного портала библиотеки – предоставлять сервисы для работы с библиотечным фондом, где библиографическая запись – олицетворение фонда. Преимущество библиотек перед открытым Интернетом: библиотека – источник достоверного качественного контента. Возникает проблемная ситуация – отсутствует единство в понимании роли библиотеки в развитом обществе. Библиотека будет всегда, но она будет другой! Директор Александрийской библиотеки Исмаил Серагельдин подчеркивает: *«...библиотеки по-прежнему останутся важным структурным элементом культуры в обществе будущего»*.

Перечисленные тенденции побудили к поиску путей по расширению форм деятельности, оптимизирующих информационное обеспечение пользователей ПОУНБ им. И. П. Котляревского. Библиотекари давно научились делать много, имея мало для того, чтобы информировать пользователей. Помня распространенное утверждение о том, что «библиотека функционирует только если у нее есть: информационные ресурсы, пользователи, а библиотека – посредник», нашим девизом стал: *«На проектной волне – к новому формату»*.

Возникла идея информационно-библиотечного проекта «Посредник». Основная цель – создание единого культурного пространства региона: корпоративная работа ПОУНБ с региональными библиотеками (ЦБС Полтавы, библиотеки вузов и колледжей, библиотеки области), обеспечение нового уровня взаимодействия по формированию и использованию информационно-библиотечных ресурсов и сервисов.

Основной костяк «посредников» – сотрудники библиографического отдела, отдела краеведения как специалисты в области поиска информации.

Задачи и направления работы:

- обеспечение высокого качества формирования и использования библиотечных ресурсов;
- активное внедрение электронных библиотечных систем и других электронных ресурсов;
- мониторинг и прогнозирование информационных потребностей пользователей;
- обеспечение качественного взаимного информирования;
- формирование информационной культуры пользователей;
- разработка и выпуск методико-библиографических изданий серии «Компетентный пользователь», каждый из выпусков которой посвящен отдельной теме, например: «Поиск в ЭК ПОУНБ им. И. П. Котляревского», «Библиографические издания – информационный гид специалиста», «Рациональные приемы работы с информацией» и др.

Предполагается создание таких корпоративных сервисов:

- сводный каталог периодики;
- поиск через единое окно;
- заказ через единое окно;
- каталогизация заимствованием;
- МБА/ЭДД;
- корпоративная подписка на внешние ресурсы;
- создание корпоративных ресурсов.

Конечная цель проекта «Посредник» – создание единой справочной библиотечной службы региона.

Единая справочно-библиотечная служба:

- виртуальный справочный центр – специализированный интернет-портал, через который пользователь взаимодействует с единой справочно-библиотечной службой.
- информационный контент – объединенный массив электронной библиотечной информации, включающий совокупные библиографические, адресно-справочные, электронные ресурсы библиотек региона.
- технологический комплекс, обеспечивающий:
  - перевод в цифровой формат традиционных документов;
  - архивацию электронных библиотечных ресурсов, надежное хранение и эффективный пользовательский доступ.

Структура единой справочной библиотечной службы

Виртуальный справочный центр имеет следующие основные сервисы:

- поиск в едином региональном электронном библиотечном каталоге;
- поиск в корпоративных каталогах;
- виртуальная справка (поиск адресно-справочной, законодательной, новостной информации);
- коллекция ссылок на региональные интернет-ресурсы.

Информационный контент Единой справочной библиотечной службы – единый региональный библиотечный каталог.

Основные этапы создания сводного каталога:

- Создание электронного каталога центральной библиотеки региона (ПОУНБ им. И. П. Котляревского).
- Создание электронных каталогов библиотек региона (используются технологии заимствования записей из ЭК центральной библиотеки).
- Все участники сводного каталога имеют право на его использование на безвозмездной основе.

Сводный региональный каталог – путь к созданию единого информационно-библиотечного пространства:

- пользователи смогут оперативно осуществлять поиск необходимой информации в ЭК по многим библиографическим реквизитам;
- создание наиболее удобных условий пользования в режиме «одного окна» не только всеми библиотечными фондами региона (области), но информационными ресурсами, касающимися деятельности властей, социальных программ, культурной жизни и др.;
- сокращение информационного неравенства среди населения, т. к. создаются равные условия доступа ко всему библиотечному фонду для любых категорий пользователей вне зависимости от их месторасположения и социального статуса.

Проект «Посредник» предусматривает также комплекс мероприятий, целью которых является повышение информационной культуры пользователей, раскрытие фондов библиотеки, осуществления научно-информационного обеспечения профессиональных потребностей самих библиотекарей. Создается цикл, состоящий из модулей, объединенных тематично. Данный проект является постоянно действующим для

пользователей, которые сами выбирают тему из разработанной программы, представленной на сайте библиотеки. Проект адресован широкому кругу пользователей, в том числе школьникам, студентам, научным сотрудникам, педагогам, библиотекарям.

Целью вводного занятия «ПОУНБ им. И. П. Котляревского: история и современность» является ознакомление с историей библиотеки, предоставление информации о структуре библиотеки. Ключ к отраслевым библиотечно-информационным ресурсам – лекция «Электронный каталог ПОУНБ и сервисные онлайн услуги». Лекции «Библиографическое описание документов: общая и специальная методики» раскрывают методики и правила библиографического описания документов, овладение которыми дает возможность пользователям самостоятельно составлять списки использованной литературы.

Таким образом, через трансформацию и расширение форм комплексных информационных мероприятий ПОУНБ им. И. П. Котляревского становится эффективным навигатором для удовлетворения необходимыми информационными ресурсами всех категорий пользователей. Библиотека все больше приобретает признаки информационного центра широкого назначения в соответствии с современными запросами, сохраняя и совершенствуя при этом библиотечные традиции в работе с книгой.

Для того, чтобы определить, какое же место занимает библиотека в меняющемся мире необходима разработка новой концепции библиотечной деятельности, связанной, в первую очередь, с усовершенствованием информационного обслуживания пользователей. Необходима активная работа по продвижению современных библиотечных идей и представлений в среде управленцев и в библиотечном сообществе, а именно:

- взаимодействие с властью (участибиблиотечныпрофессионалов в разработкбиблиотечнополитики, лоббировании интересов библиотек);
- работа с библиотекарями (подготовка профессиональных стандартов и методических рекомендаций (требует доработки, а зачастую и переработки существующая система статистических показателей, которая должна адекватно отображать все формы пользования библиотечными услугами физическими и юридическими лицами, а также универсальное определение, которое объединяет все разнообразие тех, кто обращается в библиотеку), проведение семинаров и научно-практических конференций с публикацией материалов, другие формы обобщения опыта

работы библиотек и их распространение через систему повышения профессиональной квалификации);

- придание импульса развитию библиотечного обслуживания (реализация на всех уровнях программ и проектов развития библиотек, разработка комплекса услуг, который должна предоставлять библиотека);
- продвижение процесса информатизации в сельских библиотеках с постановкой во главу угла не интересов профессионального сообщества, а задачи библиотечного обслуживания, расширение спектра информационных и иных современных услуг для читателей;
- более активная работа по изучению чтения различных групп населения, рассмотрению специфики аудитории библиотек, анализу запросов пользователей;
- включение библиотеки в корпоративные сети, социальные программы и акции;
- расширение рекламного поля библиотеки – на сайте, в СМИ, на улице, на партнерской территории.

Сегодня библиотеки должны быть ориентированы на создание информационно-аналитических сервисов. Имея доступ к цифровой информации, библиотеки новой модели должны уметь эффективно работать с ней, свободно ориентироваться в информационных ресурсах различного целевого назначения, профессионально владеть поисковым инструментарием, уметь анализировать и оценивать качество предоставляемых ресурсов, выстраивать рейтинги, быть авторитетными консультантами в мире цифровой информации для простых пользователей. Можно сказать, быть информационными аналитиками. А это, в первую очередь, зависит от профессиональной компетенции специалистов, работающих в библиотеках.

В заключение следует подчеркнуть, что в поисках своего будущего библиотекам очень важно не потерять своей сущностной специфики как социального института, своей особенности, принципиально отличающей ее от других социо-коммуникативных структур. Современная библиотека должна идти своим собственным путем, ориентируясь на свои базовые социальные функции, о которых сказано выше и которые только она способна реализовать в их взаимодополняемости и взаимопроникновении. При этом сущностной основой ее деятельности остается информационно-коммуникативная компонента – тот инструмент, который она использует, а фундаментом, платформой, на которой она стоит – документный фонд как

материально фиксированная память человечества. Только следование этому курсу убережет библиотеку от превращения в обычный интернет-клуб или терминал для выхода на информационные магистрали (в случае ориентации только на информационную функцию), либо в обычной дом культуры или сельский клуб (в случае акцентирования усилий только на культурно-досуговой деятельности). Ключом к нахождению необходимой золотой середины и развития библиотеки как самостоятельного и специфического учреждения, на мой взгляд, должно стать четкое профессиональное понимание и позиционирование в практической деятельности особой роли библиотеки, во-первых, как эксперта, аналитика и консультанта в информационном пространстве, в том числе цифровом, и, во-вторых, как носителя традиций книжной культуры и чтения.

Использованные источники

1. Стратегія Української бібліотечної асоціації на 2015 – 2018 роки : затвердж. Конференцією Укр. бібл. асоц. 27 листоп. 2014 р. // Бібл. форум України. – 2015. – № 2. – С. 50–52.
2. Білик О. Інтерактивне обслуговування користувачів публічних бібліотек України – шлях до самообслуговування / О. Білик // Бібл. планета. – 2016. – № 1. – С. 30–36.
3. Бондаренко В. Електронні бібліотеки в контексті дистантного обслуговування користувачів / В. Бондаренко // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 6. – С. 15–18.
4. Веб-сервіси сучасної бібліотеки [Електронний ресурс]. URL : http:library.kharkov.ua /libdruk / LibKh-00000000142.pdf (дата звернення: 29.06.2016). – Назва з екрана.
5. Вилегжаніна Т. Реформування бібліотечної галузі – невідкладне завдання сьогодення / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2015. – № 1. – С. 4–6.
6. Волохін О. Центрально-український кооперативний каталог – складова корпоративної каталогізації / О. Волохін, Є. Літвінова // Бібл. планета. – 2015. – № 1. – С. 21–22.
7. Воскобойнікова-Гузєва О. Соціокомунікаційна діяльність бібліотек України в новітніх умовах / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2016. – № 1. – С. 12–17.
8. Зозуля С. Бібліотечно-інформаційна сфера України: сучасний стан / С. Зозуля // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 1. – С. 22–26.
9. Кирій С. В. Науково-педагогічний лекторій : інформаційне забезпечення користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / С. В. Кирій // Шк. б-ка плюс. – 2016. – Трав. (№ 9/10). – С. 23–27.
10. Кобєлєв О. Інформаційний аналіз і консалтинг» у системі підготовки спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери / О. Кобєлєв, О. Мар'їна // Бібл. вісн. – 2016. – № 3. – С. 18–22.

11. Копитко Т. Сучасні напрями оптимізації використання електронно-інформаційних ресурсів / Т. Копитко // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 4. – С. 21–24.

12. Красовицький О. До питання реформ у бібліотечній галузі / О. Красовицький // Бібл. планета. – 2015. – № 4. – С. 25–27.

13. Кривоносова О. Корпоративна культура в контексті перспективного розвитку сучасних бібліотек / О. Кривоносова // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2015. – № 1. – С. 7–10.

14. Лога Т. Науково-інформаційна діяльність бібліотек: до постановки питання / Т. Лога // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2015. – № 2. – С. 38–42.

15. Любаренко Л. Нові інформаційні технології в публічних бібліотеках України : (за результатами загальнодержав. дослідж., провед. НПБУ в 2014 – 2015 рр.) / Л. Любаренко // Бібл. планета. – 2015. – № 4. – С. 9–14.

16. Малиновський О. Б. Мультимедійні ресурси в інформаційному обслуговуванні користувачів бібліотек / О. Б. Малиновський та ін. // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2015. – № 4. – С. 35–44.

17. Мар'їна О. Моделювання поведінки користувачів електронних бібліотек : із досвіду реалізації зарубіж. проектів / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 2. – С. 19–21.

18. Медведєва В. Удосконалення іміджу сучасної бібліотеки в інформаційному просторі / В. Медведєва // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 3. – С. 15–16.

19. Польовик С. Інноваційна роль бібліотек у сучасному соціумі / С. Польовик // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 4. – С. 13–15.

20. Попик В. Стратегія розвитку бібліотечної сфери та пріоритети формування національного науково-інформаційного простору / В. Попик // Бібл. вісн. – 2015. – № 5. – С. 3–9.

21. Рекомендації щодо організації надання бібліотечних послуг в умовах об'єднаних територіальних громад / підгот. Н. Розколупа // Бібл. планета. – 2016. – № 1. – С. 16–18.

22. Трачук Л. Веб-технології в технологічному процесі обслуговування користувачів бібліотек / Л. Трачук // Вісн. Кн.палати. – 2016. – № 2. – С. 23–25.

23. Трачук Л. Клієнтоорієнтована парадигма розвитку обласних універсальних наукових бібліотек / Л. Трачук // Бібл. вісн. – 2016. – № 3. – С. 10–17.

24. Туровська Л. Інформаційно-комунікаційна діяльність НБУВ у системі бібліотечного обслуговування / Л. Туровська // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 3. – С. 42–43.

25. Углова О. Аналіз використання послуги «запитай бібліотекаря» віддаленими користувачами Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / О. Углова // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2015. – № 2. – С. 10–14.

26. Чуприна Л. А. Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / Л. А. Чуприна. – Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2014. – 208 с.

УДК 026(477-25):[016:94]

БІБЛІОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ: З ДОСВІДУ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Мусіна Зейтуна Хамзяївна,
завідуюча науково-бібліографічним відділом
Національної історичної бібліотеки України,
Таранюк-Русанівський Кирило Геннадійович,
бібліограф Національної історичної
бібліотеки України,
Україна, Київ

Анотація. *Йдеться про співробітництво Національної історичної бібліотеки України з академічними науковими установами, насамперед Інститутом історії України. Розглядаються питання формування баз даних і створення бібліографічних покажчиків.*

Ключові слова: *бібліографічний покажчик, історична наука, бази даних, електронний каталог, співробітництво.*

Аннотация. *О сотрудничестве Национальной исторической библиотеки Украины с академическими научными учреждениями, в первую очередь с Институтом истории Украины. Рассматриваются вопросы формирования баз данных и создания библиографических указателей.*

Ключевые слова: *библиографический указатель, историческая наука, базы данных, электронный каталог, сотрудничество.*

Annotation. *The article is covering cooperation of National historical library ofUkraine with academic scientific establishments, and Institute of History of Ukraine above all. Questions of formation of data bases and creation of bibliographical indices are studied.*

Key words: *bibliographical index, history, science, data base, e-catalogue, cooperation.*

Національна історична бібліотека України (НІБУ) на час свого заснування вбачалась не тільки культурно-просвітницькою установою, а й «осередком сприяння розвитку історичної науки та освіти, центром допомоги науковим закладам в їх теоретичній та викладацькій діяльності» [5]. Науково-бібліографічна діяльність НІБУ тісно пов'язана з історичною наукою. З установами Національної академії наук України – Інститутом

історії України та Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Кураса – укладено угоди про співробітництво, які сприяють розвитку і популяризації досягнень історичної науки та бібліографії в Україні. Упродовж багатьох років науковці цих інституцій пропонують актуальні теми, що потребують бібліографічного забезпечення, здійснюють науковий супровід і рецензування видань НІБУ, яка, в свою чергу, бере участь у наукових дослідженнях інститутів шляхом створення бібліографічних баз даних (БД) і складання науково-допоміжних бібліографічних покажчиків у паперовому й електронному форматах.

Продуктом співпраці з Інститутом історії України став науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Історія України», що є унікальним енциклопедично-бібліографічним проектом загальнонаціонального рівня, «по суті, це повний корпус наукової друкованої продукції та електронних ресурсів українознавчого історичного профілю, що забезпечують академічний рівень охоплення і представлення у довіднику здобутків історичної науки в Україні» [2].

До творчої співпраці залучались нові партнери, розширювались географічні рамки співробітництва. Два випуски покажчика «Історія України» вийшли як спільний продукт НІБУ та Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, завдяки технічній і фінансовій допомозі Фонду кафедр українознавства Гарвардського університету.

Наразі велика увага приділяється формуванню БД, використання яких істотно розширює пошукові можливості користувачів. На основі покажчика «Історія України» (2008 р.) створено однойменну БД в автоматизованій бібліотечно-інформаційній системі (АБІС). Нині кумулятивний українознавчий електронний ресурс у вигляді БД «Історія України» за 2008 – 2015 рр. і повнотекстових версій цього ж покажчика за 1996 – 2007 рр. становить понад 100 тис. бібліографічних записів.

Серед тематичних покажчиків, підготовлених протягом останнього десятиліття, слід згадати другий випуск видання «Політичні репресії радянської доби в Україні», рецензування і наукове редагування якого здійснили вчені вищеназваних академічних наукових установ. Цей посібник, як зазначив один з рецензентів, надає можливість «створити той консенсус у суспільстві, який допоможе впевненіше рухатись далі» [4]. Висвітлення соціально-економічного, політичного, культурного життя у 20 – 30-х роках XX ст. завжди привертало увагу вчених-істориків. Наразі, в межах співробітництва з Інститутом історії України НІБУ здійснює роботу

зі створення тематичних БД, зокрема: «Суспільство і влада в Україні на етапі соціально-економічних перетворень 1919 – 1938 рр.», «З історії повсякденного життя в Україні 20 – 30-х років XX ст.».

Новизною цих проектів є представлення сучасного погляду на вивчення проблем історії українського робітництва, селянства, інтелігенції, інших соціальних верств суспільства в умовах авторитарного режиму. Введення у науковий обіг як нових, так і заборонених монографій і публікацій дасть можливість переосмислення соціально-політичних процесів в Україні і сприятиме написанню правдивої історії нашого народу. Поряд з історичними джерелами подано документальний масив філософських, соціологічних, політологічних і мистецтвознавчих видань. Певне місце серед джерел займають спогади, листування, щоденники, публіцистика 20 – 30-х років XX ст., усна історія.

До 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка НІБУ започаткувала унікальний бібліографічний проект «Історична шевченкіана», науковий супровід якого здійснюють вчені Інституту історії України НАН України. Звернення до цієї теми невипадкове, адже «з перспективи початку XXI ст. історична шевченкіана репрезентує надзвичайно цікавий і вкрай важливий матеріал для національного самоусвідомлення українства, оскільки дозволяє простежити, проаналізувати та осягнути культурні й духовні підвалини нашого історичного буття» [1].

БД «Історична шевченкіана» створена в АБІС і представлена на сайті НІБУ в розділі «Електронний каталог». Використовуючи функцію «Професійний пошук», бібліографічні записи можна знайти за допомогою параметрів: «Автор», «Назва», «Ключові слова» (тут ведеться пошук населених пунктів та регіонів, де перебував Тарас Шевченко, персоналій, які згадуються у виданнях про нього), «Рік видання» тощо. Наразі БД налічує майже 5300 бібліографічних записів, серед яких понад тисяча – це джерела з фонду НІБУ, в тому числі 40 бібліографічних покажчиків.

Бібліографічний покажчик «Історична Шевченкіана» став логічним підсумком однойменного бібліографічного проекту. Його джерельну базу склали фонд і бібліографічні напрацювання НІБУ та електронні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Наукової бібліотеки Національного університету

«Києво-Могилянська академія», Науково-довідкової бібліотеки центральних державних архівів України, Національного музею Тараса Шевченка, Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Інституту історії України НАН України, джерела зарубіжної шевченкіани, у т. ч. електронної бібліотеки «Diasporiana».

У покажчику зібрано документальні видання за період з 1842 по 2015 рік, які доповнено інтернет-ресурсами. Загальна кількість бібліографічних записів становить 4804 позиції. Матеріал згруповано у дев'яти тематичних розділах, на яких зупинимося більш детально.

Перший розділ, «Археографічна та текстологічна Шевченкіана», містить бібліографічні описи автобіографії, щоденника, рукописів, документів, епістолярію та спогадів Тараса Шевченка і його сучасників. У другому – біографій та культурно-інтелектуальних комунікацій поета, публікацій про роль жіноцтва у його житті, повсякденність та родину. Третій – присвячений історії видань і цензурі творів Тараса Шевченка.

Основний розділ покажчика, «Тарас Шевченко та історія України», включає джерела про історичні і суспільно-політичні погляди Т. Шевченка, його світогляд, релігійність і просвітницьку діяльність, а також оцінку істориками особистості та творчості поета. Два наступних – присвячені поетичній, прозовій і мистецькій спадщині Т. Шевченка, в яких упорядники акцентували увагу на історичних та етнографічно-побутових сюжетах і мотивах у творчості поета і художника. У сьомому розділі, «Вшанування пам'яті Тараса Шевченка: історія, місця пам'яті», зібрано джерела про комеморативні практики, присвячені Т. Шевченку, та шевченкознавство, як галузь української соціогуманітаристики. Розділ «Бібліографічні посібники» представляє бібліографію про Т. Шевченка, укладену упродовж ста п'ятдесяти років (серед яких список літератури, датований 1860 р.). Завершують покажчик вітчизняні та зарубіжні інтернет-ресурси.

Укладачі мають надію, що покажчик «… *ініціює появу низки новітніх праць з історичної шевченкіани, зокрема, спричиниться до осмислення феномену множинності та багатоликості постаті Великого Кобзаря»* [1].

Серед нових напрацювань НІБУ відзначимо біобібліографічний покажчик «Людмила Павличенко – воїн, історик, громадянин». Це видання «перебуває на стику історичної науки й історичної пам'яті, оскільки, з одного боку, спрямоване на акумуляцію знання, а з іншого – на

вшанування пам'яті про захисників батьківщини» [3]. У 2016 р. на державному рівні відзначається 100-річчя від дня народження непересічної особистості – легендарного снайпера, учасника Другої світової війни, героя, посла «народної дипломатії». До того ж, Л. Павличенко за фахом історик і працювала в НІБУ у 1939 – 1941 рр.

До покажчика включено описи праць Людмили Павличенко, спогадів сучасників, книг, збірників статей, публікацій із журналів і газет за 1942 – 2016 рр., що відображають її біографію, військову, дипломатичну, наукову та бібліотечну діяльність. Джерелами відбору документів стали фонди НІБУ, бібліотеки «Національного музею історії України у Другій світовій війні», Білоцерківської міської ЦБС, Музею київського заводу «Арсенал» та інтернет-ресурси. Описи у виданні згруповано за розділами, в яких подано відомості про основні дати життя та діяльності Л. Павличенко, її творчі напрацювання, джерела про життєвий і творчий шлях, повсякденність, вшанування пам'яті. Останній розділ містить бібліографічні видання, в яких подано матеріал про Л. Павличенко.

Наразі НІБУ продовжує здійснювати бібліографічне забезпечення історичної науки – це нові спільні проекти з Інститутом історії України НАНУ, зокрема: БД «Альтернативний дискурс Другої світової війни в сучасній російській історіографії та публіцистиці», в якій висвітлюються полярні погляди й оцінки російських істориків на міжнародної політики того періоду, головні військові дії, окупаційний режим, сталінські репресії воєнної доби; БД «Україна. Шлях до незалежності, 1991 – 2016: матеріали до бібліографії», яка стане доповненням до колективної монографії вчених Інституту «25 років незалежності України: поступ, досвід, перспективи».

Список бібліографічних посилань

1. Історична Шевченкіана : бібліогр. покажч. Київ, 2016. С. 6–7.

2. Історія України : наук.-допом. бібліогр. покажч. за 2012 р. Київ, 2014. С. 17.

3. Людмила Павличенко – воїн, історик, громадянин : біобібліогр. покажч. Київ, 2016. С. 8.

4. Політичні репресії радянської доби в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. Київ, 2008. С. 11.

5. Положення про Державну історичну бібліотеку в м. Києві // Зб. наказів та розпоряджень Народного комісаріату освіти Української РСР. 1940. № 1. С. 14–15.

УДК 026(477):[37:004]

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛУЗЕВОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Рабаданова Людмила Володимирівна,
завідуюча сектором
Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В. О. Сухомлинського,
канд. філос. наук,
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто пріоритетні завдання галузевої наукової бібліотеки в умовах глобальних інформаційних впливів. Продемонстровано роль інформаційно-аналітичного супроводу професійної діяльності педагога (на прикладі роботи відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського).*

Ключові слова: *інформаційно-аналітична підтримка, галузева наукова бібліотека, електронні ресурси, науково-інформаційна діяльність*

Аннотация. *Рассмотрены приоритетные задачи отраслевой научной библиотеки в условиях глобальных информационных воздействий. Продемонстрирована роль информационно-аналитического сопровождения профессиональной деятельности педагога (на примере работы отдела научной реферативной и аналитической информации в сфере образования Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского).*

Ключевые слова: *информационно-аналитическая поддержка, отраслевая научная библиотека, электронные ресурсы, научно-информационная деятельность*

Annotation. *Considered priorities Industry research library in the context of global information influences. It demonstrates the role of information and analytical support of professional work of the teacher (for example, of the department of scientific abstracts and analytical information in the field of education of the V.O. Sukhomlynskyi State scientific and pedagogical library of Ukraine).*

Key words: *information and analytical support, sectoral research library, electronic resources, scientific and information activities.*

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського є науково-дослідною установою і входить до структури Національної академії педагогічних наук України. В межах бібліотеки діє

відділ наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти, історія якого сягає 2006 – 2007 рр. Відділ має ряд завдань, що спрямовані на науково-інформаційний та аналітичний супровід наук про освіту та педагогічної практики. Серед них проведення наукових досліджень у галузі формування та впровадження системи забезпечення педагогічної науки, освіти й практики України в умовах глобальних інформаційних впливів, узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду науково-інформаційної та аналітичної діяльності галузевих бібліотек, вивчення динаміки й синтезу інформації науково-педагогічного характеру, моніторинг освітніх ЗМІ й інтернет-ресурсів.

Важливим аспектом діяльності відділу є формування електронних ресурсів, що розміщуються на веб-порталі бібліотеки (http://dnpb.gov.ua/ua) в рубриках «Реферативні ресурси» [1] та «Інформаційно-аналітичні ресурси» [2]. Робота відділу спрямована на інформаційний та аналітичний супровід наукової та практичної діяльності педагога, отримання нового педагогічного знання та розвиток методологічної культури науковців та педагогів-практиків. Ця діяльність здійснюється через надання оперативного доступу до наукової інформації з широкого кола джерел, спрощення пошуку, відбору та систематизації інформації для подальшого використання у власних дослідженнях та практичній діяльності освітян.

Провідним засобом виконання завдань відділу є підготовка оглядової інформації, що дозволяє систематизовано та узагальнено оцінити стан певної галузі науки, культури, освіти (досягнутий рівень, тенденції та перспективи розвитку) та формувати науково-освітні електронний ресурси. Фахівці відділу готують огляди стану питання (реферативні та аналітичні). Оглядові документи класифікують за сукупністю ознак: характер інформації, мета складання, читацьке призначення, види використаних першоджерел, широта тематики, наявність зіставлень і прогнозів, періодичність підготовки, спосіб поширення, хронологічна ознака, місце і мова документів, що оглядаються, структура. Основним чинником, що визначає зміст і форму огляду, є мета його підготовки. Якщо у бібліографічних оглядах відображено відомості про документи, огляди стану питання містять інформацію із документів-першоджерел про результати досліджень, стан і шляхи розвитку певної галузі науки, техніки та виробництва.

Читацька адреса оглядів стану питання зазвичай дуже чітка – в основному вони призначені для науковців, педагогів, аспірантів, студентів,

бібліотечних фахівців, можуть бути корисні ці ресурси і для керівного складу центральних та місцевих органів управління освітою, вищих педагогічних навчальних закладів, закладів післядипломної педагогічної освіти. До змісту оглядів висувають такі вимоги: актуальність, достовірність, об'єктивність, фактографічність, наявність висновків та їх обґрунтованість, стислість. Інформаційне дослідження для створення огляду потребує пошуку й опрацювання не окремих документів, а вихідної інформації, що відповідає інформаційним потребам користувача. А результатом такого дослідження є формування інформаційної моделі проблеми (теми запиту користувача інформації). Такі завдання виконують інформаційні документи, що вміщують оглядову інформацію.

Огляди всіх видів науково-інформаційної діяльності представлені також в електронному періодичному виданні «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки» [3] на порталі бібліотеки (http://dnpb.gov.ua/ua). Важливо, що це видання містить не лише актуальну бібліографічну, реферативну та аналітичну інформацію, але й посилання на повні тексти статей, монографій та авторефератів за умови їх наявності у вільному доступі в Інтернеті, звичайно, з дотриманням авторських прав.

Таким чином, через аналіз стану досліджень з актуальних питань національної та зарубіжної освіти, насамперед у розрізі пріоритетних напрямів реформування та інновацій фахівці відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти формують науково-освітні ресурси у вільному доступі та забезпечують інформаційний супровід процесів реформування, демократизації та підвищення якості освіти в Україні, ґрунтуючись на основі історичних й культурних цінностей, традицій і звичаїв українського народу та у контексті побудови громадянського суспільства та інтеграції України у світове та європейське співтовариство.

Список бібліографічних посилань

1. Реферативні ресурси [Електронний ресурс]. URL: http://dnpb.gov.ua/ua/bibliographic-resources-2.

2. Інформаційно-аналітичні ресурси [Електронний ресурс]. URL: http://dnpb.gov.ua/ua/інформаційно-аналітичні-ресурси.

3. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки [Електронний ресурс] : інформ.-аналіт. бюл. Київ, 2015. Вип. 1 – 2. URL: http://dnpb.gov.ua/ua/науково-дослідна-діяльність/періодичні-видання-бібліотеки.

УДК 027.53(477.53):[908:004.08]

ЕЛЕКТРОННІ КРАЄЗНАВЧІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Власенко Людмила Миколаївна,
заступник директора з інформаційних технологій
ПОУНБ ім. І. П. Котляревського,
Україна, Полтава

Анотація. *На основі видової класифікації бібліотечних краєзнавчих ресурсів зроблено огляд електронних краєзнавчих ресурсів публічних бібліотек Полтавської області.*

Ключові слова: *Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського, публічні бібліотеки, електронний ресурс, веб-сайт, бібліотечні електронні ресурси з краєзнавства.*

Аннотация. *На основе видовой классификации библиотечных краеведческих ресурсов сделан обзор электронных библиотечных ресурсов публичных библиотек Полтавской области.*

Ключевые слова: *Полтавская областная универсальная научная библиотека имени И. П. Котляревского, публичные библиотеки, электронный ресурс, веб-сайт, библиотечные электронные ресурсы по краеведению.*

Annotation. *Review of electronic local history resources in the public libraries of Poltava region base do nspecific classification of libraries' local history resources.*

Key words: *Poltava Regional Universal Scientific Library named I. P. Kotlyarevsky, public libraries, electronic resource, web-site, local history library's electronic resources.*

Електронні краєзнавчі ресурси бібліотек Полтавської області «Краєзнавство» – це безцінна скарбниця історичного досвіду багатьох поколінь. Не можна пізнати історії всієї держави, не знаючи минулого і сьогодення своєї малої батьківщини, землі, де народилися і виросли. Саме література та заходи краєзнавчого спрямування виховують почуття патріотизму, любові до Батьківщини, до рідного краю, формують почуття відповідальності за долю свого краю, своєї країни» (http://www.orzhytsia-crb.edu.poltava.ua/korustyvacham/krayeznavstvo).

Інтерес до краєзнавства – це тенденція сучасності. У першу чергу ми цікаві для інших своєю автентичністю і неповторністю. У сучасному технологічному світі в цьому бібліотекам допомагають автоматизовані

бібліотечні інформаційні системи (АБІС) та ресурси Інтернету. В Маніфесті ІФЛА «Про Інтернет», прийнятому сесією Ради ІФЛА 23 серпня 2002 р., визнано: всі можуть представити в Інтернеті свої інтереси, знання та культуру для ознайомлення усього світу. Також у Маніфесті ІФЛА/ЮНЕСКО «Про публічні бібліотеки» («The UNESCO PublicLibraryManifesto») – декларації міжнародної спільноти, визначено функції публічної бібліотеки на засадах соціальної відповідальності, серед яких основними є залученість до читання, сприяння освіті і самоосвіті, розвитку особистості, прилучення до культурної спадщини, надання муніципальної інформації і забезпечення інформаційного обслуговування місцевих підприємств та ін.

У Полтавській області 799 бібліотек усіх систем і відомств (дані на 01.01.2016), 8 книгозбірень інших відомств (профспілкові), Міністерства культури – 791, з них: 3 обласні, ЦРБ – 25, ЦМБ – 3, бібліотеки-філії – 717, дитячі – 43. Представлення бібліотек в Інтернеті – це: 31 веб-сайт, 58 блогів (2014: 26 веб-сайтів (+5), 47 блогів (+11). Не мають сайтів 3 районні і 1 міська бібліотека, але всі вони ведуть бібліотечні блоги, блог Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського (ПОУНБ) «Калинове намисто» повністю присвячений питанням краєзнавства.

Інформаційні ресурси бібліотеки мають повністю розкривати потенціал краю шляхом подання розгорнутої інформації через електронні ресурси на веб-сайтах бібліотек різного рівня. ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність: терміни та визначення» так визначає термін «електронний ресурс»: – 4.2.27 : *«Електронні ресурси – інформаційні ресурси, подані в електронній формі та призначені для оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів інформації»* [1].

За основу цього огляду взято видову класифікацію, структуру місцевих та регіональних електронних ресурсів, продуктів та послуг, викладених у статті М. Кузнецової «Класифікація бібліотечних електронних ресурсів з краєзнавства як платформа функціонування їхньої цілісної системи» [2], в якій визначені всі компоненти системи електронних ресурсів з краєзнавства для публічних бібліотек України. Визначені автором компоненти системи електронних ресурсів з краєзнавства публічних бібліотек України складають структуру комплексної моделі їх видової класифікації на місцевому та регіональному

рівнях. Представляючи краєзнавчі електронні бібліотечні ресурси, продукти та послуги як цілісну систему і виходячи з її структури, автор виділив сім взаємопов'язаних видів: 1. Бібліографічні; 2. Довідкові; 3. Інформаційні; 4. Корпоративні; 5. Пошукові; 6. Програмні; 7. Технологічні.

Серед 31 веб-сайту обласних, районних та міських бібліотек Полтавської області краєзнавчі ресурси представлені на всіх веб-сайтах, але обсяг інформації і представлений контент досить різний. Найбільше уваги приділяється питанням історії, етнографії, географії, екології, культури, літератури та знаменитим людям краю. **Бібліографічні** електронні ресурси представлені:

- **віртуальними виставками** (Кременчуцька міська централізована бібліотечна система для дорослих: http://bit.ly/2rGhhBY; Лубенська центральна районна бібліотека імені Володимира Малика: http://bit.ly/2qSuZ3q; Решетилівська ЦРБ http://bit.ly/2rGlq93);
- **віртуальними довідками – інтерактивними он-лайн сервісами** (ПОУНБ: http://bit.ly/2sb5P40; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара: http://bit.ly/2sMs10P; Кременчуцька міська централізована бібліотечна система для дорослих: http://bit.ly/2rYOVFT; Лубенська центральна районна бібліотека імені Володимира Малика: http://bit.ly/2rOyATb).
- **електронними бібліографічними покажчиками** (ПОУНБ – «Критичні зауваження, побажання та пропозиції, висловлені в пресі на адресу органів і установ культури і мистецтва на Полтавщині» (ведеться з 2009 р.) : http://bit.ly/2qSAuii; «Хроніка культурного життя Полтавщини» (ведеться з 2007 р.) : http://bit.ly/2syCihK; Полтавська міська ЦБС – «Часопростір Котляревського»: http://bit.ly/2qWqEAo; «Полтава в цифрах і фактах: літопис подій життя міста за 2015 рік»: http://bit.ly/2sMaXYL);
- **календарями знаменних і пам'ятних дат** (ПОУНБ – «Календар знаменних і пам'ятних дат Полтавщини»: http://bit.ly/2qSa9Bf; Полтавська обласна бібліотека для дітей імені Панаса Мирного – «Рідний край. Калейдоскоп подій»: http://bit.ly/2qWb2wK);
- **бібліографічними списками** (ПОУНБ – Берегиня полтавського роду. Полтава 2016.**;** Династія унікальних художників: Якутовичі. Полтава, 2015; У царині мистецтва Нарбутів. Полтава, 2015.)

Найповніше представлені **довідкові** краєзнавчі ресурси (31 **бібліотечний веб-сайт**). Презентується інформація про край, веб-

сторінки бібліотек, у т. ч. про відділи, послуги, масові заходи, краєзнавчу діяльність:

- ПОУНБ – «Полтавщина: Полтавщина туристична. Видатні люди Полтавщини. Літературно-мистецькі премії»: (http://bit.ly/2qWFJSe; http://library.pl.ua/literaturno-mistecki_premii_poltavshini);
- Зіньківська районна ЦБС – «Заповідні місця Зіньківщини»: (http://bit.ly/2sMgI8Y);
- Карлівська ЦБС – «Історія бібліотечної справи на Карлівщині» (http://bit.ly/2sMqkRc);
- Козельщинська ЦРБ – «Перлина Козельщини – Різдва Богородиці жіночий монастир» (http://bit.ly/2qWsSQ5);
- Лохвицька ЦБС – «Наш край» (http://bit.ly/2sbEL4D);
- Машівська ЦРБ – «Машівка»: http://bit.ly/2rZ02yv;
- Оржицька ЦРБ: «Краєзнавство: Легенди Оржицького краю. Письменники Оржиччини. Екологічний портрет»: http://bit.ly/2rvYJFP;
- Пирятинська ЦБС – «Краєзнавча сторінка: Історія Пирятина. Дані міста. Економіка міста. Сфера послуг. Архітектура нашого міста. Славетні пирятинці»: http://bit.ly/2qSktZN;
- Решетилівська ЦРБ – «Літературний гобелен Решетилівщини»: http://bit.ly/2syCSfq;
- Хорольська ЦРБ – «Бібліотечні видання: Краєзнавчі матеріали»: http://bit.ly/2rOtBSM).

Інформаційні електронні ресурси – створені бібліотеками оригінальні ресурси і продукти; вебліографічні покажчики.

Відділ краєзнавства ПОУНБ у 2016 р. започаткував інтернет-проект «Бібліотеки Полтавщини на сторінках обласних газет» з метою ознайомлення громадськості з діяльністю бібліотек Полтавської області, що висвітлювалася на сторінках обласних газет з 1944 р. (http://bit.ly/2rvEvMG); Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара – Буктрейлер книги «Полтавщина. Природа. Традиції. Культура: http://bit.ly/2sMkRJN; Трейлер «Полтавщина туристическая»: http://bit.ly/2sMw1i0; Полтавська міська ЦБС – «Віртуальний бібліограф. Вебліографічний покажчик»: http://bit.ly/2rOjRYG).

Корпоративні електронні ресурси – корпоративні бази даних

У ПОУНБ укладається «Зведений каталог періодичних та інформаційних видань, передплачених провідними бібліотеками Полтави на перше півріччя 2016 року» (в електронному варіанті з 2004 р.):

http://bit.ly/2rOALpM, у т. ч. **Список бібліотек-учасниць зведеного каталогу та їх сигли.**

Електронні бібліотеки і колекції та повнотекстові електронні документи з краєзнавства відсутні.

Пошукові електронні краєзнавчі ресурси – ЕК, ЕКС з краєзнавства, посилання на інформацію про край (лінки):

- **Електронний каталог**, розділ «Краєзнавство» (ПОУНБ; Полтавська обласна бібліотека для дітей імені Панаса Мирного; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара; Центральна бібліотека ЦБС Гребінківського району; Центральна бібліотека ЦБС Кременчуцького району; Центральна бібліотека імені В. Малика ЦБС Лубенського району; Центральна бібліотека ЦБС Пирятинського району; Центральна бібліотека імені Г. С. Сковороди ЦБС Чорнухинського району; Центральна бібліотека імені О. М. Горького ЦБС міста Кременчук);
- **електронна картотека з краєзнавства** (ЕКК, 125 тис. записів) – ПОУНБ.
- ПОУНБ – *Регіональні краєзнавчі ресурси:* http://bit.ly/2sMx4OI; Полтавська міська централізована система – *«Ресурси Полтавщини»:* http://bit.ly/2sbJnHS.

Технологічні програмні електронні краєзнавчі ресурси

- локальна мережа бібліотеки – ПОУНБ. Відсутні **програмні електронні краєзнавчі ресурси**.

Таким чином, із 33 публічних бібліотек Полтавської області (з них три обласні), електронні краєзнавчі ресурси представлені на 31 веб-сайті, одна районна бібліотека і одна міська не мають веб-сайтів, але ведуть бібліотечні блоги. Слушно зауважити, що всі 58 бібліотечних блогів бібліотек області (в т. ч. сільських бібліотек-філій) надають краєзнавчу інформацію. Найбільш технічно потужні бібліотеки – ПОУНБ, Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара, Полтавська обласна бібліотека для дітей імені Панаса Мирного та Кременчуцька міська централізована бібліотечна система для дорослих, Лубенська центральна районна бібліотека імені Володимира Малика, Полтавська міська ЦБС – використовують інтерактивний он-лайн сервіс «віртуальна довідка» та електронні бібліографічні покажчики, календарі знаменних і пам’ятних дат, бібліографічні списки статей. Бібліотеки створюють оригінальні ресурси і продукти. Три обласні бібліотеки та п’ять районних (Гребінка,

Кременчук, Лубни, Пирятин, Чорнухи) та одна міська (Кременчук) використовують АБІС «ІРБІС», в яких виділено розділ «Краєзнавство». Більшість бібліотек використовує інформаційні і довідкові краєзнавчі ресурси. Відсутні електронні бібліотеки і колекції та повнотекстові електронні документи з краєзнавства.

Технологічні і соціальні зміни в суспільстві кардинально змінили роботу бібліотек. Спираючись на багатомільярдні фонди, книгозбірні виконують навчальну, наукову та просвітницьку місію, презентують країну, регіон, край світовому товариству. Європейська культурна політика базується на повазі до самобутності та культурного надбання країни, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) всебічно підтримує діяльність, спрямовану на збереження, розвиток та розповсюдження культурних цінностей регіону або країни. Електронний краєзнавчий ресурс – це один із засобів розкриття потенціалу краю, який презентує край та показує його неповторність та автентичність.

Список бібліографічних посилань

1. ДСТУ 7448:2013. Бібліотечно-інформаційна діяльність: терміни та визначення понять. Київ, 2014. С. 9.

2. Кузнецова М. Класифікація бібліотечних електронних ресурсів з краєзнавства як платформа функціонування їхньої цілісної системи // Вісник Книжкової палати. 2009. № 6. С. 24–28. Електрон. аналог: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2009_6_11.

УДК 004.42ИРБИС:[02+930.25+069]

«ОТ СЛОВ К ДЕЛУ», ИЛИ СИСТЕМА ИРБИС КАК ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ИНТЕГРАЦИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ БИБЛИОТЕК, АРХИВОВ И МУЗЕЕВ

Рудзский Лев Зиновьевич,
член правления Международной ассоциации
электронных библиотек и новых
информационных технологий (ЭБНИТ),
Киев, Украина

Анотація. *Проаналізовано та обґрунтовано конкретні технологічні процеси та операції зі спільного створення інформаційних ресурсів бібліотеки, архіву та музею в середовищі системи ІРБІС. Описано функціональні характеристики БД КЗД – Календар знаменних дат, що є однією зі службових БД системи ІРБІС. Дано рекомендації щодо представлення цих БД у середовищі Інтернету як самостійного інформаційного ресурсу з PR-функціями відносно БД електронного каталогу.*

Ключові слова: *бібліотека, користувач, інформаційне обслуговування, електронний каталог, інформаційні ресурси, ІРБІС.*

Аннотация. *Проанализированы и обоснованы конкретные технологические процессы и операции по совместному созданию информационных ресурсов библиотеки, архива и музея в среде системы ИРБИС. Описаны функциональные характеристики БД КЗД – Календарь знаменательных дат, которая является одной из служебных БД системы ИРБИС. Даны рекомендации по представлению этой БД в среде Интернет, как самостоятельного информационного ресурса с PR-функциями по отношению к БД электронного каталога.*

Ключевые слова: *библиотека, пользователь, информационное обслуживание, электронный каталог, информационные ресурсы, ИРБИС.*

Annotation. *Analyzed and justified specific processes and operations of joint development of the library information resources, archives and museums in IRBIS system environment. We describe the functional characteristics of the CID database – Calendar of important dates, which is one of IRBIS service databases. Recommendations was given for presentation of this database in the Internet environment as an independent information resource with the PR-functions in relation to the electronic catalog database.*

Key words: *library, user, information services, electronic catalog, information resources, IRBIS.*

В последние годы достаточно широко используется словосочетание об общем информационном пространстве библиотек, архивов и музеев, но не приводится конкретных и реальных результатов, достигнутых средствами автоматизированных технологий в данном направлении, которые являются основным инструментарием обработки данных, и с помощью которых можно и нужно учиться достигать необходимых результатов. Прежде всего, хотелось бы понять, что имеется в виду под этим словосочетанием. Не ставя задачу предложить отточенную формулировку, я считаю, что это словосочетание в XXI веке следует понимать как процессы **создания, поддержки, хранения и доступа к интегрированным информационным ресурсам библиотек, архивов и музеев**.

В данном словосочетании ключевое слово «интегрированные» информационные ресурсы. Причем «по умолчанию» надо однозначно понимать, что технологическим инструментарием для данных процессов могут быть исключительно компьютерные технологии. А для того, чтобы избежать проблем при интеграции этих ресурсов **после** их создания, каждого в отдельности, каждого в среде «своего» программного обеспечения, каждого с использованием «своих» принципов классификации и систематизации и т.д., следует интегрировать их на этапе создания. Для такого технологического подхода нужен программно-технологический инструментарий, который, с одной стороны, может учитывать **структурные и иные индивидуальности каждого** ресурса, т. е. быть достаточно гибким и ориентированным на конечного пользователя, который **создает** ресурс, т.е. максимально прозрачно их интегрировать средствами общих автоматизированных технологий и процедур. Реальным инструментом для таких решений является САБ ИРБИС, о чем неоднократно писали [7; 6; 4], и некоторые пользователи ИРБИС давно работают с использованием таких процедур [10]. Если определенным образом интерпретировать алгоритм общения с читателем в американских библиотеках в формате *First question*, т. е. «Первый вопрос», о котором пишет Э. Р. Сукиасян [8], для работы с посетителями музея, например, то перед экскурсией посетитель музея, может получать список источников (библиографический указатель книг, статей по теме экскурсии или выставки), который может составить библиотекарь музея на основе результатов поиска в БД ЭК музейной библиотеки, с указанием, о каких конкретных музейных экспонатах пишут в данных источниках. В таком

случае в БД электронного каталога библиотеки музея в записи на единицу хранения фонда этой **библиотеки** нужно делать ссылку на единицу хранения **музейного** фонда, о которой идет речь в книге или статье. То есть фактически формировать список рекомендованной литературы по конкретному музейному предмету или их группе.

Как предоставить читателю музейной библиотеки или посетителю музея возможность **одновременного сквозного** поиска по информационным ресурсам музея и библиотеки? Естественно, используя единую систему классификации, единое лингвистическое обеспечение, прежде всего, доступ к которому должны иметь, т. е. использовать его **при создании записи** на свои единицы хранения и библиотекарь, и музейный работник. Безусловно, это лингвистическое обеспечение нужно иметь возможность редактировать, импортировать из других источников, если оно поставляется в готовом виде и т. д. Аналогичные интегрированные технологии работают и с БД для гуманитарного архива, которая существует в структуре ИРБИС 64. То есть интеграцию должно и можно проводить на уровне создания, только на первый взгляд, совершенно разнородных ресурсов. Такой подход фактически был задекларирован в начале 60-х годов прошлого века, когда появились первые версии формата USMARC (ныне – MARC 21) [9]. В этом формате уже тогда в едином технологическом пространстве меток и терминологических определений предлагалось описывать единицы хранения библиотек, архивов и музеев. Только в прошлом году Национальная служба развития системы форматов РУСМАРК утвердила и ввела в действие дополнения в формат РУСМАРК, которые касаются описания архивных документов и только в 2016 г. аналогичные изменения должны произойти в этом формате и для музейных экспонатов.

Поскольку в Украине нет национального машиночитаемого формата, то, наверное, имеет смысл принять de facto формат MARC 21 в качестве национального, приобрести для этого лицензию у его разработчиков и работать в его среде как в наиболее продвинутом стандарте. Такая практика в мире существует, и ничего отрицательного в этом нет. И в этом вопросе ИРБИС стоит на реальных позициях технологической поддержки импорта, экспорта и заимствования записей в формате MARC 21, в чем можно убедиться, импортируя библиографическую запись по протоколу Z 39.50 из БД ЭК Библиотеки Конгресса США, даже в демонстрационной версии системы. Причем в меню с наименованиями организаций для

заимствования, пользователь может добавлять новые адреса Z-серверов, которые не работают на ИРБИС. Развитая система инструментальных средств, для поддержки конечным пользователем, возможности настроек системы на технологическую специфику учета и индексации библиотечных и библиографических ресурсов полностью открыта для использования при работе с музейным и архивным фондами. Особое внимание, на мой взгляд, следует обратить на уникальную возможность интеллектуальной обработки фактографического ресурса в САБ ИРБИС, которая реализована в среде типовой БД КЗД – Календарь знаменательных дат. Ресурсы этой базы напрямую связаны с ресурсами библиотек, архивов и музеев, и могут служить для наполнения этой БД. О развитии и использовании БД КЗД написано в [4; 6].

Обращает на себя внимание возможность сетевого наполнения этой фактографической БД в условиях филиальной системы массовых библиотек, при значительной экономии организационных и интеллектуальных усилий их сотрудников. Комфортный для читателя и различный по форме ресурс из БД КЗД представлен на сайтах различных организаций [1 – 3; 10]. Если к этой работе в сетевом режиме, имея профессиональную мотивацию, хотят подключиться работники музеев и архивов, преодолевая ведомственные барьеры и географические пространства и расстояния, что технологически отработано в САБ ИРБИС на примерах использования в системе библиотечных филиалов, то в таком случае можно было бы говорить о реальном воплощении работы библиотек, архивов и музеев в едином информационном пространстве. Подобные практики должны активно внедряться в университетах, в библиотеках которых работает САБ ИРБИС, и в которых существуют музеи и архивы, работа в которых чаще всего профессионально не автоматизирована. Но пока, к сожалению, таких примеров мы имеем очень мало.

Список библиографических ссылок

1. Знаменательные и памятные даты Чувашии [Электронный ресурс]. URL: http://bit.ly/2rZA1iL.

2. Информационный дайджест. Все самое интересное о железной дороге [Электронный ресурс]. URL: http://bit.ly/2rvWxyi.

3. Календарь знаменательных дат [Электронный ресурс]. URL: http://bit.ly/2sb9miM.

4. Карауш А. С. Опыт использования фактографической базы данных «Календарь знаменательных дат» АБИС ИРБИС в Томской МИБС [Электронный ресурс]. URL: http://bit.ly/2qWs9yr.

5. Мазуркевич А. Перспективи встановлення та посилення системної взаємодії між бібліотеками та музеями // Бібліотечний форум України. 2014. № 2. С. 42–45.

6. Мешечак Н. А. Веб-календарь знаменательных дат – инструмент продвижения библиотечных ресурсов [Электронный ресурс]. URL: http://bit.ly/2qVXYYh.

7. Рудзский Л. З. Система ИРБИС как инструмент интеграции информационных ресурсов библиотек, архивов и музеев // Короленківські читання 2013. У 2 ч. Харків, 2014. Ч. 1. С. 31–36.

8. Сукиасян Э. Р. Обслуживание читателей по каталогам: вчера и сегодня // Научные и технические библиотеки. 2016. № 6. С. 113–117.

9. Ушакова О., Карпухин К. Организация единого информационного пространства сети технических библиотек и музеев предприятия на основе САБ ИРБИС // Бібліотечний форум України. 2014. № 3. С. 50–51.

10. Форматы USMARC: крат. описание. Москва, 1996. 175 с.

11. Экологический календарь ГПНТБ РФ [Электронный ресурс]. URL: http://bit.ly/2qS7IhN.

УДК 027.08+025.4.036

КОМПЛЕКС СЕРВІСНИХ ПОСЛУГ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК

Жукова Валерія Павлівна,
доцент кафедри бібліотекознавства
та соціальних комунікацій ХДАК,
канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається процес трансформації бібліотечного обслуговування в інформаційно-бібліотечний сервіс на основі розвитку комплексу інформаційно-бібліотечних послуг.*

Ключові слова: *бібліотечне обслуговування, інформаційно-бібліотечний сервіс, бібліотечні послуги*

Аннотация. *Рассматривается процес трансформации библиотечного обслуживания в информационно-библиотечный сервис на основе развития комплекса информационно-библиотечных услуг.*

Ключевые слова: *библиотечное обслуживание, информационно-библиотечный сервис, библиотечные услуги.*

Annotation. *The process of transformation of library conditions into information and library services is considered on the basis of the development of a set of services presented by libraries on websites.*

Key words: *library conditions, library services, information and library services.*

Стрімкий розвиток суспільства впливає на розвиток бібліотек, трансформує їх соціальну роль у суспільстві. За минулий час невпинного росту інформаційних технологій змінився обсяг бібліотечних послуг. Це призводить до еволюції традиційних бібліотечних технологій та форм бібліотечного обслуговування у підвищенні оперативності, ефективності та якості, що формують інформаційно-бібліотечний сервіс, який складається з комплексу бібліотечних послуг.

Бібліотечною послугою вважають: результат праці персоналу бібліотеки; бібліотечну діяльність, що задовольняє інформаційні потреби читачів; процес бібліотечного обслуговування; сукупність процесів інформаційно-бібліотечного виробництва та донесення його результатів до користувачів; технологію бібліотечної діяльності, результатом якої є інформаційно-бібліотечний продукт; послуги бібліотеки як соціального інституту суспільства [2].

Відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» бібліотечною послугою є результат діяльності бібліотеки із задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки. Але з позиції технології бібліотечного обслуговування бібліотечною послугою необхідно вважати процес від надходження запиту читача до бібліотеки до його виконання, кінцевим результатом якого завжди є інформаційний продукт. Критерієм бібліотечного обслуговування є повнота задоволення суспільних та особистісних потреб бібліотечними послугами на основі їх постійного моніторингу. Сервісність бібліотечної послуги вирішують такі поняття, як оперативність, якість, ефективність, безпомилковість, своєчасність творчість, що залежать від підготовки персоналу бібліотеки.

Традиційно бібліотечні послуги поділяються на матеріальні і нематеріальні, оскільки бібліотечна послуга не завжди підлягає зберіганню. Бібліотечна послуга як в матеріальній, так і нематеріальній її формах може розглядатися як товар, що має вартість, і одночасно бути посередником в обміні соціальним досвідом між читачами і бібліотечним персоналом. В силу соціальної спрямованості бібліотечної діяльності

другий аспект превалює над першим, оскільки соціальна спрямованість формує критерії якості та ефективності надання бібліотечних послуг.

Сьогодні бібліотеки мають в своєму асортименті цілий комплекс різних послуг, безкоштовних і платних, традиційних, які виконуються безпосередньо в бібліотеці і інноваційних, які виконуються з використанням електронних та інших мобільних каналів. З огляду на неоднорідність і різноманітність послуг, їх доцільно групувати за принципом діяльнісного підходу, а саме: бібліотечно-інформаційні послуги; консалтингові та освітні послуги; дозвільні послуги; видавничо-поліграфічні послуги; рекламні, посередницькі послуги; створення комфортності у бібліотечному середовищі [1].

Сучасною формою забезпечення сервісу та комплексності при виконанні бібліотечних послуг є веб-сайти. **Серед основних завдань бібліотечних веб-сайтів** підкреслимо такі: оперативне інформування користувачів про діяльність бібліотеки, забезпечення безперервного і повного доступу до інформації; просування інформаційних продуктів і послуг; вивчення інформаційних потреб відвідувачів сайта; перевірка якості наданих послуг через зворотний зв'язок з користувачами.

Веб-сайти задля задоволення потреб користувачів надають он-лайн послуги шляхом використання особистих та запозичених електронних інформаційних продуктів, а саме: інформування про бібліотеку; електронні каталоги; електронні бібліотеки; репозитарії; бази даних; віртуальні виставки; віртуальні екскурсії; віртуальної довідки; віртуальні книжкові полиці; рекламні ролики; буктрейлери; електронна доставка документа [3].

Безумовно, веб-сайти надають додатковий сервіс користувачам бібліотек, дозволяють відстежувати кількість відвідувачів і рівень використання виставлених продуктів та запропонованих послуг, збирати статистику для вивчення востребуваності інформаціних продуктів та послуг, удосконалювати процес розвитку інформаційних ресурсів та стратегію подальшого розвитку обслуговування користувачів, покладаючись на об'єктивно отриману інформацію. За наявності професійно розробленого веб-сайту, незалежно від того, до якого типу та виду належить бібліотека, вона має додаткові можливості сервісного надання комплексу різноманітних бібліотечних послуг користувачам з метою реалізації завдань обслуговування на новій технологічній основі та рекламування своєї діяльності в он-лайн просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Дригайло С. Бібліотечно-інформаційні продукти і послуги для користувачів наукових бібліотек // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2010. № 4. С. 79–86.

2. Лобузіна К. Онлайнові бібліотечні послуги: нові підходи та технології // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2011. № 4. С. 30–35.

3. Польовик С. Сучасні інформаційні послуги як основа реалізації інформаційної функціїбібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2014. Вип. 39. С. 185–193.

УДК 027.21:378:004

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ВНЗ

Кобєлєв Олексій Миколайович,
доцент кафедри бібліотекознавства
та соціальних комунікацій ХДАК,
доктор наук із соц. комунікацій,
Побіженко Володимир Вікторович,
зав. лабораторією кафедри інформаційних
технологій ХДАК, викладач,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються концептуальні засади розробки інформаційно-аналітичної системи бібліотеки ВНЗ як засіб оптимізації її діяльності. Визначаються склад, структура і перспективи використання цієї системи.*

Ключові слова: *інформаційно-аналітична система, інформаційно-аналітична діяльність, технологія OLAP.*

Аннотация. *Рассматриваются концептуальные основы разработки информационно-аналитической системы библиотеки вуза как средства оптимизации её деятельности. Определяются состав, структура и перспективы использования этой системы.*

Ключевые слова: *информационно-аналитическая система, информационно-аналитическая деятельность, технология OLAP.*

Annotation. *The conceptual basics of development of information and analytical system of library of higher education institution as means of optimization of activity of the last are considered. The structure, structure and prospects of use of this system are defined.*

Key words: *information and analytical system, information and analytical activity, OLAP technology.*

Нинішній період розвитку суспільства визначається значним обсягом здобутих знань, які в поєднанні з постійною модернізацією процесів їх генерації та засобів комунікації є головним чинником збільшення національного продукту, успішності економіки, запорукою національної безпеки. Тепер недостатньо тільки знань, навичок і вмінь, здобутих одного разу. Зовнішнє середовище стає дедалі мінливішим: збільшується обсяг інформації, що потребує оцінки й переробки. Сучасне суспільство характеризується як «knowledge based society» – «суспільство, основане на знаннях». Це відображено в новому концептуальному підході, що передбачає освітню активність суб'єктів протягом усього життя. За цих умов людина прагне не тільки отримати «сигнал» про здобуту освіту, але й бажає за допомогою освіти виробити нові професійні й індивідуально-психологічні якості: здатності до комунікації та творчості, мобільність, адаптивність до умов, що змінюються, набути навички прийняття оптимальних рішень тощо. Головною компетенцією індивіда стає вміння навчатися, знаходити потрібну інформацію. Усе це дозволяє йому забезпечити успіх у суспільстві.

Тому актуальність дослідження зумовлена тим, що бібліотека й особливо бібліотека ВНЗ, має стати важливим елементом в інформаційно-аналітичній інфраструктурі суспільства, що створюється. Для цього бібліотечна установа має необхідні ресурси, можливості та досвід роботи з інформацією. Це, з одного боку, дозволить оптимізувати інформаційно-аналітичне забезпечення різних суспільних підсистем, а з іншого – довести суспільству доцільність існування розвинутої і модернізованої системи бібліотек.

Важливість розробки та запровадження у діяльність бібліотечних установ ВНЗ інформаційно-аналітичних систем (ІАС), під якими розуміється комплекс апаратних, програмних засобів, інформаційних ресурсів, методик, які застосовуються для забезпечення автоматизації аналітичної роботи з метою обґрунтування прийняття управлінських рішень, підвищення рівня обслуговування читачів тощо, зумовлена наступним. Передусім сучасна бібліотека ВНЗ зіткнулася з низкою

проблем, пов'язаних із об'єктивними протиріччями між усталеними формами діяльності з організації збору, збереження, обробки, передачі документованої інформації, забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, зокрема електронних, і необхідністю впровадження та застосування новітніх мережевих технологій їх аналітичної обробки, потребою встановлення зв'язків контенту глобальних інформаційних ресурсів у будь-якому форматі та ретроспективі; між вимогами здійснення екстракції знань з величезних обсягів накопиченої інформації та наявним рівнем організації інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеках тощо.

При цьому автори доповіді базуються на розумінні ІАД як особливої сфери людської діяльності, покликаної забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних технологій через переробку вихідної інформації й здобуття якісно нових знань, яка виконує, насамперед, завдання якісно-змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому аспекті з науковою (виробництво нового знання) й управлінською (розробка варіантів вирішень, сценаріїв).

Процеси інформатизації, глобалізації й інтелектуалізації зумовили не тільки збільшення обсягів інформації й забезпечення віддаленого доступу до масивів структурованих знань, а й переосмислення значення інформації (знань) у системі стратегічних ресурсів, засобів їх обробки, представлення і використання. Застосування технологій інформаційно-аналітичної діяльності та відповідних інформаційно-аналітичних систем, дозволяє структурувати наявні інформаційні ресурси бібліотек і використовувати їх як моделі консолідованої інформації, які частково чи повністю відбивають контент соціоінфосфери, універсум знань, здобутих суспільством.

Особливого значення в інформаційно-аналітичній роботі бібліотек ВНЗ, як і інших інформаційно-аналітичних структур, в останні десятиліття набуває використання комп'ютерних засобів. Нині існує безліч комп'ютерних інструментів, призначених для акумулювання інформації про соціально-економічні й політичні процеси, аналізу та прогнозування розвитку таких процесів, планування діяльності, контролю за виконанням рішень тощо. Їх використання надає можливість автоматизувати проведення соціологічних, економічних і політичних досліджень, комп'ютеризувати інформаційно-аналітичну діяльність, розробку альтернатив управлінських рішень, вибір остаточного рішення і його документальне оформлення, що свідчить про існування особливого виду

методик забезпечення управлінської діяльності – інформаційно-прогнозних технологій.

Є вітчизняний і відомий закордонний досвід рішення аналітичних завдань стратегічного рівня складності. Аналіз більшості результатів створення засобів і методів вирішення стратегічних завдань показує, що для використання в бібліотеках і органах управління бібліотечною галуззю вони мають істотні обмеження. Основна увага в цих роботах зосереджена на формуванні проблемно-орієнтованих моделей: економічної ситуації, демографічних і популяційних тенденцій, стану навколишнього середовища й екологічної обстановки, процесів виконання соціально-економічних програм і т. ін. У вітчизняній практиці спроби використовувати цей досвід як основу для створення засобів підтримки вирішення стратегічних завдань, що враховують політичні й соціально-політичні аспекти, поки перебувають на етапі початкового становлення.

Відомий закордонний досвід розробки моделей і методів рішення стратегічних завдань, показує доцільність використання підходів, заснованих на теорії проектування складних інтелектуально-інформаційних технологій, реалізованих із застосуванням сучасних методів дослідження когнітивних механізмів.

В основі проектування необхідних інтелектуально-інформаційних технологій мають лежати наступні принципи:

- взаємодія окремих компонентів і невеликих елементів інтелектуально-керуючих систем між собою й з реальним зовнішнім оточенням з використанням інформаційних каналів;
- більша невизначеність зовнішнього оточення системи й нечіткість подання оброблюваних даних;
- принципова відкритість систем з метою підвищення інтелектуальності й удосконалювання власної поведінки;
- достатність інструментарію для подання й прогнозування середовища і внутрішнього стану об’єкта вивчення, що динамічно змінюється;
- наявність у керуючої системи багаторівневої ієрархічної структури, побудованої за правилом: зі збільшенням рівня ієрархії підвищення інтелектуальності супроводжується зменшенням точності;
- збереження функціонування (можливо, з деякою втратою якості) при розриві зв’язків або втраті керуючих впливів від вищих рівнів ієрархії керуючої структури;

• паралельно розподілений характер процесів функціонування керуючих механізмів і елементів системи.

Одним з основних практичних висновків, що випливають із зазначених принципів, є необхідність реалізації ІАС, що підтримують стратегічні аналітичні дослідження на основі багаторівневої схеми подання й обробки даних, у якій різні функціональні компоненти формуються з використанням єдиного інтегрованого інструментарію. Тобто досвід, накопичений у процесі моделювання проблемно-орієнтованих областей знання, має бути, швидше за все, по-новому осмислений і представлений з урахуванням вищезгаданих принципів. При цьому, повинні реалізовуватися три взаємозалежних комплекси засобів автоматизованої підтримки вирішення завдань: інформаційно-аналітичний, організаційно-управлінський, технологічний.

Комплекс засобів вирішення інформаційно-аналітичних завдань забезпечує підтримку процесів аналітичної роботи фахівців. До нього входять засоби вирішення завдань, що забезпечують, у першу чергу, автоматизовану інформаційно-аналітичну підтримку основних процесів діяльності бібліотеки. Слід зазначити, що завдання, розв'язувані в існуючих у цей час системах автоматизованої підтримки аналітичних досліджень, як правило, реалізуються в єдиному технічному середовищі. Досить характерним для процесів проектування ІАС є відсутність повного системного опрацювання з детальною оцінкою альтернативних варіантів. Проектування системи часто починається із закупівлі базового програмно-технічного середовища без визначення вимог завдань і перспективного нарощування обчислювальної потужності, що в багатьох випадках зумовлюється обмеженістю коштів.

Вибір програмного інструментарію для розробки засобів вирішення аналітичних завдань у різних інформаційно-аналітичних підрозділах бібліотек, як правило, ґрунтується на використанні практично всього спектра програмних продуктів, мов програмування, систем керування базами даних, табличних і текстових редакторів, розповсюджуваних на вітчизняному ринку. Типовою є ситуація, коли в тому самому інформаційно-аналітичному центрі функціонують кілька різних порівняно недорогих систем керування базами даних.

Створення ряду автоматизованих інформаційних систем державної влади й управління підтвердило, що ефективність процесів розробки й впровадження цих систем визначається наявністю й розробленістю

відповідних технологій і методик, типових проектних рішень, нормативних документів і стандартів, готовністю необхідних класифікаторів техніко-економічної інформації, мов і стратегій взаємодії користувачів із системою, методів і засобів інтеграції баз даних із суміжними інформаційними системами.

Узагальнюючи досвід розробки цих систем, можна констатувати, що розуміння розроблювачами й користувачами важливості стандартизації й типізації проектних рішень не завжди підтверджувалося адекватними цьому розумінню практичними діями. Аналіз результатів проектування ряду систем вищого рівня складності за останні кілька років показує наступне.

Запропонована державними стандартами етапність створення автоматизованих інформаційних систем не завжди вигримується. За домовленістю розроблювачів із замовниками для прискорення впровадження систем окремі проектні етапи виключаються й уводяться етапи, які недостатньо контролюються нормативними документами. Останнім часом особливої актуальності набувають і різні системи аналізу інформації, що дозволяють не тільки накопичувати інформацію в електронній формі, зберігати її, забезпечувати інформаційно-довідкові завдання, але й здійснювати управління знаннями, реалізуючи процедури аналітичної обробки даних. Стисло розглянемо існуючі нині на ринку інформаційних технологій найцікавіші й продуктивні системи підтримки прийняття рішень, засновані на концепції побудови аналітичних систем, що можуть бути використані в ІАС бібліотеки ВНЗ.

Оперативна аналітична обробка даних – технологія OLAP (On-Line Analytical Processing) – це комплекс додатків і технологій, призначених для збору, зберігання й аналізу багатомірних даних з метою підтримки прийняття управлінських рішень. Технологія OLAP дозволяє аналітикам і фахівцям сформувати власне бачення даних, використовуючи швидкий, однаковий, оперативний доступ до різних форм подання інформації. Ці форми, отримані на підставі первинних даних, дозволяють користувачеві сформувати повноцінне подання про діяльність, в нашому випадку, бібліотечної установи ВНЗ й/або предметі її діяльності. Функціональність OLAP полягає в динамічному багатомірному аналізі консолідованих даних, спрямованому на підтримку низки аналітичних і навігаційних видів діяльності користувача.

Клієнт-серверна архітектура OLAP-продуктів забезпечує багато-користувальницький режим роботи, надає зручні швидкодіючі засоби доступу, перегляду й аналізу інформації. Користувач одержує інтуїтивно зрозумілу модель даних, організувати їх у вигляді багатомірних кубів. Це дозволяє проводити як порівняльний аналіз показників, так і аналіз різних сценаріїв, побудованих на основі прогнозних і статистичних даних.

Загалом технологія OLAP забезпечує швидкий доступ до інформації і її подання в досить складному виді без необхідності створення додаткових програм. Програмні засоби OLAP для кінцевого користувача можуть являти собою електронні таблиці, пакети статистичного аналізу, графічні інтерфейси або системи підтримки прийняття рішень, що включають набір аналітичних інструментів.

Стисло розглянемо продукти й рішення основних розроблювачів програмних модулів аналітичних систем. На сьогоднішній день Oracle пропонує послідовне технологічне рішення для підтримки всього циклу розробки й супроводу корпоративних сховищ даних. Засоби аналізу даних охоплюють весь спектр аналітичних завдань і представлені у вигляді двох редакцій: Oracle Business Intelligence (BI) Standard Edition і Oracle BI Suit Enterprise Edition. Стандартна редакція орієнтована на невеликі й середні організації. У цьому разі для стандартної звітності використовується Reports, для генерації нерегламентованих звітів і запитів – Discoverer, для складного багатомірного аналізу – Discoverer OLAP, Spreadsheet Add-In, BI Beans і Jdeveloper, а для завдань «видобування знань» – Oracle Data Mining.

Крім технологічної платформи, Oracle пропонує готові аналітичні додатки для вирішення окремих бізнес-завдань. Напрямок сховищ даних і систем бізнес-аналізу є для Oracle на сьогоднішній день одним із самих пріоритетних. Будучи постачальником повного технологічного рішення в цій області, Oracle випускає нові продукти й постійно вдосконалює існуючі. Найважливіша характеристика систем підтримки прийняття рішень Oracle – комплексність підходу і його реалізації.

Аналітичний інструментарій компанії Cognos надає користувачам можливості інтерактивного аналізу й формування звітів без залучення програмістів. Інтерактивність аналізу даних досягається за рахунок застосовуваного в інструментах Cognos пласту метаданих, що надає користувачеві інформацію в його бізнес-термінах і приховує від нього функціональні особливості її зберігання в облікових системах.

Використання інструментів аналізу даних Cognos також допомагає вирішити завдання комплексного аналізу даних з різних систем одночасно.

У бібліотеках ВНЗ практично будь-якого рівня та обсягу фондувикористання спеціалізованих засобів аналізу даних компанії Cognos може дозволити таке:

- знизити вимоги до комп'ютерної кваліфікації користувачів і одночасно підвищити значимість їхніх знань і досвіду в предметній області в процесі аналізу за рахунок уже реалізованих у цих інструментах алгоритмів і know-how;
- значно скоротити час підготовки і якісного подання необхідної інформації;
- змістити акцент користувачів у роботі з інформацією з процесу рутинної обробки на творче дослідження й аналіз.

На етапі впровадження простота освоєння інструментів як користувачем, так і адміністратором приводить до зменшення витрат на навчання й адаптацію аналітиків і представників IT-служби. На етапі супроводу система Cognos дозволяє заощаджувати фінансові засоби, з одного боку, за рахунок наявності зручних візуальних засобів адміністрування, а з іншого – за рахунок відсутності витрат на додатковий супровід робочих місць користувачів.

Особливий інтерес викликає продукція SAS – єдиної компанії, що пропонує провідні додатки для інтеграції даних, зберігання даних, аналізу й бізнес-аналітики, які працюють у межах єдиної корпоративної аналітичної платформи. З 1990-х років компанія стала пропонувати ринку горизонтальні рішення в області фінансової консолідації, CRM-аналітики, управління персоналом тощо.

З появою нової версії Microsoft SQL Server 2000 корпорація розпочала формування на базі цієї СУБД власних серверних технологій корпоративного рівня. Після випуску самої СУБД у її складі з'явилисятакі служби: Analysis Services (служби OLAP для створення попередньо побудованих кубів для швидкого інтерактивного аналізу), Data Transformation Services (інструменти для витягу, перетворення й завантаження даних між ОС і системами бізнес-аналітики), Accelerator for BI (система швидкої розробки для побудови й розгортання аналітичних додатків) і Reporting Services (керування звітами). Microsoft SQL Server Analysis Services – повнофункціональна OLAP-система для побудови аналітичних додатків. Забезпечує гнучкий підхід до зберігання

багатомірних даних; надає можливість інтеграції з офісними додатками (Office System).

Системи бізнес-аналітики виходять із розряду другорядних IT-технологій і стають важливим інструментом для бізнес-менеджерів. Нетрадиційні користувачі висувають безліч різних вимог, наприклад, необхідність планування або керування ефективністю. Ними усвідомлюється цінність аналізу й розуміння суті роботи всієї організації, тобто можливості порівнювати заплановані показники з фактичними й проводити оцінку різних сценаріїв на основі найсвіжішої інформації. На думку більшості фірм-виробників і експертів, сьогоднішньому клієнтові необхідне рішення, що може масштабуватися відповідно до клієнтської бази, яка розширюється, і ростом обсягу даних корпорації. У міру еволюції передбачається подальше розширення цих технологій для підтримки операційних даних, а також розвиток географічних проектів, де інтегруються геоінформаційні системи (GIS) і бізнес-аналітика. Тобто, функціональні особливості сучасних інструментів аналізу даних мають масу конкурентних переваг перед традиційними універсальними системами. Використання сучасних аналітичних систем дозволяє одержати реальні ефективні результати шляхом надання своєчасної, комплексної, достовірної інформації для прийняття зважених науково-технічних і управлінських рішень.

Таким чином, можна зробити висновок, що головна особливість ІАС бібліотек ВНЗ полягає в оперуванні як власними, так і віддаленими мережевими інформаційними ресурсами. При цьому їх рівень та якість знаходяться в прямій залежності від інформаційних технологій, виробленого інформаційного продукту чи послуги, на основі чого користувач оптимізує свою діяльність. ІАС бібліотеки базується, перш за все, на оцінці змісту документальної інформації. Організаційні ресурси інформаційно-аналітичних систем бібліотек полягають у створенні відповідних структурних підрозділів та управлінсько-розпорядчих зусиллях стосовно запровадження та аналітичної роботи у бібліотеках. Створюючи й підтримуючи найбільші фонди друкованих і електронних ресурсів, бібліотеки беруть участь в оглядово-аналітичній діяльності, виконуючи складні запити користувачів за допомогою власних методик, технологій інформаційного моніторингу та діагностики, можуть опановувати інтелектуальні процедури порівняльного аналізу інформації. Технологічна складова ресурсу забезпечення інформаційно-аналітичної

системи в бібліотеках зумовлює саму можливість інституціоналізації інформаційно-аналітичної діяльності та її масового застосування в бібліотечних установах. Існуючі програмні засоби аналітичної переробки інформації та екстракції знання (Oracle Business Intelligence, Business Objects, Enterprise Intelligence Platform, Microsoft SQL Server Analysis Services, SAP NetWeaver Business Intelligence, Link Grammar Parser, Cíbola/Oleada, TextAnalyst 2.0, Galaktika-ZOOM та ін.) дозволяють бібліотекам швидко інтегрувати до когнітивного рівня функціонування соціально-комунікаційної системи сучасного суспільства, але нині в України ще недостатньо розвинуте аналітичне програмно-технічне середовище бібліотек.

Перспективи розвитку ІАС у бібліотечно-інформаційній сфері полягають в активізації використання аналітичних технологій у бібліотеках, реструктуруванні бібліотек та створенні в них спеціалізованих інформаційно-аналітичних підрозділів як одного із засобів оптимізації діяльності та адаптування до нової соціально-комунікативної реальності.

УДК 02:004.08](477)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК ЯК СКЛАДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНСЬКОГО СЕГМЕНТУ ІНТЕРНЕТУ

Колоскова Галина Валеріївна,
провідний бібліотекар бібліотеки-філії № 21
Дніпровської ЦБС для дорослих,
магістр факультету соціальних комунікацій ХДАК,
Україна, Дніпро

Анотація. *Розглядається створення електронних ресурсів бібліотек, визначаються особливості формування та роль бібліотечних електронних ресурсів в інформаційному просторі українського сегменту Інтернету.*

Ключові слова: *публична бібліотека, бази даних, електронні ресурси.*

Аннотация. *Рассматривается создание электронных ресурсов библиотек, определяются особенности формирования и роль библиотечных электронных ресурсов в информационном пространстве украинского сегмента Интернета.*

Ключевые слова: *публичная библиотека, базы данных, электронные ресурсы.*

Annotation. *Discusses the creationm of electronic resources of libraries, determines the peculiarities offormation and the role of library electronic resources in the information space of the Ukrainian segment of the Internet.*

Key words: *public library, database, electronic resources.*

Сьогодні бібліотеки поступово стають повноправними суб'єктами інформаційного простору, беруть активну участь в оцінці, інтерпретації та фільтрації інформації, встановлюють певні зв'язки між інформаційними масивами для забезпечення доступу користувачів до широкого спектру джерел знання і соціально значущої інформації. Інноваційні технології в бібліотечній сфері виходять на перший план інформаційних реформ [5].

Формування власних електронних ресурсів та організація доступу до національних і міжнародних інформаційних електронних ресурсів стає одним з головних стратегічних пріоритетів інформаційно-бібліотечної діяльності сучасної бібліотеки. Бібліотечні електронні інформаційні ресурси, доповнюючи традиційні форми, стають дедалі ефективнішим засобом комунікації [5].

На думку Я. Л. Шрайберга, сьогодні не існує досить чіткого визначення терміну «бібліотечний електронний ресурс», як і єдиного документа, який би однозначно зафіксував визначення цього поняття. «Електронний бібліотечний ресурс» – це ні що інше, як електронний інформаційний ресурс, але той, що створений на базі фонду бібліотеки [6]. Спробуємо визначити особливості формування електронних ресурсів бібліотек в інформаційному просторі українського сегменту Інтернету.

Інформаційний простір – це сформована реальність або продукт людської культури. Інформаційний простір – це не тільки і не стільки технологічна база, це, перш за все, система відносин між виробниками, розповсюджувачами, хранителями і споживачами інформації, тобто між усіма учасниками нинішньої системи інформаційних комунікацій. До інформаційного простору українського сегменту Інтернету входять бази і банки даних, архіви, музеї, депозитарії державних інформаційних ресурсів, центри інформації з наданням відповідних інформаційних продуктів та послуг, інформаційні портали, інтернет-провайдери, система масової інформації, засобів зв'язку, інформатизації та телекомунікації, бібліотеки (традиційні та електронні).

Бібліотечний інформаційний простір України складається з електронних ресурсів багатьох установ – Книжкової палати України імені Івана Федорова, публічних (загальнодоступних) та спеціальних (академій

наук, науково-дослідних установ, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій) бібліотек. Бібліотечні електронні інформаційні ресурси – це сайти та блоги, електронні каталоги та картотеки, бази даних, електронні колекції, електронні фонди, репозитарії, віртуальні виставки, буктрейлери, електронні посібники, підготовлені фахівцями-аналітиками. Важливим етапом у роботі сучасних бібліотек стає створення спеціальних підрозділів з виробництва власних інформаційно-аналітичних продуктів [2].

У наш час бібліотеки стали виробниками власних електронних інформаційних ресурсів. На базі масивів бібліографічної, реферативної, аналітичної інформації формуються різноманітні бібліотечні інформаційні продукти: електронні каталоги і картотеки, бібліографічні покажчики та реферативні видання, в електронному вигляді створюється наукова і методична література. Здійснюються роботи з оцифровування першоджерел з бібліотечних фондів та формування колекцій електронних документів. У практику бібліотек поряд з видавничою діяльністю ввійшло тиражування на компакт-дисках окремих інформаційних продуктів та електронних ресурсів. Активізується формування електронних бібліотек, що вимагає певної організації інформації, обліку й технологічного опрацювання електронних документів.

Будь-яка бібліотека при створенні власних електронних ресурсів у залежності від свого типу або статусу вирішує стандартний комплекс взаємопов'язаних завдань, таких як: вивчення потреб користувачів; моніторинг та відбір ресурсів; тестування, що включає освоєння ресурсів фахівцями бібліотеки, інформування користувачів, аналіз статистики використання ресурсів; експертна оцінка; придбання ресурсу, розробка інструкцій, організація доступу, включаючи вирішення техніко-технологічних завдань; рекламування ресурсу, а також навчання бібліотечного персоналу та користувачів [2].

Вивчення потреб користувачів дозволяє сформувати колекцію ресурсів, яка задовольнить інформаційні потреби окремих читацьких груп, і при цьому допомагає раціонально розподілити кошти. При вирішенні цього завдання в бібліотеках виникає кілька проблем: з одного боку, регулярне проведення такого наукового дослідження вимагає кадрових і часових ресурсів, з іншого, читацька аудиторія більшості бібліотек хоча і є відносно стабільною за своїм складом, але досить мінлива за інформаційними потребами.

На етапі моніторингу та відбору ресурсів бібліотеки вирішують певні завдання. Тривалий час асортимент баз даних, пропонований користувачам був стандартним, та перелік їх постачальників був добре відомий. Це мало свої переваги (надійність, репутацію) і недоліки (відсутність вибору). Останнім часом спостерігається суттєве зростання числа постачальників і пропонованих ресурсів, особливо це стосується електронно-бібліотечних систем (ЕБС), що у великій кількості з'явилися на інформаційному ринку [2].

При відборі ресурсу обов'язковим є етап тестування, за підсумками якого приймається рішення про укладення договору на надання доступу. На жаль, результати тестування ресурсу не завжди допомагають зробити вибір. Цьому є кілька пояснень, а саме: недостатній термін тестування, несформованість цільової читацької аудиторії, брак інформації у користувачів про новий ресурс. У цих умовах у бібліотеках України застосовується метод експертних оцінок, коли до тестування ресурсу залучаються фахівці з різних підрозділів бібліотек або відповідних професійних установ.

Суттєвою потребою в практиці роботи публічних бібліотек є необхідність адаптації електронних ресурсів під потреби користувачів публічних бібліотек, оскільки пропоновані ресурси (особливо ЕБС) нерідко орієнтовані на читачів бібліотек ВНЗ. Проблеми адаптації можуть бути вирішені за допомогою вивчення функціональних можливостей ресурсів і виявлення профільних читацьких груп [2]. Наприклад, Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека надає доступ до джерел ресурсів ЕБС Російської державної бібліотеки, цікавої наявністю монографій англійською мовою, оскільки групі читачів-аспірантів потрібна новітня література гуманітарної тематики. Співробітникам районних бібліотек цей ресурс може бути цікавий як джерело наукової інформації російською мовою для задоволення інформаційних потреб читачів-студентів, викладачів і як ресурс віддаленого доступу своїх читачів до творів, представлених у цій ЕБС [1].

Досвід роботи свідчить про те, що в цілому по країні, роботи з оцифровування фондів більшість бібліотек пов'язують, перш за все, з вирішенням таких проблем, як забезпечення збереження фонду і розширення можливостей доступу користувачів до інформації. У зв'язку з цим в першу чергу оцифровують рідкісні, особливо цінні, старі видання,

видання підвищеного попиту або видання, наявні в бібліотеці в обмеженій кількості примірників.

Важливою складовою в процесі створення електронних ресурсів конкретних бібліотек стає така поширена форма обслуговування віддалених користувачів, як електронна доставка документів (ЕДД), а також виконання електронних копій за запитами читачів і організацій. Істотним внеском у поповнення електронних ресурсів, особливо в центральних міських та обласних універсальних бібліотеках, є випуск видань на CD-ROM. Це компакт-диски, що розкривають окремі колекції, тематичні та краєзнавчі зібрання джерел. Прикладом таких електронних інформаційних ресурсів може бути краєзнавча колекція «Дніпропетровщина» Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки [1].

На сьогоднішній день ліцензійні електронні ресурси є невід'ємною частиною фонду багатьох українських бібліотек. І якщо кілька років тому повнотекстові бази даних були доступні, як правило, користувачам наукових і вузівських бібліотек, то тепер читачам і публічних бібліотек (не тільки великих, а й районних) надається такий доступ. За минулі роки накопичений значний досвід роботи з ліцензійними електронними ресурсами.

За статистикою досліджень науковців, електронні інформаційні ресурси дозволяють задовольнити третю частину всіх інформаційних запитів користувачів, їх доля в складі ресурсів бібліотек щороку збільшується, бібліотеки поступово стають «гібридними».

Протягом останніх двадцяти років впровадження інформаційних технологій в бібліотеках є одним з пріоритетних напрямків державної політики в галузі розвитку бібліотечних електронних інформаційних ресурсів та бібліотечної справи України. Особливостями формування електронних інформаційних ресурсів бібліотек України можна назвати такі: вивчення аудиторії та потреб користувачів, проведення моніторингу, тестування бібліотечних ресурсів на предмет відповідності запитам та вирішення завдань, що стоять перед бібліотекою, адаптація ресурсів під потреби користувачів, корпоративність, наявність інформаційно-аналітичних відділів у бібліотеках, в яких над створенням електронних інформаційних ресурсів та продуктів працюють бібліотекарі – інформаційні аналітики [4].

Таким чином, бібліотечні інформаційні ресурси є різноманітними, постійно розвиваються згідно із соціально-економічними та політичними чинниками зовнішнього середовища, вимагають перетворень та пошуку нових форм роботи з користувачами у процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування й одночасно є великою і важливою складовою інформаційного простору українського сегменту Інтернету.

Список бібліографічних посилань

1. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первоучителів Слов'янських Кирила та Мефодія [Електронний ресурс]. URL: http: //www.library.dp.ua/library.php?id=4.

2. Информационно-аналитический журнал «Университетская книга» [Электронный ресурс]. URL: http://bit.ly/2qSy3wu.

3. Калашнікова Л. В., Черноус Л. С. Соціологічний аналіз аспектів інституалізації українського сегменту Інтернет [Електронний ресурс]. URL: http://bit.ly/2rOO7m8.

4. Кобєлєв О. М. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні. Харків, 2012. 246 с.

5. Шемаева А. Перспективные направления развития электронных информационных ресурсов библиотек [Электронный ресурс]. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../.

6. Шрайберг Я. Л. Электронные библиотечные ресурсы, так что же это все-таки означает? [Электронный ресурс]. URL: http://www.ifap.ru/library/book514.pdf.

УДК 021.4:316.772.4]:024

ФЛЕШМОБ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ІЗ СУЧАСНИМ ЧИТАЧЕМ

Комлик Юлія Олександрівна,
старший викладач кафедри українознавства,
культури та документознавства
Полтавського національного технічного
університету імені Ю. Кондратюка,
Україна, Полтава

Анотація. *Проаналізовано практичні й теоретичні аспекти використання флешмобу як інновації в сучасній бібліотечній діяльності. Схарактеризовано також види й варіанти проведення флешмобу (зокрема в Полтаві) як методу вдосконалення функціональних можливостей бібліотечних установ у роботі із сучасним читачем.*

Ключові слова: *бібліотека, читач, інноваційний метод, флешмоб, бібліотечна діяльність.*

Аннотация. *Проанализированы практические и теоретические аспекты использования флешмоба как инновации в современной библиотечной деятельности. Охарактеризованы также виды и варианты проведения флешмобов (в частности в Полтаве) как метода усовершенствования функциональных возможностей библиотечных учреждений в работе с современным читателем.*

Ключевые слова: *библиотека, читатель, инновационный метод, флешмоб, библиотечная деятельность.*

Annotation. *Practical and theoretical aspects of flash mob using as innovation in modern library activity were analized. Besides, types and variants of flash mob spending (including Poltava) as methods of impruving of library functional abilities while working with modern readers were characterized.*

Key words: *library, reader, method of innovation, flash mob, library activity.*

Зростаюче значення інформатизації всіх сфер людської діяльності вимагає поступового вдосконалення роботи бібліотечних закладів як сучасних інформаційних центрів, що сприятиме, у свою чергу, подальшому розвиткові суспільства. Суттєвих змін зазнають основні завдання і функції бібліотеки як важливого елементу системи соціальних комунікацій, що диктується інформаційними потребами сьогодення.

Серед найбільш значущих проблем, що стоять перед бібліотеками як соціально-культурними інститутами, є дослідження сутності їх діяльності, цілей, завдань, особливостей упровадження нових технологій і методів роботи. Головна мета діяльності бібліотек – високоефективне, якісне обслуговування щойно залучених і наявних читачів, а отже, пошук нових методів роботи з ними. *«У ході бібліотечних заходів, як і в усій діяльності, бібліотекарі повинні формувати позитивне ставлення до бібліотеки, до свого професійного іміджу»* [4, с. 146].

Так *«... масові заходи, які відбуваються нині в бібліотеках, вражають своєю інформаційною насиченістю, інноваційністю, креативністю, різноманіттям форм, нестандартними підходами до їхньої організації та проведення»* [2, с. 26]. *«Масові заходи за актуальними темами часто стають поштовхом для населення до відвідування бібліотек»* [4, с. 146].

Далеко не останню роль відіграє Інтернет у комунікації бібліотеки з читачами: *«... у практику бібліотечної роботи все активніше впроваджується віртуальне спілкування»* [3, с. 1], за допомогою якого бібліотекарі застосовують нові методи роботи з користувачами. Наприклад, завдяки електронним та інтернет-ресурсам проводяться бібліотечні флешмоби як інновації в роботі із сучасним читачем. Відомо, що «*… бібліотечна інновація – це оригінальна, нестандартна ідея, методика, проект, які виходять за межі існуючих канонів і традиційних форм і відображають новий підхід до змісту і організації бібліотечного обслуговування, до технології управління бібліотекою»* [1, с. 1].

Знаємо також, що флешмоб – це заздалегідь спланована масова акція, організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, у якій значна група людей раптово з'являється в громадському місці, виконує раніше обговорені дії і потім швидко розходиться. Флешмоб як явище став поширюватися після появи у 2002 р. книги соціолога Говарда Рейнгольда «Розумний натовп: наступна соціальна революція», у якій автор передбачав, що люди будуть послуговуватися новими комунікаційними технологіями для самоорганізації. Зокрема, перший флешмоб пройшов улітку 2003 р. в Нью-Йорку, США. Із часом межі класичного флешмобу розширюються: виникає політмоб, соцмоб, артмоб, екстриммоб, фанмоб, дейтмоб, флешпротестмоб.

Флешмоб як простий, оперативний і безпечний спосіб вираження громадської думки, привернення уваги до тієї чи іншої проблеми

використовують сьогодні і книгозбірні. Приміром, флешмоб до Всесвітнього дня бібліотек організувала Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені Івана Котляревського (жовтень 2009 р., 2010 р.), у ході якого студентська молодь, узявшись за руки під стінами бібліотечного закладу, скандувала: «КНИГА, БІБЛІОТЕКА, ЧИТАЧ». 30 вересня 2011 р. на ґанку цієї ж книгозбірні також відбувся флешмоб, у якому взяли участь читачі, письменники, бібліотечні працівники із гаслом:

«Бібліотека чекає на тебе.
Бібліотека – це місце ідей.
Бібліотека – це те, що Вам треба.
Бібліотека єднає людей!»

За допомогою активістів Української бібліотечної асоціації у 2012 р. в Полтаві був проведений «Флешмоб небайдужих на підтримку читання». Подібні акції з популяризації книги здійснювалися ПОУНБ ім. Івана Котляревського в 2013 р. і в 2015 р.

Слід зауважити, що такі заходи організовувала не лише обласна бібліотека, але й вузівські. Так, на території Української медичної стоматологічної академії 30 вересня 2013 р. студенти скоординували свої дії у флешмобі «Читання – ось найкраще навчання». Учасникам і організаторам цих дійств удалося розкрити величезні можливості сучасної бібліотеки, донести до жителів міста головну ідею – книга є незмінним супутником нашого життя.

Флешмоби як здійснені спільні дії полтавські бібліотекарі проводять не лише для популяризації книг, читання, діяльності книгозбірень, але й на підтримку певних дат, ідей, суспільно-політичних подій тощо. Наприклад: флешмоби «Єднаймося навколо книги!» до святкування 23-ї річниці Дня Незалежності України (21 серпня 2013 р.), «Живи Україно, живи для краси, для сили, для правди, для волі!» (23 серпня 2016 р.). Варто зазначити, що у полтавських бібліотечних флешмобах беруть участь не лише дорослі, а й діти: 21 березня 2016 р. з нагоди Тижня дитячого читання відбувся флешмоб «Книго рідна! Ти всім нам потрібна!», на якому малеча закликала перехожих фотографувалася на згадку.

Цікаво, що флешмоби проводяться не лише з розважальною і виховною, а й з оздоровчою метою, сприяючи інколи значній фізичній активності учасників. До прикладу, 7 серпня 2016 р. був здійснений велофлешмоб «Windows go biking» з метою розказати полтавцям про сучасні можливості, ресурси бібліотек, про центри «Вікно в Америку».

Основна ідея акції – популяризувати здоровий спосіб життя, книги, оскільки велосипед – це тренажер для тіла, а читання – це тренажер для розуму. Цього ж року до Дня Європи Центром європейської інформації центральної районної бібліотеки імені Володимира Малика (м. Лубни) був організований танцювальний флешмоб «У ритмах Європи», яким дитячі танцювальні колективи презентували культуру європейських країн.

У підсумку підкреслимо, що розвиток і ефективна діяльність бібліотек як частини системи соціальних інформаційних комунікацій можливий лише за умови постійного, а отже, ефективного пошуку нових шляхів зацікавлення і залучення читачів, а також нових методів роботи з ними. Тому використання флешмобів, на нашу думку, є ефективним інноваційним методом роботи й привернення уваги користувача до сучасних бібліотечних закладів.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотечна інновація в практику роботи бібліотек [Електронний ресурс]. URL: http://bit.ly/2rSfERs.

2. Горовий В. Бібліотека розширює горизонти // Вісник Книжкової палати. 2012. № 7. С. 1–2.

3. Герасюта Т. Проект «Бібліотека згуртовує громаду» // Бібліотечна планета. 2012. № 4. С. 26–28.

4. Цимбалюк С. Я. Роль бібліотеки як центру надання інформаційних послуг в умовах нових вимог соціуму [Електронний ресурс]. URL: http://bit.ly/2t0sOv1.

УДК 908:78]:001.89

МУЗИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК НАПРЯМ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Матковський Олександр Миколайович,
провідний концертмейстер кафедри
мистецької педагогіки та хореографії
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
Україна, Суми

Анотація. *Йдеться про доцільність виокремлення музичного краєзнавства в окрему галузь загальної краєзнавчої науки. Наголошено на необхідності систематизованого вивчення та опису визначних пам'ятних сторінок історії,*

пов'язаних з музичною культурою регіону, та популяризації мистецьких надбань краю.

Ключові слова: *музичне краєзнавство, музична культура, музичні традиції, музична освіта.*

Аннотация. *О целесообразности выделения музыкального крае-ведения в отдельную отрасль общей краеведческой науки. Отмечена необходимость систематизированного изучения и описания выдающихся памятных страниц истории, связанных с музыкальной культурой региона, и популяризации художественных достижений края.*

Ключевые слова: *музыкальное краеведение, музыкальная культура, музыкальные традиции, музыкальное образование.*

Annotation. *It is a question of expediency of allocation of musical study of local lore in separate branch of the general study of local lore science. The need for a systematic study and description of outstanding memorable pages of history associated with the musical culture of the region and the popularization of artistic achievements of the region.*

Key words: *musical study of local lore, musical culture, musical traditions, musical education.*

Розвиток сучасної вітчизняної науки характеризується розширенням меж пізнання довкілля. Особливо це стосується гуманітарної парадигми. Спостерігаємо розбудову краєзнавчої царини, значне якісне поглиблення галузевого краєзнавства. До цього часу не мовилося про такий відносно самостійний напрям краєзнавчих пошуків, як музичне краєзнавство.

Актуальність пропонованого дослідження вбачаємо у потребі порушення питання про доцільність виокремлення галузі музичного краєзнавства, що зумовлено необхідністю докладного систематизованого вивчення та опису визначних пам'ятних сторінок історії, пов'язаних з музичною культурою регіону та популяризації мистецьких надбань краю. Краєзнавчі дослідження будь-якого напряму безпосередньо співвіднесені зі суто регіональним, місцевим матеріалом. Без краєзнавчих розвідок немислимі інші наукові студії, адже діяльність визначних осіб певної галузі так чи інакше стосується географії та біографії персоналій.

Якщо питання краєзнавства, насамперед історичного краєзнавства, були і є предметом наукових розвідок (П. Тронько, О. Корнієнко, Г. Діброва та ін.), то запропонований нами напрям інтелектуально-креативної діяльності перебуває на стадії цілісного формування. Хоча, безперечно, нецілеспрямовані або ж фрагментарні дослідження, часто несистематизовані або поодинокі, виконані на основі місцевих краєзнавчих матеріалів, проводяться у кожному міні-регіоні. Завдання полягає в тому,

щоб узагальнити набутий досвід, сформулювати напрями роботи, систематизувати матеріал, наявний з означеної проблематики.

Мета нашого дослідження – з'ясувати основні поняття, що формують уявлення про музичне краєзнавство як самостійний напрям науково-дослідної, творчо-пошукової діяльності. **Музичне краєзнавство** вважаємо галуззю загальної краєзнавчої науки, що передбачає різнобічне вивчення історичного минулого музичної культури окремого міні-регіону (подій, фактів, заходів, що мають безпосередній зв'язок з музикознавчою цариною; біографічні відомості, життєдіяльність персоналій зі сфери музичного мистецтва). **Об'єктом** музичного краєзнавства є історія музичної культури регіону в усій багатоаспектності та різноманітності, **предметом** – факти та події минулого, що засвідчують розвиток музичного мистецтва регіону, специфіку формування музичної культури краю в синхронії та діахронії, оприлюднюють діяльність персоналій в мистецькій галузі, їхній внесок у розвій музичної культури.

Основні **завдання** музичного краєзнавства:

- з'ясувати специфіку означеного наукового напряму, сформулювати мету та завдання музикознавчих студій обраного регіону;
- схарактеризувати особливості музичної культури певного краю;
- скласти життєпис діячів мистецтва, співвіднесних з мікрорегіоном.

Пропонуємо виділити такі мікронапрями музичного краєзнавства:

1. Дослідження та опис біографічних відомостей про визначних, оригінальних митців краю, їхню різнобічну діяльність, досягнення (наприклад, П. Чайковський і Сумщина (про перебування композитора в с. Низи Сумського р-ну Сумської обл.), Д. Бортнянський і Глухівщина (Сумщина). Встановлення фактів написання музичних творів у мікрорегіоні. Вивчення життєдіяльності митців, які перебували в певному краї.

2. Дослідження музичних традицій, поширених у регіоні (області, районі). Наприклад, кобзарське мистецтво на Сумщині, традиції кобзарського мистецтва на Сумщині, Слобожанщині. Історія народного мистецтва краю тощо.

3. Історія розвитку музичної освіти в регіоні (місті, районі).

4. Визначні пам'ятки музичної культури, пов'язані з краєм, історія їх створення.

5. Визначні події, факти з мистецького життя краю.

6. Заходи (фестивалі, концерти, свята, конкурси, виставки тощо,

пов'язані з музичною культурою у визначеному регіоні).

7. Особливості музичної культури регіону в етнографічному вимірі. Національні звичаї та обряди в мистецькому середовищі. Мистецьке буття регіону. Фольклор Сумщини: мелодії, мотиви, традиції побутування.

8. Встановлення та вивчення міжгалузевих зв'язків, дотичних до музичного мистецтва: насамперед, музично-літературних (наприклад, перебування Тараса Шевченка на Сумщині і твори митця, написані на Сумщині та покладені на музику). Так, проблему культурно-мистецьких зв'язків порушили і розглянули на прикладі музикознавчого матеріалу Валентина та Людмила Макарови – «Поезія Сумщини в музиці», «Сторінки музичної культури Сумщини», «Музичні портрети» (Суми, 2003). Музичні портрети митців, які пов'язані із Сумським краєм, вони представили в книжці «Гармония времен» (Суми, 2013). Докладні та глибокі напрацювання Валентини та Людмили Макарових – заслужених діячів мистецтв України, лауреатів премії імені І. Нечуя-Левицького, доцентів факультету мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, є зразковими в галузі музичного краєзнавства Сумщини. Фактично В. Макарова та Л. Макарова стали основоположниками музичного краєзнавства Сумщини, бо своїми розвідками заклали міцні підвалини для його формування й подальшого розвитку.

9. Укладання бібліографії з музичного краєзнавства.

10. Регіональне музичне краєзнавство в системі вітчизняних краєзнавчих досліджень: стан, проблеми, досягнення та перспективи досліджень.

11. Музичне краєзнавство в навчальному процесі загальноосвітньої та вищої школи.

12. Музична карта Сумщини.

13. Наукові та художньо-публіцистичні праці, присвячені музикознавцям, діячам музичного мистецтва Сумщини.

14. Вшанування пам'яті визначних осіб, діяльність яких пов'язана з музичним мистецтвом краю.

Отже, музичне краєзнавство тісно корелює з літературним, історичним краєзнавством. Це доволі широке поле діяльності. До розбудови музичного краєзнавства мають бути залучені різногалузеві спеціалісти: філологи, історики, архівознавці, бібліотечні працівники та ін. Вважаємо, що означений напрям досліджень слід активізувати з метою

популяризації, вшанування та всебічного глибокого вивчення мистецького надбання краю. Адже такий різновид діяльності, особливо в процесі шкільної та вищої освіти, має безперечне наукове, навчальне, виховне значення. Разом з тим спонукає до формування цілісного уявлення про культуру регіону, його традиції. Це надто важливо для самоідентифікації особистості в полікультурному просторі. Вважаємо, що музичне краєзнавство має бути в переліку навчальних дисциплін спеціалістів мистецької галузі.

Використані джерела

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Харків : Дельта, 1993. – 256 с.

2. Беценко Т. П. Лінгвістичне краєзнавство. Походження географічних назв Сумщини / Т. П. Беценко. – Суми : Мрія, 2015. – 180 с.

3. Голубченко В. Ю. Освіта Сумщини в іменах : наук.-пед. довід. / В. Ю. Голубченко. – Суми : Унів. кн., 2012. – 400 с.

4. Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники : енцикл. довід. / Б. М. Жеплинський, Д. Б. Ковальчук. – Львів : Галиц. вид. спілка, 2011. – 316 с.

5. Історичне краєзнавство: напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень : курс лекцій. Ч. 2 / В. Є. Голубко та ін. – Львів, 2011. – 305 с.

6. Культура і побут населення України : навч. посіб. / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін. – Київ : Либідь, 1991. – 232 с.

7. Макарова В. А. І слово в пісні відгукнеться... / В. А. Макарова, Л. А. Макарова. – Суми : Собор, 2003. – 288 с.

8. Макарова В. А. Гармония времен. Страницы музыкальной культуры Сумщины / В. А. Макарова, Л. А. Макарова. – Сумы, 2013. – 254 с.

9. Марченко М. І. Історія укораїнської культури (з найдавніших часів до середини XVII с.) / М. І. Марченко. – Київ : Рад. шк., 1961. – 286 с.

10. Роменщина літературна / упоряд. О. І. Овчаренко. – Суми : Еллада, 2012. – 464 с.

УДК 021.7:316.77

ВПЛИВ МЕДІА-ЕКОЛОГІЇ НА БІБЛІОТЕЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Петрухно Юлія Євгенівна,
завідуюча сектором Наукової бібліотеки
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається та аналізується поняття «медіа-екологія», її основні характеристики, а також вплив на сучасну бібліотечну діяльність і бібліотечні колективи.*

Ключові слова: *медіа-екологія, інформаційно-комунікаційні технології, бібліотечний колектив, професійна етика, бібліотечна діяльність.*

Аннотация. *Рассматривается и анализируется понятие «медиа-экология», ее основные положения, а также влияние на современную библиотечную деятельность и библиотечные коллективы.*

Ключевые слова: *медиа-экология, информационно-коммуникационные технологии, библиотечный коллектив, профессиональная этика, библиотечная деятельность.*

Annotation. *In this article the conception of « media-ecology», its main positions and influence on the modern library activity and library collective has been considered and analyzed.*

Key words: *media-ekology, information-communication technologies, library personal, professional ethics, library activity.*

Нині стає помітнішим вплив інформаційно-комунікаційних технологій на бібліотечну діяльність, що зумовило появу такого поняття як «медіа-екологія». Вперше цій термін був використантй у книзі американського філософа, медіа-теоретика і культуролога Нейла Постмана «Веселимся до смерти» [12]. Однак засновником медіа-екології як науки вважається не він, а канадський соціолог і культуролог М. Мак-Люен. Саме він вперше визначив вплив мас-медіа на суспільство. Зокрема, вчений зауважує, що мова, гроші, друк, науки, комп'ютери, телебачення тощо стають технологічним продовженням людських органів чуття та кардинально впливають на стиль життя, ціннісні орієнтири людини, а

також забезпечують так званий сенсорний баланс соціальної структури суспільства та його комунікативних складових.

Вивченням медіа-екології як науки займалися такі зарубіжні вчені, як Гарольд Іннис, Зігфрид Зелінські, Емі Брукман, Едвард Кастронова, Даніель Бернарді, Шеррі Теркл, Нік Йі, Генрі Дженкінс, Джеральд Голдберг, Тодд Холден, Джон Калкін, Еспен Аарсет, Пер Торсвік, Хартмут Вінклер, П'єр Леві, Дік Хіггінс, Нейл Постман, Ненсі Байм, Ніколас Негропонте, Ноам Чомскі, Л. Стрейт, Уолтер Онг. Засновником та першим Президентом асоціації медіа-екології (МЕА) став Л. Стрейт. В Україні ця проблема поки ще мало вивчена. Однак ніхто з цих науковців не розглядав вплив медіа-екології на бібліотеки та бібліотечну діяльність. Передусім слід зазначити, що на цей час існує багато визначень поняття «медіа-екологія», а саме:

- ідея, що технології і методи, модулі інформації і коди комунікації відіграють провідну роль у людській діяльності;
- підгалузь екології людини, що концентрується на інформаційному середовищі проживання та впливу медійних технологій;
- екологія засобів комунікації, що вивчає вплив систем і технологій на соціальну організацію, пізнавальні процеси, політичні та філософські ідеї суспільства [13];
- розділ духовної екології, в якому розглядаються основні принципи медійного репертуару, культури медіа-сприйняття;
- створення своєрідного імунітету проти низькоякісних медіа-текстів, залучення до медіа-культури, оволодіння духовними та естетичними критеріями оцінки медійних образів [14];
- наука про взаємовідносини людини з навколишнім середовищем, різні аспекти – від технічного до психологічного – взаємовідносин людини з оточенням;
- міждисциплінарна галузь медіазнавства та медіа-дизайну, яка вивчає вплив символічних систем і технологій на соціальну організацію, процеси, політичні і філософські ідеї суспільства.

На наш погляд, медіа-екологія (medium – посередник та oikos (грец.) – будинок, природа, батьківщина) – наука, що вивчає вплив інформаційних технологій на всі сфери життєдіяльності людини на сучасному етапі розвитку людства [11]. Зауважимо: дослідники сформували основні положення, що пояснюють зміст і значення медіа-екології [18].

- Характер концептуалізації дійсності в людській свідомості залежить від ряду біологічних і технічних чинників, а також від кодових систем, які використовуються для подання інформації;
- Засоби кодування і передачі інформації не нейтральні, вони певним чином впливають на сприйняття людиною зовнішнього світу;
- Оскільки людська культура безпосередньо залежить від комунікації, зміни в комунікативній моделі мають серйозні ідеологічні й епістемологічні наслідки для екології культур;
- Незважаючи на виникнення нових засобів комунікації, мова як і раніше посідає провідне місце в людському спілкуванні, і саме це має бути пріоритетом для медіа-екології.

Медіа-екологію можна пов'язати з такими поняттями, як «соціальні комунікації» та «інформаційне суспільство». Відомо, що «соціальні комунікації як сукупність процесів і структур забезпечують цілеспрямований обіг соціальної інформації та знань у соціальному просторово-часовому континуумі» [15, с. 310]. Що стосується інформаційного суспільства, то його вивчали багато вчених, які дали різні визначення поняття. На нашу думку, найкраще визначення міститься в монографії В. О. Данильяна: *«...якісно новий етап соціотехнологічної еволюції суспільства, що формується в результаті довгострокового соціально-економічного розвитку, який передбачає збільшення ролі інформації і знань, а також формування та споживання інформаційних ресурсів у всіх сферах життєдіяльності суспільства за допомогою розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що існують у глобальних масштабах»* [1, с. 22]. У словнику «Соціальні комунікації» це поняття трактується як *«...нова історична фаза розвитку цивілізації, життя та діяльність котрої перш за все пов'язані зі створенням, переробленням та використанням інформації»* [15, с. 122]. У свою чергу, інформаційно-комунікаційні технології, на погляд деяких авторів, є *«...засобом зв'язку і каналів передачі інформації, що забезпечує швидкий зв'язок із джерелами інформації і дає можливість кожній людині відчути переваги інформаційного суспільства у своєї діяльності»* [10].

Усі ці фактори, без сумніву, впливають на ефективність праці бібліотекарів, зумовлюють трансформацію структур бібліотеки, міжособистісні взаємовідносини в бібліотечному колективі, взаємодію між бібліотекарем і читачами тощо. З одного боку, йдеться про позитивний вплив, оскільки бібліотечні працівники мають можливість брати участь в

онлайнових конференціях, спілкуватися з колегами з інших міст та країн, швидко отримувати та передавати необхідну інформацію тощо. Користувачі завдяки новітнім інформаційно-комунікаційним технологіям мають безпосередній доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, можуть здійснювати електронний запит, спілкуватися з іншими читачами за наявності форуму на сайті бібліотеки, отримувати он-лайн консультації бібліотечних фахівців тощо.

Проте мають місце й негативні чинники. У бібліотечному колективі може підвищуватися рівень індивідуалізму, а міжособистісні взаємовідносини ставати мінімальними, найбільш це стосується колег з різних підрозділів. Як наслідок, у колективі панує несприятливий соціально-психологічний клімат. Також не слід забувати про негативний вплив інформаційно-комунікаційних технологій на фізичний та психологічний стан як бібліотекаря, так і читача. Так, Е. Помиткін вважає, що *«…серед принципів запровадження будь-яких новітніх технологій на першому місці мають бути етико-психологічні принципи (збереження духовного, фізичного і психічного здоров'я особистості, свободи вибору, розвитку мотивації тощо)»* [12].

Іще одна проблема – низький рівень спілкування між бібліотекарем і читачем, що у свою чергу, позначається на ефективності та якості отримання інформації. Це передусім пов'язано з тим, що в більшості випадків пошук інформації в електронному каталозі здійснюється за ключовими словами, а не кожен читач може правильно сформулювати запит. Крім того, у деяких випадках мають місце порушення норм інтелектуальної власності. Йдеться про скачування текстів підручників, навчально-методичної літератури та ін. Тому на формування в бібліотечній діяльності професійних функціонально-організаційної, етичної та інформаційної політики впливають норми медіа-екології, що регламентуються на міжнародному, державному та професійному рівнях.

Документи міжнародного рівня – це Загальна декларація про права людини, Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурологічні права, Декларація про права людини та верховенство права в інформаційному суспільстві, Окинавська хартія глобального інформаційного суспільства [9], Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» [14], модельний Бібліотечний кодекс для держав – учасниць СНД, Женевська конвенція «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» та ін.

Документи державного рівня – це насамперед Конституція України, законодавство України в галузі інформаційного права, медіа-права, Укази Президента України, Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [3], Типові правила користування бібліотеками України [17].

Документи професійного рівня – це Маніфест про демократизацію бібліотек, Статут Української бібліотечної асоціації, кодекси етики окремих бібліотек.

У сучасному бібліотечному колективі медіа-екологія впливає на змінення таких аспектів взаємовідносин:

- бібліотекар – інформаційно-комунікаційні технології;
- бібліотекар – інформаційно-комунікаційні технології – користувач;
- бібліотекар – користувач;
- користувач – інформаційно-комунікаційні технології.

У бібліотечній діяльності ці взаємовідносини мають регулюватися відповідними документами. Наприклад, взаємозв'язку «бібліотекар – інформаційно-комунікаційні технології» присвячені норми законів України «Про авторські та суміжні права», «Про захист автоматизованих систем та баз даних», «Про електронний документообіг» тощо. Відносини «бібліотекар – інформаційно-комунікаційні технології – користувач» регламентуються:

- Законом України «Про авторські та суміжні права»;
- Кодексом професійної бібліотечної етики;
- правилами користування бібліотекою та її електронними ресурсами.

Кодексом бібліотечної професійної етики регулюються взаємовідносини між бібліотекарем та користувачем.

Взаємозв'язок «інформаційно-комунікаційні технології – читач» регламентується:

- Законом України «Про авторські та суміжні права»;
- правилами використання бібліотечних ресурсів.

Слід погодитися з українськими та зарубіжними фахівцями, які головним документом, що регулює діяльність сучасних бібліотек, вважають Кодекс бібліотечної професійної етики. Саме у цьому документі регламентується ефективність та якість взаємовідносин на рівнях

«бібліотекар – інформаційні технології – користувач» і «бібліотекар – користувач».

На жаль, у більшості сучасних українських бібліотек немає кодексів професійної етики. Тому необхідно розробити такі документи та активно адаптувати до бібліотечної діяльності з точки зору принципів медіа-екології, відображаючи наступне: місію бібліотеки; мету та завдання; зобов'язання бібліотекарів; морально-етичні цінності; моральні ідеали; взаємовідносини між колегами; взаємовідносини між бібліотекарями та користувачами.

Кодекс – це сукупність етичних норм, моральних цінностей, принципів, ідеалів, а також обов'язки колег, читачів, професії, бібліотеки і суспільства, сформульованих професійним об'єднанням (співтовариством) бібліотекарів і покликаних регулювати їх діяльність. Професійно складений кодекс етики сприяє пануванню позитивного соціально-психологічному клімату в колективі, відображає характер бібліотечної діяльності, місію, мету, завдання бібліотеки, затверджує високе призначення бібліотечної професії. Слід зазначити, що один раз створений кодекс – не застигла форма, життя змусить вносити зміни і доповнення. Тому бібліотечні кодекси в усіх країнах час від часу переглядаються й удосконалюються відповідно до змін, що відбуваються в бібліотечній практиці і суспільстві.

З оглядом на викладене можна зробити висновки.

- Нині під впливом інформаційно-комунікаційних технологій та мас-медіа з'явилося поняття «медіа-екологія».
- У сучасних бібліотеках активно використовуються інформаційно-комунікаційні технології, але вони можуть впливати на сучасний стан бібліотечної діяльності та функціонування бібліотек як позитивно, так і негативно.
- Відбувається переоцінка цінностей у сфері бібліотечно-інформаційного обслуговування.
- Норми медіа-екології регламентуються на міжнародному, державному та професійному рівнях.
- У бібліотечному колективі принципи медіа-екології впливають на взаємовідносини «бібліотекар – інформаційно-комунікаційні технології», «бібліотекар – інформаційно-комунікаційні технології – користувач», «бібліотекар – користувач», «користувач – інформаційно-комунікаційні технології».

• Взаємодія на рівнях «бібліотекар – інформаційно-комунікаційні технології – читач» та «бібліотекар – читач» має регулюватися Кодексом бібліотечної професійної етики.

• Правила користування бібліотечними ресурсами мають розроблятися не тільки на основі законів, але й на базі Кодексу бібліотечної професійної етики.

• Створений Кодекс – не застигла форма, час від часу до нього необхідно вносити зміни і доповнення.

• Вивчення впливу медіа-екології на сучасні бібліотечні колективи має сприяти забезпеченню оптимізації взаємовідносин усіх учасників інформаційного бібліотечного простору.

Список бібліографічних посилань

1. Данильян В. О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз). Харків, 2008. 184 с.
2. Иннис Г. Предвзятость в коммуникации [Электронный ресурс]. URL: www.BukLib.net.
3. Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [Електронний ресурс]. URL: http://www.lit.in.ua/pages/view/167.
4. Костенко Н. Вхопити реальне, коли медіа повсюдно: онтологічний інтерес у культурних дослідженнях і теорії медіа // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2010. №1. С. 3–15.
5. Леонтович О. Введение в межкультурную коммуникацию. Москва, 2007. 367 с.
6. Леонтович О. А. Проблемы виртуального общения [Электронный ресурс] // Полемика. Вып. 7. URL: https://istina.msu.ru/journals/5127153.
7. Мак-Люэн М. Галактика Гуттенберга. Сотворение человека печатной культуры. Киев, 2003. 432 с.
8. Мак-Люэн М. Понимание медиа [Электронный ресурс]. URL: www.gumer.info/bibliotek_Buks/culture.
9. Окинавская хартия глобального информационного общества [Электронный ресурс]. URL: www.ilis.ru/library/okinava/charter/ru.html.
10. Пархоменко О. В. Інформаційне-знаннєве суспільство: проблеми, особливості // Науково-технічна інформація. 2010. № 1. С. 3–6.
11. Петрухно Ю. Є. Медіаекологія: поняття та основні положення // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку. Харків, 2012. С. 214–215.
12. Помиткін Е. Етико-психологічні аспекти проблеми впровадження сучасних інформаційних технологій // Соціальна психологія. 2010. № 3. С. 161–165.

13. Постман Н. Веселимся до смерти [Электронный ресурс]. URL: www.culture.narod.ru/Postman1.htm.

14. Потятыник Б. Философия медиа-экологии [Электронный ресурс]. URL: www.day.kiev.ua/7993.

15. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность). Харьков, 2009. 392 с.

16. Стрейт Л. Эхо и отражения [Электронный ресурс]. URL: www.media-ekology.blogspot.com.

17. Типові правила користування бібліотеками в України [Електронний ресурс] : затв. Наказом М-ва культури і мистецтв України від 05.05.99 № 275. URL: http://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/RnaAbout?OpenDocument.

18. Уолтер Онг. Устная и письменная речь [Электронный ресурс]. URL: http://bit.ly/2vL57w5

19. Хилько Н. Ф. Терминологический словарь [Электронный ресурс]. URL: http://www.mediagram.ru.

УДК 027.7:[024-052:004.946]

ОБСЛУЖИВАНИЕ ВИРТУАЛЬНЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ БИБЛИОТЕКИ УНИВЕРСИТЕТА

Соколовская Татьяна Борисовна,
ведущий библиотекарь Научной библиотеки
Харьковского национального технического
университета сельского хозяйства имени П. Василенко,
Украина, Харьков

Анотація. *Розглядаються завдання роботи бібліотеки університету в зв'язку з проблемами розвитку інформаційного суспільства. Наводяться приклади роботи сайта Наукової бібліотеки Харківського національного технічного університету сільського господарства.*

Ключові слова: *інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, сайт бібліотеки університету.*

Аннотация. *Рассматриваются задачи работы библиотеки университета в связи с проблемами развития информационного общества. Приводятся примеры работы сайта Научной библиотеки Харьковского национального технического университета сельского хозяйства.*

Ключевые слова: *информационное общество, информационно-коммуникационные технологии, сайт библиотеки университета.*

Annotation. *We consider the problem of the university library in connection with the development of the information society. Examples of the website Kharkiv National Technical University of Agriculture Scientific Library.*

Key words: *information society, information and communication technology, university library website.*

Постоянный рост функциональных возможностей информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) обусловливает быстрое изменение возможностей информационно-коммуникационных процессов и революционные преобразования в информационном пространстве общества. Бессистемное развитие технических средств и технологий, неуправляемое обществом распространение информации заставляет пользователей утопать в безграничном объеме спамовых и искаженных сообщений, которые часто подчинены цели деструктивного влияния на развитие общества. Если потоки деструктивной и спамовой информации будут расти такими же темпами, то уже в ближайшие годы количество информационно-коммуникационных проблем и даже болезней накроет человечество [3].

Информационно-коммуникационная революция, виртуализация общественных отношений вынуждают библиотеки все больше отходить от устоявшихся традиций библиотечного обслуживания, от традиций информатизации XX века и находить новые взгляды на функции и миссию библиотек в современном мире. Мир человеческих ценностей в настоящее время стал очень изменчивым и противоречивым. Наблюдается кризис системы ценностей. Книга все реже рассматривается в обществе как явление Культуры, большинство молодых людей не берут ее в руки годами, их нередко увлекает лишь легкое «чтиво», у многих чтение не вошло в жизнь как духовная потребность. Развитие информационной цивилизации ведет к обострению противоречий между быстрыми темпами развития знаний, научно-техническим прогрессом и углублением отставания духовно-нравственной культуры. Поэтому так важно в этих условиях развивать культурно-просветительскую и воспитательную деятельность университетских библиотек.

Быстрыми темпами формируется виртуальная культура, новые технологии преображают систему высшего образования. Изменяются роль и формы работы существующих библиотек как методических и информационных центров. Под воздействием цифровых технологий и Е-книг происходит кардинальная реорганизация структуры и

модернизация университетских библиотек, которые превращаются в интеллектуальные и культурные центры. Появляется возможность бесплатно использовать сеть виртуальных библиотек и интерактивных интеллектуальных центров университетов разных стран мира, открывается доступ к интеллек-туальным достижениям человечества [2].

В системе высшего образования возрастает значение самостоятельной работы студента, расширяется применение компьютеризированных образовательных технологий, формируется так называемое виртуальное образовательное пространство. Быстрое обновление знаний ставит перед высшими учебными заведениями задачу подготовить специалистов, способных самостоятельно получать необходимые знания, умения и навыки, грамотно работать с информацией: находить, обрабатывать и эффективно использовать информационные ресурсы. Все это вызывает трансформационные процессы, изменяющие функции университетской библиотеки.

Задача университетской библиотеки на современном этапе состоит не только в обеспечении возможности эффективного доступа к необходимым источникам информации и создания условий для работы с ними, но и в формировании информационной культуры будущих специалистов. Это имеет особое значение, поскольку им придется работать в принципиально новых информационных условиях – в условиях информационного общества [1].

В настоящее время назрела необходимость стимулировать обращение пользователей к библиотечному сегменту интернет-пространства. Этот сегмент может служить средством противодействия агрессивному наступлению деструктивной информации внебиблиотечного интернет-пространства. Особенностью и преимуществом библиотек перед СМИ является возможность использовать в комплексе виртуальные и непосредственные формы общения, разрабатывать новые формы коммуникации с применением мультимедийных, ИКТ-технологий.

ИКТ меняют сам способ пользования библиотекой. Кроме пользователей, которые находяться физически в сфере обслуживания библиотеки, в неё «входят» через локальные сети или с помощью Интернет люди, которых библиотекарь не знает лично, а лишь обнаруживает их адресные данные на своих серверах – виртуальные пользователи. Обслуживание виртуальных пользователей производится через сайт библиотеки.

Сайт является одним из инструментов библиотечно-информационного обслуживания и информационной платформой культурно-просветительской и воспитательной работы Научной библиотеки Харьковского национального технического университета сельского хазяйства имени П. Василенко (НБ ХНТУСХ). Функции сайта в системе обслуживания пользователей НБ ХНТУСХ:

- формирование имиджа библиотеки в интернет-пространстве;
- информационно-библиографическое обслуживание пользователей;
- оперативное информирование о мероприятиях библиотеки;
- информирование о продуктах и услугах библиотеки;
- формирование гармоничных информационных потребностей пользователей.

Информационное обеспечение образовательной и научно-исследовательской деятельности на сайте НБ ХНТУСХ осуществляется по следующим направлениям:

- публикация информации о новых поступлениях в библиотеку;
- публикация информации о подписке на периодические издания;
- предоставление возможности пользования электронным каталогом библиотеки;
- организация доступа к электронной библиотеке учебной литературы;
- обеспечение пользователям доступа к большим объемам информационных ресурсов имеющихся в Интернете;
- свободный доступ к электронным вариантам изданий НБ ХНТУСХ;
- публикация библиографических списков литературы;
- виртуальные выставки и виртуальные обзоры в помощь учебной и научной деятельности;
- виртуальная справочная служба.

Информационное обеспечение культурно-просветительской и воспитательной работы НБ ХНТУСХ осуществляется посредством публикации виртуальных выставок, виртуальных обзоров, материалов о мероприятиях НБ ХНТУСХ в разделе «Новости», материалов о работе клубов и литературных объединений при НБ ХНТУСХ. Эта работа ведется по таким основным направлениям:

- национально-патриотическое и гражданско-правовое воспитание;

- духовное и нравственное воспитание;
- эстетическое воспитание;
- экологическое воспитание;
- профессиональное (трудовое) воспитание;
- наука как составляющая воспитательного процесса;
- утверждение здорового образа жизни;
- краеведение.

На сайте НБ ХНТУСХ публикуются материалы, которые способствуют пропаганде украинских ценностей, распространению информации об истории Украины, традициях украинского народа, о выдающихся деятелях украинской культуры и науки. На сайте НБ ХНТУСХ размещены материалы краеведческого характера о Харькове и Украине в целом, публикуются фотоотчеты о деятельности краеведческо-туристического клуба «Патриот» о путешествиях по нашей стране, о ее достопримечательностях и памятниках культуры.

В цикле виртуальных буклетов «Произведения-юбиляры» сайт библиотеки знакомит пользователей с лучщими произведениями украинской литературы. Цикл «Послушай! Классика звучит!» на сайте НБ ХНТУСХ предлагаются призведения выдающихся деятелей музыкальной культуры.

Публикация подобных материалов не только способствует повышению образовательно-культурного уровня пользователей, формированию национального сознания, но и представлению Украины в глобальном информационном пространстве. Сайт является инструментом для изучения информационных запросов пользователей. С помощью статистических данных можно проследить динамику посещаемости страниц в зависимости от характера публикуемых материалов, их соответствия актуальным запросам пользователей, своевременности материалов в связи с событиями, которые происходят в стране, в вузе. На основании мониторинга посещаемости можно делать выводы о направлениях совершенствования процессов предоставления и развития информационных ресурсов и стратегии библиотеки в информационном пространстве.

Освоение ИКТ позволяет придать деятельности библиотек глобальный характер. Это дает возможность развивать методы гармонизации и гуманизации информационного пространства. Веб-технологии способствуют интеграции библиотек в мировое

информационное пространство. Будущее библиотек зависит от того, насколько оперативно библиотеки смогут реагировать на вызовы развивающейся информационной цивилизации.

Сайт университетской библиотеки может быть не только дополнительной платформой для реализации задач по обслуживанию читателей на качественно новой информационной основе и привлечения новых пользователей, но и инструментом трансформации библиотечных процессов в соответствии с требованиями развития информационного общества.

Список библиографических ссылок

1. Єпіфанова О., Савельєва В. Інформаційні ресурси бібліотеки вищого навчального закладу: організація, використання, управління // Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології». 2011. Вип. 6. С. 279–290.

2. Палкин В. А. Образование в информационном обществе: проблемы и перспективы [Электронный ресурс]. URL: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4104

3. Соснін О., Кононець М. Кібербезпека і безпека інформаційно-комунікаційної діяльності держави [Електронний ресурс]. URL: http://bit.ly/2rc8NAu.

УДК 021.8:027.021(477.54-25)ХДНБ

КРАУДСОРСИНГ У БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ (НАПРАЦЮВАННЯ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА)

Прохорова Ганна Валеріївна,
головний бібліотекар
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається поняття «краудсорсинг», можливість і доцільність застосування краудсорсингу в бібліотечній сфері, а також досвід роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка за цим напрямком.*

Ключові слова: *краудсорсинг, бібліотека, бібліотечний краудсорсинг, ХДНБ ім. В. Г. Короленка.*

Аннотация. *Рассматривается понятие «краудсорсинг», возможность и целесообразность применения краудсорсинга в библиотечной сфере, а также опыт работы ХГНБ им. В. Г. Короленко в этом направлении.*

Ключевые слова: *краудсорсинг, библиотека, библиотечный краудсорсинг, ХГНБ им. В. Г. Короленко.*

Annotation. *The term «crowdsourcing», the possibility and feasibility of crowdsourcing in the library field and the experience of Korolenko Kharkiv State Scientific Library in this direction are considered.*

Key words: *crowdsourcing, library, Korolenko Kharkiv State Scientific Library.*

Сьогодні перед бібліотеками постає завдання пошуку і практичного опанування нових шляхів розвитку. Тому все частіше у життя бібліотек впроваджуються сучасні інноваційні методи роботи, пов'язані із застосуванням різноманітних сторонніх ресурсів. У діяльності зі створення простору для спілкування користувачів, творчого самовираження спеціалістів та читачів, розвитку комунікаційних бібліотечних технологій та інноваційних практик бібліотеки активно використовують метод краудсорсингу.

Краудсорсинг являє собою передачу невизначеному колу добровольців виробничих функцій, через що соціальний інститут (бібліотека у нашому випадку) мобілізує волонтерів на вирішення значущих для суспільства проблем. У залученні їхнього творчого потенціалу та досягненні поставленихцілей, як правило, головним інструментом стають сучасні інформаційні технології.

Серед перших прикладів краудсорсингу було складання Оксфордського словника англійської мови. Автори видання звернулися до громадськості з проханням надіслати варіанти термінів з їх потенційними варіантами використання. В результаті за 70 років було отримано понад 6 млн листів [1]. Своєрідним теоретичним обґрунтуванням краудсорсингу можна вважати книгу журналіста Джеймса Шуров'єскі «Мудрість натовпу», опубліковану у 2004 р. [11]. Автор наголошує, що пошук вирішення будь-якої проблеми за допомогою знань багатьох людей може виявитися більш дієвою методикою, ніж використання знань і досвіду малої кількості фахівців.

Дослідники класифікують краудсорсинг за наступними категоріями: за сферою життя (підприємницький, соціальний, політичний) та за типом розв'язуваних завдань (створення продукту (контенту), голосування,

пошук рішення, пошук людей, збір інформації, збір думок, тестування, служба підтримки, збір коштів) [6].

Таким чином, у бібліотеці краудсорсинг може мати на меті пошук рішень і ідей у розв'язанні задач, що потребують інтелектуальних ресурсів, пов'язаних із пошуком потрібної інформації та її аналізом. У межах цього типу краудсорсингу від виконавця не вимагаються глибокі знання предмета дослідження, професійні навички і т.п. Зазвичай все зводиться до чисто механічних дій (сортування фотографій, фільтрація звуків, ідентифікація образів) або, в крайньому випадку, до спостережливості. Робота одного фахівця може виконуватися великою групою людей, а також передаватися від однієї людини до групи людей. У такому разі виконання завдань за допомогою великої кількості людей або організацій найчастіше відбувається з використанням Інтернету.

Отже, за своєю суттю краудсорсинг є соціальним і волонтерським рухом. У мотивації ентузіастів, які готові жертвувати власним часом, головним чинником є моральне задоволення від участі у цікавій для них справі. Саме тому, наймасштабнішими прикладами краудсорсингу досі були некомерційні проекти. Дослідники цього явища виділяють формулу:

Проект = Задоволення + Час [7]

Бібліотечний краудсорсинг набуває нових форм взаємодії бібліотеки і суспільства, дозволяє залучити до діяльності бібліотек талановитих ініціативних людей, які мають креативне мислення. Це відбувається і за допомогою віртуального простору.

Наступні сфери застосування краудсорсінгу в бібліотеках красномовно свідчать про його актуальність:

- створення електронних книг, презентацій, буктрейлерів;
- створення і публікація контенту, розробленого користувачами (блоги, форуми, спільноти соцмереж);
- колективна творчість над слоганами, логотипами, рекламними макетами, роликами, банерами;
- розповсюдження реклами бібліотеки;
- залучення волонтерів до організації заходів, акцій, перформансів, флешмобів;
- робота над створенням нових продуктів та послуг бібліотеки.

Наведений перелік свідчить про особливу роль краудсорсингу в діяльності сучасних бібліотек. Краудсорсинг можна розглядати як невичерпне джерело осучаснення бібліотеки як соціального інституту.

З технологією краудсорсингу та можливістю його застосування у бібліотечній діяльності знайомить Ф. Царндт у дослідженні «Краудсорсинг для интерактивногоиспользования мирового культурного наследия» [3]. Особливу увагу автор приділяє процесу оцифрування газетної інформації в бібліотеках для подальшого розміщення в Інтернеті. Подібних прикладів застосування краудсорсингу в бібліотечній сфері у світі стає все більше,що ілюструють наступні приклади успішних і довготривалих проектів: збір цифрових зображень та оцифрування наявних у бібліотеці документів, у т. ч. газет (Національна бібліотека Австралії), створення спеціальних веб-платформ для обробки мільйонів сторінок історичних газет, книг, журналів (Національна бібліотека Фінляндії), проведення роботи зі встановлення посилань між записами електронного каталогу й авторитетних файлів бібліотеки та ресурсами Wikipedia (Національна бібліотека Німеччини) [4].

Якісно новий рівень використання краудсорсингу на користь суспільства задає створений у 2008 р. в Сан-Франциско (США) онлайновий ресурс, що дозволяє здійснювати зворотний зв'язок із споживачами різних послуг та різних соціальних інститутів [4]. За допомогою цього ресурсу широка аудиторія користувачів Інтернету може отримувати відповіді, висловлювати свої ідеї, обговорювати різні проблеми та надавати оцінку проектам, що шукають підтримки. В Україні застосування краудсорсингу в бібліотеках знаходиться на початковому етапі й реалізується скоріш через так звані низові проекти та локальні громадські ініціативи [6]. У ХДНБ ім. В. Г. Короленка накопичено цікавий і досить різноманітний досвід використання краудсорсингових методів роботи, що базується на традиційних формах просвітницької роботи та зв'язків з громадськістю.

Із середини 1990-х років у ХДНБ ім. В. Г. Короленка працює **«Клуб спілкування англійською мовою «PolyglotClub»**, заняття в якому люб'язно та безкоштовно проводять громадяни США, які тимчасово перебувають у Харкові. Спілкування з носіями іншої мови є суттєвою складовою її успішного опанування і протягом певного часу бібліотечний клуб мав ексклюзивність на ринку надання навчальних навичок з іноземного мовлення.

За запрошенням бібліотеки в якості навчальної практики студентка Харківського художнього училища Ю. О. Вербицька виконала художній розпис стіни **в кабінеті бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної (КБ).** Зображення архітектурного міського середовища дореволюційного часу

адресує відвідувачів до доби виникнення Харківської громадської бібліотеки (зараз – ХДНБ ім. В. Г. Короленка) вдало підкреслює безперервність культурної традиції.

Рис. 1. Художній розпис стіни в КБ

Одним з прикладів оцифрування та розповсюдження інформації про бібліотечні фонди в мережі Інтернет можна вважати **проект «Старості»** харківського журналіста, історика Філіпа Диканя на основі газетної колекції дореволюційного часу. Своєрідним подарунком до святкування 125-річного ювілею ХДНБ ім. В. Г. Короленка стало створення трьох **банерів** та надання Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна експонатів, що і сьогодні прикрашають бібліотеку.

Яскравим прикладом втілення краудсорсингу у роботу ХДНБ ім. В. Г. Короленка можна вважати **майстер-клас для винахідників**, новаторів, стартаперів та всіх, хто цікавиться винахідництвом, на якому були присутні науковці та представники публічних бібліотек, бібліотек вищих навчальних закладів міста. Для проведення заходу була запрошена автор науково-популярної телевізійної програми на Харківському обласному телебаченні «Фабрика Ідей» та «Забуті славетні», регіональний представник Інституту масової інформації Ганна Прокаєва. Зокрема, під час мастер-класу «Гість у студії. Як давати інтерв'ю» Г. Прокаєва поділилася практичним досвідом: розповіла, як підготувати інтерв'ю згідно зі стандартами професійної етики, як розповісти про складне просто і

цікаво. Пізнавальними були поради з приводу того, як краще подати себе в телевізійному інтерв'ю – дрес-код та інші корисні дрібниці.

Під час роботи **Шкіл бібліотечного журналіста**, які організовувалися у ХДНБ ім. В. Г. Короленка, журналісти і телеведучі Ганна Прокаєва і Філіп Дикань проводили майстер-класи з основ журналістської майстерності: учні навчалися брати інтерв'ю та вести відеозйомку. Також під час проведення занять у Школі бібліотечного журналіста для презентації своєї майстерності був запрошений відомий харківський фотохудожник та мандрівник В. А. Оглоблін. Він вдало поєднав теоретичні відомості з основ фотографування з демонстрацією практичних прийомів у «лекційній залі». Захід став підтвердженням того, що бібліотечне середовище відкрите до опанування нових напрямків роботи.

Просвітницька робота Центру інформаційної підтримки винахідництва, що входить до структури відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів (ВІП) бібліотеки, значною мірою побудована на залученні саме сторонніх людських ресурсів – представників громадськості, активних читачів, висококваліфікованих фахівців, небайдужих до своєї діяльності. Читальний зал відділу періодично стає майданчиком для ознайомлення студентської молоді, винахідників та раціоналізаторів у різних галузях, відвідувачів і друзів бібліотеки з актуальними питаннями науки і техніки, історії та громадського життя. Так, прикладом, може слугувати **цикл лекцій «Видатні науковці та винахідники в історії людства»**, які регулярно (у т.ч. до ювілейних дат від дня народження винахідників) читає давній друг бібліотеки, патентознавець у минулому, Е. І. Городецька. Студентська молодь та всі зацікавлені мали чудову нагоду прослухати змістовні розповіді про І. І. Мечникова, В. І. Вернадського, Л. Л. Гіршмана, Л. Д. Ландау, Леонардо да Вінчі, Н. Бора, А. Ейнштейна, Н. Теслу, С. Кузнеця та багатьох інших.

Завжди збирають численну аудиторію авторські **тематичні круглі столи** різної тематики, що проводить на базі ВІП справжній ерудит, умілий популяризатор наукових знань, викладач Харківської медичної академії післядипломної освіти, професор, доктор медичних наук В. В. Россіхін. Цікавою деталлю, що привертала додаткову увагу відвідувачів під час проведення цих заходів, зокрема, за темами «Танк Т-34» (до 120-річчя заводу імені В. О. Малишева) та «Перша світова війна» (до 100-річчя з дня

її початку), була демонстрація колекції моделей військової техніки, зібраної професором ХНУРЕ, доктором технічних наук О. Г. Аврунiним.

Непересічним явищем для наукового життя Харкова став **Фестиваль науки**, що проводиться у бібліотеці працівниками ВІП. На прохання організаторів студенти Харківської державної академії дизайну і мистецтв розробили **банер з логотипом фестивалю.**

Рис. 2. Логотип фестивалю

Бібліотека плідно співпрацює з харківськими громадськими організаціями «Друг природи», «Енергія миру», «Зелений фронт», які неодноразово проводили в її стінах **круглі столи з екологічноїтематики.** Так, під час проведення **тижнів клімату** у жовтні 2013 р. відбувся круглий стіл «Змінення клімату: міфи та факти». У 2014 р. до Міжнародного дня молоді було проведено майстер-класи «Як молоді розкрити свій потенціал», «Сонячний колектор своїми руками», а також круглі столи («Життя без автомобіля», «Зробимо Харків чистим», «Розвиток туризму на Харківщині»).

Національний природний парк «Слобожанський» спільно з харківською громадською організацією «Енергія миру» виступили ініціаторами створення у 2016 р. при ВІП **клубу «Екологія та енергетика»**, що має на меті об'єднати зусилля громадськості в розробці екологічних проектів. У читальному залі ВІП неодноразово проводилися **майстер-класи читачів-науковців з ТВВЗ** (теорії вирішення винахідницьких завдань) фахівця з питань інноваційних технологій і обладнаннядоктора філософії, кандидата технічних наук В. І. Грицаєнка і

викладача Національного аерокосмічного університету, кандидата технічних наук П. П. Мороза та інших.

Цікавою та насправді грандіозною подією 2015 р. стала організація та проведення працівниками ВІП другої **виставки-конференції винахідницького мистецтва «Ukr.tech.fest».** Велику роботу з підготовки та технічного забезпечення заходу виконав молодий науковець, переселенець із Донецька, І. В. Бондаренко, працюючи в Інтернеті. Саме він доклав значних зусиль до пошуку спонсорів, на кошти яких учасники і переможці конкурсу винахідників отримали цінні та пам'ятні нагороди, а також за допомогою соціальних мереж ним були запрошені волонтери, які допомагали у проведенні заходу.

Отже, як бачимо, ХДНБ ім. В. Г. Короленка та, зокрема ВІП, має певний досвід використання краудсорсингових технологій. Наведені приклади свідчать про застосування апробованих у бібліотечній практиці прийомів краудсорсингу, а також про розвиток нових форм залучення громадськості до співпраці з бібліотеками. Світовий та вітчизняний досвід застосування краудсорсингу слід всіляко поширювати в бібліотечному середовищі України. Це один зі шляхів подолання економічних проблем у бібліотечній галузі та зміни ролі бібліотек у сучасному суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Марьина Е. Ю. Возможности и перспективы библиотечного краудсорсинга // Современная библиотека. 2014. № 3. С. 30–35.

2. Якина Л. Н. Социокультурные проекты Университетской библиотеки: новые стратегии // Библиотечное дело. 2015. № 3. С. 37–39.

3. Царндт Ф. Краудсорсинг для интерактивного использования мирового культурного наследия // Библиография. 2013. № 1. С. 23–30.

4. Линден І. Л. Библиотеки будущего: безграничные возможности [Электронный ресурс]. URL: http://dlib.eastview.com/browse/doc/37771091.

5. Михайлов А. Примеры краудсорсинга [Электронный ресурс]. URL: http://www.pro-biznes.com/organizaciya-i-upravlenie-biznesom/primery-Kraudsorsinga.html#sthash.wrdl74ox.dpuf.

6. Пальчевська В. Реалізація краудсорсингу в українському суспільно-політичному діалозі [Електронний ресурс]. URL: http://naub.oa.edu.ua/2015/реалізація-краудсорсингу-в-українсь.

7. Что такое краудсорсинг? [Электронний ресурс]. URL: http://crowdsourcing.ru/article/what_is_the_crowdsourcing.

8. Черкесова И. Краудсорсинг – дело добровольное [Электронный ресурс]. 2016. URL: http://pro-spo.ru/freelance/3289-chto-takoe-kraudsorsing.

9. Юлдашева Л. Ф.Краудсорсинг: российский и зарубежный опыт [Электронный ресурс]. URL: http://sisupr.mrsu.ru/2013-4/PDF/yuldasheva_l_f_.pdf.
10. Янков А. Книжный краудсорсинг [Электронный ресурс]. URL: http://blog.rgub.ru/libex/?p=7095.
11. Шуровьески Дж. Мудрость толпы. Москва, 2007. 304 с.

УДК 025.7/.9:023.5(477.54)ХДНБ

ВИКОРИСТАННЯ ФОНДУ НОРМАТИВНО-ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ФАХІВЦІВ ХАРКОВА

Кравченко Людмила Іванівна,
завідуюча сектором ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про про роботу відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів ХДНБ ім. В. Г. Короленка з використання фондів нормативно-технічної документації зі стандартизації на допомогу виробництву конкурентоспроможної і якісної продукції, захисту довкілля та здоров'я людини, ощадливого використання природних ресурсів.*
Ключові слова: *науково-технічна документація, стандарти, нормативні документи, дослідження.*

Аннотация. *Освещена работа отдела научно-информационного обеспечения инновационных процессов ХГНБ им. В. Г. Короленко в помощь производству конкурентноспособной продукции, защите окужающей среды, экономного использоавания природных ресурсов.*
Ключевые слова: *научно-техническая документация, стандарты, нормативные документы, исследование.*

Annotation. *The role of the fund of normative and technical documentation for Standardization KSSL them Korolenko in providing information needs of city professionals. It highlights the work with the foundation and reference aids to it.*
Key words: *KSSL them Korolenko, fund regulatory and technical standardization of documentation, reference and search tools, standards, events.*

Людство завжди прагнуло до якості вироблених предметів, речей, продуктів харчування тощо, адже потрібно було гарантувати безпеку використання продукції, процесів, надання послуг, збереження здоров'я людини, навколишнього середовища.

Ще в III ст. до н. е. Арістотель дав визначення поняття «якість». Це, на його думку, відмінність між предметами, поділ за ознакою «хороший-поганий». У ДСТУ ISO 9000:2007 визначено поняття *«якість» – ступінь, до якого сукупність власних характеристик (фізичних, органолептичних, етнічних, часових, ергономічних, функційних) задовольняє вимоги (сформульовані потреби чи очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові).* Нині, в умовах існування атомних електростанцій, погіршення екології, використання складної військової техніки, загострення проблеми безпеки людини, тема якості стає особливо актуальною.

Покращувати якість продукції та послуг можна дотримуючись вимог стандартів та іншої нормативно-законодавчої документації. Слово «стандарт» (від англ. Standard) у буквальному розумінні означає «норма», «зразок», «мірило», а в широкому – це еталон якості, за допомогою якого держава здійснює науково обґрунтоване управління якістю. З розвитком науково-технічного прогресу проблема якості не спрощується, а стає все більш складною як в економічному, так і у соціальному плані.

Управляти і підвищувати якість можливо на основі стандартів та іншої нормативно-законодавчої документації. Стандарти встановлюють вимоги до якості і надійності, методів контролю і випробувань продукції. Створюють однозначну термінологію, системи одиниць, ознак, вимоги до метрологічного забезпечення, маркування, пакування, транспортування, експлуатаційних документів та інформації для споживачів, необхідні для оцінювання та вибору ними продукції. Використання фондів нормативно-технічної документації (НТД) зі стандартизації відіграє значну роль у забезпеченні виробництва конкурентоспроможної і якісної продукції, захисту довкілля та здоров'я людини, ощадливого використання природних ресурсів.

Стандарти та інші нормативні документи складають значну частину нормативної бази економіки країни. Законом України «Про стандартизацію» та ДСТУ 1.2:2015 передбачено етапи розробки стандартів. Розробку національних стандартів здійснюють технічні комітети зі стандартизації, вчені і спеціалісти основних та базових організацій зі стандартизації усіх галузей господарства. На основі результатів науково-дослідних, проектно-конструкторських і дослідницько-технологічних робіт у стандартах встановлюються перспективні вимоги, закладаються не тільки показники, що визначають якість продукції на певному етапі, але й перспективні показники технічного рівня, якості та

економічності, відповідно до яких має проектуватися і освоюватися нова продукція. Національним органом стандартизації в Україні є державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості (УкрНДНЦ)».

З метою забезпечити безкоштовну максимальну доступність нормативних документів (НД) для широких кіл користувачів, суб'єктів господарської діяльності, науково-технічних об'єднань, розробників національних і міждержавних стандартів, членів технічних комітетів стандартизації та окремих громадян інформацією щодо нормативних документів працює відділ науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів (ВІП) ХДНБ ім. В. Г. Короленка, в якому зосереджений фонд нормативно-технічної документації (НТД) зі стандартизації.

Закон про стандартизацію установлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні, містить визначення термінів.

Національний стандарт – стандарт, прийнятий національним органом стандартизації та доступний для широкого кола користувачів;

Нормативний документ – це документ, що встановлює правила, настанови чи характеристики діяльності або її результатів [3]. Цей термін охоплює такі поняття, як «стандарт», «кодекс усталеної практики» та «технічні умови». **Стандарт** – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Стандарти можуть бути розроблені на матеріальні предмети, продукцію тощо та на норми, правила, вимоги до об'єктів організаційно-методичного та загальнотехнічного характеру.

Багатогалузевий фонд нормативно-технічної документації ХДНБ ім. В. Г. Короленка зі стандартизації налічує понад 35 тисяч примірників – це:

- національні стандарти України (РСТУ, ДСТУ, ДСТУ ISO, ДСТУ IEC, ДСТУ EN;
- державні класифікатори, керівні нормативні документи, рекомендації, державні будівельні норми;
- міждержавні стандарти (ГОСТ);
- стандарти міжнародних організацій ISO та IEC;

- стандарти інших країн;
- техніко-економічні нормативи і норми та ін.

Комплектується фонд за рубриками Міжнародної класифікації стандартів, переважно документами з галузей, що відповідають профілю розвитку Харківського регіону. Здійснюється це централізовано відділом наукового формування документних ресурсів і документообміну за участю ВІП на основі «Єдиного профілю комплектування основного, спеціалізованих і підсобних фондів ХДНБ ім. В. Г. Короленка» вітчизняними виданнями та «Профілю комплектування спеціалізованого фонду ВІП». Забезпечення стандартами здійснюється через офіційних агентів з розповсюдження копій нормативних документів (ТОВ «Магазин стандартів», ПРАТ «ХЦНТЕІ», ДП «Харківстандартметрологія»). Як обов'язковий примірник документи надходять переважно від видавництва «Форт». Стандарти, що надійшли до ВІП, підлягають сумарному обліку в «Книзі сумарного обліку спеціалізованого фонду ВІП» та в «Книзі підсобного фонду ВІП» в залежності від видання. Індивідуальний реєстраційний облік документів здійснюється у нумераційному каталозі нормативно-технічної і технічної документації. Одиницею індивідуального обліку є назва стандарту. Організація фонду НД складається із сукупності таких процесів: прийняття, облік, складання бібліографічного запису, предметизація, розміщення та зберігання документів.

Головною умовою ефективного використання фондів НД є підтримання його в актуальному стані, що досягається постійним відслідковуванням за офіційними джерелами інформації відомостей про прийняття нових НД, скасування стандартів, прийняття змін та поправок до чинних нормативних документів, що зберігаються у фонді. У відділі систематично виконується регламентований комплекс вимог до офіційного корегування стандартів протягом терміну їх чинності. Відповідно до інформаційного покажчика «Стандарти», що видає Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості, працівники відділу вносять до нумераційного каталогу та фонду НТД відомості про зміни, поправки, скасування документів, термін чинності. У такий спосіб фонд підтримується в актуальному стані. Окремо існує фонд документів, що втратили чинність.

Користувачам пропонуються інструктивно-методичні та довідкові матеріали, збірники законодавчих актів, періодичні видання з питань стандартизації, термінологічні словники та підручники.

Розвинений довідково-пошуковий апарат до фонду має в своєму складі систему бібліотечних каталогів і картотек, традиційних і електронних, офіційні видання «Каталог нормативних документів» та покажчики «Міждержавні стандарти», «Стандарти Міжнародної організації зі стандартизації». Систему бібліотечних каталогів утворюють нумераційний каталог нормативно-технічних і технічних документів (НТ і ТД), алфавітний каталог НТ і ТД, допоміжний алфавітно-предметний покажчик до нумераційного каталогу НТ і ТД, картотека документів з науково-технічної інформації та бібліотечної справи, алфавітна картотека збірників нормативно-технічних документів, картотека стандартів, що втратили чинність. Наявність багатоаспектного довідково-пошукового апарату дає можливість проведення різних видів пошуку: нумераційного, тематичного, систематичного, предметного.

Фонд нормативно-технічної документації зі стандартизації ХДНБ, що містить національні, міждержавні і галузеві нормативні документи, є підвалинами, на яких ґрунтується система управління якістю, система екологічного керування та система управління безпекою праці.

У 2013 – 2014 рр. працівники ВІП проводили самостійне регіональне дослідження «Фонди нормативно-технічної документації зі стандартизації підприємств та установ м. Харкова», що мало на меті виявити стан укомплектованості і використання стандартів у науково-технічних бібліотеках, інформаційних підрозділах установ Харкова. Об'єктом дослідження були фонди нормативних документів зі стандартизації. Ставилося завдання уточнити коло підприємств і організацій, які мають фонди НТД, потенційних партнерів, з'ясувати їхні можливості та залучити нових користувачів і колективи для міжбібліотечного обслуговування, інформаційного забезпечення, просвітництва. Об'єктом дослідження стали бібліотеки та відділи стандартизації різних підприємств, установ та організацій Харкова. Предметом дослідження були фонди нормативних документів зі стандартизації.

В опитуванні взяли участь 105 підприємств і установ Харкова, погодились відповісти на запитання анкети лише представники 69 з них. Дані дослідження свідчать про те, що відділи зі стандартизації існують майже на кожному підприємстві, науково-дослідному інституті, вищому навчальному закладі, які брали участь у дослідженні. Більшість установ (88%) має фонди нормативних документів. Підкреслюючи роль стандартизації, не можна не погодитися з думкою дослідника І. М. Ліфіна

про те, що жодна наука не може розвиватися без елементів стандартизації, що будь-яка діяльність настільки впорядкована і відповідно ефективна, настільки стандартизована [2]. Роботи з підвищення ефективності виробництва, технічного рівня і якості продукції проводяться з використанням стандартів. На деяких підприємствах працюють технічні комітети, на які покладаються функції з розробки, розгляду і погодження міжнародних (регіональних) та національних стандартів за певним напрямком діяльності. Одним з результатів впровадження підсумків дослідження є поповнення фонду ВІП робочими копіями ДСТУ, які використовуються як довідкові, отриманих від організацій-розробників нормативних документів, де працюють технічні комітети. Торік було одержано 32 таких документи.

Сьогодні у місті для комплектування фондів офіційними примірниками нормативних документів створено усі умови. Працюють агенти «УкрНДНЦ» в системі виготовлення та розповсюдження копій НД на паперових та електронних носіях, захищених ідентифікаційними елементами з легалізації та актуалізації стандартів – це Державне підприємство «Харківстандартметрологія», Приватне акціонерне товариство «Харківський центр науково-технічної та економічної інформації», магазин стандартів. Проте на заваді комплектуванню фондів НД є проблеми з фінансуванням. В умовах економічної нестабільності, дефіциту бюджетних асигнувань працівникам відділу доводиться відмовлятися від комплектування цілої низки джерел.

Підкреслюючи роль і значимість згаданих установ, слід зазначити, що ВІП, в якому зосереджений фонд НТД ХДНБ ім. В. Г. Короленка, прагне зберегти безкоштовний доступ до важливої частини інформаційного масиву бібліотеки, роблячи цим внесок в інноваційний розвиток суспільства. У відділі постійно удосконалюється робота з обслуговування користувачів шляхом застосування сучасних інформаційних технологій. Особливе значення має бажання розкрити важливий офіційний документний ресурс бібліотеки, сприяти розширенню його використання. Цим обумовлено створення у відділі електронної бази даних (БД) «Електронний каталог “Система стандартів з інформації, бібліотечної і видавничої справи” (СІБВС)» та бібліографічного покажчика «Нормативно-технічні документи зі стандартизації у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка на допомогу інформаційній діяльності, бібліотечній та видавничій справі». Покажчик містить 157 бібліографічних описів

нормативно-технічних документів з інформаційної діяльності, видавничої та бібліотечної справи.

БД «СІБВС» містить відомості про всі види наявних у відділі нормативних документів, що стосуються бібліотечної справи. До БД увійшли стандарти не тільки СІБВС, а й «Система оброблення інформації», «Інформаційні технології», «Інформація і документація», «Національна стандартизація», «Державна уніфікована система», «Репрографія», «Система управління якістю», «Страховий фонд документації», документи, якої представленої на сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Також у відділі формується БД «Стандарти», що наповнюється надходженнями нових нормативних документів та плановим ретровводом.

Останнім часом працівники відділу намагаються активніше пропагувати фонд стандартів. Інформація про нові нормативні документи надається на сайті бібліотеки у розділі «Нові надходження» фонду ВІП. Незважаючи на труднощі у відділі розширюється репертуар джерел, активізується реклама фонду стандартів. У 2015 р. створено відеоролик з просування фонду стандартів «Інформаційна скарбничка. Стандарт. Безпека. Якість» і виставлений на YouTube. Нещодавно запроваджено такі нові заходи: дні стандартизатора, тижні якості. Це стимулювало залучення нових читачів (метрологів та стандартизаторів). Цьогоріч підготовлена віртуальна виставка «Стандартизація – основа якості». На базі фонду НТД традиційно проводяться дні інформації, тематичні виставки у читальному залі ВІП, дні фахівця, науково-практичні семінари та практичні заняття для студентства, готуються тематичні добірки з актуальних тем за запитами організацій і установ міста, тижні стандартизатора у вищих навчальних закладах, майстер-класи з провадження європейських стандартів, тренінги.

У відділі користувачам надаються відомості про документи фонду стандартів (наявність, перевірка чинності документів в Україні, у разі заміни – відомості про те, який документ прийнято на заміну, перевірка наявності в стандарті змін та поправок, що містяться в щомісячному інформаційному покажчику «Стандарти» ІПС), бібліографічні та фактографічні довідки на основі документів зі стандартизації, довідки на основі офіційного видання «Каталог нормативних документів» [1]. У ВІП впроваджуються нові методи роботи з популяризації фондів відділу та читання, залучаючи до співпраці різні підприємства. На жаль, останніми роками зникають уславлені колись заводи, не всі працюють НТБ.

У 2012 р. ХДНБ ім. В. Г. Короленка перемогла у номінації «Послуги, які виконуються або надаються у побутовій та виробничій сферах» на конкурсі «Краща продукція Харківщини».

Таким чином, протягом багатьох десятиріч збирання, формування і популяризації фондів нормативно-технічної документації ВІП підтримує тісні контакти з науковими, виробничими та навчальними установами міста, здійснює орієнтацію інформаційних можливостей на актуальні потреби, створює сприятливі умови для інформаційного забезпечення користувачів, підвищення рівня якості продукції з харківською маркою.

Список бібліографічних посилань

1. Кравченко Л. І. Фонди нормативно-технічної документації Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: історія і сьогодення // Бібліотечний форум України. 2014. № 4. С. 23 – 25.

2. Лифин И. М. Стандартизация, метрология и сертификация : учебник. Москва, 2005. С. 65.

3. Про стандартизацію [Електронний ресурс] : Закон України від 5.06.2014 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1315-18/page.

УДК 016:[027.21(477.54-25)ХДНБ:821.161.2Шевченко

ТВОРИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ФОНДАХ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ імені В. Г. КОРОЛЕНКА: ДО 110-РІЧЧЯ ВІДДІЛУ «УКРАЇНІКА» імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Лях Галина Миколаївна,
провідний бібліотекар
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Про зразки літературної спадщини Т. Шевченка – прижиттєві, факсимільні видання, а також присвячені йому бібліографічні покажчики – у фондах Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка.*

Ключові слова: *Т. Г. Шевченко, бібліотечні фонди, друковані каталоги, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка.*

Аннотация. *Об образцах литературного наследия Т. Шевченко – прижизненных, факсимильных изданиях, а также посвященных ему библиографических*

указателях – в фондах Харьковской государственной научной библиотеки имени В. Г. Короленко.

Ключевые слова: *Т. Г. Шевченко, библиотечные фонды, печатные каталоги, Харьковская государственная научная библиотека имени В. Г. Короленко.*

Annotation. *About the samples of the literary heritage of T. Shevchenko – life, facsimile editions, as well as bibliographic indexes devoted to him – in the funds of the Kharkov State Scientific Library named after V.G. Korolenko.*

Key words: *T. H. Shevchenko, library funds, printed catalogs, Kharkov Korolenko State Scientific Library.*

У Харківській громадській бібліотеці (тепер – Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка – ХДНБ) 1906 р. було утворено відділ української літератури – першу книгозбірню національної літератури у Російській імперії [10, с. 24]. Цій події передувала багаторічна робота з літературою «місцевого відділу» («Charcoviensia»), де були зібрані видання з історії, географії, етнографії, статистики, промисловості Слобожанського краю, видання органів місцевої влади. Узагальнені відомості про наявні на той час ресурси і підсумки проведених досліджень викладено у звіті 1905 р. «Про влаштування відділу книг малоросійською мовою» [1, с. 30]. Про діяльність комісії з утворення відділу видань українською мовою та видань іншими мовами про Україну загальним зборам 1 лютого 1906 р. доповів Григорій Миколайович Абрамов. Цими загальними зборами були узгоджені та затверджені правила про заснування українського відділу у Харківській громадській бібліотеці [8, с. XXV – XXVI].

Напередодні 50-ї річниці з дня смерті Т. Г. Шевченка в новоствореному відділі відбулася знакова подія – у 1909 р. Харківська міська дума пожертвувала бібліотеці одноразову грошову субсидію (300 карбованців) та 50 карбованців щороку на український відділ, за умови найменування відділу ім'ям Тараса Григоровича [1, с. 31; 2, с. 3; 11, с. 92; 12, с. 53]. Так було створено «Український відділ імені Тараса Шевченка». Як наслідок – збільшення кількості книг українською мовою за наступні п'ять років вп'ятеро, до 3 000 назв [2, с. 3].

Український відділ проіснував ймовірно до початку 1930-х років, зазнавши і розквіту, і занепаду в період радянської українізації. За цей час у бібліотеці було сформовано вагомий фонд україномовної книги, зокрема прижиттєві видання українських митців красного письменства. Згодом

робота українського відділу, як окремого підрозділу бібліотеки, поступово згортається.

«Відлига» суспільно-політичного життя в Україні середини XX ст. сприяла активізації краєзнавчої діяльності та популяризації країнознавчої літератури загалом. Бібліотечно-бібліографічне забезпечення цих процесів привело до виокремлення відділу краєзнавчої роботи у 1978 р. За доби незалежності названі відділи були об'єднанані під назвою «Україніка» (1993). У 1995-му, неначе у підтвердження мелодійності назви, при відділі «Україніка» відкрито бібліотеку Канадсько-українського центру з унікальним фондом екстеріорики. До вшанування 200-річчя від дня народження поета і відновлення історичної справедливості у 2014 р. відділу повернено ім'я Тараса Григоровича Шевченка.

Урочистості з нагоди відзначення 200-річчя від дня народження поета сприяли активізації інтересу суспільства до його постаті та чимало збагатили вітчизняне шевченкознавство новітніми творчими та науковими розвідками. Науковці завжди вважали і вважають бібліографію шевченкіани, зокрема харківську, цікавим і перспективним напрямком вивчення творчості поета. Лише за останні десятиліття дослідження творів Т. Шевченка ставали предметом публікацій І. Я. Лосієвського [6], С. М. Миценко [7], В. Д. Ракитянської [9], Т. О. Сосновської, В. О. Ярошик [11] та інших. А створені співробітниками відділу «Україніка» до ювілею поета онлайнові проекти здобули визнання на найвищому рівні – Українська бібліотечна асоціація відзначила віртуальну виставку «Слобожанський уклін Кобзареві» (укладач О. М. Дмитрієва) як переможця у проекті «Бібліотека року» [9].

Наразі колекція творів Тараса Шевченка у фондах ХДНБ є найавторитетнішою у місті. Про перші видання творів поета у фондах бібліотеки дізнаємося з друкованого «Каталога Харьковской общественной библиотеки» [3], де з півтори тисячі зареєстрованих тоді видань знаходимо відомості про дві книжки: «Батрачка» (Санкт-Петербург, 1894) та «Кобзарь в переводе русских поэтов» (Санкт-Петербург, 1869).

У 1912 р. новостворений Український відділ та Українська комісія звітували першим у світі «Каталогом книжок українською мовою Українського відділу ім. Тараса Шевченка Харківської громадської бібліотеки» [2], де з поміж 3 000 описів налічується вже 18 творів Т. Шевченка. Окрасою будь-якого бібліотечного зібрання є прижиттєві видання поета, що сьогодні становлять не лише бібліографічну, а й

культурно-історичну цінність. З 15 відомих прижиттєвих видань у ХДНБ ім. В. Г. Короленка зберігаються «Гайдамаки» (Санкт-Петербург, 1841 – з автографом автора, 1844), «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» (1844), «Новые стихотворенія Пушкина и Шавченки» (Лейпциг, 1859), «Кобзар» (Санкт-Петербург, 1860) і перший посмертний «Кобзар» (Санкт-Петербург, 1867). Ці та інші видання творів Т. Г. Шевченка (загалом 38 назв) відображені у Державному реєстрі національного культурного надбання «Книжкові пам'ятки України», сформованого задля збереження і презентації історико-культурної спадщини Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) Національної академії наук України.

НБУВ опікується також укладанням репертуару україномовної, зокрема Шевченкової книги XIX – XXI ст. Підготовлений бібліотекою покажчик «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів» [13] налічує 1748 бібліографічних записів і є найповішим за кількістю включених видань мовою оригіналу і в перекладах мовами світу, опублікованих з 1840 р. по 2013 р. включно. Книги українською мовою (1230 записів, 70%), 518 – іншими мовами світу (в т. ч. 246 – російською мовою або 14% від загалу).

Здійснивши порівняльне бібліографічне дослідження, з'ясували, що з наявного репертуару у ХДНБ налічується 628 окремих томів творів поета, з них 130 – російськомовні (20%), 49 – іншими мовами народів світу (8%). Таким чином, зберігаємо майже 35% опублікованих видань творів Т. Шевченка, в т. ч. – 53% російськомовного масиву, 13% – мовами інших народів світу.

У складі колекції 22% – це збірки «Кобзар», загалом 141 том (у т. ч. 30 примірників (21%) російською мовою). Це численні перевидання та факсимільні відтворення першої опублікованої збірки Т. Шевченка, після виходу друком якої і самого Тараса почали називати Кобзарем. Відомо про 466 видань «Кобзаря» – у фондах ХДНБ зберігаємо третину.

Вивчення бібліотечних фондів та дослідження історії вітчизняної і Шевченкової книги зокрема – важлива складова бібліотечного та бібліографічного обслуговування. Навіть застосовуючи формальні бібліометричні засоби, повсякчас звертаємося до змістовної оцінки творчості Т. Г. Шевченка. Ставлення до його творчості й оцінка значення особи Кобзаря у формуванні громадської думки у різні часи суттєво різнилося. Тому справедливим буде презентувати відомості про наявний

масив творів видатного поета та громадського діяча для самостійного вивчення, узагальнення, подальших наукових розвідок.

Окремі твори Т. Г. Шевченка (62 назви) знайшли відображення у друкованому каталозі «Книги українською мовою у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка, 1798 – 1923 рр.» [5]. Через те, що деякі примірники є пошкодженими або збереглися до нашого часу в незадовільному стані, подані бібліографічні відомості є неповними, це значно ускладнює ідентифікацію видань. Завдячуючи академічному бібліографічному покажчику НБУВ [13] відсутні раніше відомості наразі встановлені або уточнені.

До 110-річчя заснування відділу «Україніка» імені Т. Г. Шевченка підготовлено друкований каталог «Твори Т. Г. Шевченка у фондах Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка». Покажчик подає вичерпні відомості про наявні у бібліотеці твори, є ретроспективним за часом видання відображених документів, багатомовним. Матеріали друкованого каталогу конвертовані до книжкового електронного каталогу і доступні віддаленим користувачам через мережу Інтернет.

Структурно друкований каталог складається з основної частини та низки допоміжних покажчиків: іменного (укладачів, редакторів, художників, авторів вступних статей, передмов, післямов, приміток тощо), хронологічного та покажчиків місць видання, назв поетичних, прозових та образотворчих творів. Частково анотовані бібліографічні описи розміщено за основними розділами авторського комплексу абеткового каталогу. Всередині розділів матеріали розміщено за мовною ознакою: видання українською, російською, іншими мовами. Кожному запису передує шифр зберігання, за яким видання можна замовити у бібліотеці.

Аналіз наявного масиву дозволяє стверджувати про суттєву активізацію видавничої діяльності саме напередодні ювілейних для Тараса Шевченка років. І хоча сторіччя від дня народження поета відзначалося мляво, подальші 125-, 150- й особливо 200-річчя були відзначені пожвавленням друкування його творів, зокрема виданням академічних повних зібрань (у 5 т. – 1939 р., у 10 т. – 1939 – 1964 рр., у 12 т. – 2001 – 2014 рр.).

Складні обставини життя поета спричинили значну його творчого доробку, тому в кожному повному зібранні згадується про новознайдені на той час твори, про уточнення їх назв, хронології написання, варіанти,

редакції, начерки, чернетки. Майже обов'язковими є згадки про ревізії, пропагандистські препарування, цензурні утиски творів (у різні роки – царські, націоналістично-буржуазні, радянські) і беззастережне зарахування попередників-шевченкознавців до псевдо-науковців. В академічному дванадцятитомнику за результатами найновіших наукових розвідок переатрибутовано низку образотворчих творів, додано розділ, що по-новому розкриває творчу спадщину поета – його скульптурні твори.

Перлиною Шевченкової екстеріорики є повні видання творів у семи (Київ, Лейпциґ, Коломия, Вінніпеґ, 1919 – 1920), та у 14 томах (Чикаго, 1959 – 1963). У фонді маємо перший і наступні зібрання творів Т. Шевченка російською (Москва, 1948 – 1949, 1955 – 1956, 1964 – 1965, 1977). Серед непересічних видань – «Кобзар» за редакцією В. М. Доманицького (Санкт-Петербург, 1907, 1908, 1913). Це перше в межах Російської імперії повне видання збірки, до якої включено 216 віршів поета, з яких майже 190 перевірено за рукописами. Саме це зібрання стало найбільш розповсюдженим, майже канонічним, на яке посилалися та яке згодом багато разів передруковували. Але редактор керувався не лише рукописами, не лише «останньою редакцією», а й особистим смаком, складаючи з кількох редакцій (варіантів, чернеток) новий, з творів Шевченка, але не авторський текст. Примірник 1908 р. (друге видання), що зберігається у бібліотеці, оздоблено дарчим золотим тисненням: «*Въ день ангела Мите отъ чертенка Кати*».

Із середини 1930-х років у фонді з'являються «репресовані» видання, нещадно цензуровані вже не царською жандармерією, а органами НКВС. Неблагонадійні люди і книги зазнавали політичних репресій і назавжди зникали з літературного процесу. Не інакше як варварством можна назвати політику видирання передмов, писаних «ворогами народу» і викреслення прізвищ репресованих авторів, редакторів з титульного аркуша і змісту. З'явилася можливість встановити втрачені відомості за академічним покажчиком [13], але для нашої бібліотеки ці втрати невідновні.

Справжню насолоду поціновувачам творчості Т. Г. Шевченка подарують факсимільні видання рукописної спадщини поета «Більша книжка» (1963, 1989, 2013), «Журнал» (1972), «Кавказ» (2003), «Мала книжка» (1963, 1984, 2014), «Мар'яна-черниця» (1997), «Три літа» (1966, 2004, 2013), образотворчі альбоми (2000, 2012).

Літературна і мистецька спадщина Тараса Шевченка є одним із найцінніших надбань в історії українства. Підсумовуючи отримані за

результатами бібліографічної та наукової обробки видань творів Т. Г. Шевченка відомості, переконуємося в необхідності їх узагальнення та подальших розвідок.

Список бібліографічних посилань

1. Євсікова Т. І. Минуле і сучасне відділу Україніки // Історія ХДНБ ім. В. Г. Короленка: пошуки, дослідження, відкриття. Харків, 1996. Вип. 1. С. 29–34.

2. Каталог книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки. Харків, 1912. Т. 1. 104 с.

3. Каталог Харьковской общественной библиотеки : беллетристика и дет. кн., поступившие с 1 янв. 1895 г. по 15 сент. 1896 г. Харьков, 1896. 91 с.

4. Каталог Харьковской общественной библиотеки. Харьков, 1908. Т. 3. 620 с.

5. Книги українською мовою у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Харків, 1995 – 1998. Вип. 1–5.

6. Лосієвський І. Я. Перше видання «Гайдамаків» 1841 року : доля харків. примірників // Шевченкіана на початку XXI століття. Харків, 2004. С. 101–106.

7. Миценко С. М. Зібрання творів Т. Шевченка в колекції екстеріорики ХДНБ // Шевченкіана на початку XXI століття. Харків, 2004. С. 121–125.

8. Отчет Харьковской общественной библиотеки за двадцатый год ее существования… . Харьков, 1906. 98, XXVI с.

9. Ракитянська В. Д. Слобожанський уклін Кобзареві : (до 200-річчя від дня народж. Т. Г. Шевченка) // Тарас Шевченко в просторі сучасної культури. Київ, 2014. С. 93–103.

10. Сафонова В. В. Фундатори вітчизняної бібліотечної науки у Харківській громадській // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. Харків, 2011. С. 20–29.

11. Сосновська Т. О., Ярошик В. О. З шевченкіани ХДНБ // Шевченкіана на початку XXI століття. Харків, 2004. С. 91–100.

12. Танько О. І. «Зразкова і найбільш видатна» // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. Харків, 2011. С. 36–59.

13. Тарас Григорович Шевченко : бібліогр. вид. творів, 1840 – 2014. Київ, 2014. 546 с.

УДК 908:001.4

КРАЄЗНАВСТВО В ПАРАДИГМІ НАУКОВИХ ЗНАНЬ: БАЗОВІ ПОНЯТТЯ

Беценко Тетяна Петрівна,
професор кафедри української мови
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
доктор філол. наук,
Україна, Суми

Анотація. *Зроблено спробу сформулювати основний поняттєвий апарат краєзнавчої науки в аспекті гуманітарних знань. Подано визначення поняття «краєзнавство» та його складових.*

Ключові слова: *краєзнавство, краєзнавчий сітогляд, краєзнавчі знання, краєзнавча сідомість, краєзнавче чуття, краєзначий смак.*

Аннотация. *Сделана попытка сформулировать основной понятийный аппарат краеведческой науки в аспекте гуманитарных знаний. Дано определение понятия «краеведение» и его составляющих.*

Ключевые слова: *краеведение, краеведческое мировоззрение, краеведческие знания, краеведческое сознание, краеведческое чутье, краеведческий вкус.*

Annotation. *An attempt is made to formulate the basic conceptual apparatus of local history science in the aspect of humanitarian knowledge. A definition of the concept of «regional studies» and its components is given.*

Key words: *study of local lore, local lore, local history knowledge, local lore consciousness, local lore, local lore taste.*

Краєзнавство є сферою наукової, культурно-просвітницької, пам'ятко-охоронної діяльності, що пов'язана не тільки з минулим, а й із сьогоденням краю, а також полем громадської діяльності визначеного спрямування. Актуалізоване у другій половині XX ст. поняття «ментальність», тобто світосприйняття особистості як представника певної соціальної групи, має безпосереднє відношення до краєзнвчих уявлень. Краєзнавство безпосередньо пов'язане з поняттям «мала батьківщина».

Актуальність дослідження вбачаємо у потребі сформулювати основний поняттєвий апарат краєзнавчої науки в аспекті гуманітарних освітніх знань. Мета розвідки – з'ясувати поняття «краєзнавство» та

схарактеризувати складники краєзнавчого блоку в парадигмі наукового пізнання.

Краєзнавство – інтегративне науково-дослідне і популяризаторське вивчення природи, географії, історії, економіки, етнографії тощо певної місцевості. Це галузь науки і навчальна дисципліна. Об'єктом науки про рідний край є природа, населення та господарство, мистецтво, культура та історичне минуле окремого регіону. Тривалий час у педагогіці використовували терміни «батьківщинознавство», «вітчизнознавство».

У процесі власне дослідницької чи навчальної краєзнавчої діяльності здійснюється формування краєзнавчого світогляду, краєзнавчої свідомості, краєзнавчого знання, краєзнавчого чуття, краєзнавчого смаку.

Краєзнавчий світогляд – система поглядів на життя, природу, суспільство, сформована на основі спостережень та життєвого досвіду, отриманого в рідномовному середовищі. Життєдіяльність індивіда, оточення, досвід, спілкування у мікросоціумі від народження впливають на формування уявлень, поглядів, переконань про довколишній світ.

Краєзнавча свідомість – сприйняття, розуміння та оцінка довколишнього світу, що здійснюється на основі пізнання різногалузевого досвіду поколінь, осмислення фактів і подій, пов'язаних з минулим рідного краю, з життям та діяльністю персоналій. Спостереження за континуумом, в якому перебуває, зростає, мужніє особистість, мимовільно спричинює вивчення досвіду старшого покоління. На основі аналізу життєвих ситуацій, подій, вчинків інших здійснюється становлення особистості індивіда, формуються його громадянська позиція, суспільна активність, почуття патріотизму, національної гідності, національно-мовної свідомості.

Краєзнавчі знання – обізнаність у різноаспектних питаннях минулого і сучасного рідного краю, наявність відомостей про історико-культурні факти, про життєдіяльність окремих осіб, про події, заходи; сукупність відомостей з економіки, географії, історії, мови, культури, здобутих у процесі навчання, дослідження тощо окремого регіону. Краєзнавчі знання потрібні особистості для того, щоб усвідомлено ідентифікувати себе з мікропростором – «малою батьківщиною» як первинним середовищем етнобуття та макропростором – загальнонаціональним континуумом. Отримані знання про мікросвіт згодом, у процесі набуття особистістю теоретико-практичного досвіду, органічно поєднаються зі знаннями про макросвіт, стануть їх суттєвим

складником і слугуватимуть міцним підгрунтям для подальшого інтелектуального зростання.

Краєзнавче чуття – здатність відчувати, розуміти значущість різногалузевих історико-культурних надбань певного регіону та переживати, палко відгукуватися на життєві події, захоплюватися минулим та сучасним рідного краю; глибоке відчуття необхідності дослідження історико-культурної спадщини «малої батьківщини». Краєзнавче чуття мислиться як підсвідомий потяг до джерел ріднокультурної скарбниці, як духовна потреба у їх пізнанні, пропагуванні.

Краєзнавчий смак – розвинене почуття потягу до вивчення минулого та сучасного рідного краю, здатність до оцінки пам'яток духовної і матеріальної культури, що співвіднесені з певним регіоном. Мати краєзнавчий смак означає добре розбиратися в питаннях історії, культури, мови тощо, пов'язаних із рідним краєм; розумітися на історико-культурних пам'ятках «малої батьківщини»; належно пошановувати матеріальні та духовні надбання краєзнавчої царини. Формування краєзнавчого смаку можливе за умови особистого зацікавлення різногалузевою краєзнавчою проблематикою. Краєзнавчі знання слугують виробленню краєзнавчого смаку.

Краєзнавство треба розуміти як форму ідеологічної і політичної свідомості. Тому краєзнавчі знання становлять фундамент освітньо-виховної, життєводіяльнісної програми – бази особистості.

УДК 908:80:929]:001.89

ЛІНГВІСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблемно-тематичний діапазон біографіки з лінгвістичного краєзнавства

Михно Людмила Петрівна,
магістр, бібліотекар Наукової бібліотеки
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
Україна, Суми

Анотація. *Визначено мету і фундаментальні принципи нового напряму мовознавчої науки – лінгвістичного краєзнавства, основні задання лінгвокраєзнавчих досліджень.*

Ключові слова: *лінгвістичне краєзнавство, дослідження, мовна специфіка, регіон.*

Аннотация. *Определены цель и фундаментальные принципы нового направления языковедческой науки – лингвистического краеведения, основные задачи лингвокраеведческих исследований.*

Ключевые слова: *лингвистическое краеведение, исследование, языковая специфика, регион.*

Annotation. *The goal and fundamental principles of the new direction of the linguistic science – linguistic study of local lore, the main tasks of linguocravedic studies are determined.*

Key words: *linguistic study of local lore, research, language specificity, region.*

Закономірно, що науково-дослідні студії вимагають якісного поглиблення та розширення, що зумовлює появу нових течій, блоків дослідження. Окрему галузь загального краєзнавства становить лінгвістичне краєзнавство. Разом з тим – це новий напрям мовознавчої науки.

Актуальність пропонованого дослідження вбачаємо у потребі популяризації лінгвокраєзнавчого ракурсу наукових пошуків, що важливо в умовах докорінного оновлення вітчизняної науково-освітньої парадигми.

Мета розвідки – з'ясувати поняття лінгвокраєзнавства як науково-дослідного напряму. **Лінгвістичне краєзнавство** – інтегративна галузь мовознавчої науки, орієнтована на вивчення та систематизацію різнорівневих та різноаспектних фактів мови, характерних для окремого регіону, мовної (філологічної) діяльності персоналій, біографічно пов'язаних з краєм. Об'єктом лінгвокраєзнавства є мовне/мовленнєве (культуромовне, мовно-історичне) середовище регіону, предметом – характеристика мовних (мовленнєвих) фактів та явищ, що поширені у визначеному територіальному континуумі, зафіксовані в окремо взятій місцевості і є її характерними ознаками.

Мета лінгвокраєзнавства як наукового напряму і як навчальної дисципліни полягає у всебічному, ґрунтовному вивченні та описові характерних, специфічних мовних особливостей регіону: ознайомленні з етномовною, історико-культурною своєрідністю ареалу, історією взаємовідносин мов, з основними особливостями функціонування мови в різних її формах на території краю. Основними **напрямами** лінгвокраєзнавчих досліджень вважаємо такі:

- формування цілісних уявлень про мовну специфіку міні-регіону;
- ознайомлення з провідними тенденціями в мовленнєвій практиці регіону;
- вироблення умінь і навичок лінгвістичної інтерпретації регіональних проявів мови (аналіз діалектних одиниць, топонімікону, антропонімікону);
- удосконалення навичок польового збору та обробки лінгвістичного матеріалу;
- виховання інтересу та поваги до духовно-матеріальних святинь «малої батьківщини», до мови, культури, етнографічної спадщини рідного краю.

Лінгвістичне краєзнавство як специфічна, детермінована визначеним континуумом царина науково-пошукових студій сприяє розвитку національної самосвідомості, формує основи духовності. Лінгвокраєзнавство ґрунтується на низці підходів. До фундаментальних **принципів** лінгвокраєзнавства належать**:**

1) принцип розвивального навчання і гуманістичної психології: поєднання раціонального, чуттєвого і духовного знання в процесі навчання та виховання особистості;

2) принцип креативності: здатність до творчості, активізація пізнавальних інтересів до вивчення рідної мови; розвиток чуття мови;

3) принцип інтеграції різногалузевих знань: використання відомостей інших наук для пояснення лінгвістичних фактів.

Лінгвокраєзнавчий напрям наукових студій на сучасному етапі є одним із перспективних і таких, що викликає інтерес у науковців, педагогів, взагалі у громадськості. Досягнення лінгвокраєзнавчих пошуків зумовлюють необхідність реалізації здобутих результатів у навчально-виховній роботі в загальноосвітній та вищій школі з метою активізації пріоритетів національно-мовної освіти. Інформація лінгвокраєзнавчого змісту покликана оптимізувати навчально-виховний процес у навчальних закладах різних рівнів, привернути увагу до регіонального матеріалу як особливої царини духовної, культурно-історичної спадщини, посилити інтерес до здійснення дослідних краєзнавчих експедицій.

Популяризація в соціумі здобутків у лінгвокраєзнавчих пошуках пов'язана з вихованням патріотизму, національної гордості, національно-мовної свідомості громадян України. Лінгвокраєзнавча парадигма сьогодні – потреба і вимога часу.

УДК 021(091)(477.54)«18/19»

МЕРЕЖА БІБЛІОТЕК ХАРКОВА У ДРУГИЙ ПОЛОВИНІ XIX ст. – НА ПОЧАТКУ XX ст. ЯК СИСТЕМНИЙ ОБ'ЄКТ

Сєдих Віктор Васильович,
доцент кафедри документознавства
та книгознавства ХДАК, канд. пед. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто мережу бібліотек міста як систему. Визначені соціальні фактори, що на неї впливають, склад двох підсистем – універсальних і спеціальних бібліотек, окреслені зв'язки між книгозбірнями, визначені бібліотеки – системоутворюючі елементи.*

Ключові слова: *бібліотечна мережа, публічні бібліотеки Харкова, народні бібліотеки Харкова, наукові бібліотеки Харкова, професійні товариства, культурологічні товариства, Фундаментальна бібліотека університету, Харківська громадська бібліотека.*

Аннотация. *Рассмотрена сеть библиотек города как система. Определены социальные факторы, которые оказывают на нее влияние, состав двух подсистем – универсальных и специальных, определены библиотеки – системообразующие элементы.*

Ключевые слова: *библиотечная сеть, публичные библиотеки Харькова, народные библиотеки Харькова, научные библиотеки Харькова, профессиональные общества, культурологические общества, Фундаментальная библиотека университета, Харьковская общественная библиотека.*

Annotation. *The article examines the libraries network of the city as a system. The social factors that influence on it are determined, the composition of the two subsystems - universal and special, libraries – system-forming elements are defined.*

Key words: *library network, public libraries of Kharkiv, people's libraries of Kharkiv, scientific libraries of Kharkiv, professional societies, culturological societies, The Main library of the university, Kharkiv public library.*

Мережа бібліотек Харкова у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. як системний об'єкт ще не досліджувалася. Звісно, що є серйозні публікації про окремі книгозбірні названої локації [1; 3; 12; 21; 22], але системний погляд надає можливість по-іншому відобразити їх діяльність на користь місту, що невпинно прогресувало. Хоча досліджується тільки мережа (система) харківських бібліотек, та наведені тут відомості,

положення, висновки з певним застереженням можуть стосуватися інших міст Імперії, зокрема: Київ, Катеринослав, Одеса, Луцьк тощо, але особливо по університетським з розвинутою промисловістю, надати імпульс для інших подібних регіональних досліджень.

Отже, Харків у цей період був одним з кількох десятків губернських міст Російської імперії, за статусом – провінційне місто. Однак Харківський імператорський університет, один з найперших в країні, заснований, як відомо, у 1805 р., підніс статус міста до центру великого навчального округу, який охоплював кілька сусідніх губерній. Харків «всотував» тогочасну еліту не тільки із сусідніх регіонів (викладачів, фахівців, майбутніх студентів тощо), але й з віддалених куточків Росії, навіть Західної Європи (професори). Заснування університету, його подальший розвиток зміцнювало бібліотечне життя міста. До незначної кількості малопотужних міських бібліотек, крім значної книгозбірні Колегіуму, долучилася фундаментальна, академічна бібліотека університету із сталим фінансуванням, досвідченими кадрами, вимогливими читачами [3].

У свою чергу, навколо університету організовуються і групуються нижчі за рівнем освіти навчальні заклади – гімназії, прогімназії, реальні училища, нижні школи тощо. Поступово до всіх освітніх закладів приєднуються бібліотеки як підрозділи цих установ, а учні, викладачі, інший персонал формують різні категорії майбутніх читачів публічних бібліотек. Так, учні гімназій віддавали перевагу публічним бібліотекам, а кістяк читачів народних бібліотек становили менш заможні учні нижчих шкіл.

З другої половини XIX ст. до початку XX ст. кількість жителів міста збільшується з 50 до 200 тис. [1; 14]. Збільшується й кількість навчальних закладів. Якщо в останній чверті століття в Харкові діяли три вищих навчальних заклади (ВНЗ), то у 1917 р. – 8. А загальна кількість шкіл дорівнювала 127 [1; 14]. У переважній більшості шкіл були відкриті бібліотеки, причому деякі гімназіальні (Перша харківська гімназія) бібліотеки нараховували понад 5 тис. документів. Харків посідав третє місце в країні за чисельністю учнів і студентів на тисячу мешканців. Значна частина студентів, учнів гімназій одночасно були читачами й міських бібліотек. Велика кількість бібліотек навчальних закладів утворила специфічне, дуже сприятливе середовище для розвитку бібліотек.

Крім закладів освіти на формування мережі бібліотек міста впливали наукові інституції. Професор Д. І. Багалій скромно зазначив, що з декількох десятків місцевих науковців у другій половині XIX ст. дійсно визначних було небагато, але були вчені другого рівня, без яких розвиток науки був би неможливий. Вони наполегливо формували документопотік наукових творів, частина з яких залишала помітний слід в науці. А скільки талановитих харківців переїхали до столиці, уславивши там вітчизняну науку! Отже, науковці становили соціальну групу, яка була найбільш зацікавлена у розвитку місцевих бібліотек.

Особливістю науки в Російській імперії було те, що вона розвивалася не тільки в Академії наук, але й переважно в університетах. У Харкові на той час академічних установ ще не існувало, отже, університетські викладачі об'єднувалися в наукові товариства за професійними зацікавленнями. У першій половині XIX ст. товариства діяли виключно при університеті. У другій половині століття наукові товариства усамостійнюються, кількість їх зростає. Членами таких товариств стають не тільки чинні професори або доценти університету, але й харківські інтелектуали з інших навчальних закладів, навіть деякі священики, небайдужі до дослідницької діяльності та без наукового ступеня.

Виникнення та подальша діяльність товариств виключно позитивно вплинула на бібліотечне життя міста. По-перше, при товариствах створювалися спеціальні книгозбірні. По-друге, науковці, як ніхто інший, були зацікавлені у розбудові бібліотечної мережі взагалі, бібліотек інших типів, оскільки науково-дослідницька діяльність потребує великої кількості джерел інформації, зосереджених у різних книгозбірнях, не тільки у межах певної локації. Тому вони, зокрема, підтримали проект відновлення першої Харківської публічної бібліотеки, взяли безпосередню участь у його реалізації. Майже все правління Харківської громадської бібліотеки – це науковці.

Духовна інфраструктура міста була представлена релігійними організаціями та установами. Не дивлячись на ослаблення впливу церкви на світське життя, він залишався значним. У Харкові діяло 40 церков, один монастир. На базі славнозвісного Харківського колегіуму була утворена Духовна семінарія, у місті працювали Єпархіальне училище для дівчат, церковнопарафіяльні школи. Їх організаційна структура включила бібліотеки, які забезпечували релігійні відправи, духовну освіту і виховання тощо. Православна церква у другій половині XIX ст. вже

сформувала потужну бібліотечну мережу, яка й донині не зазнала значних змін.

Якщо вищенаведені соціальні чинники сприяли формуванню, головним чином, мережі спеціальних бібліотек, то поява у Харкові культурологічних товариств збагатила мережу міських бібліотек загальнодоступними книгозбірнями, публічними та народними. Складається враження, що всі освічені харківці у той час об'єднувалися в ті чи інші товариства, зокрема, крім культурологічних, у професійні, громадські.

Неперевершеним був вплив і внесок у становлення і розвиток народних бібліотек Харківського товариства поширення у народі грамотності (ХТГ, засноване 1869 р.) [15 – 17; 21]. Після десятиліть забуття лише на початку 1990-х років учені змогли об'єктивно поцінувати заслуги товариства. Це сотні освітніх, позаосвітніх закладів, громадських ініціатив, об'єктів тощо із прикметником «народні»: народні школи, бібліотеки, дома, бібліотекарі, вчителі, читання, чайні тощо. Тандем харківських земських організацій і ХТГ змінив бібліотечне «обличчя» Харківщини. Практично жодна з губерній Імперії не мала таких результатів – майже 800 народних бібліотек вкоренилися в духовне життя регіону[6]. Але ж це не тільки бібліотеки і школи, а ще й ліквідація неписьменності і отже, шлях до формування стійкої потреби в книзі, інформації взагалі [15; 21].

У Харкові з другої половини XIX ст. набирає обертів місцева преса, видавнича діяльність, книжкова торгівля, які разом із бібліотеками сприяють задоволенню інформаційних потреб за допомогою документів. Так, до двох друкарень, які працювали протягом століття (при Харківському губернському правлінні та при імператорському університеті) додаються приватні; крім офіційної газети «Харьковские губернские ведомости» починають виходити приватні газети, зокрема, такі популярні серед харківців, як «Южный край», «Утро»; розвивається спеціальна журналістика, представлена газетою «Епархиальные ведомости», журналом «Вера и разум» тощо.

Книжкові крамниці (книгарні числом до 20) локалізуються в історичному центрі міста. Жителі Харкова передплачують десятки назв періодичних видань з Києва, Москви, Санкт-Петербурга та інших міст.

---

[6] Діяльність народних бібліотек розглядається в інших публікаціях.

Видавнича справа, книгорозповсюдження сприяють формуванню (відкриттю і розвитку) приватних і передплатних бібліотек, кабінетів для читання, які за певну плату задовольняють професійні або дозвіллєві інформаційні потреби: публічна бібліотека і кабінет для читання О. Іозефовича; бібліотека і кабінет для читання М. Савич; кабінет для читання О. М. Гольдман-Новицької; південна театральна бібліотека В. М. Лігди тощо. Звісно, що їх кількість постійно змінюється, але завжди відкритими для клієнтів залишаються до десяти об'єктів.

Фактори зовнішнього впливу на мережу харківських бібліотек будуть неповними, якщо не зважати на промисловість міста. У другій половині століття індустрія розвивалася значними для того часу темпами, що було органічно пов'язане з ростом вугільно-металургійної бази в Донбасі. Завдяки вигідному географічному місцеположенню Харкова, розташованого на залізничній магістралі, що з'єднує Донбас із центральним регіоном країни, місто поступово перетворювалося на великий торговельний і промисловий центр. Цьому ще й сприяло скасування кріпацтва. Селяни, які не мали землі, масово ринули до міста. Місто швидко русифікувалося не тільки через урядові заборони української мови, але й через названий економічний фактор. До Харкова масово прибували мешканці сусідніх російських губерній.

Отже, в місті відносно швидкими темпами розвивається промисловість, залізничне будівництво, зростає кількість банківських, комерційних організацій і установ. Швидко збільшується кількість робітників. На початку XX ст. у місті налічувалося понад 1200 підприємств, де працювали майже 17 тис. осіб [14]. Одночасно місто потребує інженерів, інвесторів, управлінців, чиновників, тобто високо кваліфікованих кадрів. Усі вони зацікавлені у розбудові бібліотек. З одного боку, загальнодоступні книгозбірні долучаються до здобуття початкової освіти робітників, організації їхнього дозвілля, а з другого, спеціальні бібліотеки забезпечують оперативною інформацією промислові об'єкти, професійне зростання й оновлення кадрів. Промисловий «вибух» урізноманітнює типово-видовий склад міських бібліотек книгозбірнями для фахівців та для робітників, безпосередньо наближених до виробництва. Перші є більш технологічними, виробничими, другі – більш культурологічними. Маючи різне спрямування, вони обслуговують один економічний об'єкт.

Отже, під впливом наведених соціальних факторів бібліотечна мережа міста трансформується. Якщо на початку другої половини XIX ст. його інформаційні потреби задовольняли близько 10 книгозбірень, то на початку XX ст. їх кількість збільшується в рази. Вважаємо, що було щонайменше понад 100 бібліотек на 250 тис. жителів. Переважна більшість книгозбірень відкривається на зламі 1880 – 1890 років. Вони охоплюють різні регіони міста та різноманітні відомства.

Зокрема, освітню, просвітницьку та дозвіллєву функції виконують самостійні загальнодоступні бібліотеки, а саме: Харківська громадська бібліотека (ХГБ), п'ять народних. Їх діяльність постійно досліджується науковцями і отже, висвітлюватись нами не буде, крім бібліотек, організованих Товариством тверезості. Внесок цього товариства у формування культури народу був менш значним у порівнянні з ХТГ, але продуктивним і позитивним у точках впливу! Членам Товариства тверезості вдалося наприкінці XIX – на початку XX ст. відкрити кілька бібліотек і читалень. Досить часто місцем їх перебування були чайні. Але на Основі (околиця міста) у 1908 р. це товариство відкрило бібліотеку-читальню у трьох кімнатах театру Квітки. Читальня користувалася популярністю: мала 265 абонентів, а постійними читачами і відвідувачами були також учні п'яти місцевих шкіл. Бібліотечний фонд – 5 тис. документів, передплата – 10 назв журналів і газет, якісна дитяча література, кваліфіковане обслуговування (влітку бібліотека відкрита щодня) – вагомі показники, що її характеризують. Цікаво, що Товариство тверезості організувало у Костянтинограді (нині Красноград) бібліотеку, яка проіснувала майже 10 років! [28].

Новиною в громадському житті міста за відсутністю елементарних ознак громадянського суспільства стали численні товариства – наукові, культурологічні, за професійними інтересами. Користь від цих громадських об’єднань для бібліотечної справи була очевидною. До структури товариств включались бібліотеки, які сприяли вдосконаленню специфічних функцій цих об'єднань. Зокрема, культурологічні товариства відзначились у створенні народних бібліотек, читалень, проведенні народних читань. Так, в 1902 р. комісія з народних читань ХТГ провела 129 заходів, на яких були присутні 17,5 тис. осіб. Читання проводилися в Народному домі, тюрмі, нічліжках тощо. Художня декламація, музика, відеозображення на екрані утворювали чудову атмосферу для сприйняття текстів і користувалися неабиякою популярністю у харківців [5].

Професійні товариства організовували бібліотеки задля духовного зростання, гідного проведення дозвілля для своїх членів. Зокрема, такі книгозбірні існували при товариствах допомоги прикажчикам, взаємодопомоги ремісників, трудящих жінок, харківських чиновників тощо. Так, бібліотека прикажчиків налічувала 3 тис. книг, передплачувала журнали, в цілому витрачала на комплектування 200 руб. (1891 р.). Зауважимо, що книгозбірні при лікарнях, притулках, тюрмах, армійські були цілком орієнтовані на дозвіллєву функцію [16 – 17; 25].

Найбільші об'єкти промисловості, торгівлі, харківської залізниці формували бібліотеки для власних робітників і службовців. Ті, що обслуговували робітників, мали культурологічний напрям діяльності, інші, для службовців – виробничий. Діяльність бібліотек культурно-просвітницького спрямування є недостатньо дослідженою, хоча професор Д. І. Багалій у монографії «История города Харькова за 250 лет его существования» [1] висвітлює деякі особливості роботи книгозбірні робітників казенних винних складів. Ця бібліотека була відкрита у 1894 р. з ініціативи самих робітників як і Перша народна бібліотека імені Некрасова ХТГ. Додамо, що з 180 працюючих 120 записались в бібліотеку! Фонд бібліотеки на той час налічував лише 335 книг, у 1903 р. зростає до 1049 книг, а кількість читачів – до 141. Був надрукований каталог.

Під патронатом ХТГ на цьому підприємстві організовувались народні читання, був створений театр, хор та оркестр. Турбота про дозвілля робітників сприяла їхньому духовному збагаченню, покращувала побутові умови, настрій людей. По закінченні трудового дня переважна більшість трудящих поспішала до бібліотеки, оркестру тощо [1; 7 – 8].

Адміністрація Курсько-Харківсько-Севастопольскої залізниці разом з ініціативною групою службовців організувала дві бібліотеки. У 1906 р. при залізничних майстернях була відкрита бібліотека для майстрових і робітників, отже, стала елементом виробництва та матеріального побуту. Так само, як книгозбірні казенних складів її діяльність мала освітнє й культурницьке спрямування. Очільником бібліотеки, популярної серед залізничників. був інженер П. Ф. Ключинський. Кількість абонентів (читачів) – 660, бібліотечний фонд – 4000 документів, книговидача – 30 тис. На передплату періодичних видань виділялось 3000 руб. (дані 1899 р.) [11; 13; 25]. За читання була встановлена незначна плата – 10 коп. на місяць.

Інша бібліотека, як структурний підрозділ залізниці, була зорієнтована на професійні інформаційні потреби, отже, має бути визначена як спеціальна. Ця книгозбірня відкрилася для читачів на початку 1890-х років, ініціатором створення був С. Н. Парчевський, він же став головою Комітету (виборчий орган управління) і представляв Харків як делегат Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи в 1911 р. [11; 13; 25]. На початку століття фонд бібліотеки налічував майже 10 тис. документів, передплачувалося 30 періодичних видань, а приміщення знаходилося на другому поверсі вокзалу Ми вважаємо, що матеріальне становище книгозбірні було не зовсім задовільним, оскільки фінансування адміністрацією було лише частковим; здебільшого бібліотека утримувалася на пожертви, проте, організація роботи була відмінною. До мережі залізничних бібліотек також належали книгозбірні Харківсько-Миколаївської залізниці (засновані у 1897 р.) та залізничної лікарні (1898 р.).

Мережа спеціальних бібліотек поступово охоплювала різноманітні сфери матеріального виробництва, духовної культури. У Харкові та в губернії були створені сільськогосподарські бібліотеки. За період з кінця XIX до початку XX ст. їх налічувалось кілька десятків. Так, у 1902 р. була організована книгозбірня при Харківській повітовій земській управі на кошти, зібрані земськими зборами. При бібліотеці безплатно роздавали науково-популярну літературу із сільського господарства. Існували бібліотека при Товаристві акліматизації, що спеціалізувалася на інформаційному забезпеченні бджільництва, шовківництва, рибництва (200 документів), книгозбірня Харківського сільськогосподарського товариства тощо.

Діяльність наукових товариств урізноманітнює, зміцнює підсистему спеціальних бібліотек міста. Найбільшою серед них, безперечно, була бібліотека Медичного товариства (1860 р.). Медицина – динамічна галузь, що потребує постійного оновлення інформації, обміну знаннями, методиками. Отже, товариство сформувало якісний за змістом і значний за кількістю фонд – 8 тис. документів (кінець XIX ст.), 19 тис. документів (1911 р.), одержувала 69 назв журналів різними мовами, у т. ч. 15 – французькою, 5 – англійською; надходили дисертації з медицини, що захищались у наукових медичних закладах Російської імперії. Фонд був відображений в друкованих систематичних каталогах. Вартісну бібліотеку було створено в лоні Харківського історико-філологічного товариства. Це

теж була спеціальна дослідницька книгозбірня гуманітарного профілю [21].

Харків, як центр промисловості півдня Росії, потребував технічних бібліотек. Але у період, що досліджується, таких установ було недостатньо. Навіть у США, Великій Британії їх почали створювати тільки в останній чверті XIX ст., оскільки у бібліотекарів-дослідників ще не було чіткого уявлення, якою має бути така бібліотека. Однак у Харкові у 1897 р. на виконання рішень з'їзду гірничих промисловців було створено технічну бібліотеку для них, фонд якої у 1917 р. становив 10 тис. документів [21].

Слід зауважити, що потребує додаткового дослідження бібліотечне обслуговування найбільших промислових підприємств міста таких, як паровозобудівного, фон-Дітмара, Гельферікс-Саде тощо. Нам відомо, наприклад, що в деяких промислових регіонах країни з ініціативи службовців (інженерів) були на той час створені технічні бібліотеки на підприємствах. Взагалі у Харкові існували сприятливі умови для розвитку технічних бібліотек, зокрема, це існування Харківського технологічного інституту (ХТІ, 1885 р.). Бібліотека вишу за змістом була технічною, багатогалузевою, а за призначенням – науково-навчальною. Випускники-інженери за роки навчання ясно усвідомлювали значення бібліотеки для своєї кваліфікації. Отже, могли б ініціювати відкриття технічних бібліотек за місцем служби.

Технічна бібліотека ХТІ була найбільшою серед галузевих бібліотек, налічувала 30 тис. документів, відображених у бібліотечних каталогах. Очолював бібліотеку відомий фахівець бібліотечної справи, учасник Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи М. Л. Семенчинов. Проте високий професійний рівень обслуговування, мабуть, не завжди задовольняв студентів, оскільки при ХТІ вони мали власну бібліотеку [27].

Кожне університетське місто ніколи не обмежувалося одним вищим навчальним закладом. Харківський університет (1805 р.) дав поштовх для розвитку різних за рівнем освіти навчальних закладів, у т. ч. професійних, вищих. Як відомо, у кожному закладалася фундаментальна бібліотека. Таким чином, у складі спеціальних бібліотек книгозбірні ВНЗ створили власну «нішу». З одного боку, вони забезпечували інформацією навчальний процес, а з іншого – наукову діяльність. Бібліотеки вишів обслуговували викладачів, студентів, допоміжний персонал. Особливості їх діяльності відображені у збірнику «Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова» [18]. Найбільший внесок у дослідження цих

бібліотек зробила Н. М. Березюк. Вона оприлюднила три монографії, а також статті, присвячені історії бібліотеки Харківського університету [2 – 3; 18]. Отже, до мережі спеціальних бібліотек міста до 1917 р. ввійшли вісім книгозбірень, з яких найбільшою за усіма показниками була фундаментальна бібліотека імператорського (державного) університету (259 тис. документів). Очолював цю бібліотеку ще один делегат Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи К. І. Рубинський, один із фундаторів українського бібліотекознавства [2]. Не випадково, що бібліотека університету стала одним із центрів бібліотечних інновацій в країні: залучення до бібліотечної роботи жінок; конкурсні іспити на заміщення вакантних посад; випробувальний термін; проект підготовки професійних бібліотекарів при університеті; систематично-форматна розстановка бібліотечного фонду; створення сприятливих умов для обслуговування студентів, а не тільки викладачів; збільшення повноважень бібліотекаря (директора) у прийнятті рішень (отже, зменшення впливу ректора і професорів на роботу бібліотеки) тощо. Таким чином, університетська бібліотека фактично стала методичним центром не тільки для бібліотек харківських вишів, але й для інших спеціальних книгозбірень. Навколо університетської бібліотеки формується підсистема спеціальних бібліотек, які обслуговують науковців і фахівців освіти, науки, промисловості, сільського господарства.

Інші бібліотеки міста поступово об'єднуються в підсистему універсальних бібліотек навколо ХГБ, яку слід розглядати як системоутворюючий елемент, де-факто ще один методичний центр для бібліотек міста. ХГБ так само, як фундаментальна бібліотека університету була центром інновацій. У складі цієї книгозбірні діяв кабінет бібліотекознавства, який надавав методичну допомогу [23].

Універсальні книгозбірні були зорієнтовані на освітню, просвітницьку та дозвіллєву функції. Серед них були загальнодоступні, зокрема ХГБ, п'ять народних бібліотек, а також обмеженого доступу, тобто бібліотеки професійних об'єднань при лікарнях, гарнізонах, «ночлежках», тюрмах, притулках. Звертаємо увагу на те, що у 1880-х роках спільно з тюремною адміністрацією ХТГ відкрило в тюрмах 12 бібліотек із загальним фондом 6 тис. примірників [21 – 22; 26].

Окрему групу універсальних бібліотек складали комерційні книгозбірні, які комплектувалися відповідно до читацької «моди», чи за певною спрямованістю, наприклад, театральна, бібліотека книг

французькою мовою тощо. Їх кількість скоротилася після відновлення роботи ХГБ (1886 р.) [10; 19; 21; 29]. Таким чином, на початку XX ст. у Харкові сформувалася майже сучасна мережа бібліотек (системний об'єкт), універсальних і спеціальних, різного призначення, ступеня доступності, яка задовольняла інформаційні потреби городян, надаючи у тимчасове використання, в основному книги і періодичні видання. Такий спосіб поширення інформації вже сприймався суспільством як звичайний і навіть комфортний. Громадський рух за створення бібліотек був неспроможний зупинити навіть уряд і був змушений пристати до нього, але й одночасно контролювати!

Держава фінансувала лише незначну кількість міських бібліотек, наприклад ВНЗ, але органи місцевого самоврядування регулярно надавали субсидії на утримання ХГБ, народних бібліотек, підтримували діяльність культурологічних товариств. Книгозбірні сформували позитивний імідж Харкова як інтелектуального центру, інтелігентного міста.

Харківська бібліотечна мережа була подібною до інших губернських міст за типово-видовим складом бібліотек. Але як відкрита система, звісно, мала особливості. Наприклад, у Києві, Одесі на початку XX ст. були відкриті просвітянські бібліотеки (українські), книгозбірні єврейської меншини, бібліотеки для дітей. У Харкові бібліотечне обслуговування цих соціальних груп забезпечувала ХГБ, у складі якої існували відповідні відділи. Тут була сформована наукова бібліотечна школа, яка стала фундаментом українського бібліотекознавства, підготовлена база для спеціальної бібліотечної освіти.

Оскільки мережа бібліотек перебувала в стадії становлення, книгозбірнями ще не були охоплені усі соціальні сфери, галузі виробництва, не був сформований апарат (підсистема) управління, проте, напрямок розвитку був прогресивним. Саме на фундаменті бібліотечної мережі, сформованої в місті у другий половині XIX ст. – на початку XX ст., була побудована сучасна розвинута система бібліотек Харкова.

Список бібліографічних посилань

1. Багалій Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905-й год). В 2 т. Т. 2 : (XIX-й и начало XX-го века). Харьков, 1993. С. 747–779.

2. Березюк Н. М. К. И. Рубинский: библиотекарь, библиотековед, библиограф (1860 – 1930). Харьков, 2010. 321 с.

3. Березюк Н. М., Левченко И. Г., Чигирина Р. П. Библиотека Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина за 200 лет (1805 – 2005). Харьков, 2006. 390 с. : ил.

4. Библиотека Харьково-Николаевской железной дороги // Южный край. 1897. 20 янв.

5. Библиотека и воскресные чтения для мастеровых // Южный край. 1897. 14 февр.

6. Библиотека для мастеровых и рабочих // Южный край. 1897. 5 сент.

7. Библиотека для рабочих // Южный край. 1898. 10 сент.

8. Библиотека для рабочих [казенного винного склада] // Южный край. 1899. 2 нояб.

9. Библиотеки для нижчих чинов // Южный край. 1897. 6 февр.

10. Бондаренко С. К. Становлення модерної культури читання в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Харківської губернії). Харків, 2015. С. 101–135.

11. Деятельность библиотеки Курско-Харьково-Севастопольской железной дороги // Южный край. 1897. 13 янв.

12. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті. Київ, 2009. С. 9–71.

13. Железнодорожная библиотека [Курско-Харьково-Севастопольской железной дороги] // Южный край. 1898. 10 окт.

14. Історія міста Харкова XX століття / О. Н. Ярмиш [та ін.]. Харків, 2004. С. 6–150.

15. Коломиєць Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869 – 1920 рр.). Харків, 1995. 378 с.

16. К устройству библиотек по тюрмам Харьковской губернии // Южный край. 1897. 16 окт.

17. К организации тюремных библиотек // Южный край. 1898. 9 июля.

18. Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова. Харьков, 2001.

19. Полянська Н. І. Передісторія : перші бібліотеки на Харківщині // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. Харків, 2011. С. 8–20.

20. Ракитянська В. Громадкість та її роль в історії розвитку бібліотечної справи в Харківській області // Бібліотечна планета. 2001. № 4. С. 36–37.

21. Сєдих В. В. Історія бібліотечної справи в Україні. Харків, 2013. С. 49–123.

22. Сєдих В. В. Бібліотеки Харківщини: минуле, сучасне, комунікації // Короленківські читання 2012. Харків, 2013. С. 173–181.

23. Сєдих В. В. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка : внесок у бібліотечну справу України XX ст. // Від XIX до XXI століття: трансформація б-к у контексті розвитку суспільства. Харків, 2011. С. 18–31.

24. Сєдих В. В. Бібліотечний Харків у XIX ст. – на початку XX ст. за історичними розвідками Н. Я. Фрідьєвої // Вісник Харківської державної академії культури. 2014. Вип. 45. С. 203–211.

25. Учреждение библиотеки при больнице [Комитет библиотеки Курско-Харьково-Севастопольской железной дороги] // Южный край. 1898. 17 мая.

26. Фридьева Н. Я. Бесплатные народные библиотеки в г. Харькове в период первой русской революции // Ученые записки ХГБИ. Харьков, 1956. Вып. 2. С. 141–162.

27. Фундаментальная библиотека [ХТИ] // Южный край. 1898. 22 апр.

28. Харьковское губернское попечительство о народной трезвости // Южный край. 1898. 18 февр.

29. Южная театральная библиотека // Южный край. 1897. 10 июля.

УДК 027.54(477.83-25):[025.2:02](091)

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА АНАЛІЗ СКЛАДУ ФОНДУ ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. СТЕФАНИКА

Мудроха Валентина Олександрівна,
завідуюча відділом бібліотекознавства
Львівської національної наукової бібліотеки
України імені В. Стефаника,
Україна, Львів

Анотація. *Розглянуто особливості формування фонду документів з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства та інформаційної діяльності відділу бібліотекознавства ЛННБ України ім. В. Стефаника. Особливу увагу приділено видовому складу документів. Схарактеризовано форми і методи розкриття фонду.*

Ключові слова: *бібліотечний фонд, формування фонду, відділ бібліотекознавства, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.*

Аннотация. *Рассмотрены особенности формирования фонда документов по вопросам библиотековедения, библиографоведения, книговедения, документоведения и информационной деятельности отдела библиотековедения ЛННБ Украины*

им. В. Стефаника. Особое внимание уделено видовому составу документов. Охарактеризованы формы и методы раскрыт фонда.

Ключевые слова: *библиотечный фонд, формирование фонда, отдел библиотековедения, Львовская национальная научная библиотека Украины имени В. Стефаника*

Annotation. *This article considers some of the issues concerning of formation of library collection on library science, bibliography, book science, documentation and information activity of Library science department of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. Main attention is paid to species of documents. The characteristics of forms and methods of revealing of the Library science department's collection.*

Key words: *library collections, forming of collection, Library science department, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.*

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (ЛННБ) є державним сховищем унікальних рукописних та друкованих пам'яток української книжкової культури, творів українського та зарубіжного мистецтва, інших документів, в яких зосереджено загальнонаціональний інформаційний потенціал на всіх видах носіїв інформації, що створюються в Україні та світі. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 1709 від 19.12.2001 р., 3 млн 725 тис. одиниць зберігання унікальних документів Бібліотеки віднесені до наукових об'єктів, що мають виняткове значення для української науки та визначені як національне надбання України. Діяльність ЛННБ здійснюється в межах Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 р., який гарантує право громадян на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках.

Одним із основних завдань Бібліотеки від початку заснування і до наших днів залишається забезпечення раціонального використання всіх документів, що становлять фонд, а також найширшого доступу до них читачам усіх категорій з науковою, пізнавальною, культурною, навчальною та виробничою метою. Важливою складовою частиною бібліотечного фонду є документи з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства й інформаційної діяльності. З метою оперативного та якісного задоволення професійних потреб фахівців бібліотечно-інформаційної галузі документи з названої тематики у провідних бібліотеках України виокремлено та сформовано

спеціалізовані структурні підрозділи: кабінети, читальні зали, відділи бібліотекознавства.

Історії створення, організації роботи цих структурних підрозділів присвячено такі праці: *Масловська С. М. Бібліотекознавчий фонд НБУВ: формування та використання* [7], *Косяк С. Організація роботи читального залу бібліотекознавчої літератури НБУВ у контексті підвищення фахового рівня бібліотечних працівників* [4], *Кунанець Н., Мудроха В. Відділ бібліотекознавства* [5], *Глазунова Л. В., Скорик О. П. Кабінет бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної ХДНБ ім. В. Г. Короленка: історія, сьогодення, перспективи* [1], *Капустіна Н. З історії створення відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки (до 100-річчя першого відділу бібліотекознавства в Україні)* [3], Перепеча А. М. *Столетие первого библиотековедческого фонда* [10], Подгайная А. В. *История становления и развитие традиций отдела библио-тековедения в ХГНБ им. В. Г. Короленко* [11], *Рубан А. Кабінет бібліотекознавства Державної науково-педагогічної бібліотеки України та його фонд видань кінця XIX – першої половини XX ст.* [13].

Фонд відділу бібліотекознавства, як складова частина фонду Бібліотеки, почав формуватися з часу заснування кабінету бібліотекознавства у 1940 р. [8]. Здійснював керівництво кабінетом бібліотекознавства доктор польської філології Франц Францович Пайончковський, який займався формуванням фонду новоствореного підрозділу. Згідно з наказом директора Львівської філії Бібліотеки АН УРСР Т. Зеленка про обов'язкову передачу всіх матеріалів з бібліотекознавства з інших структурних підрозділів установи до кабінету бібліотекознавства фонд кабінету активно поповнювався [9]. Ф. Ф. Пайончковський звертався у листах до провідних бібліотек СРСР та бібліотек Харківського бібліотечного інституту, Московського інституту бібліотекознавства, Московського державного університету з проханням надіслати матеріали та дублети видань з питань бібліотекознавства.

Одним із напрямків діяльності новоствореного кабінету згідно з «Положенням про кабінет бібліотекознавства» зазначалося *«...комплектування літератури та матеріалів з бібліотекознавства», «Комплектування кабінетської бібліотеки за спеціальним профілем ... бібліотекознавство (теорія, історія, організація, методи роботи, каталоги, типи бібліотек, бібліотечне законодавство), бібліотечне будівництво, бібліотечні плакати, бланки, формуляри, теорія, історія та*

методи бібліографії, методика роботи над книгою, газетою, журналом». Кабінет мав абетковий та систематичний каталоги книг [12, арк. 7].

У «Звіті з праці Кабінету бібліотекознавства за І чвертьрічча 1941 р.» йдеться про стан комплектування бібліотеки кабінету. *«Деякі бібліотеки /передовсім бібліотека Київського університету, бібліотека Моск. університету, бібліотека імені Маркса – Тбилиси, бібліотека імені Леніна – Москва/ прислали книжки і матеріали». «З відділу обробки кабінет одержав 288 книжок опрацьованих (увійшли тут книжки з обов'язкового примірника, обміну та частина з книгосховища «Оссолінеум)»* [2, арк. 29].

Нині спеціалізований фонд відділу бібліотекознавства ЛННБ є складовою частиною фонду Бібліотеки та містить документи з питань бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства з 1945 р. Станом на початок 2016 р. фонд відділу налічує 4525 одиниць зберігання з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства та інформаційної діяльності, з яких книги становлять 2841 прим. (2780 назв).

У 2010 р. з відділу бібліотекознавства до основного фонду було передано документи, видані до 1945 р. Загальна кількість переданих видань становила 88 одиниць зберігання та включала книги, періодичні та продовжувані видання. Серед них видання з історії бібліотек та бібліотечної справи *(Janczak J. Bibljoteka «Narodowego Domu». Kraków, 1935; Барвінський Б. О. Бібліотека і музеї «Народного Дому» у Львові 1849 – 1919 р. Львів, 1920; Les bibliothèques de Lwów: aperçu sommaire. Lwów, 1929; Директиви про бібліотечну справу: збірка офіційних документів. Київ, 1935; Лаппа-Старженецкая Е. А. Государственные библиотеки на Западе: романские страны. Ленинград, 1926; Програми для бібліотечних шкіл: методи роботи з читачем. Київ, 1939; Bykovskyi L. Biblioteki publiczne w Ukrainie Radzieckiej: szkic informacyjny. Warszawa, 1937; Годкевич М. Бібліографія, бібліотекар та книгар. Харків, 1929; Балика Д. Бібліотека в минулому: (культурно-історичний нарис). Київ, 1925; Сірополко С. О. Короткий курс бібліотекознавства: історія, теорія та практика бібліотечної справи. Львів, 1924).*

Значну частину переданих видань становили бібліографічні покажчики, каталоги бібліотек, праці, присвячені дослідженню бібліотечних фондів *(Бібліотекознавство. Київ, 1941; Katalog Biblioteki Stowarzyszenia drukarzy, odlewaczy czcionek i pokrewnych zawodów dla Galicyi, Wielkiego Księstwa Krakowskiego i Bukowiny, pod nazwą «Ognisko».*

Lwow, 1905; Свєнціцький І. Опис рукописів. Ч. 1. Кириличні пергаміни XII – XV вв. Львів, 1933). Окремим актом було передано періодичні *видання (Библиотековедение и библиография. 1930; Библиотечное обозрение. 1919; Журнал бібліотекознавства та бібліографії. 1927)*. У 2013 р. до фонду відділу основних книжкових фондів передано ще шість видань, що вийшли друком до 1945 р.

Згідно з «Положенням про систему бібліотечного фонду» ЛННБ формування фонду здійснюється за тематико-типологічним профілем комплектування Бібліотеки; джерелами поповнення фонду є всеукраїнський обов'язковий безоплатний примірник, передплата, купівля, книгообмін, дарунки. Дослідження книжкового фонду відділу за мовними ознаками виявило 1086 одиниць зберігання українською мовою, значну частину видань складають документи англійською, французькою, німецькою, польською, сербською, чеською, словацькою, білоруською, болгарською, російською мовами.

Розстановка фонду відділу систематично-алфавітна, для систематизації документів застосовуються таблиці УДК. Документний фонд відділу повністю відображений в електронному каталозі Бібліотеки та топографічному каталозі відділу. Книжковий фонд відділу бібліотекознавства ЛННБ за цільовим призначенням представлено різноманітними видами документів: це офіційні, наукові, науково-популярні, науково-виробничі, виробничо-практичні, навчальні, довідкові видання.

У документному фонді відділу зосереджено значну частину довідкових видань *(Бібліотека в правовому полі. Київ, 2010; Довідник бібліотекаря. Харків, 1971, 1977; Справочник библиотекаря. Санкт-Петербург, 2006; Наукові бібліотеки України. Київ, 2004; Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність. Київ, 2007; World Wide Web – стратегия эффективного поиска. Санкт-Петербург, 2001; Бібліотеки Національної Академії наук України: історія і сучасність. Київ, 2006; Бібліотечна Україна. Київ, 1996; Україна: путівник. Київ; Балтиммор, 1993; Солоіденко Г. І. Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку. Київ, 2010; Стрішенець Н. В. Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект. Київ, 2011)*. Серед довідкових видань значну частку займають словники *(Інформаційні ресурси: словник законодавчої та стандартизованої термінології. Київ, 2012; Стрішенець*

Н. В. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології. Київ, 2004; Англо-український тлумачний словник з бібліотечної справи та інформатики. Київ, 1999; Швецова-Водка Г. М. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики. Київ, 1998 та «Документознавство: словник-довідник термінів і понять, Київ, 2012) тощо.

У фонді відділу накопичено чимало монографій (*Чуприна Л. А. Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України. Київ, 2014; Горова С. В. Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності. Київ, 2013; Кунанець Н. Е. Інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів з особливими потребами: історія та сучасність. Львів, 2013* та *Бібліотечна справа на західноукраїнських землях (XIII ст. – 1939 р.): консолідований інформаційний ресурс. Львів, 2011; Електронні бібліотечні інформаційні системи наукових і навчальних закладів. Київ, 2012; Лобузіна К. В. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності. Київ, 2012; Медведєва В. М. Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек: (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ). Київ, 2013; Маркова В. А. Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє. Харків, 2010; Ярошенко Т. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки. Київ, 2010; Копанєва В. О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету. Київ, 2009 Сербін О. О. Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку. Київ, 2009)* тощо.

Користуються попитом у користувачів нормативні виробничо-практичні документи – стандарти, положення, правила, пам'ятки, інструкції *(Видання. Основні види: терміни та визначення: державний стандарт України: ДСТУ 3017-95…. Київ, 1995; Рекомендації щодо складання бібліографічного опису в картках для каталогів і картотек (у зв'язку з набуттям чинності ДСТУ ГОСТ 7.1:2006). Київ, 2007; Paluszkiewicz A. Format MARC 21 rekordu kartoteki haseł wzorcowych = MARC 21 format for authority record: zastosowanie w centralnej kartotece haseł wzorcowych NUKAT. Warszawa, 2009; Правові та нормативні документи з видавничої справи: тематична добірка. Київ, 2010;*

Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України: збірник документів і матеріалів. Вип. 2 – 5. Київ, 2009; Типові норми часу і виробітку на основні види робіт з управлінською документацією та документами особового походження на паперових носіях, що виконуються державними архівними установами. Київ, 1997; Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи. Львів, 2011; Działalność bibliotek publicznych: wytyczne IFLA/UNESCO (opraowane przez zespół pod przewodnictwem P. Gilla). Warszawa, 2002; Англо-американські правила каталогізації. Санкт-Петербург, 2008).

У фонді зберігаються нормативні виробничо-практичні документи, підготовлені співробітниками відділу бібліотекознавства ЛННБ (Організаційні документи бібліотеки. Вип. 1: Документи загально-бібліотечного характеру, 1995. Вип. 2: Положення про підрозділи, 2000), «Норми на основні процеси бібліотечно-бібліографічної діяльності ЛНБ імені В. Стефаника НАН України» у трьох частинах. Окрема частка видань фонду відділу – виробничо-практичні видання *(Себта Т. М. Методичні рекомендації до видання іншомовних писемних джерел XIX – початку XXI ст. Київ, 2008); Збереження бібліотечних і архівних фондів у несприятливих екологічних умовах: інструктивно-методичні рекомендації. Київ, 2005; Санітарно-гігієнічна обробка документів, каталогів та засобів їх зберігання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: (інструктивно-методичні рекомендації). Київ, 1997)* тощо.

Значну категорію видань відділу становлять матеріали наукових і науково-практичних конференцій (*матеріали 3-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2014 «Інформація, комунікація, суспільство», Україна, Львів-Славське, 2014; матеріали міжнародної наукової конференції «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору». Київ 2014; матеріали науково-практичної конференції «Сучасна бібліотека: філософія, інновації, якість роботи. Харків, 2014; «Бібліотека і книга у контексті часу: збірник наукових статей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, НПБУ. Київ, 2013; матеріали міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів. Київ, 2013)* та ін.

Попитом користуються видання відділу бібліотекознавства – навчальні та методичні посібники *(Швецова-Водка Г. Документознавство. Київ, 2007 та Вступ до бібліографознавства. Київ, 2004; Сєдих В. Історія*

бібліотечної справи в Україні. Харків, 2013; Онисько Г. Основи інформаційних знань. Луцьк, 2010; Васильченко М. Бібліотечні фонди. Харків, 1993; Антоненко І. П., Баркова О. В. Каталогізація електронних ресурсів. Київ, 2007; Бібліотечне краєзнавство на сучасному етапі» (авт.-уклад. Дрьома Т. М. та ін., Донецьк, 2005; Укладання друкованих каталогів книг гражданського друку (XVIII – початок XX ст.) із фондів бібліотек України (уклад. Р. С. Жданова, Київ, 2005; Романюк М. М. Загальна і спеціальна бібліографія: навчальний посібник для студентів спеціальності "Видавнича справа та редагування" Львів, 2003).

Окреме місце у фонді займають фахові серіальні видання – 135 назв україномовних та іноземних періодичних і продовжуваних видань. Найбільш затребуваними є «Бібліотечний вісник», «Бібліотечний форум України», «Вісник Книжкової палати України», «Библиосфера», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Бібліотечна планета», «Научные и технические библиотеки». Попитом користуються збірники наукових праць провідних бібліотек, освітніх та наукових установ України, зокрема: «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Вісник Харківської державної академії культури», «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития».

У розділі «Видання ЛННБ України імені В. Стефаника» фонду відділу широко представлено власні видання книгозбірні. За аналізом запитів читачів великою популярністю серед яких користуються такі:

- щорічні наукові збірники «Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника» та «Збірник праць Науково-дослідного Інституту пресознавства»;
- монографії (*Романюк М. М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870 – 1940 рр.). Львів, 2000; Сніцарчук Л. В. Українська преса Галичини (1919 – 1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс. Львів, 2009 та Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20 – 30 рр. XX ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості. Львів, 2001; Романюк С. Д. «Олександр Барвінський – публіцист, редактор, видавець» (Львів, 2009), Комариця М. Українська «католицька критика»: феномен 20 – 30-х років XX ст. Львів, 2007)*;
- історико-бібліографічні та історико-книгознавчі дослідження *(Романюк М. Українські часописи Львова: 1848 – 1939. Т. 1 – 3. Львів, 2001*

– 2003; Іван Франко: бібліографічна спадщина» (упоряд. М. Вальо). Львів, 2008; Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації» (1939 – 1944 рр.). У 2 т. Львів, 2007; Савка М. Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20 – 30-ті рр. XX ст.). Львів, 2002; Ільницька Л. «Русалка Днѣстровая» (1837) у бібліотеках і музеях світу. Львів, 2007; Українська преса в Україні та світі XIX – XX ст. Т. 1 – 3. Львів, 2009 – 2011; Наконечний Є. П. Украдене ім'я. Чому русини стали українцями. Львів, 1998, 2001) тощо;

- науково-довідкові багатотомні посібники (*Репертуар української книги 1798 – 1916: матеріали до бібліографії». Т. 1 – 9. Львів, 1995 – 1999; Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника. Львів, 2003*) тощо;
- бібліографічні та біобібліографічні покажчики *(Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914 – 1939. У 2 т. (уклад.: Л. І. Ільницька та ін. Львів, 2012; Ярослав Дашкевич (уклад. М. Кривенко. Львів, 2006; Луїза Ільницька (уклад. Н. І. Кошик, Л. Я. Кужель. Львів, 2009; Михайло Андрійович Голубець (уклад.: Н.І. Кошик, Н.П. Прокопенко. Львів, 2010; Богдан Жеплинський (уклад.: М. З. Литвин, І. В. Морозова. Львів, 2011; Валерій Трипачук (уклад.: М. Литвин, І. Морозова. Львів, 2012*) та ін.;
- видання, присвячені епістолярній спадщині окремих діячів науки, культури та мистецтва (*Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923 – 1969) (упоряд. М. А. Вальо. Львів, 2002); Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901 – 1933) (упоряд. Р. Дзюбан. Львів, 2004; Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930) (упоряд. М. Дядюк. Львів, 2004)* та ін.;
- видання про бібліотеку (*Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України: документи, факти, коментарі (упоряд. Л. І. Крушельницька. Львів,1996; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів: збірник документів і матеріалів (упоряд. Г. Сварник та ін. Т. 1: 1939 – 1945. Львів, 2010)*;
- покажчики видань бібліотеки та літератури про її діяльність *(Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника АН УРСР (1940 – 1980 рр.) (уклад.: О. П. Кущ, Л. П. Квятковська). Львів, 1982; Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України : покажч. вид. б-ки та літ. про її діяльність (1981 – 2000) (уклад.: Л. П. Квятковська,*

В. М. Мартинович). Львів, 2004; Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України: покажч. вид. б-ки та літ. про її діяльність (2001 – 2005) (уклад. В. М. Мартинович). Львів, 2007; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: покажч. вид. б-ки та літ. про її діяльність (2006 – 2009)» (уклад.: Л. О. Ільницька та ін.). Львів, 2010);

- матеріали наукових конференцій (*Бібліотека – скарбниця духовності: міжнар. наук. конф., присвячена 50-річчю Львів. наук. б-ки імені В. Стефаника АН України 1990 р. Львів, 1993); Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: історія і сучасність: доповіді та повідомлення Міжнародної наукової конференції. Львів, 2010; Національна книжкова та рукописна культура: історія, методологія, джерельна база: матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 2009)* тощо;
- автореферати дисертацій співробітників ЛННБ України імені В. Стефаника у галузі історичних наук та соціальних комунікацій (*Сніцарчук Л. В. Українська преса Галичини (1919 – 1939 рр.): політико-правові умови функціонування, тенденції розвитку, організаційно-журналістська практика. Київ, 2010; Кривенко М. Книгозбірня «Студіону» у Львові (1909 – 1940): історія, сучасний стан фонду. Київ, 2010; Осадця О. П. Українська нотовидавнича справа у Галичині, Буковині, на Закарпатті та на еміграції XIX – першої половини XX ст. Львів, 2005; Романишин, Ю. О. Видавнича та публіцистична діяльність ОУН і УПА на Західноукраїнських землях (40 – 50 роки XX ст.).* Львів, 2004) та ін.

Аналіз динаміки надходжень документів до фонду відділу бібліотекознавства за останні три роки свідчить, що кількість нових надходжень не є стабільною та суттєво залежить від багатьох чинників, зокрема, від бюджетного фінансування установи.

Динаміка надходжень документів до фонду відділу бібліотекознавства 2012 – 2016 рр.

(у таблиці та діаграмах)

Роки	Усього	Документів, записаних в інвентар	Продовжуваних видань	Журналів	т/з
2012	164	62	19	59	24
2013	48	27	2	19	
2014	175	58	9	103	5
2015	118	50	9	57	2
2016	59	25	7	26	1

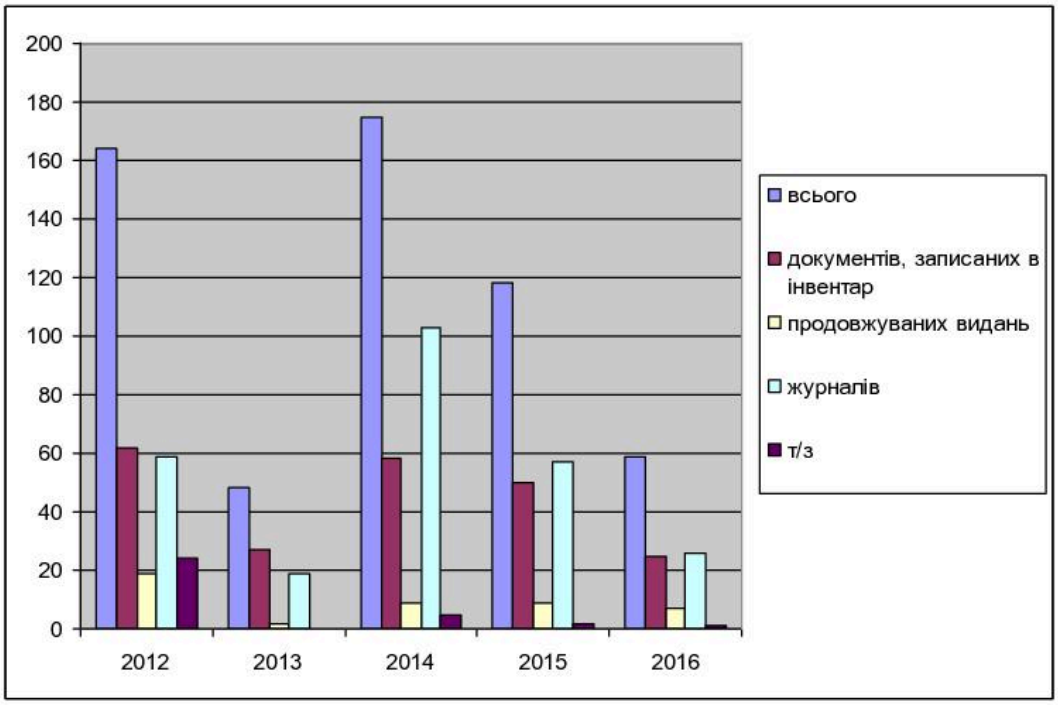

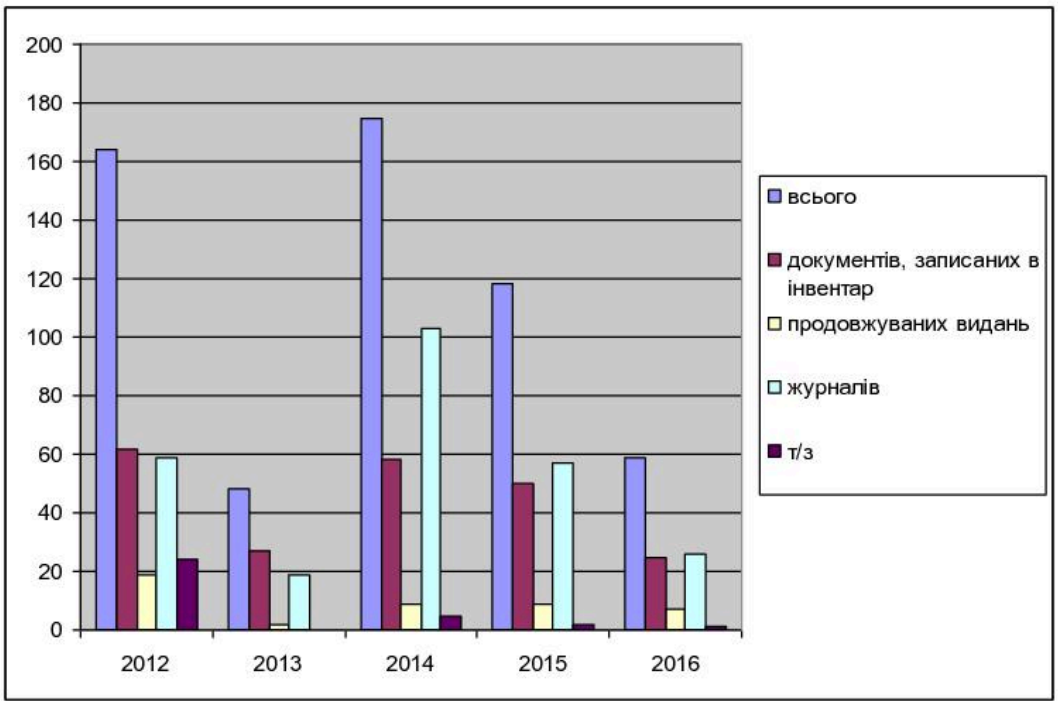

Інформатизація бібліотечної галузі, розвиток новітніх інформаційних технологій сприяють розширенню можливостей задоволення потреб користувачів, підвищенню рівня і якості бібліотечних послуг. Упровадження інтегрованої бібліотечної системи ALEPH у 2007 р. дало змогу повністю ввести фонд відділу бібліотекознавства в електронний каталог Бібліотеки. Користувачі обслуговуються за допомогою модуля циркуляції цієї системи та мають можливість отримати інформацію про наявність документа у фонді відділу, статус видачі. Модуль циркуляції надає можливість контролювати дотримання термінів користування документами [6].

У «Статистиці системи ALEPH» також є можливість проводити різнопланові статистичні аналізи та використовувати такі звітності: «Статистика книговидачі (видача, повернення, продовження) за період….», «Статистика відвідувань по категоріях читачів та бібліотеках за період….». Нові надходження до відділу відображено у розділі «Нові надходження» електронного каталогу ЛННБ України імені В. Стефаника. Співробітники відділу бібліотекознавства приділяють належну увагу розкриттю фондів. З урахуванням потреб користувачів експонуються розгорнуті тематичні виставки бібліотекознавчої тематики «Інформаційні системи і технології в бібліотечній справі», «Бібліотечна справа в Україні: особливості

становлення та розвитку», «Безперервна бібліотечна освіта: форми і методи професійного навчання», «Стародруки у бібліотечних фондах України». Користувачам відділу надаються різноманітні бібліографічні довідки, в т. ч. тематичні, уточнюючі, адресні і фактографічні, а також консультації.

У межах наукової теми «Ретроспективні фонди ЛННБ України імені В. Стефаника» проводиться робота з окреслення засад аналізу змісту бібліотечних фондів та дослідження окремих частини бібліотечного фонду. На підставі опрацьованих за науковою темою документів проводяться семінари, які супроводжуються оглядами фахових видань. Проведено семінари за темами «Науково-методичне забезпечення організації бібліотечних фондів», «Методичне забезпечення бібліотечно-бібліографічних процесів, пов'язаних із обслуговуванням користувачів», «Сучасні тенденції та перспективи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів періодичними виданнями».

У відділі постійно удосконалюється робота з інформаційного забезпечення користувачів та розкриття спеціалізованого фонду шляхом застосування новітніх інформаційних технологій. З метою розкриття документного ресурсу відділу бібліотекознавства створено та постійно поповнюється бібліографічна база даних, що містить аналітичні розписи статей з бібліотечної галузі. На її основі формуються та розміщуються на веб-сайті Бібліотеки двічі на рік випуски «Бібліографічного покажчика публікацій з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства».

Якісний склад фонду з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства та інформаційної діяльності, його розкриття за допомогою сучасних форм і методів сприяють найбільш повному задоволенню інформаційних потреб користувачів.

Список бібліографічних посилань

1. Глазунова Л. В., Скорик О. П. Кабінет бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної ХДНБ ім. В. Г. Короленка: історія, сьогодення, перспективи // Короленківські читання 2013. Харків, 2014. Ч. 2. С. 7–16.

2. Звіт з праці Кабінету бібліотекознавства за І чвертьрічча 1941 р. // ЛННБУ імені В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 9 (Окремі надходження). Од. зб. 5367. 90 арк.

3. Капустіна Н. З історії створення відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки (до 100-річчя першого відділу бібліотекознавства в Україні) // Вісник Книжкової палати. 2003. № 7. С. 40–42.

4. Косяк С. Організація роботи читального залу бібліотекознавчої літератури НБУВ у контексті підвищення фахового рівня бібліотечних працівників // Українській бібліотекар: минуле, сучасне, майбутнє. Постановка та дослідження проблеми : матеріали наук. конф. Київ, 2000. С. 47–54.

5. Кунанець Н., Мудроха В. Відділ бібліотекознавства // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 1993. Вип. 2. С. 263–284.

6. Кунанець Н. Е. Упровадження автоматизованої бібліотечної системи «ALEPH» у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2010. № 1. С. 25–33.

7. Масловська С. М. Бібліотекознавчий фонд НБУВ: формування та використання // Наукова бібліотека: пріоритети розвитку та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса, 2006. С. 131–145.

8. Наказ № 39 від 30 травня 1940 року // ЛННБУ імені В. Стефаника. Архів. Оп. 1. Од. зб. 2. 183 с.

9. Наказ № 86 від 10 жовтня 1940 року // ЛННБУ імені В. Стефаника. Архів. Оп. 1. Од. зб. 2. 183 с.

10. Перепеча А. М. Столетие первого библиотековедческого фонда // Вестник БАЕ. 2004. № 4. С. 65–68.

11. Подгайная А. В. История становления и развитие традиций отдела библиотековедения в ХГНБ им. В. Г. Короленко // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф. Харків, 2009. Ч. 2. С. 87–89.

12. Положення про кабінет бібліотекознавства // ЛННБУ імені В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 9, о/н. Кабінет бібліотекознавства. Од. зб. 5367. 90 арк.

13. Рубан А. Кабінет бібліотекознавства Державної науково-педагогічної бібліотеки України та його фонд видань кінця XIX – першої половини XX ст. // Бібліотечна планета. 2002. № 1. С. 21–22.

УДК 01-057.4(477)

ПЕРСОНАЛІЇ ВИЗНАЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОГРАФІВ ЯК СКЛАДОВА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

Тодорова Євгенія Миколаївна,
доцент кафедри бібліотекознавства
та інформаційно-аналітичної
діяльності ХДАК, канд. пед. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються основні джерела історико-бібліографічних досліджень в Україні у XX – на початку XXI ст.*

Ключові слова: *персоналія, бібліограф, історія української бібліографії, бібліографознавець.*

Аннотация. *Рассматриваются основные источники историко-библиографических исследований в Украине в XX – в начале XXI в.*

Ключевые слова: *персоналия, библиограф, история украинской библиографии, библиографовед.*

Annotation. *Analyzes of the place of the personal and biobibliographical indexes in the structures of the history in Ukraine.*

Key words: *history of the Ukrainian bibliography, person, bibliograph, learned of bibliography.*

Після проголошення незалежності України в 1991 р. почала формуватися суверенна держава, українська нація. Одним із чинників цього процесу є пізнання історії, літератури, культури, осмислення доробку видатних діячів, котрі зробили значний внесок у духовне відродження нашої країни.

Складовою української культури є бібліографія. Роль бібліографів у її розвитку є значною й беззаперечною. Їхні наукові праці, присвячені як теорії, так і історії української бібліографії, є невичерпним джерелом для пізнання складного шляху її розвитку. Актуальним наразі залишається всебічне й науково обґрунтоване дослідження історії української бібліографії, передусім у працях відомих науковців і фахівців-практиків. Складовою історико-бібліографічних досліджень є персоналії бібліографів

і бібліографознавців, оскільки їхній науковий і творчий доробок є основою національного й наукового розвитку країни.

Згідно з висновками типологічного аналізу, здійсненими Л. В. Глазуновою в дисертаційному дослідженні [2], прослідковується стійка тенденція посилення інтересу науковців та практиків до персонологічних досліджень, кількість яких у загальному масиві документів історико-бібліографознавчої тематики складає майже половину.

Проаналізуємо дослідження цього напряму протягом XX – початку XXI ст. у працях українських учених і бібліографів-практиків. Наприкінці 60 – на початку 70-х років XX ст. Книжкова палата України зробила значний внесок у розвиток українського бібліографознавства, коли видала дві ґрунтовні монографії з історії української бібліографії. Першою була праця М. Гуменюка «*Українські бібліографи XIX – початку XX ст.*» [5], присвячена бібліографічній діяльності 15 видатних представників науки й культури: М. Максимовичу, О. Лазаревському, П. Єфименку, Я. Головацькому, Г. Данилевському, М. Комарову, М. Петрову, І. Левицькому, Х. Алчевській, І. Франку, М. Павлику, В. Лукичу, І. Павловському, В. Доманицькому, Б. Грінченку. Усі вони не були бібліографами-професіоналами, а подвижниками й ентузіастами цієї справи, створили бібліографічні праці, що не втратили актуальності та практичного значення й нині [9, с. 6]. Це була перша монографія в Україні з історії бібліографії, що є збірником нарисів-портретів означених осіб. Автор подає стислі біографічні відомості, характеризує світогляд бібліографів, визначає громадські позиції, їхні заслуги в розвитку української бібліографії. Такий підхід дозволяв визначити внесок кожного і водночас кинути широкий погляд на історію української бібліографії й культури XIX – початку XX ст. [9, с. 266].

М. Гуменюк, аналізуючи діяльність окремих бібліографів, звертає увагу читачів на той факт, що передові українські письменники XIX – початку XX ст. не лише писали книжки, а й поширювали їх у народі, пропагували засобами бібліографії, боролися за українське слово за умов російського самодержавства. Монографія містить розгорнутий науково-допоміжний апарат – список літератури, коментарі, примітки (450 посилань). Праця М. Гуменюка відзначається точністю, автор увів у науковий обіг новий, невідомий дослідникам матеріал.

Історія української бібліографії після 1917 р. була розроблена значно слабше, тому М. Гуменюк вважав за необхідне створити нариси про

провідних бібліографів, праці яких знаходилися в спецфондах (особливо 1920-х років), а їхні прізвища замовчувалися. Дослідник на основі нових архівних матеріалів опублікував кілька статей, присвячених бібліографічній діяльності академіків АН УРСР – історика Д. Багалія, літературознавця М. Возняка, геолога А. Тутковського, славіста, книгознавця й бібліографа К. Копержинського.

Найважливіші праці М. Гуменюка, опубліковані в 1960–1980 роках, включені до збірника статей *«Біля джерел української радянської бібліографії»* [4] – логічного та хронологічного продовження його попередньої праці. Розгорнуті нариси стосувалися біографії й бібліографічної діяльності Ю. О. Меженка, І. З. Бойка, К. О. Копержинського, В. О. Гущина, Д. І. Багалія, М. С. Возняка, П. А. Тутковського, І. Калиновича. Науково-пошуковий апарат досить розгорнутий: вступ «Від упорядника», «Список праць М. Гуменюка та література про нього», укладений Л. Ільницькою, стаття М. Бутрина «Про автора», примітки. На жаль, і нині залишаються неопублікованими архівні матеріали дослідника про бібліографічну діяльність М. Драгоманова, Ф. Аристова, Ф. Максименка, І. Кревецького та інших, що зберігаються в рукописному відділі ЛНБ АН України й недоступні для широкого загалу науковців.

Цінні та цікаві матеріали про життя й діяльність українських дореволюційних бібліографів представлені в монографії І. І. Корнєйчика *«Історія української бібліографії. Дожовтневий період»* [6], а також у його статтях у різноманітних виданнях. 1950 – 1960 роки позначилися в науковій спадщині І. І. Корнєйчика дослідженням історичного шляху української бібліографії, що відображено у п'яти друкованих випусках лекцій для студентів Харківського бібліотечного інституту «*Розвиток бібліографії на Україні*» [7]. Різноманітні джерела інформації, використані ним, бібліографічні, історичні, архівні, рукописні, дали авторові змогу докладно висвітлити розвиток бібліографії в Україні в XIX – на початку XX ст. У контексті нашої теми особливий інтерес представляють матеріали, присвячені бібліографічній діяльності М. Максимовича, першого ректора Київського університету (перший випуск), О. Лазаревського, Я. Головацького та інших (другий випуск). Нейретельніше автором проаналізована бібліографічна спадщина І. Я. Франка (третій випуск), М. Комарова й І. Левицького (четвертий випуск).

Монографія І. І. Корнєйчика *«Історія української бібліографії. Дожовтневий період»* [6], над якою він працював понад 10 років, дає

дослідникам найцінніший матеріал про бібліографічну діяльність М. Максимовича, М. Костомарова, О. Лазаревського, М. Комарова, І. Франка, М. Павлика, І. Левицького, Х. Алчевської, С. Пономарьова, Б. Грінченка, П. Тутковського та багатьох інших видатних представників української бібліографії. Але, на думку Н. Ф. Королевич, не всім бібліографам поталанило: про одних дані біографічні відомості, про інших їх зовсім немає. Якщо бібліограф працював у різних видах бібліографії, то природно, що його діяльність розглядається у відповідних підрозділах, тобто відомості про нього подаються на різних сторінках. Те саме спостерігаємо й тоді, коли бібліограф жив і працював у різні хронологічні періоди [9, с. 248]. Дослідниця наполягає, що доцільно було б виокремити персоналії – портрети бібліографів, де були б представлені всі напрями їхньої бібліографічної діяльності. На нашу думку, такий підхід, навпаки, не дозволив би авторові представити цілісну картину того або іншого періоду розвитку певних видів бібліографії. Щодо необхідності представити іменний покажчик, то це зауваження вважаємо цілком слушним і доречним. Сподіваємося, що така робота може стати темою дипломного або навіть кандидатського дослідження.

Ще одним джерелом дослідження бібліографічної діяльності окремих відомих осіб стала книга І. І. Корнєйчика «Украинские революционные демократы и библиография» [8]. У ній автор, використовуючи спогади сучасників, праці українських письменників, архівні матеріали та інші документи, вперше подав у систематизованому вигляді погляди на бібліографію Т. Шевченка, І. Франка, М. Павлика, М. Коцюбинського, П. Грабовського, Лесі Українки, показав їхній внесок у пропаганду прогресивної літератури, безпосередню участь у складанні бібліографічних матеріалів, висвітлив роль, яку відіграла бібліографія в їхніх житті та діяльності, вплив на формування й розвиток бібліографії в Україні в XIX – початку XX ст. [9, с. 250]. Українські діячі активно застосовували засоби бібліографії для поширення та пропаганди передової української й зарубіжної літератури, проте, в їхньому полі зору була не лише рекомендаційна бібліографія, але й краєзнавча, національна, галузева та ін. Нерідко вони самі складали бібліографічні посібники.

Цікавими є також думки письменників щодо ролі й місця бібліографії в житі суспільства, особливо висловлювання Т. Г. Шевченка з питань репертуару української книги, рекомендації для народного читання тощо. Усе це, на думку автора, прискорило процес формування української

національної бібліографії. Життя й творча спадщина українських бібліографів були предметом постійного дослідження І. І. Корнєйчика, що відбилося в публікаціях нарисів-портретів про І. Франка, І. Устинова, С. Маслова, Ф. Максименка, М. Яшека, Д. Балику, М. Ясинського, Б. Комарова.

Проблеми краєзнавчої бібліографії висвітлені в перших публікаціях науковця та його кандидатській дисертації, тому закономірним фактом стало написання статті, присвяченої авторові відомого бібліографічного покажчика *«Литература о Харьковской губернии»* (Харьков, 1886. 240 с.) І. Устинову, в якій відзначалися точність, методична досконалість і практична цінність праці.

Високо оцінивши бібліографічну розвідку *«Друковані праці професорів, викладачів і співробітників Львівського університету за 1944 – 1960 роки»* (Львів, 1962. 768 с.), І. І. Корнєйчик запропонував і безпосередньо керував підготовкою аналогічного покажчика *«Друковані праці викладачів та співробітників Харківського державного інституту культури (1947 – 1970)»,* що і нині є важливим джерелом інформації [10].

Отже, монографії, лекції та статті І. І. Корнєйчика про життя й діяльність українських бібліографів становлять важливу наукову спадщину. У підручнику для ВНЗ культури *«Українська радянська бібліографія»* [11], персоналії окремих бібліографів не виокремлюються, а їхня бібліографічна спадщина розпорошена по багатьох сторінках підручника. Відсутність іменного допоміжного покажчика також ускладнює пошуки відомостей про того або іншого діяча. Стислі відомості про діяльність відомих українських бібліографів можна знайти на різних сторінках розділів, присвячених розвиткові того чи іншого виду бібліографії. Такі відомості стосуються М. А. Годкевича, П. А. Тутковського, С. І. Маслова, М. І. Ясинського, Ф. П. Максименка, Ю. О. Меженка, А. І. Козаченка, Д. А. Балики, С. Л. Рубінштейна, Б. М. Комарова, В. А. Ігнатієнка, В. Т. Витяжкова, І. І. Корнєйчика та інших.

Повнішу й детальнішу інформацію про бібліографів радянського періоду можна знайти в іншому джерелі, присвяченому дослідженню саме цієї теми. Навчальний посібник Н. Ф. Королевич *«Українські бібліографи XX століття»* [9] є хронологічним продовженням праці М. П. Гуменюка й присвячений 12 відомим українським бібліографам, котрі жили, працювали в Україні й були бібліографами-професіоналами переважно в гуманітарній сфері, зокрема: Ю. Меженку, М. Ясинському, М. Яшеку,

І. Калиновичу, В. Дорошенку, С. Маслову, Ф. Максименку, І. Бойку, О. Кущу, І. Корнєйчику, М. Гуменюку, Ф. Сарані. У посібнику застосована структура, характерна для персональних видань: бібліографія, де стисло характеризуються всі аспекти діяльності бібліографа; наступні розділи присвячені висвітленню окремих найбільш значущих і типових для цього бібліографа напрямів у бібліографічній діяльності. У кінці кожної персоналії подаються два додатки: 1) хронологічний покажчик основних праць з бібліографії, бібліотекознавства та книгознавства й рецензії на них; 2) література про бібліографа. У першому додатку матеріали в межах року видання розташовуються таким чином: окремо видані праці, далі – статті з журналів, збірників і газет, потім – рецензії й редакторські праці. Другий покажчик відбиває літературу про бібліографа в хронології публікацій [9, с. 7].

Багаторічні наукові дослідження автора, викладання історико-бібліографічних курсів у Київському національному університеті культури і мистецтв (КНУКіМ), використання фондів великих бібліотек країни, музеїв, архівів як державних, так і особистих багатьох осіб, про яких ідеться, а також листування з ними дозволило авторові з великою повнотою та достовірністю відтворити цінний матеріал про видатних бібліографів, котрі залишили помітний слід в українському бібліографознавстві XX ст. Варто зазначити, що навчальний посібник має добре розроблений науково-допоміжний апарат: зміст, вступ, список скорочень, іменний покажчик.

Найголовнішим результатом сучасного періоду дослідження історії української бібліографії в персонологічному напрямі є об'єднання зусиль навколо створення узагальнюючої фундаментальної роботи, яку очолює провідний співробітник Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ, нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) Р. С. Жданова. Протягом 2008 – 2011 рр. вийшли три випуски. Основним критерієм для відбору персони є її роль у розбудові української бібліографічної науки та вплив на її розвиток. За цим критерієм подається інформація про найвідоміших постатей як світового визнання, так і загальнонаціонального, регіонального й місцевого значення, представників української діаспори та іноземних бібліографів, котрі так чи інакше вплинули на розвиток бібліографічної науки в Україні. Також наводяться відомості про сучасних українських фахівців.

Біобібліографічний довідник *«Українські бібліографи»* [12] знайомить з творчими біографіями українських бібліографів, які стояли біля витоків вітчизняної бібліографії, і тих, котрі працюють сьогодні. Значне місце відведено відомостям про українських бібліографознавців, розробників теорії, історії, методики та організації бібліографії, а також викладачів бібліографії у ВНЗ України, фахівців інформаційних технологій. Відображені також відомості про фахівців інших галузей, дотичних до бібліографії. У двох випусках довідника в алфавітному порядку подаються матеріали про 350 осіб. Кожна біобібліографічна стаття складається з трьох частин: 1) стислі біографічні відомості та прізвище, ім'я та по батькові, дати життя, місце народження й смерті за колишнім і сучасним адміністративним поділом, навчальний заклад, в якому діяч здобув освіту та фах, дані про творчий і життєвий шлях, основні напрями бібліографічної діяльності, учені звання, урядові нагороди тощо; 2) у хронологічному порядку перелік праць бібліографів; 3) праці про бібліографів у хронологічному порядку.

Довідник *«Українські бібліографи»* виконує не лише довідкову функцію, але є й ґрунтовним покажчиком української бібліографії другого ступеня та джерелом вивчення історії української бібліографії як складової бібліографознавства. Відомості про теоретичні напрацювання сприятимуть становленню й розвитку української бібліографічної науки. Третій випуск довідника в хронологічному порядку містить матеріали про 105 персоналій бібліографів. Довідково-пошуковий апарат довідника складається з передмови «Від укладачів», списка скорочень, змісту, зведеного хронологічного покажчика.

Одним з важливих джерел інформації про бібліографічну діяльність відомих науковців є навчальний посібник професора КНУКіМ М. В. Геращенка *«Українські вчені та бібліографія»* [1]. По суті це збірник історико-бібліографічних нарисів про місце бібліографії, бібліографічну діяльність провідних українських учених кінця XIX – першої половини XX ст. М. С. Грушевського, І. І. Огієнка, М. С. Возняка, І. П. Крип'якевича, А. Ю. Кримського, О. О. Потебні, І. К. Білодіда.

З 1994 р. при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) функціонує Інститут біографістики, завданням якого є створення універсального біографічного словника, до якого увійдуть і представники бібліографії. Електронним ресурсом є наразі «Українська бібліотечна енциклопедія», над якою з 2010 р. працює Національна

бібліотека України імені Ярослава Мудрого, а на регіональному рівні – електронний цифровий проект «Бібліотечна енциклопедія Харківщини», яким опікується Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (ХДНБ).

Таким чином, аналіз бібліографічних персонологічних досліджень XX – початку XXI ст. дозволяє зробити висновок про наявність наукової та джерельної бази для створення фундаментальних джерел – монографій, підручників, навчальних посібників з метою відтворення об'єктивної, повної й незаангажованої історії української бібліографії.

Список бібліографічних посилань

1. Геращенко М. В. Українські вчені та бібліографія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ, 2008. 173 с.

2. Глазунова Л. В. Бібліографознавство в Україні на сучасному етапі: організаційно-управлінський аспект : автореф. дис. … канд. наук із соц. комунікацій. Харків, 2015. 23 с.

3. Глазунова Л. В. Біографічний жанр як напрям історико-бібліографознавчих досліджень в Україні на сучасному етапі // Бібліографічні студії пам'яті українського бібліографа Ігоря Корнєйчика, 20 жовт. 2004 р. Харків, 2004. С. 34–43.

4. Гуменюк М. П. Біля джерел української радянської бібліографії. Київ, 1991. 151 с.

5. Гуменюк М. П. Українські бібліографи XIX – початку XX століття. Харків, 1969. 182 с.

6. Корнєйчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період. Харків, 1971. 374 с.

7. Корнєйчик І. І. Розвиток бібліографії на Україні : лекції. Харків, 1961. Вип. 1–5.

8. Корнейчик И. И. Украинские революционные демократы и библиография. Москва, 1969. 144 с.

9. Королевич Н. Ф. Українські бібліографи XX століття : навч. посіб. Київ, 1998. 327 с.

10. Тодорова Є. М. Харківська бібліографознавча школа: внесок у розвиток українського бібліографознавства // Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 34. С. 120–128.

11. Українська радянська бібліографія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ, 1980. 263 с.

12. Українські бібліографи: біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія. Київ , 2008–2011. Вип. 1–3.

УДК 016:[929+378.12(477.54-25)ХДАК(092)]

БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ СЕРІЇ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ КУЛЬТУРИ» ЯК НАУКОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ПРОДУКТ

Кушнаренко Наталя Миколаївна,
проректор з наукової роботи,
професор ХДАК, доктор пед. наук,
Євсеєнко Світлана Василівна,
провідний бібліограф бібліотеки ХДАК,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюється роль інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки Харківської державної академії культури у створенні нового якісного наукового продукту – біобібліографічних покажчиків серії «Видатні педагоги Харківської державної академії культури» як засобу формування позитивного іміджу освітньо-наукового закладу.*

Ключові слова: *біографічний підхід, просопографічний підхід, наукова діяльність бібліотеки вищого навчального закладу, біобібліографічні покажчики, Харківська державна академія культури.*

Аннотация. *Освещается роль информационно-библиографического отдела библиотеки Харьковской государственной академии культуры в создании нового качественного научного продукта – биобиблиографических указателей серии «Выдающиеся педагоги Харьковской государственной академии культуры» как средства формирования положительного имиджа вуза.*

Ключевые слова: *биографический подход, просопографический подход, научная деятельность библиотеки высшего учебного заведения, биобиблиографические указатели, Харьковская государственная академия культуры.*

Annotation. *The paper covers the role of the information and bibliographic department of the library of the Kharkiv State Academy of Culture in creating a new scientific edition of high quality, namely the bibliographic indices to the edition «Видатні педагоги Харківської державної академії культури» («The Outstanding Lecturers of the Kharkiv State Academy of Culture») as a means to develop a positive image of the institution of higher education and research.*

Key words: *biographical approach, prosopographical approach, research activity of the library of the institution of higher education, bibliographic indices, the Kharkiv State Academy of Culture.*

За умов сучасності посилюється значення науки в усіх сферах людської діяльності. Бібліотечна діяльність не є винятком. Навпаки, зі зростанням інформаційних потреб суспільства вона дедалі більше набуває ознак науковості, інтелектуальності, креативності. Сучасне суспільство здатне визнати бібліотеку як базовий соціальний інститут, котрий відіграє важливу роль у розвитку науки, освіти і культури таким чином:

- відстежуючи, відбираючи, аналізуючи, кумулюючи, зберігаючи і надаючи в суспільне використання верифіковані, соціально та професійно значущі нонелектронні (традиційні) й електронні джерела інформації, що сприяють розвиткові науки, освіти і практики;
- доводячи право інтелектуальної власності кожного автора публікації, науковий доробок котрого став широкодоступним у друкованих чи електронних версіях;
- продукуючи власні оригінальні наукові ідеї, що стосуються не лише вдосконалення власне бібліотечної діяльності, а й інших сфер життєдіяльності сучасного суспільства, оскільки бібліотечні фахівці нової генерації – це інформаційні аналітики, здатні на високому якісно-професійному рівні здійснювати моніторинг документних потоків, масивів і ресурсів профільної проблематики, виявляти, аналізувати, систематизувати й надавати суспільству кращі зразки.

Усі ці основні якісні характеристики властиві професійній діяльності інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки Харківської державної академії культури (ХДАК), яка серед загальних завдань як бібліотеки вищого навчального закладу особливо зацікавлена в презентації значного науково-освітнього доробку ХДАК – викладачів, співробітників, студентів, аспірантів, докторантів, інших молодих науковців, які додають до вітчизняних і світових здобутків галузевого освітньо-наукового простору інноваційні наукові ідеї та новітні навчально-методичні розробки. При цьому бібліотека ХДАК керується не лише вітчизняними вимогами, а й висновками світового дослідження ІФЛА, здійсненого на початку XXI ст., що українські бібліотеки мають долучити до глобальних інформаційних ресурсів найцінніші, ексклюзивні, оригінальні наукові ідеї, пов'язані з локальною, регіональною, краєзнавчою специфікою. Особливу роль у створенні таких ексклюзивних ресурсів мають відігравати бібліотеки ВНЗ України, які мають унікальну фондову базу публікацій науково-педагогічного складу навчального закладу – освітньо-науковий доробок як свідчення внеску викладачів у загальну наукову скарбницю України.

Мета доповіді – висвітлити особливості біобібліографічних покажчиків серії «Видатні педагоги ХДАК» як наукового інформаційно-аналітичного продукту та засобу формування позитивного іміджу Харківської державної академії культури. Публікаторські здобутки ХДАК – фундатора і лідера культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної освіти і науки в Україні – є доволі відомими завдяки працям С. В. Євсеєнко [5], М. М. Каністратенка [3], Н. М. Кушнаренко [1 – 3], Є. М. Тодорової [4], В. М. Шейка [2 – 3] та ін. Однак широкому загалу користувачів не відома система наукових бібліографічних посібників бібліотеки ХДАК, чільне місце в якій посідають біобібліографічні покажчики серії «Видатні педагоги ХДАК».

ХДАК має власні потужні наукові школи, надійну інформаційно-аналітичну підтримку яких забезпечує бібліотека ВНЗ. Бібліотека ХДАК як науковий підрозділ та її інформаційно-бібліографічний відділ у своїй діяльності основуються на комплексі сучасних теоретико-методологічних підходів і методів, таких як: системний, соціокомунікаційний, інформаційний, аксіологічний, компаративний, соціологічний, контент-аналіз та ін. Особливе місце в цьому переліку посідають біографічний і просопографічний наукові підходи, які допомагають осмислити історію та сучасність ХДАК, внесок викладачів у розвиток вітчизняної науки, освіти, практики, уможливлюють дослідження їхнього «персоніфікованого поля», тлумачення їх через біографії визначних особистостей, аналіз життєвого і творчого шляху відомих педагогів-науковців.

Бібліографічні дослідження персоніфікованого типу зазвичай передбачають такі основні складові, розглянуті в контексті загальнокультурних подій, явищ, процесів:

- біографічні (фактографічні) відомості про певну персону, особливості її становлення як особистості в соціальному і професійному контекстах;
- дані про наукову спадщину чи творчий доробок персони;
- бібліографію творів та список публікацій про персону;
- додаткові матеріали (зображення, документи, спогади, інші додатки тощо) [6, с. 136–137].

Із біографічним тісно пов'язаний просопографічний підхід. Якщо перший дозволяє вивчити біографічні дані однієї видатної особистості, то другий є способом створення колективних біографій найтиповіших представників творчої еліти, котрі формують «персоніфіковане поле»

культури, своєрідні «культурні гнізда». Цей підхід особливо ефективний під час розроблення проблеми становлення і розвитку наукових шкіл [6, с. 137–138]. Безумовною перевагою просопографічного підходу є можливість використання в його межах методів, що презентують як якісну, так і кількісну парадигми.

У просопографічних дослідженнях найскладнішим є завдання вибору групи осіб, чия колективна біографія створюється, визначення їхньої кількості. Найчастіше висуваються такі критерії: гомогенність/гетерогенність групи, кількість членів, а також географічні, хронологічні, соціально-демографічні, професійні й інші ознаки. Однак основним результатом створення колективної біографії є виявлення загального, особливого й одиничного в її діяльності (науковій, освітній, виробничій тощо) внеску в теорію і практику в певному історичному і соціокультурному контекстах.

Біографічний та просопографічний підходи надають змогу виявити персональні «культурні гнізда» міста, регіону, країни тощо. Особливість цих підходів – робота з текстами. Такі дослідження передбачають вивчення духовно-історичної атмосфери, стилю епохи, впливу традиції, культурного середовища.

Бібліотека ХДАК створила систему біографічних і просопографічних видань, спрямованих на популяризацію наукових шкіл ВНЗ. Їх основними підсистемами є:

- Бібліографічні покажчики, зокрема: «Праці викладачів та співробітників ХДАК».
- Дайджести «Віват, Академіє!».
- Бібліографічне забезпечення ювілейних монографій про ХДАК.
- Біобібліографічні покажчики.

Поділяємо думку О. В. Теплицької [7, с. 40], що серед усього різноманіття бібліографічних ресурсів найжиттєздатнішим є біобібліографічний ресурс. У багатьох наукових джерелах «батьком бібліографії» називають видатного поета і вченого Каллімаха (310 – 240 рр. до н. е.), а першим джерелом біобібліографічної інформації – його працю «Таблиці тих, хто проявив себе в усіх галузях знання, і праць, що вони написали». Спочатку рукописні, потім друковані, нині ще й електронні (як аналоги друкованих та самостійні), біобібліографічні покажчики як вид бібліографічних посібників виконують головне і надто важливе завдання – засобами бібліографії розкрити внесок тієї чи іншої

видатної особистості в розвиток науки, освіти, культури тощо. Цей спосіб через відображення документальної, фактографічної та бібліографічної інформації уможливлює ознайомлення з особливостями наукової, творчої, організаторської діяльності особи, з оцінкою її внеску науковою спільнотою. Жанр покажчика надає змогу об'єднати всі праці вченого як опубліковані, так і неопубліковані. Це спосіб популяризації досягнень фахівця в науковій сфері, просування результатів наукової діяльності вченого, а для ВНЗ – це ще й можливість створення інформаційної бази для вивчення окремих наукових та навчальних дисциплін.

Опанувати методику складання біобібліографічних покажчиків, стати професіоналом у цій справі може кожен бібліограф. У цьому допоможе існуюча ґрунтовна теоретична база. Цінним узагальненням є видання Національної парламентської бібліотеки України «Складання бібліографічних посібників» [8]. У вступній статті зауважується, що укладання бібліографічних посібників, як і вся бібліографічна робота, це не механічна обробка документів, а інтелектуальна, творча праця. Усі методики – це рекомендації. Остаточне рішення – за укладачами.

Нині біобібліографічні покажчики здебільшого видаються серіями. Серію «Видатні педагоги Харківської державної академії культури» засновано у 2002 р. рішенням ученої ради ХДАК. Підготовку її біобібліографічних покажчиків здійснює інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки ХДАК. Основне завдання серії – різноаспектно розкрити наукову, науково-педагогічну, організаторську та творчу діяльність видатних науковців ХДАК, відомих не тільки в Харкові, Україні, а й за їх межами.

У відділі розроблене орієнтовне положення про серію, у якому затверджено основну структуру покажчиків. Започаткував серію у 2002 р. біобібліографічний покажчик «Василь Миколайович Шейко: до 60-річчя від дня народження», присвячений ректору ХДАК, доктору історичних наук, професору В. М. Шейку (укладачі О. М. Онуфрієва, Т. С. Раскіна; відповідальний редактор Л. П. Семененко) [10]. На той час бібліотека вже розпочала формувати власну базу даних «Друковані праці викладачів ХДАК», що функціонувала в середовищі ППП CDS/ISIS. Розробником бази даних та технологічної лінії укладання покажчиків став доцент кафедри інформаційно-документних систем І. М. Фоменко. На основі бази даних почалася підготовка цього біобібліографічного покажчика.

Біобібліографічний покажчик має дві частини – біографічну та бібліографічну. Біографічну частину покажчика складають нарис «Ректор третього тисячоліття» (автор – перший проректор ХДАК М. М. Каністратенко) та розділ «Основні дати життя та діяльності В. М. Шейка». У структурі покажчика виокремлено авторські праці, розміщені в хронології, роботи за редакцією, перелік публікацій про життя та наукову діяльність ученого. Консультант у підготовці видання – доцент В. К. Удалова. До складу довідкового апарату ввійшли: передмова, предметний покажчик та покажчик назв творів. Видання супроводжене фотоматеріалами.

Як стверджує О. Ю. Козленко [9, с. 46], навіть перелік праць персоналії (розміщений у хронологічному порядку) містить біографічну інформацію, оскільки дозволяє відстежувати періоди найвищої наукової продуктивності, тематику праць у певні роки, еволюцію поглядів ученого. Покажчик містить 265 авторських та редакторських праць В. М. Шейка. Найповнішу картину формування В. М. Шейка як історика, історика культури, культуролога, викладача віддзеркалює біобібліографічний покажчик до 70-річчя з дня його народження, що вийшов друком у 2012 р. (укладачі – С. В. Євсеєнко, О. М. Левченко, О. С. Хижна; наук. ред. Н. М. Кушнаренко) [18]. До покажчика ввійшли 609 авторських та редакторських праць ювіляра, серед яких 14 монографій і 36 підручників та навчальних посібників.

Нині в серії видано 14 біобібліографічних покажчиків, присвячених життю та діяльності педагогів-науковців ХДАК: ректора, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча мистецтв України, члена-кореспондента Національної академії мистецтв України В. М. Шейка [10; 18]; доцента, кандидата педагогічних наук Н. Ф. Колосової [11]; доктора педагогічних наук, професора, заслуженого працівника культури України Н. М. Кушнаренко [12; 16]; проректора з наукової роботи ХДАК, кандидата мистецтвознавства, доцента А. З. Житницького [13]; професора, кандидата мистецтвознавства І. І. Гулеско [14]; професора, кандидата мистецтвознавства, заслуженого діяча мистецтв України С. І. Гордєєва [15]; професора, доктора історичних наук, заслуженого працівника вищої школи України Г. Й. Чернявського [17]; професора, доктора технічних наук Г. Г. Асєєва [19]; професора, доктора філософських наук, заслуженого працівника культури України М. В. Дяченка [20]; доктора педагогічних наук, професора А. А. Соляник [21]; доцента, кандидата педагогічних наук, заслуженого працівника культури УРСР

Н. Я. Фрідьєвої [22]; професора, доктора мистецтвознавства, О. І. Чепалова [23].

За цей час співробітники відділу набули певного досвіду у виданні покажчиків. Не останню роль у цьому відіграли семінари, науково-практичні конференції, бібліографічні студії, презентації, що проводилися в Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка, Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, бібліотеці Харківської державної академії культури, науковій бібліотеці Харківського національного університету радіоелектроніки, науково-технічній бібліотеці Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «ХАІ» і в яких ми брали участь.

Визначимо загальне й особливе у виданні біобібліографічної продукції ХДАК.

- Структура кожного біобібліографічного покажчика розробляється після ретельного вивчення специфіки наукової, науково-педагогічної, творчої діяльності ювіляра і затверджується вченою радою ХДАК.
- До підготовки видань залучаються наукові консультанти.
- Усі покажчики – науково-допоміжні, тому мають чітку цільову та читацьку аудиторію, призначені для подальших наукових досліджень.
- Принципи відбору матеріалу – науковість, повнота, достовірність. Використовуються чинні на час підготовки видань стандарти. Бібліографічні описи містять як основні, так і факультативні елементи. Окремий список скорочень не застосовується. Усі матеріали по можливості опрацьовуються de visu.
- Обов'язково укладається план-проспект майбутнього видання.
- Кожен покажчик супроводжується ґрунтовною вступною статтею, додаються спогади колег, учнів, дайджести матеріалів з періодичних та довідкових видань; у біобібліографічному покажчику, присвяченому Н. Я. Фрідьєвій [22], наводяться уривки з її автобіографічних матеріалів та листів.
- Групування авторських праць переважно хронологічно-алфавітне. У покажчику, присвяченому 80-річчю з дня народження Г. Й. Чернявського [17], його праці згруповано за розділами: монографії, підручники, документальні публікації та інші окремі видання; бібліографічні описи супроводжуються рецензіями (на деякі праці Г. Й. Чернявського існує 11 рецензій); другий розділ – наукові статті й матеріали конференцій; третій – рецензії автора на монографії та наукові

статті. У покажчику, підготовленому до 70-річчя з дня народження А. З. Житницького [13], окремими розділами представлено наукові праці та його літературну творчість, згруповану відповідно до жанрів (ліричні вірші, епіграми, пародії, фейлетони, музичні твори на вірші презентанта, оповідання, п'єси, сценарії).

• До покажчиків входять як опубліковані, так і неопубліковані документи – авторські свідоцтва, звіти про НДР, депоновані рукописи [19]; архівні матеріали [22]; сценарії з особистого архіву [13]. Важливим доповненням стали інтернет-ресурси.

• Бібліографічні описи розділу «Авторські праці» не анотовані. Довідкові анотації супроводжуть бібліографічні описи розділу «Про життя та наукову, науково-педагогічну діяльність ...». Анотації є аналітичними, оскільки з усієї статті чи книги, наведеної в описі, виокремлюються сторінки, що стосуються ювіляра.

• Жанр біобібліографічного покажчика надає змоги всесторонньо розкрити наукову, науково-педагогічну, організаторську діяльність ювіляра. Було вирішено доповнити покажчики розділами «Дисертації, виконані під керівництвом …», «Офіційне опонування дисертацій», «Рецензування монографій та навчальних видань» тощо.

• Окремий розділ – участь персоналії в редколегіях наукових збірників (головний редактор, відповідальний редактор, відповідальний секретар, член редколегії).

• У покажчику, що вийшов друком до 60-річчя з дня народження, 40-річчя творчої та 30-річчя педагогічної діяльності С. І. Гордєєва [15], висвітлено творчу діяльність ювіляра як актора (згруповано за назвами театрів з переліком постановок та ролей), режисера вистав, театралізованих видовищних свят, концертів, участь у журі конкурсів та фестивалів, подано перелік записів Харківською обласною телерадіокомпанією театральних вистав у постановці цього режисера.

• До видання покажчика, присвяченого ювілею відомого радянського й українського історика-болгариста, першого в історії ХДАК доктора наук Г. Й. Чернявського, долучився Центр болгаристики та балканських досліджень імені М. Дринова [17]. Біобібліографічний покажчик, присвячений видатному українському вченому-бібліотекознавцеві, одному з найяскравіших представників української, харківської бібліотечної школи, фундатору вищої бібліотечної освіти в Україні Н. Я. Фрідьєвій, вийшов друком також у серії «К био-

библиографии деятелей библиотековедения» за підтримки відділення «Бібліотекознавство» Міжнародної академії інформатизації при ООН [22]. У виданні опубліковано лист президента відділення Ю. М. Столярова та віце-президента В. К. Клюєва до ректора ХДАК В. М. Шейка. Автори листа підтримують ідею випуску покажчика як свідчення того, що харківські вчені дбайливо зберігають і продовжують славні традиції бібліотекознавства.

• Усі видання містять допоміжні покажчики, які багатоаспектно розкривають тему за змістом, формальними ознаками. На їх вибір впливає зміст відображених у виданні документів. Це іменні, предметні покажчики, покажчики назв; покажчик авторів рецензованих видань [17]; покажчик назв періодичних видань, у яких опубліковано літературні твори ювіляра [13]; покажчики музичних, драматичних вистав, кінофільмів, які допоможуть у пошуку рецензій автора на вистави харківських театрів, гастрольні вистави інших країн, кінофільми [23].

• До біобібліографічного покажчика [17] введено розділ «Особистий фонд Чернявського Г. Й., що зберігається в архіві ХДАК».

• Електронні версії більшості біобібліографічних покажчиків розміщено на сайті бібліотеки за адресою: lib-hdak.in.ua.

• Джерела пошуку інформації різні: фонди бібліотек, каталоги, картотеки, інтернет-ресурси, державні й особисті архіви тощо. Цінну допомогу в пошуку інформації в процесі підготовки біобібліографічного покажчика, присвяченого Н. Я. Фрідьєвій, надали віртуальні довідкові служби бібліотек України й РФ.

• Усі покажчики містять фотоматеріали з особистих архівів науковців, архіву ХДАК, фото афіш, обкладинок книг. У покажчику, присвяченому Н. Я. Фрідьєвій, розміщено фото обкладинок книг із фонду бібліотеки ХДАК з унікальними автографами Л. Б. Хавкіної та Д. А. Балики.

Таким чином, біобібліографічні покажчики серії «Видатні педагоги ХДАК» формують імідж академії, рекламують діяльність учених, наукові школи ВНЗ. Основні публікації вчених зберігаються у фонді бібліотеки ХДАК, таким чином здійснюється реклама не лише праць, а і її фондів. Упевнені, що за бібліотеками – зберігачами достовірної інформації, які функціонують на основі налагодженої, роками перевіреної традиційної технології у сукупності з новітніми технологіями – майбутнє.

Список бібліографічних посилань

1. Кушнаренко Н. З історії бібліотечної періодики: фахові видання Харківської державної академії культури // Вісник Книжкової палати. 2015. № 11. С. 38–41.

2. Шейко В. М., Кушнаренко Н. М. Харківська державна академія культури: науково-періодична конотація // Вісник Харківської державної академії культури. Серія: соціальні комунікації. 2016. Вип. 49. С. 8–25.

3. Шейко В. М., Каністратенко М. М., Кушнаренко Н. М. Харківська державна академія культури: досягнення та перспективи // Вісник Харківської державної академії культури. 2014. Вип. 44. С. 28–46.

4. Тодорова Є. 120-річний ювілей видатного науковця, педагога, наставника, фундатора бібліотечної освіти в Україні в бібліографічному віддзеркаленні // Вісник Книжкової палати. 2016. № 3. С. 6–7. Рец. на кн.: Фрідьєва Надія Яківна : (до 120-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. Харків, 2015. 72 с.

5. Євсеєнко С. В. Видавнича продукція ХДАК як запорука успішної діяльності вишу [Електронний ресурс]. URL: www.lib-hduht.kh.ua/Info/Evseenko.pdf.

6. Шейко В. М., Богуцький Ю. П., Кушнаренко Н. П. Наукова творчість у галузі культурології і мистецтвознавства : навч. посіб. Харків, 2016. 330 с.

7. Теплицкая А. В. Теория и практика формирования биобиблиографических ресурсов // Вестник БАЕ. 2013. № 3. С. 40–43.

8. Складання бібліографічних посібників : інформ.-метод. матеріали. Київ, 2015. 79 с.

9. Козленко Е. Ю. Терминологический лабиринт биобиблиографической информации // Вестник БАЕ. 2013. № 3. С. 44–47.

10. Василь Миколайович Шейко. Харків, 2002. 96 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

11. Наталія Феоктистівна Колосова. Харків, 2002. 48 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

12. Наталя Миколаївна Кушнаренко. Харків, 2005. 103 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

13. Анатолій Зіновійович Житницький. Харків, 2005. 91 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

14. Інесса Іванівна Гулеско. Харків, 2007. 38 с.: іл. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

15. Сергій Іванович Гордєєв. Харків, 2008. 112 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

16. Наталя Миколаївна Кушнаренко. Харків, 2010. 164 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

17. Георгий Иосифович Чернявский. Харьков, 2011. 93 с. (Выдающиеся педагоги Харьковской государственной академии культуры).

18. Шейко Василь Миколайович. Харків, 2012. 211 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

19. Асєєв Георгій Георгійович. Харків, 2013. 121 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

20. Дяченко Микола Васильович. Харків, 2013. 114 с. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

21. Соляник Алла Анатоліївна. Харків, 2014. 124 с. : фот. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

22. Фрідьєва Надія Яківна Харків, 2015. 74 с. : іл. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури) (К биобиблиографии деятелей библиотековедения).

23. Чепалов Олександр Іванович. Харків, 2015. 351 с. : іл. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

УДК [02:001.891](477)

ЕВОЛЮЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ОСНОВ МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК В УКРАЇНІ: НОТАТКИ ДО ПРОБЛЕМИ

Ковальчук Галина Дмитрівна,
методист ХДНБ ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Прослідковуються основні етапи формування організаційних основ методичної діяльності бібліотек в Україні, окреслено проблеми в реформуванні методичних служб.*

Ключові слова: *бібліотечні мережі, бібліотечні об'єднання, професійне спілкування, методична діяльність, організаційно-методичне керівництво, методичні центри, методичне забезпечення.*

Аннотация. *Прослеживаются основные этапы формирования организационных основ методической деятельности библиотек в Украине, очерчены проблемы в реформировании методических служб.*

Ключевые слова: *библиотечные сети, библиотечные объединения, профессиональное общение, методическая деятельность, организационно-методическое руководство, методические центры, методическое обеспечение.*

Annotation. *The article traces the main stages of formation of the organizational foundations of instructional activities in Ukraine, outlined the problems in the reform of teacher-training services.*

Key words: *library network, library associations, professional communication, instructional activities, organizational-methodical management, methodological centres, and methodological support.*

Методична діяльність, як явище, зародилась в кінці XIX – на початку XX ст. Швидкий ріст бібліотечної мережі супроводжувався зростанням кількості бібліотечних працівників. І як будь-яке професійне середовище, потребує певної самоорганізації, спілкування, взаємного навчання. За відсутності в той час системи професійної підготовки бібліотечних кадрів треба було вирішувати проблему підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. Частково це завдання взяли на себе численні бібліотечні об'єднання в Україні, які створювалися з ініціативи бібліотечної громадськості при губернських повітових, міських центральних бібліотеках. Функцію організації професійного спілкування, навчання та допомоги безпосередній бібліотечній роботі взяли на себе також і створені у Києві, Одесі, Харкові та ряді інших міст бібліотечні кабінети.

Робота бібліотечних об'єднань, бібліотечних кабінетів здійснювалася за такими напрямками: проведення бібліотечних заходів (з'їздів, нарад, семінарів); видання професійних журналів. Створення ж власне методичних служб вважається одним із досягнень бібліотечної справи радянського періоду. В зарубіжних бібліотеках для визначення цього виду діяльності використовувалися такі поняття, як «координація», «консультування», «надання послуг», суттю яких є професійна допомога колегам.

Отже, методична діяльність у нашій країні виникла поза управлінськими сферами і тільки зі становленням системи управління бібліотечною справою почала здійснювати й управлінську функцію. Основи командно-адміністративного характеру методичної діяльності були закладені Постановою Центрального виконавчого комітету СРСР від квітня 1934 р. «О библиотечном деле в Союзе ССР». Згідно з Постановою при наркоматах освіти союзних, автономних республік, обласних і крайових відділах народної освіти, а також при культурно-масових відділах рад великих міст організовувалися бібліотечні сектори, в районних і міських відділах народної освіти запроваджувалася посада бібліотечного інспектора, на якого покладалося практичне керівництво державною бібліотечною мережею і контроль за бібліотечною діяльністю громадських організацій (профспілок, кооперації тощо). Зменшувалася роль бібліотечних об'єднань, зате широке застосування отримали щомісячні інструктивно-методичні наради бібліотечних працівників.

У 1960-х роках була створена багатовідомча структура управління бібліотечною справою. Тоді ж з'явився термін «організаційно-методичне

керівництво». Методичні служби з центрів надання допомоги поступово перетворилися на додаток до механізму управління галуззю. Була створена чітка система методичних центрів: всесоюзні, республіканські (обласні, крайові), районні, а також міжгалузеві і галузеві методичні центри.

Система методичного забезпечення бібліотечної діяльності в Україні мала свої особливості, а саме: крім обласних служб існували зональні методичні центри. Згідно з постановою Колегії Міністерства культури УРСР від 1964 р. «Про роботу наукових бібліотек і визначення напрямів їх діяльності на допомогу бібліотекам республіки», «Положенням про організацію науково-методичної, бібліографічної роботи наукових бібліотек на допомогу бібліотекам республіки» (затвердженим Міністерством культури УРСР у 1964 р.). Державна республіканська бібліотека УРСР ім. КПРС, Державна історична бібліотека УРСР, Львівська, Одеська і Харківська державні наукові бібліотеки проводили свою науково-методичну і бібліографічну роботу, а також здійснювали організаційно-методичне керівництво бібліотеками республіки шляхом ведення комплексу питань з організації пропаганди літератури з окремих галузей знання та шляхом здійснення методичного керівництва бібліотеками в окремих групах областей.

У 1990-х роках спостерігалася демонстративна відмова від минулих напрацювань у методичній діяльності. У професійній пресі навіть дискутувалося питання необхідності методичної служби у бібліотеках взагалі. Та згодом стало зрозуміло, що відмовлятися від методичної діяльності не варто тому, що вона затребувана бібліотечною практикою. Хоча парадигма методичної діяльності радикально змінилася, тобто змінилися принципи, способи, механізми методичної підтримки: рекомендаційний, а не директивний стиль методичного впливу, партнерські стосунки між методичними центрами і бібліотеками.

У цей же час в Україні відбулися зміни й організаційних засад методичної діяльності. Система втратила всесоюзні методичні центри, які виконували синтезуючі і прогностичні функції, володіли надійною інформацією про діяльність вітчизняних бібліотек різних рівнів. Це суттєво знизило рівень і масштабність методичної діяльності. Зональні методичні центри України поступово втратили свій вплив на бібліотеки. Насамперед, фінансові проблеми не давали можливості часто відвідувати бібліотеки своїхзон для надання методичної допомоги. Хоча деякі книгозбірні намагалися зберегти свій вплив на регіони.

Так, ХДНБ вдавалося тільки один – два рази на рік у 1990 – 2000-х роках відвідувати бібліотеки зони з метою вивчення досвіду і надання методичної допомоги. Результатом цих відвідувань була серія методичних видань «У бібліотеках Східної України». Протягом 2002 – 2011 рр. були підготовлені видання з питань фандрейзингу в публічних бібліотеках, інтернет-центрів публічних бібліотек як засобу інформаційного сервісу, сучасного стану та проблем методичної діяльність публічних бібліотек, сучасних принципів буття публічні бібліотеки в умовах оновленого суспільства, інноваційних та традиційних підходів до методичної діяльності в публічних бібліотеках Дніпропетровщини, краєзнавчої діяльності публічних бібліотек Східної України, бібліотечно-інформаційного забезпечення виробничої сфери, економіки, бізнесу ОУНБ України.

У листопаді 2004 р. з нагоди 100-річчя відділу бібліотекознавства у ХДНБ ім. В. Г. Короленка була проведена регіональна науково-практична конференція «Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи», на якій обговорювалися проблеми організації методичної діяльності в Україні. Учасники конференції висловили бажання зберегти методичний вплив ХДНБ на Східну України. Інші зональні методичні центри також здійснювали спроби зберегти свій вплив на бібліотеки. Але можливості бібліотек були обмежені фінансово. Тому повноцінної методичної допомоги бібліотеки отримати не могли, і змушені були займатись методичним самозабезпеченням.

Таким чином, у 1990-х роках в Україні почалася руйнація колишньої системи методичного забезпечення бібліотек. Бібліотечна спільнота не відреагувала на ці негативні процеси і не продемонструвала конструктивної програми реформування системи методичної діяльності. Тому подальші етапи в реформуванні методичної діяльності в Україні відбувались стихійно, без концептуального обґрунтування і нормативно-правового забезпечення, тобто і зараз сфера методичної діяльності нічим не регулюється, порядок її функціонування нормативно не розроблений.

Внаслідок реформування колишня організаційна цілісність не збереглася. Базовий процес методичного забезпечення фактично здійснюється на трьох рівнях: державному, обласному і низовому. Змінилися статус і роль колишніх ланок єдиної системи методичного забезпечення. Методичні центри державного рівня звузили сферу свого методичного впливу, обмежившись участю у розробці загальної стратегії

бібліотечної справи, у формуванні законодавчої бази галузі. Натомість посилився рівень обласних центрів, розширилися їх повноваження. Хоча і не всім ОУНБ під силу самим вирішувати проблему методичного забезпечення області. На рівні низових методичних центрів спостерігаються тенденції методичного самозабезпечення.

Зараз відбувається розширення методичного простору за рахунок небібліотечних структур. Так, у бібліотечну орбіту включилася Українська бібліотечна асоціація (УБА), IREX (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів в Україні), які є реальними партнерами методичних служб бібліотек. Тільки завдяки їх сприянню реалізації програми «Бібліоміст» у бібліотеках України відкриті численні тренінгові центри.

Подальший хід перетворень у сфері методичної діяльності потребує комплексної оцінки її стану. Важливою є розробка концепції організації методичної діяльності як бази для практичної модернізації організаційних основ, підготовки комплексу регламентуючих документів і створення нормативно-правової бази (наприклад «Примірний порядок функціонування системи методичного забезпечення бібліотек в Україні»). Можливо, потрібно відновити зональні методичні центри і розмежувати методичні функції між всеукраїнськими національними і всеукраїнськими державними бібліотеками.

Деякі бібліотеки в Україні втратили свої методичні центри, тому актуальною є ідея створення на регіональному рівні об'єднаних методичних центрів для бібліотек різних систем і відомств. Наприклад, спеціальна координаційна методична служба для бібліотек великого міста. Це також доповнює можливості традиційної системи методичного забезпечення і сприяє розширенню методичного простору. Прикладом формування таких нетрадиційних форматів методичного впливу є координаційна діяльність бібліотек різних систем у Харкові. Протягом 20 років ефективно працює секція науково-методичної та науково-дослідної роботи Харківського бібліотечного товариства, що з 2011 р. діє при Харківському обласному відділенні УБА. Щороку укладається «Зведений план науково-методичної та науково-дослідної діяльності бібліотек-методичних центрів, ВНЗ культури, громадських бібліотечних об'єднань м. Харкова», який дає можливість ефектно координувати методичні заходи бібліотек різних відомств. Важливим також є вивчення можливостей розширення методичного простору за рахунок різновекторних неформальних структур.

Зміни, що відбулися, дозволяють вплинути на якість організації методичної діяльності бібліотек України і перейти на новий етап еволюційного розвитку методичних служб у вітчизняній бібліотечній справі.

УДК 023.5:929Рябченко]:027.021(477.54-25)ХДНБ

ЗАВІДУЮЧИЙ КАБІНЕТОМ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА М. Д. РЯБЧЕНКО: НОТАТКИ ДО БІОГРАФІЇ

Карнаух Ірина Анатоліївна
головний бібліотекар
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються окремі моменти біографії вченого-бібліотекознавця, педагога, талановитого керівника та організатора бібліотечної освіти на Харківщині Миколи Дем'яновича Рябченка. Досліджується його діяльність на посаді завідуючого кабінетом бібліотекознавства Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (1955 – 1959).*

Ключові слова: *Рябченко Микола Дем'янович, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, бібліотекарі, методисти, бібліотекознавці, вчені, педагоги.*

Аннотация. *Исследуются этапы становления ученого-библиотековеда, педагога, талантливого руководителя и организатора библиотечного образования в Харьковском регионе Николая Демьяновича Рябченко. Особое внимание уделено деятельности Н. Д. Рябченко на должности заведующего кабинетом библиотековедения Харьковской государственной научной библиотеки имени В. Г. Короленко.*

Ключевые слова: *Рябченко Николай Демьянович, Харьковская государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко, библиотекари, методисты, библиотековеды, ученые, педагоги.*

Annotation. *The pages of the biography of Mykola Demianovych Riabchenko were recreated while working at Kharkiv Korolenko State Scientific Library. Special attention was paid to the process of formation as a scientist, educator, librarian and practitioner Riabchenko.*

Key words: *Riabchenko Mykola Demianovych, Kharkiv Korolenko State Scientific Library, librarians, methodists, bibliographers, scientists, teachers.*

У межах регіонального цифрового проекту «Бібліотечна енциклопедія Харківщини», головним координатором якого стала Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (ХДНБ), у 2016 р. було проведено ряд локальних біографічних досліджень. Одним з об'єктів дослідження став життєвий шлях, професійна та наукова діяльність Миколи Дем'яновича Рябченка, вченого-бібліотекознавця, методиста, педагога, талановитого керівника та організатора бібліотечної освіти на Харківщині. Найкращі роки Микола Дем'янович присвятив бібліотечній справі, працюючи на керівних посадах у ХДНБ та у Харківському державному інституті культури (ХДІК) (нині – Харківська державна академія культури).

Предметом дослідження є зміст бібліотечної діяльності М. Д. Рябченка під час роботи у ХДНБ. Хронологічні межі дослідження визначено часом становлення М. Д. Рябченка як висококваліфікованого методиста, бібліотекаря, науковця в ХДНБ (1952 – 1959). Методологічною основою слугували загальнонаукові принципи історизму й наукової об'єктивності, закони соціокультурного розвитку суспільства. Застосовано такі наукові методи: історико-бібліотекознавчий, порівняльний, системний та хронологічний. Використано також методи історичного джерелознавства – наукової евристики, аналізу бібліотечних архівних документів. Метою дослідження стало комплексне вивчення життєвого й наукового шляху М. Д. Рябченка, аналіз його наукового доробку та укладання бібліографічного списку праць. Під час дослідження проведено реконструкцію біографії українського бібліотекознавця за матеріалами архівів та фондів ХДНБ та ХДАК[1]. Було відзначено, що бібліотечна та педагогічна діяльність М. Д. Рябченка досі не стала предметом окремого наукового дослідження. Містяться згадки в наукових монографіях та серіальних виданнях про науковий та педагогічний доробок вченого під

[1] Отчеты о работе отделов Государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко за 1951 – 1959 гг. // Архів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 39, 40, 48, 55, 58, 59, 121, 126, 132, 135. Копії ; Приказы директора библиотеки за 1953, 1955, 1958, 1959 гг. // Там само. Ф. 1. Оп. 1л. Спр. 23, 30, 52. Копії ; Личные дела уволенных сотрудников за 1959 год. // Там само. Ф. 1. Оп. 1л. Спр. 55. Арк. 183 – 204 ; Рябченко Николай Демьянович. Начато 15 июня 1949 г. – окончено 7 июля 1952 г. / Ком. по делам культпросветучреждений УССР, Харьк. гос. библ. ин-т // Архів ХДАК. Ф. 1. Оп. 1л. Спр. 770. Арк. 1 – 11 ; Рябченко Николай Демьянович. Начато 30.05.1959 г. – окончено 5.09.1984 г. // Там само. Ф. 1. Оп. 1л. Спр. 11031. Арк. 1 – 58.

час роботи в ХДАК[2]; відсутня інформація про діяльність М. Д. Рябченка в ХДНБ у документах для широкого загалу. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що на підставі виявлення значного масиву раніше невідомих джерел, вперше розглянуто обставини вибору й еволюцію професійної діяльності М. Д. Рябченка, становлення його як бібліотекознавця, методиста й педагога під час роботи в ХДНБ. Було здійснено періодизацію життєдіяльності науковця, проаналізовано проблематику його наукових праць. Практичне значення дослідження полягає у систематизації й узагальненні друкованих матеріалів та архівних документів про аспекти наукової, педагогічної й організаційної діяльності М. Рябченка, що може стати підґрунтям для подальшого дослідження наукової творчості вченого.

Микола Дем'янович Рябченко народився у родині службовців 22 листопада 1921 р. у місті Армавір Краснодарського краю Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (нині Російська Федерація, РФ). Батько – Рябченко Дем'ян Якович – працював завідувачем магазину Центрального робітничого кооперативу. У 1932 р. батько був засуджений за розтрату і по відбуванні терміну покарання (через рік) залишив сім'ю. Мати – Олександра Іллівна – з 1932 р. по 1938 р. працювала у швацькій майстерні Воєнторгу м. Армавір (РФ). У 1938 р. разом з матір'ю і заміжньою сестрою М. Рябченко переїхав до міста Фрунзе Киргизької РСР (нині – Киргизстан), де мати працювала у швацькій майстерні Наркомлегпрому. З 1929 р. по 1938 р. М. Рябченко навчався у середній школі Армавіра. Після переїзду сім'ї у місто Фрунзе продовжив навчання у місцевій школі. У 1940 р. був призваний до лав Червоної Армії

---

[2] Давидова І. О., Мар'їна О. Ю. Кафедра бібліотекознавства та соціальних комунікацій: до ювілею харківських бібліотекознавців // Вісник Харківської держаної академії культури. 2011. Вип. 34. С. 85–86. Також доступний: http://bit.ly/2fHh2mz (дата звернення: 11.11.2016); Рябченко Микола Дем'янович // Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної академії культури (1947 – 1998) : бібліогр. покажч. Ч. 1. Харків, 2000. С. 263–264; Харківська державна академія культури : до 70-річчя з дня заснування. Харків, 2000. С. 78; Харківська державна академія культури: до 80-річчя з дня заснування. Харків, 2009. С. 61, 67; Харківська державна академія культури: до 85-річчя з дня заснування : монографія. Харків, 2015. С. 87, 90; Харьковский государственный институт культуры, 1929 – 1979. Харьков, 1979. С. 47; Шемаєва Г. В. Наукова діяльність кафедри бібліотекознавства Харківської державної академії культури: історичний аспект // Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 34. С. 92–93.

і був направлений на навчання у Ростовській школі зв'язку сержантського складу військ Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) (м. Ростов-на-Дону, 1940 – 1941). Після закінчення школи зв'язку був залишений на посаді командира радіовідділу (м. Армавір – м. Коканд Узбекська РСР (нині Узбекистан, 1941 – 1942). Під час Другої світової війни був помічником командира радіовзводу, командиром радіовзводу. Двічі виконував урядові завдання. Був нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.». У серпні 1946 р. був переведений в 336-й Будапештський ордена Олександра Невського полк Міністерства внутрішніх справ (МВС) на посаду начальника радіостанції. Після демобілізації у 1946 р. працював у радіоцентрі м. Фрунзе, Киргизської РСР (нині м. Бішкек, Киргизстан) на посаді радіотехніка до травня 1948 р.

У 1947 р. в родині М. Рябченка народилася донька – Ірина. І саме тоді було прийнято рішення переїхати до Харкова, де проживали родичі дружини Ельзи Олександрівни (дівоче прізвище – Мегис), теж майбутнього бібліотекаря. Микола Дем'янович спочатку працював у «Союзтехрадіо» монтажником (1948 – 1949 рр.), а з 1949 р. по серпень 1952 р. – у Харківському гідрометбюро на посадах радіотехніка, начальника радіоапаратної, начальника радіостанції.

У 1949 р. М. Рябченко вступив на заочне відділення Харківського державного бібліотечного інституту (ХДБІ) на факультет бібліографії. Склавши екстерном іспити за два курси, перейшов на стаціонарне відділення, продовжуючи працювати в Харківському гідрометбюро. Під час навчання брав активну участь у роботі студентських наукових гуртків. На третьому курсі студентську наукову роботу М. Рябченка було рекомендовано на міський огляд праць студентських наукових товариств. Виробничу практику він проходив у ХДНБ у науково-бібліографічному відділі. Успішно закінчив ХДБІ у червні 1952 р. за спеціальністю «бібліограф».

Після війни країна потребувала міцних кадрів у бібліотеках – форпостах ідеологічної пропаганди. *«Партийные и советские органы республики, руководствуясь указаниями ЦК ВКП(б) и ЦК КП(б)У, принимали конкретные меры по укреплению библиотечных кадров. Библиотеки пополнялись за счет демобилизованных воинов и*

комсомольцев»[3]. М. Д. Рябченко – член Комуністичної партії, відмінник навчання, демобілізований з військ МВС – молодий чоловік був ідеальним кандидатом для роботи в бібліотеці на керівних посадах, навіть без досвіду роботи. Згідно з призначенням Комітету в справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів Української РСР від 18 липня 1952 р. Миколу Дем'яновича Рябченка було направлено в ХДНБ вченим секретарем з терміном прибуття 1 серпня 1952 р. Але трудова діяльність Миколи Дем'яновича у бібліотеці почалася з 1 вересня 1952 р. на посаді завідуючого книгосховищем з місячним випробувальним терміном. З 3 жовтня 1952 р. по 27 жовтня 1953 р. він працював завідуючим філіалом ХДНБ для дітей та юнацтва. На той час дитячий філіал мав таку структуру: абонемент молодшого віку, читальня, абонемент середнього і старшого віку, читальня, літня читальня у «Дитячому містечку» Парку культури та відпочинку імені О. М. Горького, філіал при Палаці культури імені Й. В. Сталіна Харківського електромеханічного заводу (абонемент, читальня). Штат з 15 осіб розподілявся за групами: обробки і каталогізації літератури, обов'язкового примірника і бібліографії дитячої літератури, роботи з читачами молодшого віку.

«Бібліотека в бібліотеці» виконувала величезний обсяг робіт. Методична допомога бібліотекам здійснювалася письмовим зв'язком, надсиланням до бібліотек розроблених методичних матеріалів, відвідуванням дитячих, шкільних та бібліотек ремісничих училищ, окремих дитячих бібліотек УРСР. При філіалі працював постійно діючий семінар шкільних бібліотекарів. З осені 1952 р. проводився двічі на місяць семінар працівників районних дитячих бібліотек. Для читачів готувалися численні масові заходи: літературні ранки, читацькі конференції, «Тиждень дитячої книги», загальноміське дитяче свято «День дитячої книги», зустрічі з видатними письменниками тощо. Співробітники філіалу брали участь у семінарі керівних працівників дитячих бібліотек УРСР, виступали з доповідями. На обласних семінарах робітників районних та шкільних бібліотек читалися лекції з питань керівництва читанням дітей та юнацтва.

Під керівництвом молодого завідувача фахівці готували методичні та бібліографічні матеріали: рекомендаційні тематичні анотовані списки позакласного читання (російською та українською мовами) для учнів, методичні листи до відзначення знаменних дат, методичні розробки до

---

[3] Вовк Л. П. Деятельность государственных массовых библиотек Украинской ССР (1945 – 1961) : автореф. дис. … канд. ист. наук : 07.00.02. Киев, 1979. С. 15.

читацьких конференцій, літературних ранків, літературних ігор тощо. У цей час проводилася робота над розділом «Дитяча література» типового каталогу сільської бібліотеки. У 1953 р. було підготовлено бюлетень обміну досвідом роботи шкільних та районних дитячих бібліотек. Спираючись на досвід роботи філіалу ХДНБ для дітей та юнацтва, М. Рябченко та М. Демкова опублікували в 1953 р. статтю *«Каталог детской библиотеки»* у всесоюзному суспільному-політичному і науково-методичному журналі «Библиотекарь» [11]. Автори розглядали питання методики складання систематичного каталогу для учнів старших класів, зокрема, запропонували наближення рубрик каталогу до змісту шкільних навчальних предметів.

У 1953 р. (за дозволом Міністерства культури УРСР від 22/10-53 р.) М. Рябченка було направлено в почесне відрядження до Москви. По поверненні з 27 жовтня 1953 р. М. Д. Рябченка було призначено на посаду головного бібліографа науково-бібліографічного відділу ХДНБ. Ці обов'язки він виконував по 1 травня 1955 р. З бібліографічними оглядами суспільно-політичної тематики молодий фахівець виступав безпосередньо в цехах заводів, у виробничих бригадах колгоспів Харківської області, надавав методичну і практичну допомогу колгоспним, районним, міським бібліотекам, виконував складні довідки.

У цей період Микола Дем'янович зайняв відповідальну посаду голови місцевого комітету профспілки ХДНБ. Про цікавий досвід роботи виробничо-масової комісії місцевого комітету він розповів у брошурі *«Улучшаем обслуживание читателей : из опыта работы произв.-массовой комис. месткома [ХГНБ]»* (1955) [13]. У складі виробничо-масової комісії Микола Дем'янович був одним з організаторів другої конференції молодих фахівців у ХДНБ (перша відбулася в кінці червня 1953 р.): *«... в конце 1954 года мы организовали конференцию на тему «Пропаганда исторических решений партии и правительства о дальнейшем развитии сельского хазяйства СССР в Государственной научной библиотеке имени Короленко»* [13, с. 17]. М. Рябченко виступив з доповіддю *«Каталоги и картотеки – мощное средство пропаганды постановлений Пленумов ЦК КПСС»* [12]. На посаді голови місцевого комітету профспілки він приділяв багато уваги вирішенню виробничих питань бібліотеки *«оказывая существенную помощь дирекции в выполнении производственных планов и улучшении качества работы всех отделов библиотеки»* [13, с. 9]. Члени виробничо-масової комісії випускали настінну газету «Бібліотекар».

Редакційна колегія видання висвітлювала передовий досвід роботи, розміщувала замітки про виконання виробничих планів, про недоліки в роботі відділів і окремих співробітників. М. Рябченко відзначає: *«Наша газета получила высокую оценку на областном и республиканском смотре стенной прессы, где ей были присуждены первые премии. На всесоюзном смотре стенных газет «Библиотекарю» присуджена третья премия»* [13, с. 18].

М. Рябченко був керівником практики студентів четвертого курсу ХДБІ з 7 лютого по 26 березня 1955 р., допомагав студентам-заочникам ХДНБ. З 1 травня 1955 р. (наказ № 44 від 29.04.55) по 1 жовтня 1959 р. він зайняв відповідальну посаду завідуючого кабінетом бібліотекознавства (КБ). У цей період постала потреба перебудови методичного обслуговування бібліотеки. У зв'язку з розширенням мережі масових бібліотек для поліпшення методичної допомоги за наказом Міністерства культури Української РСР № 477 від 19 квітня 1955 р. «Про надання допомоги обласним бібліотекам» було закріплено найбільші наукові бібліотеки республіки за групами областей. ХДНБ зобов'язали надавати методичну допомогу низовій мережі Харківської, Ворошиловоградської, Дніпропетровської, Запорізької, Полтавської, Сталінської та Сумської областей. У зв'язку з цим у 1956 р. було розроблено нове положення про КБ, яке розглядалося Вченою радою бібліотеки.

У КБ в середині 1950-х працювали чотири штатні співробітники: завідуючий, старший бібліограф, старший бібліотекар, бібліограф. Колектив відділу в 1955 – 1959 рр. складався з таких висококваліфікованих спеціалістів, як М. Б. Ліфшиць, В. М. Некрич (звільнився 31.10.1955), М. І. Гельберг, Л. І. Огурцова. У зв'язку з великим навантаженням на КБ дирекція бібліотеки виділила десять позаштатних методистів з інших відділів бібліотеки. Але, наприклад у 1958 р., при витраті робочого часу фахівцями КБ 8111 годин, позашатні методисти витратили – 512 годин. Треба враховувати, що бібліотекарі також постійно були задіяні на сільськогосподарських роботах, хворіли, а завідуючий кабінетом у 1958, 1959 рр. (по 3 місяці) був на військових зборах. У цих умовах план не тільки виконувався, але й перевиконувався. Аналіз звітів про виконану роботу фахівцями КБ в цей період свідчить про фантастичну продуктивність праці та високі організаторські здібності М. Д. Рябченка, його піклування не тільки про виконання справи, але й відповідальність за підлеглих.

Рис. 1. Фотодокументи з меморіального фонду ХДНБ

Методична робота передбачала перш за все керівництво та регулярне відвідування для надання допомоги на місцях обласних, районних, міських, профспілкових, сільських та колгоспних бібліотек; вивчення, узагальнення та розповсюдження найкращого досвіду їх роботи. Так, у **1955 р**. відвідано **109** бібліотек (заплановано 60). З них – бібліотек республіки, області – 60, міста – 49; у **1956 р**. – **112** (заплановано 110), з них бібліотек республіки – 27, області – 34, міста – 51; у **1957 р**. – **144** (заплановано – 110), з них бібліотек республіки – 12, області – 56, міста – 76, в **1958 р**. – всього **145** (заплановано – 145), з них – бібліотек республіки – 28, області – 60, міста – 57. Співробітники КБ проводили консультаційну роботу: індивідуальну, групову, надавали письмові консультації бібліотекарям не тільки України, але й інших республік СРСР. З 1956 р. бібліотека спільно з міським відділом культури почала проводити постійно діючі семінари працівників бібліотек Харкова, тематика яких складалася з урахуванням запитів слухачів. Особливістю семінарських занять цих років стало залучення до участі у роботі семінару, окрім методистів, адміністрації ХДНБ, викладачів ХДБІ та інших вищих

навчальних закладів міста, профспілкових бібліотекарів, працівників масових бібліотек тощо. Групові консультації надавалися фахівцями КБ безпосередньо в бібліотеках при відвідуванні. Також кожному методисту КБ, який виступав на семінарах, видавалося «призначення», в якому організатори характеризували якість прочитаних лекцій.

У 1957 р. методисти ХДНБ брали активну участь у підготовці та проведенні міського, обласного та республіканського оглядів культурно-просвітніх установ. У межах заходу обстежувалися масові бібліотеки з метою вивчення та узагальнення досвіду їх роботи.

Фахівці КБ організовували міську конференцію для бібліотечних працівників з обміну досвідом роботи з популяризації природничо-наукової и науково-атеїстичної літератури (1958), міжреспубліканські конференції з пропаганди технічної літератури тощо. За матеріалами конференцій видавалися збірники, зокрема: «Библиотеки – активные пропагандисты атеизма» (1958), «Бібліотеки – пропагандисти технічної літератури: (за матеріалами кущових конференцій бібліотечних працівників Харківщини)» (1956), «Технічну книгу в маси : з досвіду роботи б-к Укр. РСР» (1957) та ін.

Під керівництвом завідуючого відділом здійснювалася науково-дослідницька робота в галузі бібліотекознавства та бібліографії, вивчався й узагальнювався власний досвід, а також досвід кращих масових бібліотек республіки. Детальну інформацію з аналізом роботи бібліотек з областей, закріплених для надання методичної допомоги, надсилали до Міністерства культури УРСР, обласних управлінь культури і директорам бібліотек. Наказом по бібліотеці за завідуючим КБ було закріплено індивідуальну тему *«Методична допомога бібліотекам низової мережі»*, за матеріалами якої було написано однойменну доповідь на науковій конференції ХДНБ (1957), присвячену 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Співробітники також брали участь у підготовці і редагуванні матеріалів республіканської наради бібліотечних працівників у Харкові, що були видані у Москві.

Рис. 2. Фотодокументи з меморіального фонду ХДНБ

Саме під керівництвом М. Д. Рябченка активізувалася розробка та видання методичних та бібліографічних посібників, афіш, стендів, тематика яких була тісно пов'язана з найважливішими політичними й господарськими завданнями країни. Зокрема, працівниками КБ було підготовлено у **1956 р**. – **6** назв методичних та бібліографічних матеріалів на допомогу масовим бібліотекам, у **1957 р.** – **7** (обсягом 8,1 друк. арк., загальним тиражем 3500 прим.), в **1958 р.** – **7** (обсягом 8,2 друк. арк., загальним тиражем 27 400 прим.). Усі видання розсилалися в порядку обміну провідним бібліотекам Радянського Союзу, до 1959 р. – безкоштовно – обласним бібліотекам республіки і районним бібліотекам області. У 1955 р. було зроблено спроби вивчення ефективності надісланих до бібліотек видань. До методичних розробок КБ додавався лист з проханням до бібліотекарів надати зауваження та пропозиції, а також розповісти про практичний досвід використання методичних порад. Як

відзначається у звітах, у розробці більшості методичних та бібліографічних матеріалів брали участь всі співробітники КБ під керівництвом завідуючого відділом. Серед таких видань **1956 р.** «Месячник распространения книги: (метод. советы работникам библиотек Харьковщины)», «Исторические решения XX съезда КПСС – вдохновляющая программа борьбы за построение коммунизма в нашей стране»; **1957 р.**: 4 випуски методичних матеріалів «Назустріч 40-м роковинам Великого Жовтня», «Вибори до місцевих Рад депутатів трудящих», «В боротьбі за виконання історичних рішень XX з'їзду КПРС»; **1958 р.**: «Библиотеки – активные пропагандисты атеизма».

З гордістю фахівці КБ у звіті 1958 р. повідомили про підготовку та проведення першого в країні відкритого перегляду літератури з бібліотекознавства та бібліографії. У цей період стали тіснішими зв'язки з ХДБІ: співробітники брали участь у роботі засідань кафедр інституту, конференцій. Завідуючий кабінетом у 1957 р. виступав на засіданні кафедри бібліотекознавства, на якому обговорювалися питання організації диференційного обслуговування читачів, та на ювілейній конференції. М. Рябченко також був учасником першої науково-методичної конференції випускників ХДБІ (7 – 10 травня 1958 р.).

Завідуючий відділом брав участь у роботі нарад директорів і завідуючих методкабінетами в Міністерстві культури УРСР, відвідував бібліотеки, рецензував та редагував роботи колег з ХДНБ, інших бібліотек, викладачів та студентів ХДБІ, публікувався у журналі «Соціалістична культура» [10]. М. Рябченко був укладачем та редактором вагомих видань ХДНБ, зокрема: «Опыт работы Государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко» [6; 7], «Досвід роботи. Вип. 3» [2], «Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка …» [16], коротких опублікованих звітів ХДНБ за 1956, 1957 рр. [1; 4]. Надруковані в 1958 – 1959 рр. бюлетені «Основные показатели работы государственных городских библиотек» отримали загальне визнання не тільки бібліотекарів міста, але й інших міст республіки та країни [8; 9]. М. Рябченко був членом Вченої ради та Редакційної ради ХДНБ. Багато займався громадською та ідеологічною роботою, перебуваючи на посадах заступника та секретаря парторганізації бібліотеки.

Ще під час навчання в інституті Микола Дем'янович цікавився викладацькою роботою. На факультеті бібліографії ініціативного та сумлінного студента-випускника рекомендували для роботи на кафедрі

бібліографії ХДБІ як асистента. Працюючи в ХДНБ, з травня 1956 р. М. Д. Рябченко розпочав викладацьку діяльність на кафедрі бібліотечних фондів і каталогів ХДБІ з погодинною оплатою. За конкурсним відбором з 1 вересня 1959 р. він зайняв посаду старшого викладача кафедри бібліотекознавства та бібліографії.

Попереду були довгі роки наполегливої, добросовісної роботи М. Рябченка як талановитого керівника та організатора бібліотечної освіти на Слобожанщині в якості завідуючого кафедрою бібліотекознавства ХДАК (1968 – 1974), декана факультету підвищення кваліфікації викладачів спеціальних дисциплін культосвітніх училищ УРСР (1977 – 1984). Але саме роки роботи М. Д. Рябченка в ХДНБ виявили високий професіоналізм, працелюбність, відповідальне ставлення та відданість справі, організаційні здібності та хист до викладацької та наукової діяльності. Досліджуючи яскраве життя бібліотечних фахівців повоєнного покоління через біографії окремих «людей-легенд»[4], ми краще пізнаємо і розуміємо загальний розвиток бібліотечної справи України другої половини XX століття.

Праці М. Д. Рябченка, опубліковані під час його роботи у ХДНБ

1. Государственная научная библиотека имени В. Г. Короленко в 1956 году [Текст] : (краткий отчет) / М-во культуры Укр. ССР ; [редкол.: Г. А. Мирошниченко (ред.), Н. Д. Рябченко и др.]. – Харьков : [Рот. ГНБК], 1957. – [69] л., табл. – Текст с одной стороны л.
2. Досвід роботи / М-во культури Укр. РСР, ХДНБК ; [редкол.: Мірошниченко Г. А. (відп. ред.), Рябченко М. Д. та ін.]. – Харків : [Рт. ДНБК], 1959. – 56, [1] с., табл.
3. За дійову науково-атеїстичну пропаганду [Текст] : корот. покажч. рек. літ. на допомогу пропагандистам, агітаторам і працівникам мас. б-к / Держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка (ДНБК) ; [склали: М. Д. Рябченко, О. І. Черкашин]. – Харків : Харків. кн.-газ. вид-во, 1954. – 38, [2] с.
4. Краткий отчет о работе за 1957 год [Текст] / М-во культуры Укр. ССР, Гос. науч. б-ка им. В. Г. Короленко (ГНБК) ; [редкол.: Г. А. Мирошниченко (ред.), Н. Д. Рябченко и др.]. – Харьков : [Рт. ГНБК, 1958]. – 61, [1] л. – Текст с одной стороны листа.
5. Назустріч 40-м роковинам Великої Жовтневої революції [Текст] : (матеріали на допомогу б-кам) / М-во культури Укр. РСР, ДНБК, Каб. бібліотекознавства ; [відп. за

[4] Васильченко М., Сєдих В., Тамм (Янович) Н. Український бібліотекознавець і педагог // Вісник Книжкової палати. 2009. № 5. С. 38. Також доступний: http://bit.ly/2fHVH8Y.

вип. М. Д. Рябченко]. – Харків : [Рот. ДНБК], 1957. – Вип. 2. – 15, [1] арк. ; Вип. 4. – 24 арк. – Текст. з однієї сторони арк.

6. Опыт работы Государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко [Текст] / М-во культуры УССР, ГНБК ; [редкол.: Г. А. Мирошниченко (ред.), Рябченко Н. Д. и др.]. – Харьков : Изд-во Кн. палаты УССР, 1955– …. – [Вып. 1]. – 1955. – 59, [1] с : табл.

7. Опыт работы [Текст] / М-во культуры УССР, Харьк. гос. науч. б-ка им. В. Г. Короленко (ХГНБК) ; [редкол. : Г. А. Мирошниченко (ред.), Н. Д. Рябченко и др.] – Харьков : Изд-во Кн. палаты УССР, 1957. – Вып. 2. – 58, [1] с.

8. Основные показатели работы государственных городских библиотек [Текст] / Отд. культуры Харьк. гор. Совета депутатов трудящихся, ГНБК ; [сост. Н. Д. Рябченко]. – Харьков : [Рот. ГНБК], 1958. – Бюллетень № 1: за 1 квартал 1958 года. – 5, [24] л.: табл. – Текст с одной стороны л. – Сведения об авторстве взяты из отчета ХГНБ за 1958 г. (л. 150) ; Бюллетень № 2: за 1-е полугодие 1958 года. – 6, [25] с.: табл.

9. Основные показатели работы государственных городских библиотек за 1958 год [Текст] / Отд. культуры Харьк. гор. Совета депутатов трудящихся, ГНБК ; [сост. Н. Д. Рябченко]. – Харьков : [Рт. ГНБК], 1959. – 8, [24] л.: табл.

10. Рябченко, М. Вшанування найстаріших [Текст] / М. Рябченко // Соціаліст. культура. – 1956. – № 4. – С. 24–25: фото.

11. Рябченко, Н. Каталог детской библиотеки [Текст] / Н. Рябченко, М. Демкова // Библиотекарь. – 1953. – № 9. – С. 28–30.

12. Рябченко, Н. Д. Каталоги и картотеки – мощное средство пропаганды постановлений Пленумов ЦК КПСС [Текст] / Рябченко Н. Д. // Из опыта работы Государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко : (материалы II-ой конф. молодых специалистов) / ГНБК, Каб. библиотековедения. – Харьков, 1955. – С. 13–16.

13. Рябченко, Н. Д. Улучшаем обслуживание читателей [Текст] : из опыта работы производ.-массовой комис. месткома [ХГНБК] / Н. Д. Рябченко ; [отв. за вып. М. М. Алименко]. – [Харьков] : Харьк. обл. изд-во, 1955. – 19, [1] с. : табл., ил.

14. Семененко Н. Ф. Пропаганда материалов и решений XX съезда КПСС в научной библиотеке им. В. Г. Короленко [Текст] / Н. Ф. Семененко, В. К. Пушкарь, Н. Д. Рябченко // Опыт работы / ХГНБК. – Харьков, 1957. – Вып. 2. – С. 3–16.

15. Технічну книгу в маси [Текст] : з досвіду роботи б-к Укр. РСР / М-во культури УРСР, ХДНБК ; [ред. М. Д. Рябченко]. – Харків : Вид-во Книжк. палати УРСР, 1957. – 33, [2] с.

16. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка: до 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції [Текст] / М-во культури Укр. РСР, ХДНБК ; [склали: М. Д. Рябченко та ін. ; редкол.: Г. А. Мірошниченко (відп. ред.), М. Д. Рябченко та ін.]. – Харків : Вид-во Кн. палати УРСР, 1957. – 90, [2] с. : іл., фото.

УДК 016:929Вернадський]:[001.89+316.77]

БІБЛІОГРАФІЯ – ЕДВАЙЗЕР НАУКОВОЇ ТА СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Тіщенко Антоніна Анатоліївна,
провідний бібліотекар
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається бібліографія як едвайзер творчості академіка В. І. Вернадського, його наукової та соціокомунікативної діяльності.*

Ключові слова: *бібліографія, едвайзер, творчість, Вернадський Володимир Іванович, академік, помічник, соціокомунікативна діяльність.*

Аннотация. *Рассматривается библиография как эдвайзер творчества академика В. И. Вернадского, его научной и социокоммуникативной деятельности.*

Ключевые слова: *библиография, эдвайзер, творчество, Вернадский Владимир Иванович, академик, помощник, социокоммуникативная деятельность.*

Annotation. *The article describes the bibliography as an adviser the work of academician Vernadsky Vladimir Ivanovich, scientific and socio-communicative activities.*

Key words: *Bibliography, adviser, creativity, Vernadsky Vladimir Ivanovich, academician, associate, socio-communicative activity.*

Процес взаємопроникнення інновацій у суміжні сфери стрімко поширюється. У бібліотечній галузі звичною справою стає запозичення новинок, термінології з ІТ-сфери, маркетингу, соціології, економіки та ін. Останнім часом у бібліотечну термінологію впроваджується поняття «едвайзер», поширене у економічному середовищі. Едвайзер дослівно (з англ. advise) означает радити; на практиці едвайзер – консультант, порадник з певного питання. У науковій діяльності вчених, особливо тих, хто працює у межах соціокомунікативної сфери, важливим аспектом постає відбір якісної релевантної інформації. Фільтрування та скринінг інформації з порадником, який викликає довіру – це зручно і корисно. Таким порадником для видатного ученого-універсала, мислителя, активного громадського діяча, академіка Володимира Івановича Вернадського була бібліографія.

Бібліографічна практична діяльність як складова документно-інформаційного забезпечення науки є надійним способом з'ясування достовірності наведених фактів, теоретичних положень. До бібліографічних посібників (окремих бібліографічних повідомлень, списків, покажчиків, каталогів і т. д.) впродовж життя звертається кожен, а для науковців усіх сфер тим більше. Саме тому є закономірним те, що Володимир Іванович Вернадський часто в науковій діяльності звертався до результатів практичної бібліографічної діяльності. Будучи не просто вченим, а вченим з великої літери, він чітко усвідомлював її необхідність і важливість. Протягом усього свого життя, творчого шляху Вернадський постійно тією чи іншою мірою звертався до бібліографії. Більше того, сам намагався щось вагоме додати, покращити і вдосконалити. Далеко не все, що було ним здійснено у галузі бібліографії впродовж майже восьми десятиліть, лишилося зафіксованим, але розмах вражає. У щоденнику, в своїх працях він нарікає на прогалини, що залишалися в його діяльності за цим напрямком. Окрім того, рукописна спадщина вченого досі ще недостатньо вивчена.

Вернадський читав багато літератури з найрізноманітніших галузей знання, цікавився поезією і прозою багатьох народів і країн. Він вважав за неодмінне фіксувати літературу, з якою ознайомився. У 1909 р. його друг, мінералог В. Агафонов писав: *«Як завжди. Ви читаєте таку силу-силенну і з таких різноманітних питань, що стає заздрісно, де Ви берете Ваше уміння часові надавати довготи і день перетворювати у кілька днів»* [2, с. 194].

Володимир Іванович ніколи не обмежувався певним жанром чи напрямом, цікавився різною літературою. Читав постійно, у будь-який час, завжди зазначав, що любить одночасно читати наукову і художню літературу. І хоча був титаном думки сподівався не тільки на пам'ять, а здебільшого звертався до бібліографічних записів. У процесі наукових пошуків, досліджень часто віднаходив нові, цікаві факти, відомості. Під час ознайомлення з документами важливі думки, здогадки, що з'являлися, фіксував на спеціальних картках для записів, які завжди знаходилися поряд. На них він не тільки записував необхідну інформацію, але обов'язково зазначав бібліографічні дані потрібної книги чи журналу [5]. Вернадський цікавився тільки тими книгами, що супроводжувалися списками літератури. Друзі це знали і рекомендували тільки такі видання. Так, товариш ученого І. М. Гревс, знаходячи книги, що, на його думку,

могли зацікавити В. І. Вернадського, спочатку перевіряв, чи додаються посилання на використані джерела, і тільки тоді її надсилав [4].

На книжкових полицях ученого зберігалися безліч тек з картками, у яких власник занотовував назви книг, авторів, номери томів, а якщо це був журнал, то виписував автора, назву журналу, сторінку, том, рік. Так комплектувалися власні картотеки мислителя. Їх склад формувався ретельно, зі знанням справи. Якщо картка не збігалася з тематикою жодної картотеки, то відкладалася до окремої теки, з якої поступово формувалася нова картотека. Так, наприклад, сталось з повідомленням Карутерса про переселення сарани з берегів Африки до Аравії. На той час Вернадський не займався ні ентомологією, ні фізіологією, ні біологією. Але його зацікавила думка автора публікації і він записав дані. На запитання учня, навіщо це йому потрібне відповів: *«Из истории науки и опыта я знаю, какие неожиданные последствия бывают от случайно брошенной мысли, если она коснется ума и воли искренней человеческой личности в нужный момент… Один такой случай нередко оправдывает всю жизнь!»* [5, с. 2]. Ця картка не одразу знайшла собі місце, однак саме вона стала початком, поштовхом для нового напряму в дослідженнях академіка – вченні про живу речовину.

У студентські роки Вернадський чітко визначив місце науки, і місце бібліографії в ній. 11 травня 1884 р. (йому тоді був 21 рік), він записав до щоденника свої міркування про сенс, мету і щастя людини. На його думку, завдання людини полягає у тому, щоб бути корисною суспільству [6]. Для себе, як і для кожної людини, необхідним компонентом у досягненні цієї мети він вважав активну громадську діяльність, насамперед на користь народних мас, та постійне заняття наукою. Необхідним компонентом цього процесу і є бібліографія як едвайзер діяльності. Адже саме завдяки їй стає можливим формування, підтримка та функціонування документної частини соціальної пам'яті. Взагалі бібліографічна інформація є найкращим посередником між документом та користувачем.

Можливо, найбільш насичена бібліографічна діяльність Вернадського припадає на 90-ті роки XIX ст. і два перші десятиліття XX ст., у час найактивнішого читання художньої та наукової літератури. У всякому разі, саме за ці 30 років зберіглася найбільша кількість відомостей про його художні та наукові інтереси [2]. Завідувачка бібліотекою Мінералогічного музею АН СРСР, директором якого був Володимир Іванович, на підставі зошитів із записами його замовлень розповідає, що для задоволення його

запитів доводилося звертатися до московських та ленінградських бібліотек, а також виписувати книжки через МБА з Берліна, Лондона, Парижа, Рима і Вашингтона [10]. Він читав книжки з мінералогії, геохімії, географії, хімії, фізики, геофізики, математики, астрономії, космонавтики, біології, ботаніки, зоології, медицини, сільського господарства, твори філософів світу, з історії культури європейських країн, Китаю, Індії, Африки, з історії наук, твори письменників різних країн і епох, праці з літературознавства, мистецтвзнавства. Саме такий широкий кругозір надавав можливість ученому постійно вдосконалювати свої знання, у т. ч. і в бібліографії [5].

Бібліографічна діяльність для В. І. Вернадського була надійним едвайзером у досягненні мети, формуванні змісту і сенсу життя, а також сприяла удосконаленню наукової творчості й організаційної роботи. Його також цікавила проблема взаємозв'язку бібліографічної науки й художнього пізнання. Хоча він і не написав окремої праці, присвяченої цьому питанню, однак, у деяких дослідженнях, епістолярії, щоденниках натрапляємо на глибокі ідеї й оригінальні концепції про філософську суть і природу мистецтва, характер і особливості розвитку зв'язків з наукою, бібліографічною наукою. Він навіть на власному досвіді прагнув вивчати ці питання і намагався простежити вплив музики, театру, живопису, скульптури, архітектури на власну наукову творчість. Так само його цікавив вплив бібліографії на людський розум [3].

В останні два десятиліття життя вченого в його щоденниках і листах рідко відбиваються результати бібліографічної діяльності. Іноді трапляються досить поверхові бібліографічні записи: він фіксує назву прочитаної книги і додає власні зауваження [1]. Однак це не означає ослаблення інтересу до науки. Мислитель продовжує дуже багато читати, записувати, перебуває в курсі всіх новинок наук як вітчизняних, так і закордонних.

Інтерес Володимира Івановича до бібліографії не обмежувався механічним фіксуванням прочитаного, переглянутого. Ним було здійснено низку глибоких практичних досліджень, висновків. Оцінюючи діяльність Вернадського у бібліографії, не можна оминути такий її напрям як бібліотечна бібліографія. Великий шанувальник бібліотек багато уваги приділяв наступному виду практичної бібліографій – каталогам. На його думку, саме правильна організація, ведення каталогів є запорукою успішної діяльності всієї бібліотеки [9].

Студента Вернадського завжди хвилювала освіченість народу, здатність захистити себе. Він вважав, що робота бібліотек у напрямку поширення бібліографічної інформації серед народу (з активною допомогою народних бібліотек) неодмінно сприятиме розвитку суспільства, його соціальному захисту [10]. Відчужені від самого документа відомості про документ, зафіксовані і реалізовані з метою сприяння реалізації відповідності між документом і користувачем, мають бути, на думку Володимира Івановича, якомога більше пристосовані до користувача [7]. Тому серед народу потрібно розповсюджувати дані про книги, які цікавлять народ: про землеволодіння, ті, що описують міста та шляхи Росії (для переселенців), пояснюють народні права, надають відомості про віру, народну школу.

Бібліографічна інформація про природу, викладена у популярній, зрозумілій для простого народу формі, дозволить будь-кому розширити свої знання про небо, землю, сонце, ґрунт та ін. Вторинно-документальний фундамент інформаційних ресурсів має повідомляти народові про історію держави. Видатний мислитель говорив: «*Чем глубже в массу будут распространяться сведения, приобретенные наукой, тем лучше. Общей идеей нашей должно быть то, что народ должен понимать свои силы и права, должно быть то, чтобы приводить народ к сознанию, что надо ему самому управлять собой. Стараться доставить народу ряд практически необходимых и важных сведений, пытаться направить его мысль и убедить его в его силах*» [6, с. 103]. Бібліографічний опис, як едвайзер, зробить зрозумілим навіть складні для народу знання – наукові.

Власна бібліотека вченого була різноманітною. Її неодмінним атрибутом як будь-якої соціально-інформаційної установи був довідково-бібліографічний апарат (ДБА). Кумулююча і зберігаюча сутність ДБА допомагала вченому завжди знаходити відповіді на будь-які запитання, що виникали у процесі наукової діяльності. Картотека «Пережитое и передуманное» допомагала поновити знання, нагадувала про ретроінформацію, яка давно не використовувалась і забулася. Бібліотека вченого мала картотеки, які складались ним під час написання наукових праць. Картотеки академік підтримував у актуальному стані: регулярно редагував та доповнював [12].

Картотеки велись і для щоденних потреб. Наприклад, картотека з біогеохімії, яка відображала всі аналізи живих організмів – тварин та рослин. Цю картотеку складав не сам Володимир Іванович, а спеціальний

співробітник, однак, процес її формування контролювався вченим [8]. Він організовував роботу лабораторій, якими керував, таким чином, щоб кожний учень, працівник завжди мав змогу скористатися необхідною картотекою, знайти відомості у довідкових виданнях [6].

Великого значення вчений приділяв довідковим виданням, виділяючи їм окреме місце у допомозі здійсненню наукової діяльності. Його домашня бібліотека налічувала кілька енциклопедій, серед яких Британська енциклопедія, енциклопедичний словник Брокгауза-Ефрона (дореволюційне видання), численні словники, у т. ч. В. Даля, біографічні словники (у т. ч. біографічний словник з точних наук Поггендофа німецькою мовою), словники іноземних мов, довідники з окремих наук та багато інших довідкових видань [11]. Усі ці видання постійно використовувалися, допомагали йому ефективно працювати. Видатний природознавець, як відомо, брав участь у створенні Української академії наук та Всенародної бібліотеки Української держави. Однак мало відомо про його участь у створенні каталогів цієї книгозбірні. З 1919 р. В. І. Вернадський разом з Д. І. Багалієм у складі Тимчасового комітету працював над створенням системи каталогів Всенародної бібліотеки Української держави, що зорієнтовувалися на задоволення інформаційних потреб у сфері української освіти, науки, а також мали допомагати самоосвіті [9]. Ефективності каталогів сприяла політика Володимира Івановича, спрямована на ретельне комплектування фондів згідно з поставленою метою та постійний розвиток ДБА. Разом з Д. І. Багалієм вони працювали над систематичним каталогом.

Володимир Іванович Вернадський – видатна постать у науці. Спектр його інтересів широкий. Він – великий природознавець, талановитий громадський, соціокомунікативний діяч. Спадщина вченого з точки зору бібліографічного забезпечення наукової діяльності досліджена недостатньо, на бібліотечну спільноту чекає багато знахідок та відкриттів. Однак можна впевнено стверджувати, що усі його наукові розвідки, особисті літературні інтереси неодмінно базуються, підкриплюються та живляться від бібліографії. Він добре розумів, що без бібліографічного забезпечення неможливий розвиток науки. Тому для академіка Вернадського бібліографія завжди була необхідним едвайзером у щоденній науковій праці.

Список бібліографічних посилань

1. Аксенов Г. П. Вернадский. Москва, 2010. 608 с. (ЖЗЛ).
2. Апанович О. М. Читач – академік Вернадський // Вітчизна. 1988. № 3. С. 194.
3. Вернадский В. И. Дневники. Март 1921 – август 1925. Москва, 1998. 214 с.
4. Гревс И. М. В годы юности: за культуру // Былое. 1921. № 12. С. 42.
5. Гумилевский Л. Вернадский. Москва, 1988. 256 с. (ЖЗЛ).
6. Из Дневников В. И. Вернадского // Природа. 1967. № 10. С. 97.
7. Из Дневников В. И. Вернадского // Природа. 1967. № 12. С. 55.
8. Мелуа А. И. В. И. Вернадский – ученый и организатор науки. Ленинград, 1990. 48 с.
9. Сытник К. М. В. И. Вернадский: жизнь и деятельность на Украине. Киев, 1988. 368 с.
10. Тіщенко А. А. Роль та значення книги у житті вченого-природознавця Володимира Івановича Вернадського // Бібліотечний форум України. 2012. № 3. С. 52.
11. Тищенко А. А. Частная библиотека ученого-природоведа В. И. Вернадского // Румянцевские чтения – 2012 : материалы Всерос. науч. конф. Москва, 2012. Ч. 2. С. 281.
12. Шаховська А. Д. Кабинет-музей В. И. Вернадского. Москва, 1959. 52 с.

УДК 016:002]:027.021(477.54-25)ХДНБ“2011/2015”

«КАТАЛОГ ВИДАНЬ ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА імені В. Г. КОРОЛЕНКА ТА ПУБЛІКАЦІЙ ПРО ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА 2011 – 2015 рр.» ЯК ПОТУЖНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС

Непочатова Оксана Володимирівна,
головний бібліотекар ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Ходарєва Юліана Владиславівна,
головний бібліотекар ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Презентовано покажчик, що хронологічно продовжує попередні випуски і містить бібліографічні відомості про публікації бібліотеки за 2011 – 2015 рр. Висвітлено особливості випуску, здійснений аналіз джерельної бази, наводяться статистичні показники публікацій про бібліотеку та публікацій її працівників у фахових виданнях і у ЗМІ.*

Ключові слова: *бібліографічні покажчики, видання ХДНБ, публікації співробітників ХДНБ, ХДНБ у ЗМІ, 2011 – 2015 рр., контент-аналіз.*

Аннотация. *Представлен указатель, хронологически продолжающий предыдущие выпуски и содержащий библиографические сведения о публикациях библиотеки за 2011 – 2015 гг. Освещены особенности выпуска, выполнен анализ источников, приводятся статистические показатели публикаций о библиотеке и публикаций ее работников в профессиональных изданиях и в СМИ.*

Ключевые слова: *библиографические указатели, издания ХГНБ, публикации сотрудников ХГНБ, ХГНБ в СМИ, 2011 – 2015 гг., контент-анализ.*

Annotation. *The index, chronologically continuing previous issues and containing bibliographic information on the library publications for 2011 – 2015 is presented. The features of the issue are highlighted, sources are analyzed, statistical indicators of publications about the library and publications of its employees in professional publications and in the media are given.*

Key words: *bibliographic indexes, KSSL publications, publications of KSSL staff, KSSL in the media, 2011 – 2015, content analysis.*

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка – одна з найстаріших книгозбірень України – має загальнодержавне значення та є потужним інформаційним, науковим та культурно-просвітницьким закладом, що продовжує розширювати та удосконалювати напрями діяльності у відповідності до власної місії та пріоритетних завдань.

Каталог видань та публікацій про діяльність установи видається з 1986 р. до ювілейних дат ХДНБ ім. В. Г. Короленка (100, 110, 120 та 125-річчя з дня заснування). До 125-річчя книгозбірні в одному бібліографічному покажчику було узагальнено відомості про матеріали за 1886 – 2011 рр. [3], у 2012 р. його було нагороджено почесною відзнакою Української бібліотечної асоціації у номінації «Бібліографічний посібник року». Покажчик, про який йдеться, є п'ятим і хронологічно продовжує попередні видання та містить інформацію про видання 2011 – 2015 рр. У посібнику враховані публікації, що відображають багатогранну діяльність книгозбірні, основні напрями роботи структурних підрозділів, авторських колективів, праці співробітників, а також публікації про бібліотеку в ЗМІ.

Покажчик укладений для збереження, систематизації та оприлюднення відомостей про наукову, практичну, просвітницьку та видавничу діяльність бібліотеки. Каталог забезпечує доступ до бібліографічних даних про книгозбірню, видань та публікації співробітників у професійних і непрофесійних виданнях, ЗМІ, інтернет-ресурсах, сприяє ефективному формуванню та використанню наукової інформації у сфері бібліотекознавства, бібліографознавства та інших галузей соціальних комунікацій, інформаційній підтримці наукової та інших функціональних

напрямків діяльності структурних підрозділів. Всебічне висвітлення діяльності закріплює позитивний імідж бібліотеки як важливого інформаційно-просвітницького закладу Харкова та України.

При підготовці видання укладачі використовували базу даних «ХДНБ ім. В. Г. Короленка: видання та публікації про Бібліотеку» (http://korolenko.kharkov.com/bazy-dannyh.html), матеріали сайта ХДНБ «Видання ХДНБ та публікації працівників бібліотеки» (http://korolenko.kharkov.com/vydannia-biblioteky.html); звіти бібліотеки за вказані роки. Об'єкти бібліографування – друковані видання та електронні ресурси локального та віддаленого доступу українською, російською, англійською, німецькою мовами. У каталозі представлено 1368 бібліографічних записів. Відбір матеріалів завершено у березні 2016 р.

В основу покажчика покладено ті самі принципи, що використовувалися при підготовці попереднього видання, проте, в систематизацію матеріалу внесені певні зміни, викликані реаліями останніх років. Виграшною, на нашу думку, є структура посібника, в основу якої покладено основні напрямки роботи бібліотеки. Бібліографічні описи документів згруповано в 14 розділах.

Розділ перший «Загальні матеріали» містить інформацію про бібліотеку, звання та нагороди ХДНБ та співробітників, концепцію модернізації. Подано описи документів про перемоги в різноманітних конкурсах, а саме: «Бібліотека року 2014» – переможець у конкурсі УБА, дипломант рейтингу газети «Вечірній Харків» «Визнання народу 2014» та Всеукраїнського конкурсу якості продукції (товарів, робіт, послуг) «100 кращих товарів України» (2013). У підрозділі «Концепція модернізації» зібрано матеріали про створення бібліотеки XXI століття як центру знань, осередку розвитку науки, освіти, культури з організацією принципово нових умов обслуговування користувачів, оновленням і технічною модернізацією, привернення уваги владних структур, громадськості до проблем ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

У другому розділі «Історія» подано в хронологічному порядку відомості про документи з історії бібліотеки, про музейні експозиції та персоналії бібліотекознавців, причетних до діяльності книгозбірні. Цікавим, на нашу думку, є підрозділ «Ювілейні дати», де представлено описи вітальних адрес, отриманих ХДНБ до 125-річчя. Ці неопубліковані

документи вперше відображені в посібнику і стануть у пригоді наступним поколінням істориків бібліотеки.

У наступному розділі «Науково-інформаційне забезпечення українознавства та краєзнавства» окремо подано описи документів про заходи, присвячені 200-річчю від дня народження Т. Шевченка, зокрема про віртуальний проект «Слобожанський уклін Кобзареві».

П'ятий розділ «Науково-інформаційне забезпечення виробництва, науки і техніки» містить бібліографічні відомості про діяльність відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів. Окремо виділені описи повідомлень науково-практичної конференції «Проблеми винахідницької та раціоналізаторської діяльності в Харківській області», що проводиться щороку ХДНБ ім. В. Г. Короленка спільно з Харківською обласною радою Товариства винахідників і раціоналізаторів з нагоди відзначення Дня винахідника і раціоналізатора України, виставки-конференції винахідницького мистецтва «Ukr.Tech.Fest», Фестивалю науки ХДНБ. Саме ці заходи найбільш активно висвітлювалися у ЗМІ.

У шостому розділі *«Соціокультурна та науково-просвітницька діяльність»* представлено описи матеріалів, що висвітлюють широкий спектр форм і напрямів соціокультурної та науково-просвітницької діяльності ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Сьомий розділ «Наукова діяльність» присвячений всьому спектру науково-дослідної, науково-методичної та науково-бібліографічної діяльності ХДНБ. Зокрема, матеріали про «Короленківські читання», дослідницький проект «Харків – територія читання молоді», регіональне дослідження «Бібліотека у медіа-просторі регіону». Окремим блоком подано бібліографічну інформацію про інноваційний проект ХДНБ «Школа бібліотечного журналіста», який було визнано найкращим у номінації «Найоригінальніша бібліотечна інновація року» на конкурсі УБА «Марафон непересічних бібліотечних ідей – 2013».

Восьмий розділ «Впровадження нових електронних технологій. Електронна бібліотека», крім зазначених у назві, висвітлює тематику використання сервісів Веб 2.0, соціальних мереж, блогосфери.

У дев'ятому розділі «Видання ХДНБ та публікації співробітників бібліотеки» відображено інформацію про монографії, збірники наукових праць, матеріали науково-теоретичних та науково-практичних конференцій, методичні матеріали, науково-популярні, виробничі, науково-інформаційні, довідкові, бібліографічні джерела тощо. Крім того,

вперше відображені медіа-ресурси, створені за допомогою різноманітних програм, платформ та сервісів (Blogger, Polldaddy, Екранна камера та ін.), розміщені у вільному доступі в Інтернеті. Серед електронних ресурсів, підготовлених фахівцями бібліотеки – віртуальні вітрини, експозиції, проекти, фотоальбоми, он-лайн вікторини, інтерактивні карти, електронні каталоги виставок, блоги, відеосюжети, відеоролики, відеопрезентації, буктьюби (відеоогляди) тощо. У співпраці з партнерами – установами та особами, професійними об'єднаннями підготовлені фільми «Сокровищница знаний (1966), «Шлях у 125 років» (2011), «Комплектование фонда ХГНБ им. В. Г. Короленко» (2013), віртуальний щоденник «ІІ Літня школа з адвокації» та ін. У підрозділі «Публікації співробітників» відображено інформацію не тільки бібліотекознавчої, але й культурологічної тематики.

Десятий розділ містить описи публікацій, що висвітлюють діяльність ХДНБ ім. В. Г. Короленка у фахових виданнях та ЗМІ.

Одинадцятий розділ «Матеріали про співробітників» представляє відомості про 125 персоналій. Слід зазначити, що йдеться не лише про значимих для книгозбірні особистостей, але й про пересічних бібліотекарів, які своєю повсякденною працею створювали і продовжують розбудовувати сучасний бібліотечний заклад.

Дванадцятий розділ «Наукові, культурні та міжнародні зв'язки. Участь у реалізації спільних проектів» містить відомості про співробітництво книгозбірні з партнерами, громадськими організаціями та об'єднаннями, посольствами зарубіжних країн, про участь у реалізації спільних проектів. Зокрема, виділені підрозділи, де представлено описи корпоративних проектів ХДНБ та регіонального електронного проекту «Бібліотечна енциклопедія Харківщини».

У тринадцятому розділі «Робота структурних підрозділів» згруповані описи документів, що висвітлюють діяльність структурних підрозділів ХДНБ, а саме: Австрійської бібліотеки, Німецького читального залу, відділу міжбібліотечного абонемента та електронної доставки документів, відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів, відділу «Україніка» імені Т. Г. Шевченка, кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної, науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань та рукописів. Публікації висвітлюють роботу підрозділів на сучасному етапі та розвідки з історії заснування відділів.

Чотирнадцятий розділ «Матеріально-технічне забезпечення» зібрав відомості щодо матеріально-технічної бази книгозбірні, її будівлі, приміщень та обладнання.

Найбільш наповненими матеріалами є розділи «Наукова діяльність» (309 публікацій[1]), «Видання ХДНБ та публікації співробітників бібліотеки» (333). Виявлена кількість робіт з цих питань підтверджує науковий статус бібліотеки. Комплексний аналіз документного потоку покажчика дозволив дійти певних висновків стосовно статистики публікацій про ХДНБ та публікацій фахівців як у фахових виданнях, так і у ЗМІ. Якщо аналізувати фахові видання, то традиційно найбільше число публікацій співробітників та про ХДНБ представлено у власних виданнях – 220.

Розвідки фахівців ХДНБ, присвячені різним аспектам наукової та практичної діяльності книгозбірні відображені у збірниках матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Короленківські читання» (91). Значна частина публікацій фахівців присвячена методичним матеріалам до проекту «Школа бібліотечного журналіста» (80).

Розвідки співробітників з історії ХДНБ представлені у збірнику нарисів «Бібліотека в історичному просторі трьох епох» (19) та «Збірнику наукових праць» (13). Досить часто згадується наукова та практична робота ХДНБ у виданнях, які випущені под егідою провідних бібліотек України – Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (65); Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (48), зокрема у «Наукових працях Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського» (21). Активно висвітлено діяльність ХДНБ на сторінках видань Харківської державної академії культури (ХДАК) (56), у т. ч. «Віснику Харківської державної академії культури» (19), де відображено відомості про участь бібліотеки в науково-практичних заходах (науковій та бібліографічній діяльності, участі в корпоративних проектах тощо).

Велику кількість дописів про ХДНБ та співробітників книгозбірні бачимо у фахових періодичних виданнях «Бібліотечний форум України» (43), «Бібліотечна планета» (23), «Вісник Книжкової палати» (19), «Бібліотечний вісник» (14), «Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии» (7), «Шкільний бібліотекар» (6). У матеріалах дописувачів охарактеризовано науково-дослідну та практичну роботу бібліотеки на

[1] Далі у тексті у дужках зазначається кількість публікацій.

сучасному етапі – Школу бібліотечного журналіста, інноваційну діяльність, професійний розвиток тощо. Багато уваги приділено дослідженню історії ХДНБ.

Якщо говорити про відображення діяльності ХДНБ у ЗМІ, слід зазначити, що найбільш активними є регіональні медіа-ресурси. Найчастіше ХДНБ згадується у газетах «Вечерний Харьков» (17), «Слобідський край» (8), «Время» (7), «Харьковские известия» (5), «Комсомольская правда в Украине. Харьковский выпуск» (5). Ці матеріали, як правило, анонсують або висвітлюють різноманітні заходи ХДНБ.

За п'ять років значно змінився склад джерельної бази, де міститься інформація про бібліотеку. Веб-сайти різних організацій та установ розміщують на своїх сторінках повідомлення про заходи та події, які відбувалися в ХДНБ. Досить активно висвітлює діяльність бібліотеки офіційний сайт Харківської міської ради (10).

Сайти інформаційних агентств «Справжня варта» (7), «STATUS QUO» (7), «Об'єктив» (6), «ОТБ», «Оплот-інфо», «Новости Харькова», «Культурная столица» (у кожному по 4) інформують про заходи, що проводяться у бібліотеці. Активно висвітлюється діяльність бібліотеки і на сайтах партнерських компаній. Зокрема, сайт патентно-правової компанії «ИНvЕНТА. От идеи до патента» (7) подає інформацію про заходи відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів (Дні патентознавця, конференції тощо).

Досить багато інформації про культурно-просвітницькі заходи ХДНБ представлено на сайтах навчальних закладів Харкова, від вищих навчальних закладів I – IV рівня акредитації до середніх загальноосвітніх шкіл. Це, як правило, звіти про участь у просвітницьких заходах або слова подяки. Серед активних дописувачів такі установи: Харківський індустріально-педагогічний технікум (5), Харківська загальноосвітня школа I – III ступенів № 71 (4), Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва (2).

Надавалася інформація про діяльність бібліотеки і на сайтах колег – бібліотек міста, регіону, країни – Центральної міської бібліотеки імені В. Г. Белинського (4), Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки (2), Харківського обласного навчально-методичного центру підвищення кваліфікації працівників культосвітніх закладів (2),

Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (2), Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського (2).

Склад дописувачів досить великий і різноманітний. «Іменний покажчик» налічує 883 прізвища, із них 700 прізвищ авторів, яких можна розподілити на три групи:

- публікації співробітників бібліотеки;
- публікації науковців та фахівців з інших бібліотек;
- публікації журналістів.

У ході ранжування за кількістю опублікованих документів виявлено, що 30 фахівців ХДНБ зареєстровані у покажчику як автори, укладачі, редактори більше десяти публікацій, зокрема: В. Р. Антонова, К. В. Бондар, С. К. Бондаренко, К. М. Вірютіна, Л. В. Глазунова, Л. Д. Гонтаренко, О. М. Дмитрієва, Н. І. Капустіна, І. А. Карнаух, Г. Д. Ковальчук, М. Є. Корнієнко, О. О. Косачова, О. П. Куніч, І. Я. Лосієвський, В. В. Лужанчук, С. М. Миценко, Є. О. Пахарук, Н. І. Полянська, В. Г. Прохорова, В. Д. Ракитянська, В. В. Сафонова, Т. О. Сосновська, Н. О. Стрілець, А. А. Тіщенко, Ю. В. Ходарєва, М. М. Чегринець, А. Л. Шалиганова, С. О. Шемаєв, С. Б. Шоломова, В. О. Ярошик.

Аналізуючи опубліковані матеріали, можна зробити висновок, що на початку XXI ст. фахівці книгозбірні концентруються на висвітленні наступних питань: історія бібліотеки, науково-дослідна робота, бібліографічна діяльність, проекти ХДНБ «Школа бібліотечного журналіста», «Метабібліографія Харківщини», «Бібліотечна енциклопедія Харківщини».

Науково-практична діяльність книгозбірні привертала увагу бібліотекознавців провідних наукових бібліотечних установ України, які досліджували її різні аспекти. Питання місця бібліотек в інформаційному суспільстві розглядають науковці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) О. С. Онищенко (9), В. І. Попик (8). Т. І. Вилегжаніна, директор Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, згадує бібліографічну діяльність ХДНБ, участь у соціологічних дослідженнях, у роботі віртуальної довідкової служби, віртуальному проекті «Слобожанський уклін Кобзареві» (10).

О. В. Воскобойнікова-Гузєва аналізує «Концепцію модернізації…» ХДНБ (11). Бібліографічну діяльність, метабібліографію ХДНБ розглядають співробітник Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого В. О. Кононенко (10) та фахівці НБУВ Т. В. Добко (3),

В. А. Шкаріна (3). Краєзнавчу роботу ХДНБ висвітлюють представники Національної історичної бібліотеки України В. П. Кисельова (5), О. В. Михайлова (5), І. В. Чеховська (6). провідний науковий співробітник НБУВ Г. І. Солоіденко аналізує електронні інформаційні ресурси (3).

Дослідження «Харків – територія читання молоді» (2009) згадує в своїх роботах фахівець Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого Т. І. Богуш (3). Публікації зарубіжних учених Ю. М. Столярова (4) та І. Г. Хомякової (3) присвячені діяльності Любові Борисівни Хавкіної у Харківській громадській бібліотеці. Активну роботу бібліотечної молоді ХДНБ висвітлюють представники Молодіжної секції Української бібліотечної асоціації М. П. Сахарова (8) та В. О. Польова (8). Не оминули увагою ХДНБ представники харківської бібліотечної школи. Науковці ХДАК Н. М. Кушнаренко (7), В. В. Сєдих (11), А. А. Соляник (6), В. М. Шейко (3), Г. В. Шемаєва (3) наводять приклади багаторічної плідної співпраці зі співробітниками ХДНБ, згадують викладачів ХДАК, які свого часу працювали у ХДНБ; висвітлюють історію бібліотеки.

Фахівці Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Н. М. Березюк (5 публікацій) та С. Б. Глибицька (4) розкривають історичні зв'язки ХДНБ та ЦНБ, бібліографічну діяльність цих книгозбірень. Журналістські матеріали надають загальну інформацію про ХДНБ, відображають деякі напрями її діяльності – масові та ювілейні заходи, конференції, дарунки бібліотеці, роботу відділів та ін.

Для зручності користування та всебічного розкриття змісту розроблено науково-довідковий апарат: зміст, передмова, список скорочень, іменний покажчик та покажчик колективів.

На думку укладачів, посібник стане в пригоді фахівцям бібліотечної справи, культурологам, викладачам, аспірантам і студентам навчальних закладів культури, а також тим, хто цікавиться історією та сьогоденням ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Використані джерела

1. Капустіна, Н. І. «Короленківські читання»: 15 років співробітництва бібліотек України / Н. І. Капустіна // «Короленківські читання» (1998 – 2012) : покажч. змісту / М-во культури України, Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2013. – С. 4–15. – Електрон. аналог: URL: http://bit.ly/25Hxvve (дата звернення: 01.06.2016).

2. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка: кат. вид. Б-ки та публікацій про її діяльність за 2011 – 2015 рр. / М-во культури України, Харків. держ. наук б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: О. П. Скорик, Ю. В. Ходарєва, О. В. Непочатова]. – Харків, 2016. – 423 с.

3. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (1886 – 2011): кат. вид. Б-ки та публікацій про її діяльність / Держ. закл. «Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка» ; [уклад.: О. П. Куніч, Н. І. Полянська, Т. О. Сосновська та ін.]. – Харків : Іріс, 2011. – 454 с. – До 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.

УДК 027. 21(477.54–25)(091)ХДНБ

ПЕРВОЕ 30-ЛЕТИЕ ХАРЬКОВСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ имени В. Г. КОРОЛЕНКО: К ИСТОРИИ ПРАВЛЕНИЯ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ

Шалыганова Алла Людвиговна,
главный библиотекарь ХГНБ им. В. Г. Короленко,
Украина, Харьков

И мы, дети Украины, да будем все помнить великий гуманный завет незабвенного Кобзаря:
«Роботящим рукам, роботящим умам
Перелоги орать, думать, сіять,
Не ждать і посіяне жать».
Это значит, что бремя труда на благо народа должен нести и сам народ, и в содружестве с ним его интеллигенция.

Д. И. Багалей

Анотація. *Вперше розглянуто практично не досліджений аспект історії Харківської громадської бібліотеки, пов'язаний з діяльністю Правління як органу громадського управління. Використані матеріали дослідження «Історія ХДНБ ім. В. Г. Короленка», основаного на першоджерелах, результатом якого стало видання біобібліографічного словника «Правление Харьковской общественной библиотеки».*

Ключові слова: *Харківська громадська бібліотека, історія, Статут, члени Бібліотеки, Правління, громадське управління бібліотекою.*

Аннотация*: Впервые рассмотрен практически не исследованный аспект истории Харьковской общественной библиотеки, связанный с деятельностью Правления как общественного органа управления. Использованы материалы*

исследования «История ХГНБ им. В. Г. Короленка», основанного на первоисточниках, результатом которого стало издание биобиблиографического словаря «Правление Харьковской общественной библиотеки».

Ключевые слова: *Харьковская общественная библиотека, история, Устав, члены Библиотеки, Правление, общественное управление библиотекой.*

Annotation. *The article deals with the restored for the first time, practically unexplored aspect of the Kharkov Public Library history, related to the Board activity as a public management body of the Library. The materials of the «History of KKSSL» research based on the original sources are used in the article. As a result of this research was publication of the bio bibliographical dictionary «The Board of the Kharkov Public Library».*

Key words: *Kharkov Public Library, history, Charter, members of the Library, Board, public management of the library.*

«Открытие общественной библиотеки будет поистине радостным и благотворным событием в летописи харьковской жизни», – писал профессор Н. Ф. Сумцов [22]. Два дня спустя, 26 сентября 1885 г. (по старому стилю) представители харьковского «высшего общества», объединенные единственной гуманной идеей – сделать чтение и самообразование доступным для всех сословий, собрались на учредительное собрание и избрали первое Правление в таком составе: Н. Н. Бекетов, А. П. Грузинцев, А. А. Гурский, П. С. Ефименко, В. И. Касперов, М. Ф. Леваковский, Ф. А. Павловский, Д. Н. Полуэктов, Н. Ф. Сумцов, И. С. Сыцянко, И. О. Фесенко, Б. Г. Филонов, А. М. Андреев, С. Н. Сумцов, А. А. Федоровский и непременные (постоянные) члены Правления: И. П. Щелков (ректор Харьковского университета), В. Л. Кирпичев (директор Технологического института), А. А. Раевский (директор Ветеринарного института), И. Кратиров (ректор Духовной семинарии); директора гимназий и реального училища П. В. Тихонович, Н. Ф. Одарченко, К. Я. Белицкий, В. В. Шихов. *«Протоколом этого собрания и начинается, собственно, историческая документальная жизнь нашей библиотеки»* [16].

Харьков конца XIX в. был крупным губернским городом, промышленно-финансовым центром всего Южного региона Российской империи. *«Своим возвышением* [город] *обязан преимущественно университету, который привлек в город просвещенное общество – и этого было достаточно, чтобы привлечь и промышленность, и богатство, и все, что возвышает город»* [9]. Университет, открытый в 1805 г., продолжал оставаться тем центром, вокруг которого была сосредоточена

культурно-просветительская и общественная жизнь Харькова. Это неспроста, ведь университеты всегда были местами распространения самых передовых идей общества. Они взращивали ученых, подвижников, общественных и политических деятелей. Харьков XIX в. – город с большим количеством просветительских учреждений. Большинство из них стали результатами деятельности городского самоуправления и прогрессивной общественности.

В 1869 г. группой преподавателей Университета во главе с профессором Н. Н. Бекетовым было основано Харьковское общество распространения в народе грамотности «для надлежащей постановки школьного образования» [10]. В 1882 г. начала работу комиссия по организации народных чтений, возглавляемая видным деятелем народного образования С. А. Раевским. В 1891 г. организовано издание книг для народного чтения. С 1894 г. создаются библиотеки-читальни в селах Харьковской губернии, инициатором которых стал В. Я. Данилевский. В 1903 г. открылся Народный дом, который стал местом культурного досуга для рабочих. После чтения здесь можно было за чашкой чая послушать музыку и познакомиться с произведениями живописи. В Доме работали народный хор и оркестр, выставки художественных произведений и т. д.

Особое внимание общественность Харькова второй половины XIX в. уделяла музыкально-просветительской деятельности. По инициативе музыкального деятеля, дирижера И. И. Слатина и местных музыкантов, любителей музыки в 1871 г. было основано Харьковское отделение Русского музыкального общества. В 1883 г. при нем было открыто музыкальное училище.

Важную роль в жизни Харькова того времени сыграло общественное движение в библиотечном деле. В его основу легли передовые традиции и прогрессивные тенденции общества, вовлечение в этот процесс губернских деятелей, интеллигенции, свободных общественных организаций различного типа, духовенства, меценатов и благотворителей. Венцом деятельности энтузиастов народного образования на библиотечной ниве стало открытие 26 сентября 1886 г. Харьковской общественной библиотеки (ХОБ).

Первая, не увенчавшаяся успехом, попытка учреждения публичной библиотеки была предпринята в 1833 г. «во исполнение циркуляра Николая I 1830 г.» «Об открытии 52 публичных библиотек в губернских

городах России». *«Плохо посещалась публикой эта библиотека даже на первых порах, а скоро и совсем о ней забыли»* [18]. Власти не только не информировали общественность Харькова о существовании библиотеки, но и не предоставили ей постоянного помещения и *«...достаточного контингента лиц, готовых удовлетворять во всякое время спрос публики»* [19]. *«Книги то ездили по городу на комиссионных ломовых, то валялись кучи под дождем... Нисколько не удивительно, что они не могли достигнуть читателя, потому что это был мертвый субстрат, но не было души, а стало быть и организма. Мы потому и празднуем сегодня, – сказал А. Н. Анцыферов, – 25-летний, а не 75-летний юбилей, что только 25 лет томиу назад в дело вдохнули "душу живую"»* [2]. Полвека понадобилось, чтобы в сознании общественности сформировалось понимание необходимости создания библиотеки общественного типа. Харьков к тому времени был «богат и средствами, и людьми» [15].

Харьковская общественная библиотека состоялась потому, что создавалась людьми для людей [26]: *«Чему или кому обязана библиотека своими успехами? Ответ на этот вопрос заключается в ее названии – общественная библиотека; активная и пассивная поддержка общества – вот тайна ее жизненности и силы»* [4]. *«Общественная волна*, – писал профессор Н. А. Гредескул, – *выдвинула пассивную опору для библиотеки в лице многих тысяч ее читателей, в лице сотен жертвователей книгами и деньгами, в лице, наконец, всех сочувствующих делу просвещения, – и эта же волна выдвинула активных деятелей, которые непосредственно вели и устраивали дела библиотеки. Наша библиотека есть настоящее, вполне законное детище всего местного интеллигентного общества»* [12].

Эта задача выпала на долю небольшого кружка инициаторов, составивших ядро нового общества. Благодаря их энергии и самодеятельности Библиотека развивалась стремительно. К концу первого года ее фонд насчитывал около 10 тыс. томов (первоначальный фонд составлял 1700 экземпляров). Число читателей составляло 650 человек, число посещений – 70 тыс. К десятилетию ХОБ увеличила свой фонд в 37,5 раза и могла удовлетворить запросы читателей самых разнообразных сословий и профессий. Свое 15-летие Библиотека встретила в собственном здании. К 25-летию ХОБ не имела себе равных среди общественных библиотек по книговыдаче – 282 тыс. томов в год, а рост фонда составлял в среднем 10% ежегодно.

Деятельность ХОБ регламентировалась Уставом: Библиотека принадлежит тем, для кого существует – подписчикам. Все подписчики, которые вносят плату в размере трех рублей серебром в год за чтение книг, журналов и газет на дому, считались членами Библиотеки и имели право голоса на общих собраниях. Членство не было простой формальностью. На его участников, кроме пожертвований деньгами и книгами, возлагалась ответственность за Библиотеку. На всем протяжении своей деятельности члены Библиотеки проявляли инициативу в различных вопросах развития, ее фондов, структуры. Они определяли потребности населения Харькова, вырабатывали пути их реализации, пытались сделать Библиотеку доступной для разных слоев общества.

Со временем к членам Библиотеки стали предъявляться новые требования. Все члены Библиотеки разделялись на действительных, почетных и пожизненных. Действительные члены избирались общим собранием по предложению двух членов Правления простым большинством голосов. Им необходимо было внести определенную общим собранием годовую денежную плату. Почетные члены избирались общим собранием из числа лиц, оказавших Библиотеке какие-либо услуги. Почетные члены освобождались от обязательного для действительных членов ежегодного взноса. Пожизненными членами считались лица, сделавшие пожертвование Библиотеке в той или иной форме (деньгами, книгами либо иным имуществом) на сумму не менее 100 рублей. Пожизненные члены, так же, как и почетные, освобождались от обязательного ежегодного взноса.

Общее собрание членов Библиотеки было высшим коллегиальным органом управления учреждением. Собрание могло быть очередным и чрезвычайным. Очередное собрание созывалось в конце года для заслушивания отчета о работе Библиотеки и утверждало смету на следующий год, избирало Правление и ревизионную комиссию, рассматривало вопросы улучшения деятельности. Отчеты публиковались в «Харьковских губернских ведомостях», что обеспечивало гласность и открытость деятельности Библиотеки для общественности города.

Чрезвычайное собрание созывалось в особенных ситуациях, по постановлению Правления или письменным заявлениям членов Библиотеки. Так, 11 апреля 1899 г. члены Библиотеки собрались на чрезвычайное (экстренное) собрание по вопросу начала строительства нового здания и избранию строительной комиссии для его ведения.

Собрание единогласно утвердило проект строительства и финансовый план. На этом же собрании Правление предложило общему собранию ходатайствовать перед Министерством внутренних дел о дополнении Устава ХОБ новыми параграфами: об открытии филиальных отделений, книжного магазина; о введении непременного члена Правления от городского общественного правления; о новых статусах членов Библиотеки.

Вопросы, которые выносились на собрание, решались простым большинством голосов на условиях равноправия, делового общения и следования нормам этики. Как правило, за ведение собрания председатель и секретарь получали благодарность от членов Библиотеки.

Правление ХОБ было исполнительным органом, который осуществлял практические меры по управлению Библиотекой. Правление избиралось общим собранием членов в количестве восьми человек сроком на один год. Дополнительно избирались шесть кандидатов для замены выбывших в течение года тех или иных членов. 9 декабря 1990 г. общее собрание членов Библиотеки поддержало инициативу В. И. Касперова об увеличении количества избираемых членов до 12 человек с ежегодным переизбранием 1/3 его состава. Это вызвано было тем, что опыт, приобретаемый членами Правления, необходимо было сохранить для развития Библиотеки.

Уставом были определены непременные члены Правления в лице ректора Университета, директоров Ветеринарного и Технологического институтов, ректора Духовной семинарии, директоров классических гимназий и реального училища. Их участие в работе Правления указывало на заботливое и доброжелательное отношение к учреждаемой библиотеке местного образованного общества.

С 1900 г. непременным членом Правления был видный деятель народного образования С. А. Раевский – представитель от Харьковского городского общественного управления. Н. А. Гредескул в год десятилетия писал, что в актив своего существования ХОБ имеет право занести не только поддержку общества, но и сочувствие правительственной власти, которое сказывалось в предоставлении субсидий, в финансировании строительства здания Библиотеки и т. п.

Уже с первого года существования Библиотека встретила сочувственное отношение со стороны общества, которое выдвинуло из своей среды ее деятелей – Правление. Исходя из основной цели

Библиотеки – дать учредителям и посторонним лицам возможность читать книги, журналы, газеты и специальные издания (§ 1 Устава), Правление *«…для достижения этой цели осуществляло ее двумя способами – с одной стороны, расширило отдел книг, предназначенных для широкой публики, а с другой – специальные научные отделы. Так одновременно расширялось и общеобразовательное и научное значение Библиотеки»* [3].

Для формирования фонда профессор Н. Ф. Сумцов [26] организовал ряд обращений к авторам, издателям, научным и общественным организациям, государственным, земским учреждениям с просьбой присылать свои издания в дар Библиотеке. С целью комплектования фонда научной литературой Правление вело переписку с лицами, заявившими себя в науке и литературе. Обращение было сочувственно встречено общественностью. Жертвовали свои книги не только отдельные лица, но и учреждения. В первые дни Библиотека получила 2000 книг, а к концу первого года со дня открытия – 5552 книги и брошюры. Отчет за второй год деятельности Библиотеки констатировал: «*Правление с особенным удовольствием отмечает тот факт, что пожертвования поступают в библиотеку непрерывно... что свидетельствует о прочных симпатиях местной и иногородней интеллигенции. Пожертвовав книги в прошлом году, ... стали высылать затем свои издания и труды постоянно, по мере их выхода в свет, и стали, таким образом, в положение постоянных благотворителей библиотеки, что придает ей известную устойчивость*» [17]. Таким образм, *«Библиотека получала книги высокой ценности, которых не могла бы купить, и благодаря этому ей удалось сформировать наряду с полным отделом беллетристики, богатейшие «научные отделы»* [24]. С целью безвозмездного получения книг Правление неоднократно письменно обращалось к авторам, издателям и учреждениям для формирования отделов фонда – нотно-музыкального, библиотековедческого, рукописей и автографов, Judaica, украинского и других.

В Библиотеку книги, впоследствии составили коллекцию автографов ХГНБ, поступали от авторов и издателей с пожеланиями ее организаторам. Значительную часть пожертвованных в первый год книг составляли ценные и редкие издания. Правление в целях их сохранности ставило пометку «не подлежащие выдаче на дом в целях дороговизны или редкости». ХГНБ хранит многочисленные автографы членов Правления

«не выдается на дом» Н. Ф. Сумцова, А. П. Грузинцева, С. И. Саввы, С. Н. Самойлова, А. П. Кадлубовского и других.

Исследование установило истоки краеведческого фонда Библиотеки, который был сформирован в первые годы «почти с исчерпывающей полнотой». Основу его составили 474 книги, подаренные земским деятелем Ф. А. Павловским, 400 книг – городским головой И. О. Фесенко, 182 книги – физиологом, ректором университета И. П. Щелковым по земскому и городскому делу. Харьковский губернский статистический комитет подарил Библиотеке все свои издания («Календарь...», «Труды...», «Памятные книги») за 15 лет (с 1873 г.). В 1889 г. профессор Д. И. Багалей организовал «местный» отдел каталога.

Особо ценным было предложение профессора Н. Ф. Сумцова привлекать к комплектованию, обработке и каталогизации фонда специалистов разных отраслей знаний. Им [специалистам] *«...надлежало позаботиться о полноте отделов всеми выдающимися произведениями по тому или другому предмету»* [20]. Фонд был разделен на 15 отделов: богословие и философия; беллетристика; правоведение; история и история литературы и искусства; география и этнография; естествознание (физика, химия); математика; медицина и ветеринария; сельское хозяйство и технологии; педагогика, учебники; местный; земский и городской; справочный; детский и народный; периодические издания. Каждым отделом заведовал специалист – член Правления: Ф. А. Павловский – земским и городским отделом, Б. Г. Филонов – отделом беллетристики, Н. Ф. Сумцов и Д. И. Багалей – отделами этнографии, истории, истории литературы и искусства, А. П. Грузинцев – отделами физики, химии, математики, технологий.

«Библиотека выросла до таких размеров, – писал Д. И. Багалей, – *что чуть ли не всякая специальная книга на русском языке найдет в ней своего любителя, ... такой подбор книг оказывается возможным только потому, что наша библиотека является общественным учреждением и потому в составе ее деятелей всегда были, есть и (надеемся) будут специалисты различных отраслей знаний»* [5]. Со временем Правление ходатайствовало о получении бесплатного экземпляра всех книг, выходящих в России.

Правление сформировало «местный» отдел фонда, в котором собиралась литература по истории, географии, этнографии, статистике Харьковской губернии «для тех, кто интересуется местным краем». Им

был открыт первый в России музыкальный отдел, в котором имелся нотный абонемент, отдел рукописей и автографов, украинский отдел. Кроме этого, Правление создало библиотековедческий фонд для оказания помощи лицам и учреждениям, желающим организовать библиотеку.

Со временем некоторым отделам фонда был придан характер самостоятельных структур: нотно-музыкальный, рукописей и автографов, библиотековедческий, украинский, Judaica, детский. Для решения этой задачи Правление создавало комиссии с привлечением специалистов. Возглавлял комиссию избранный председатель, который готовил доклад по организации работы отдела и выносил его на обсуждение Правлением. Так, председателем комиссии по созданию «дешевого абонемента» для беднейшей части населения был видный деятель народного просвещения, председатель комитета сельских библиотек и «народных читален» профессор В. Я. Данилевский. В состав музыкальной комиссии входили И. И. Слатин, дирижер, пианист, директор музыкального училища, и П. Г. Риттер, член Харьковского отделения Русского музыкального общества. Строительную комиссию возглавили профессора Харьковского технологического института – химик-технолог Е. Л. Зубашев и инженер-технолог А. П. Комаров. Проект здания выполнил архитектор А. Н. Бекетов.

Правление стремилось к тому, чтобы книги, поступая в Библиотеку, шли к читателю. Вновь поступившие книги заносились в рукописный каталог, к которому составлялся именной указатель. Издавался систематический каталог и дополнения к нему. Правление широко использовало рекламу Библиотеки в местной печати: ежемесячно публиковались списки дарителей книг, отчеты о деятельности Библиотеки и ее ближайших задачах. Правление учредило «дешевый абонемент» для бедных слоев населения с платой за пользование одной книгой 5 коп. – самой низкой среди существующих общественных библиотек. Идя навстречу жителям окраин Харькова, были открыты филиальные отделения. Правление проводило «журнальную реформу» с целью удовлетворения всех желающих читать новые журналы с момента их выхода из печати. При Библиотеке существовал бесплатный абонемент для учителей и учащихся Харькова и губернии.

Со временем опыт работы Правления вызвал «доверие у публики и посторонних учреждений». Как свидетельствует отчет ХОБ за 1889 г., в Правление неоднократно обращались представители общественных

библиотек других городов – Сум, Астрахани, Симферополя, Пензы с просьбой «ознакомить с постановкой дела в ХОБ». С такой же просьбой Библиотеку посетили члены Правления Черниговской и Херсонской библиотек. ХОБ становилась «школой библиотечного опыта», наращивала навыки методического руководства общественными и народными библиотеками, устанавливала книгообмен, в т. ч. с зарубежными странами. Членство в Правлении способствовало формированию библиотечной науки и практики. В ХОБ зарождалась, развивалась библиотечная профессия, известными представителями которой впоследствии стали Л. Б. Хавкина – теоретик и практик библиотечного дела, создатель школы подготовки библиотечных кадров; А. А. Дидрихсон – теоретик и практик в области отчетности, статистики, технологии работы с фондом, каталогизации; А. С. Чемпковский – инициатор высшего библиотечного образования; С. С. Жилкин и И. П. Дриженко – основатели библиотечной отчетности; М. М. Антоконенко и М. А. Маслов – специалисты в области каталогизации, создатели систематического и алфавитного каталогов.

Управление Библиотекой, осуществляемое Правлением, привлекало прежде всего своей гуманистической направленностью. Деятельность Председателя строилась на основе полного уважения, доверия, дружеского, творческого общения. Особенно *«... благотворно при устройстве библиотеки*, – писал Н. Ф. Сумцов, – *может быть содействие отдельной личности, интеллигентной и энергичной*» [21]. Такой личностью, безусловно, был первый председатель Правления Б. Г. Филонов (1885 – 1893) [27], «гуманный деятель общественного просвещения». *«Он сумел сплотить своих сторонников, направить и организовать их работу, привлечь множество подписчиков к участию в управлении Библиотекой. Свойственные ему качества – преданность делу просвещения и верность долгу – ценил у других. Известная сдержанность, умение поставить дело практически, создание дружеской обстановки – вот те основы, которые помогли уже в первый год его деятельности «поставить Библиотеку на ноги»* [23]. Инициатива и личный пример Бориса Григорьевича часто приносили успех делу. Его первоначальный взнос в пользу Библиотеки составлял 569 руб., следующий – 1587 руб., всего свыше 3000 руб.

Жизненно важные вопросы деятельности Библиотеки решались коллегиально. Блестящий пример управления Библиотекой оставил последующим поколениям Д. И. Багалей (1894 – 1906) [28]. Он владел

чувством коллегиальности – качество редкое, но в высшей степени желательное, – по словам А. П. Грузинцева. Его общественное дарование, талант организатора заключался в том, что любое решение по Библиотеке принималось всеми членами Правления, часто с привлечением общественности. Знание людей, их талантов и возможностей, способствовало правильной расстановке кадров. Демократизм организатора, делегирование ответственности, инвестиции в человеческий опыт и знания обеспечивали успех любому начинанию Правления. Примеров подвижнической деятельности Д. И. Багалея множество, и наиболее значительные из них – строительство Библиотеки, создание и организация отраслевых книжных фондов, структурных подразделений Библиотеки.

Как современно сегодня звучат его слова: *«В деятельности просветительских учреждений первенствующее значение имеют не материальные средства, а люди… Если они воодушевлены идеей, обладают энергией, знанием, опытом, тогда смело можно начинать дело… Успех учреждения обеспечивает свобода и независимость в его внутренних распорядках, возможность проявления личной инициативы и творчества, применение экономических принципов разделения труда»* [8].

Уникальный пример организации деятельности Библиотеки в годы Первой мировой войны и революции оставил председатель Правления профессор А. Н. Анцыферов (1910 – 1918) [29]. Организовал обслуживание новых категорий читателей, помощь просветительским учреждениям, увеличил количество бесплатных абонементов учащимся и учителям, ввел суточный и дачный абонементы. Новое развитие получили детский, консультационный отделы, журнальный абонемент. Привлек в Библиотеку библиотекарей-профессионалов, организовал повышение квалификации сотрудников Библиотеки. Формировал фонд государственных, научных, общественных учреждений и организаций; изучал неудовлетворенный спрос читателей, расширил репертуар подписки периодических изданий, искал дополнительные источники комплектования нотно-музыкальному, украинскому фонду. С 1911 – 1916 фонд увеличился с 149 000 до 183000 томов, книговыдача – с 330864 до 579814 в год. Организовал строительную комиссию по расширению книгохранилища и осуществил ремонт здания Библиотеки. Следуя Уставу, решал финансовые вопросы. В 1918 г. обратился к демократической публике – «друзьям Библиотеки»: *«Библиотека всегда широко открыта для желающих вступить в ее члены.*

Кризис общий, государственный, городской, земский. Библиотеке придется биться в тисках, отстаивая свое право на существование… Увеличивать абонентную плату нельзя… Нет сомнения, Библиотека найдет выход из положения» [1].

«Правление, – по меткому выражению Н. А. Гредескула, – *представляло собой и обширный общественный резервуар энергии, обильно питавший... много тысяч читателей сотни жертвователей книгами и деньгами, всех сочувствующих делу просвещения». И это же общество «выдвигало по мере надобности тех активных деятелей, которые непосредственно вели и устраивали дела библиотеки»* [13]. Характерно, что, придя однажды в Библиотеку, члены Правления на всю жизнь оставались ее друзьями.

Назовем и других членов Правления. Ф. А. Павловский, один из старейших членов, учредитель и организатор, подвижник идей и планов первого Председателя Правления Б. Г. Филонова, благотворитель, первый летописец ХОБ. О. М. Габель – старейший член Правления, создатель *«…правильного счетоводства, по которому, как по правильно проложенному пути, ведется отчетность»* [6]. А. П. Грузинцев, без которого, по словам Д. И. Багалея, *«…немыслима библиотека и который немыслим без нее»* [7]. Наибольший труд он взял на себя при учреждении Библиотеки и подготовил ее к открытию. Был инициатором многих начинаний по обслуживанию читателей и руководству чтением, формирования фонда. А. П. Комаров – один из организаторов и руководителей ХОБ, председатель строительной комиссии. Ему принадлежит «честь и слава по составлению проекта книгохранилища» [14]. М. М. Антоконенко – бессменный казначей, составитель и издатель I, II и III томов систематического каталога. В. П. Даневская – организатор работы III разряда (для малообеспеченных слоев населения), который впоследствии стал прообразом народных библиотек Харькова и губернии. Изучала литературные вкусы читателей. Оказала финансовую помощь юбилейному изданию «Десятилетие Харьковской общественной библиотеки». М. А. Маслов – один из энергичных деятелей Библиотеки, составитель и издатель I, II томов систематического каталога, заведующий алфавитным каталогом, член юбилейной комиссии по празднованию 25-летия Библиотеки.

Членство в Правлении, как правило, не совпадало по времени с членством в Библиотеке. Выбывшие из Правления лица оставались

членами Библиотеки. Об этом красноречиво говорят списки членов Библиотеки за 1890 – 1914 гг. Списки содержат уникальную информацию не только о членах Правления, но и о членах их семей, которые были членами Библиотеки. Это семьи Багалеев, Бекетовых, Габелей, Грузинцевых, Даневских, Ефименко, Жебуневых, Зубашевых, Кадлубовских, Красусских, Масловых, Павловских, Раевских, Румницких, Русовых, Серебряковых, Сыцянко, Филоновых, Хавкиных, Яковлевых и многих других. Среди них – такие знаменитые семьи Харькова:

- учредитель ХОБ и член первого Правления профессор Николай Николаевич Бекетов и его сын Алексей Николаевич, архитектор, академик, член Библиотеки, который безвозмездно разработал проект здания Библиотеки;
- первый председатель Правления, учредитель и организатор ХОБ Борис Григорьевич Филонов и его жена Надежда Михайловна, член Библиотеки, после смерти мужа завещавшая Библиотеке 10 тыс. рублей на обустройство книгохранилища;
- непременный член Правления, видный деятель народного образования Сергей Александрович Раевский и его жена Мария Дмитриевна Раевская-Иванова, организатор Харьковской школы рисования, член Библиотеки, товарищ председателя комиссии филиального отделения;
- учредитель ХОБ, член первого Правления, один из инициаторов создания Харьковского архива Петр Саввич Ефименко и его жена Александра Яковлевна, почетный доктор российской истории, член Библиотеки, член комиссии филиального отделения, выступавшая с публичными лекциями, сбор с которых шел на развитие ХОБ;
- член Правления, инициатор библиотечной статистики Александр Александрович Русов и его жена Софья Федоровна, пионер украинского женского движения, член Библиотеки.

Профессор Д. И. Багалей писал: «*В помещении Библиотеки, согласно постановлений общих собраний выставлены портреты ее деятелей Б. Г. Филонова, А. П. Яковлевой, Д. И. Багалея. Но сила и прочность этого учреждения кроется однако не только в деятельности отдельных ее членов, но главным образом, что она не по имени, а на деле всегда была школою общественности, живым общественным учреждением, которым по справедливости гордится Харьков, ибо ХОБ занимает 1-е место среди*

подобных учреждений, а ее рост напоминает не наши, а американские библиотеки» [11].

Пройденный ХГНБ путь показал, как важно не забывать историю – наставницу жизни, как бесценна преемственность поколений, как необходима для постоянного совершенствования общества историческая память – одна из составляющих духовности народа. Сохранение исторической памяти является также данью благодарности нашим великим предшественникам – учредителям, организаторам Библиотеки, ее руководителям, меценатам. В этой связи было проведено исследование «Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885 – 1918», результаты которого изложены в изданном биобиблиографическом словаре «Правление Харьковской общественной библиотеке, 1885 – 1918» [25]. Подобное исследование было проведено впервые. Источником исследования явились мемориальный и архивный фонды ХГНБ им. В. Г. Короленко, отчеты ХОБ за этот период. Фактографическое богатство отчетов – доклады, речи, приветствия, особые мнения, телеграммы, некрологи и т. п. – дали материал о составе Правления, о его деятельности, об участии в управлении Библиотекой, о дарителях книг и денежных средств. Анализ отчетов ХОБ дал возможность дополнить новыми фактами и сведениями деятельности известных библиотечной науке членов Правления, обнаружить неизвестные или забытые имена; пополнить историческое направление библиотековедческих исследований; найти то, что позволяет гордиться своей профессией и Библиотекой.

Список библиографических ссылок

1. Анцыферов А. Н. [Доклад] // Отчет Харьковской общественной библиотеки за … тридцать второй год. 1918. [Рукопись].
2. Анцыферов А. Н. [Доклад на торжественном собрании, посвященном 25-летнему юбилею ХОБ] // Отчет Харьковской общественной библиотеки за … двадцать шестой год. Харьков, 1912. С. 3–6.
3. Багалей Д. И. Записка о задачах Харьковской общественной библиотеки // Отчет Харьковской общественной библиотеки за … восемнадцатый год. Харьков, 1904. С. XII–XIII.
4. Багалей Д. И. О просветительском значении Харьковской общественной библиотеки // Десятилетие Харьковской общественной библиотеки. Харьков, 1898. С. 75.
5. Там же. С. 78.
6. Там же.
7. Там же.

8. Багалей Д. И. [Речь при открытии филиального отделения Харьковской общественной библиотеки 2 февраля 1904 г.] // Отчет Харьковской общественной библиотеки за … пятнадцатый год. Харьков. 1901. С. 67–68.

9. Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1665 – 1905) : ист. моногр. В 2 т. Харьков, 1912. Т. 2. С. 584.

10. Там же. С. 757.

11. Там же. С. 753.

12. Гредескул Н. А. К десятилетию Харьковской общественной библиотеки // Харьковские губернские ведомости. 1896. 26 сент.

13. Там же.

14. Грузинцев А. П. [Адрес А. П. Комарову] // Отчет Харьковской общественной библиотеки за … шестнадцатый год. Харьков. 1902. С. 84–86.

15. Гурский А. А. [О необходимости создания общественной библиотеки] // Харьковские губернские ведомости. 1884. 15 янв.

16. Маслов М. А. Историческая записка о деятельности библиотеки за первое десятилетие ее существования // Десятилетие Харьковской общественной библиотеки. Харьков, 1898. С. 22.

17. Отчет Харьковской общественной библиотеки за … второй год // Харьковский календарь. Харьков, 1888. С. 309–311.

18. Павловский Ф. А. Первый год Харьковской общественной библиотеки. Харьков, 1888. С. 2.

19. Там же.

20. Сумцов Н. Ф. Заметки об общественной библиотеке // Харьковские губернские ведомости. 1887. 1 мая.

21. Там же.

22. Сумцов Н. Ф. К вопросу о Харьковской общественной библиотеке // Харьковские губернские ведомости. 1885. 24 сент.

23. Сумцов Н. Ф. Памяти Б. Г. Филонова // Южный край. 1910. 20 февр.

24. Хавкина Л. Б. Юбилей Харьковской общественной библиотеки // Библиотекарь. 1912. № 3. С. 17.

25. Шалыганова А. Л. Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885 – 1918 : биобиблиогр. слов. Харьков, 2016. 328 с.

26. Там же. С.236–243.

27. Там же. С.260–268.

28. Там же. С. 56–66.

29. Там же. С.48–55.

30. Шалыганова А. Л. Созданная обществом для общества // Бібліотечний форум України. 2013. № 4. С. 38–42.

ЗМІСТ

Передмова 3
Пленарне засідання 4
Ракитянська В. Д. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка: нові інтеграційні процеси і новий погляд на історію 4
Соляник А. А. Організаційно-функціональна модель формування розподіленого фонду національної електронної бібліотеки України 20
Давидова І. О. Управління знаннями в системі інформаційно-аналітичної підтримки науки 27
Гранчак Т. Ю. Соціальні мережі візуального контенту як інноваційний інструмент розкриття бібліотечних фондів: досвід національних бібліотек 32
Ковальчук С. П. Проект «Українська бібліотечна енциклопедія»: сучасний стан і перспективи 39
Глазунова Л. В., Сафонова В. В. «Бібліотечна енциклопедія Харківщини»: презентація демоверсії електронного ресурсу 47
Клименко Т. А. Краєзнавчі дослідження за документами Державного архіву Черкаської області 51
Секція 1 «Бібліотеки, архіви, музеї і сучасне наукове середовище: елементи взаємодії» 60
Кобєлєв О. М. Бібліометрія, наукометрія, інформетрія: визначення та співвідношення 60
Любаренко Л. М. Наукові дослідження бібліотек – предметний підхід до вирішення проблем (з досвіду роботи Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого) 69
Сафонова Т. А. Соціальні медіа: нові канали бібліотечної комунікації 77
Тур О. М. Самоосвіта як необхідна умова підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності 81
Вощенко В. Ю., Денисовець І. В. Трансформація бібліотек як соціальних інституцій в умовах відкритого доступу до інформації 87
Пасмор Н. П., Кулик М. М. Бібліотечні сервіси в системі інформаційно-аналітичної підтримки наукових розробок 93
Захарченко С. Н. Современный пользователь и новые информационные сервисы библиотеки 99

Мусіна З. Х., Таранюк-Русанівський К. Г. Бібліографічне забезпечення історичної науки: з досвіду роботи Національної історичної бібліотеки України за роки незалежності 112
Рабаданова Л. В. Інформаційно-аналітична підтримка педагогічної науки як важливий аспект діяльності галузевої наукової бібліотеки 117
Власенко Л. М. Електронні краєзнавчі ресурси бібліотек Полтавської області 120
Рудзский Л. З. «От слов к делу», или Система ИРБИС как технологический инструмент интеграции информационных ресурсов библиотек, архивов и музеев 126
Жукова В. П. Комплекс сервісних послуг сучасних бібліотек 130
Кобєлєв О. М., Побіженко В. В. Інформаційно-аналітичне супроводження процесу оптимізації діяльності бібліотек ВНЗ 133
Колоскова Г. В. Особливості формування електронних ресурсів бібліотек як складової інформаційного простору українського сегменту Інтернету 142
Комлик Ю. О. Флешмоб як інноваційний метод роботи бібліотеки із сучасним читачем 148
Матковський О. М. Музичне краєзнавство як напрям науково-дослідної діяльності 151
Петрухно Ю. Є. Вплив медіа-екології на бібліотечну діяльність 156
Соколовская Т. Б. Обслуживание виртуальных пользователей библиотеки университета 163
Прохорова Г. В. Краудсорсинг у бібліотечній сфері (напрацювання ХДНБ ім. В. Г. Короленка) 168
Кравченко Л. І. Використання фонду нормативно-технічної документації у забезпеченні інформаційних потреб фахівців Харкова 176
Лях Г. М. Твори Т. Г. Шевченка у фондах Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка: до 110-річчя відділу «Україніка» імені Т. Г. Шевченка 183
Беценко Т. П. Краєзнавство в парадигмі наукових знань: базові поняття 190
Михно Л. П. Лінгвістичне краєзнавство як галузь науково-дослідної діяльності 192
Сєдих В. В. Мережа бібліотек Харкова у другий половині XIX ст. – на початку XX ст. як системний об'єкт 195

Мудроха В. О. Історія формування та аналіз складу фонду відділу бібліотекознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника 207
Тодорова Є. М. Персоналії визначних українських бібліографів як складова історії української бібліографії 221
Кушнаренко Н. М., Євсеєнко С. В. Біобібліографічні покажчики серії «Видатні педагоги Харківської державної академії культури» як науковий інформаційно-аналітичний продукт 229
Ковальчук Г. Д. Еволюція організаційних основ методичної діяльності бібліотек в Україні: нотатки до проблеми..... 239
Карнаух І. А. Завідуючий кабінетом бібліотекознавства ХДНБ ім. В. Г. Короленка М. Д. Рябченко: нотатки до біографії..... 244
Тіщенко А. А. Бібліографія – едвайзер наукової та соціокомунікативної діяльності В. І. Вернадського 257
Непочатова О. В., Ходарєва Ю. В. «Каталог видань ХДНБ імені В. Г. Короленка та публікацій про її діяльність за 2011 – 2015 рр.» як потужний бібліографічний ресурс..... 263
Шалыганова А. Л. Первое 30-летие Харьковской государственной научной библиотеки имени В. Г. Короленко: к истории Правления Харьковской общественной библиотеки 272

Наукове видання

Короленківські читання 2016
Матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції
Харків, 12 жовтня 2016 р.

Відповідальний за випуск
В. Д. Ракитянська, заслужений працівник культури України

Редактор С. М. Миценко

Підписано до друку Формат паперу 60×84
18,2 друк. арк. 16,3 умов. друк. арк. Папір для множ. апаратів. Замовлення
Ксерокс ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків-3, пров. Короленка, 18